

СВЕТЛОСТ

Пријеполје, 27. јануара 2019. | Година XXIX број 29 | Цена 200 дин. | ISSN 0354-883X

Манастир Жича – почетак XIII века

800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛНОСТИ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

ОДЛИКОВАЊА СТАРОГ РАТНИКА

Прикупљајући грађу за писање чланка о пријеполским носиоцима Карађорђевог звезде са мачевима, најцењенијег одликовања у српској војничкој традицији, нашли смо нешто новинских чланака, било је кратких пасуса у књигама о солунцима и носиоцима Карађорђевог звезде. Највећи део података прикупљен је од потомака најхрабријих међу оним храбрим који су гинули од Цера, преко Мачковог камена и Албаније до Кајмакчалане и који су својим храбрим прсима отворили пут за повратак у Отаџбину.

Осим сећања на ове јунаке Великог рата мало је шта сачувано од њихових одликовања или личних ствари. Интересантно је да је највише ствари сачувала Г. Борка Пузовић, рођена Петровић. Иако није директан потомак солунца и носиоца Карађорђевог звезде, Радојице – Рада Петровића из Расна, сачувала је сва његова одликовања, повеље које иду уз њих као и војнички карабин. Захваљујући њеној љубазности и предусретљивости у прилици смо да нашим читаоцима прикажемо Радова одликовања.

За размишљање је и чињеница да су Радов карабин и одликовања била једно време у пријеполском Музеју, али да су отуд враћене, приликом реконструкције, и нису тражена назад. Знајући да, из различитих разлога, одликовања осталих ратника нису сачувана, овима би једино место било у Музеју јер су, бар кад је у питању Пријепоље, раритет и, пре свега, подсећање на најславнији период из наше историје.

МИЛЕНИЈУМ СРПСКЕ СЛАВЕ

Срби су једини народ на свету који слави крсну славу. Није зато чудо што су њу прву ставили на репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђе и што она представља први упис културних добара из Србије на листу УНЕСКО-а. Номинацију *Породичне славе* припремио је Етнографски музеј и упис је извршен 2014. године.

О пореклу славе истраживачи су износили различита мишљења. Наш академик, пок. Петар Влаховић, набраја она значајнија и групише их по томе чему придају одлучујући значај: „Једни је везују за породични култ који је на тај начин (пошто се не мења без разлога) постао обележје рода и племена. Било је истраживача који су славу везивали за култ мртвих, затим за црквену славу, а потом обожавање и поштовање култа предака, поштовање домаћег патрона, локалног хероја а понегде и локалног божанства, односно првог покрштеног претка приликом преласка из паганства у хришћанство“.

Протекле године, на Успење Пресвете Богородице (Велика Госпојина) навршило се хиљаду година од првог писаног помена славе. Наиме, византијски писац Скилица је као славара забележио једног словенског (српског) племића из околине Охрида који је 15. августа 1018. године славио Успење Пресвете Богородице (тада је важио Јулијански календар).

НАГРАДЕ И ПРИЗНАЊА

Милева Малеша, главна и одговорна уредница ревије „Савиндан“ и директорка Телевизије Форум, оснивачица Форума жена Пријепоља овогодишња је добитница велике награде Задужбине Родољуба Нићифоровића. Награда је уручена на свечаној академији одржаној у Новом Пазару, 27. октобра 2018. године, а награђена је још једна Пријепољка, Ивона Дучић, ученица 4. разреда Техничке школе у Пријепољу за резултате постигнуте на републичким такмичењима. Задужбина је основана пре четири године када је Родољуб сву своју имовину стечену радом у Француској завештао свом роду који, како му и име говори, неизмерно љуби. Нићифоровић је хуманитарни рад започео још 1999. године, у сарадњи са супругом Шантал и пријатељима из Француске, кроз Асоцијацију „Сена и Сава“. За 19 година преко Асоцијације, бесповратно, подељено је преко 5.900 стипендија у износу од преко 200.000 евра.

Девиза Асоцијације „Сена и Сава“, која у оквиру Задужбине, стипендира ученике и студенте, је „Ми помажемо данас – ти памти и сутра узврати слабијем од себе“. Многи стипендисти, сада доктори наука, настављају да помажу Задужбину.

Милева Малеша добитница је и Награде Личност године за 2018. годину коју додељује Мисија ОЕБС-а у Србији. Награда јој је додељена за подстицање младих новинара да професионално и квалитетно извештавају, стоји у образложењу. Малеша је такође значајно допринела раду асоцијације локалних медија „Локал Прес“ организовањем расправа о статусу и будућој перспективи локалних медија у Србији, улози жена у медијима и побољшању медијске писмености.

Издаје
Милешевски културни клуб
„СВЕТИ САВА“
Пријепоље

e-mail: zoranmalesic@gmail.com
www.savindan.org.rs
savinndan.org.srb
тел: 033/713-280

Излази сваког Савиндана

Преседник Главној
одбора Клуба
Зоран Малешић

РЕДАКЦИЈА:

Милева Малешић,
главна и одговорна уредница,
Гордана Боранијашевић,
Љубомир Шуљагић,
Мирјана Тешевић,
Зоран Шапоњић

НАСЛОВНА СТРАНА:
Драган Боснић

ЛИКОВНО РЕШЕЊЕ ЗАГЛАВЉА:
Веселин Нишавић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК:
Милутин Марјановић

ШТАМПА:
„Пузовић ГРАФИКА“ Пријепоље

Ж. рачун Клуба 105-2241592-69

Штампање овог броја финансирала је задужбина „Родољуб Нићићоровић“ из Београда
Припрему и промоцију помогла Општина Пријепоље

У ОВОМ БРОЈУ

Зоран Малешић
Драгослав Кочовић

800 ГОДИНА АУТОКЕФАЛНОСТИ СПЦ
РАЗВОЈ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ
СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ

ВЕЛИКИ РАТ 1914 - 1918

Радиша Филиповић

СПОМЕН ЈУНАЦИМА ОСЛОБОДИЛАЧКИХ
РАТОВА 1914-1918

Радослав Веснић млађи
Жарко Лековић
Љубиша Вуковић

МИЛЕНКО ВЕСНИЋ
МОЛКОВАЧКА БИТКА
УЧЕШЋЕ СТАНОВНИКА БРОДАРЕВСКОГ
КРАЈА У ОСЛОБОДИЛАЧКИМ РАТОВИМА 1912-
1918

Зоран Малешић

ПРИЈЕПОЉСКИ НОСИОЦИ КАРАЂОРЂЕВЕ
ЗВЕЗДЕ

Бошко Копуновић

СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И ЖРТВАМА
РАТОВА 1912-1918 ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА (V)
СА СВИХ ПЕТ СИНОВА У ВЕЛИКИ РАТ

Милан Цмиљановић

У СУСРЕТ ЈУБИЛЕЈУ МАНАСТИРА МИЛЕШЕВЕ

Нићифор Дучић
Салих Селимов

МИЛЕШЕВО
НАШИ МУСЛИМАНИ, МАНАСТИР
МИЛЕШЕВА И СВЕТИ САВА

ИСТРАЖИВАЊА

Милић Петровић

У ВРТЛОГУ ИНТЕРЕСА ВЕЛИКИХ ЕВРОПСКИХ
СИЛА

Томаш Ђоровић
Индира Генчић

БАБИНСКА БУНА И ДРОБЊАЦИ
СВЕТОСАВСКО НАДАХНУЋЕ ВОЈВОДИНЕ
МАЈКЕ

Зорица Златић Ивковић

ЗАБОРАВЉЕНИ ЈУНАЦИ СРПСКИХ
ОСЛОБОДИЛАЧКИХ ВОЈЕВАЊА
ПРИПОВЕСТИ О МАНАСТИРУ СВ, ГЕОРГИЈА У
ГОДОВИКУ

Драгиша Милосављевић

СРПСКИ КОРЕНИ СИНАН-ПАШЕ СИЈЕРЧИЋА
СЕЛО ШТАВАЉ И КАЛИЧАНИ
СЕОБА СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА КРОЗ
ПРИЈЕПОЉСКИ И НОВОВАРОШКИ КРАЈ У
XVIII И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА

Љубомир Шуљагић
Стојан Каличанин
Данило Станојевић

ЉУДИ И ВРЕМЕ

Горан Киковић

„СВЕТИ САВА СЕ УВИЈЕК ПРОСЛАВЉАО У
ЦРНОЈ ГОРИ, ЈЕР ЈЕ ОНА ЊЕГОВА ОЧЕВИНА“
КАКО ЈЕ СТРАДАЛА „КУЋА НЕСАГОРИВИХ
РЕЧИ“

Марина Миљковић Дабић

ЗНАМЕНИТИ ИНЖЕЊЕРИ КРАЈЕВА ИЗ XIX
ВЕКА

Новак Неђић

ПЕСМЕ О СЕЉАКУ И ЗЕМЉИ
МАНАСТИРСКА СЛАВА – УВОД У ПРОСЛАВУ
ЈУБИЛЕЈА МИЛЕШЕВЕ

Мирко Иконић
Владимир Малешић

ЦРН ОБРАЗ ЛИМ НЕ ПЕРЕ
ВЕРИЦА БОЈОВИЋ – ТОНЧИЋ

Милан Цмиљановић
Новица Бојовић
Бошко Станић
Миљко Биочанин

ЧОВЕКОВ ВИШИ СМИСАО
СКУП ФАМИЛИЈЕ БИОЧАНИН ИЗ БРЊИЦЕ

ПУТОПИСИ

Зоран Шапоњић
Милана Перошевић Мартиновић

ПРЕОБРАЖЕЊЕ У СЕВАСТОПОЉУ
СОМБОР

ПРИЧЕ И ОДЛОМЦИ

Добрило Аранитовић

ЈЕДАН МАЛО ПОЗНАТ КЊИЖЕВНИ ОДЗИВ
НА МЛАДОТУРСКУ РЕВОЛУЦИЈУ ИЗ 1908.
ГОДИНЕ

Светлана Цица Чоловић
Велибор Величковић
Тихомир Левајац

ПРОШЛО ТУРСКО
КРСНА СЛАВА У МОМ ЗАВИЧАЈУ
ХРИСТ ЈЕ УМРО

ПРИКАЗИ

Салих Селимовић
Мирко Иконић
Милијан Деспотовић
Зоран Малешић

СТЕВАН И. САМАРЦИЋ – САБРАНИ РАДОВИ
ТРАГОВИ ЖИВОТА У ПЕСМАМА
НАДА У ПОВРАТАК ОРЛОВА
ЗБОРНИК НАУЧНИХ РАДОВА ПОСВЕЋЕН
АКАДЕМИКУ ПЕТРУ ВЛАХОВИЋУ
ПРОМОЦИЈА 28. БРОЈА САВИНДАНА

Милева Малешић

800 ГОДИНА АУТЕКЕФАЛНОСТИ СПЦ

Крајем 12. века Србија се, снажењем Немањића, постепено извлачила из вазалног односа према Византији пре свега захваљујући њеном слабењу под последњим Комнинима. Унутрашње последице прекомерних подухвата последњег великог владара из династије Комнина, Манојла, били су истрошена и слаба Византија. Слабости Византије и Манојлових наследника искористили су многи, међу њима и Срби. Стефан Немања уједињује обе српске државе - Србију (Рашку), којом је владао, и Зету, из које је потицао (Ј. Максимовић, 62). Уједињење и проширење на рачун Византије, као и осамостаљење од ње, довело је до стварања државе са сложеним околностима: црквена организација и верници католичке провинције у Приморју, традиција краљевске титуле добијене од Рима у Зети, традиција удеоних кнежевина, јурисдикција Охридске архиепископије у Рашкој и др.

Осамостаљену државу Немања је наслонио на источноправославну веру и државну традицију Византије ородивши се са њеном владајућом династијом чиме је прихватио византијски принцип да византијска принцеза може бити удата само за владара. Абдицирајући, Немања за наследника поставља средњег сина Стефана, византијског зета. Још раније, најмлађи Растко напушта управу Хумом и одлази на Свету Гору где прима монашки чин добијајући има Сава. Касније тамо одлази и Немања, већ као монах Симеон, где на запустелом манастиришту, добијеном од византијског цара, граде српски манастир, наравно, све уз помоћ великог жупана Стефана. За постанак и даљу судбину српске цркве манастир Хиландар имао је велики значај јер је његово оснивање у својеврсном седишту православне духовности на византијском подручју са добијањем акта којим је потврђена његова независност и „аутокефалност“ откривало тежње првих Немањића и

наговештавало развој српског црквеног питања (ИСН I-1, Д. Богдановић, 316).

Државно јединство земље, са учвршћивањем њеног православног карактера, које је остварио Немања, почело се нарушавати по његовом упокојењу. Старији син Вукан, добивши на управу Зету и приморске градове, био је ревностни заштитник католичке цркве, тврдећи да је у сродству с папом Иноћентијом III, тражио је да му овај потврди краљевску титулу „Далмације и Дукље“. Папи је слао податке о богумилској јереси чиме је навукао гнев босанског бана Кулина. Будући да је Византија била у великим тешкоћама, Бугарска и Угарска су тежили да из тога извуку највећу корист, а прилику је искористио и велики жупан, Стефан Немањић, да се разведе од Евдокије, ћерке византијског цара. Вукан се придружује угарском краљу Емерику и напада на Стефана под околностима које нису довољно разјашњене. Зна се да је једно време носио титулу великог жупана и да је под притиском бугарског цара Калојана, а вероватно, и босанског бана Кулина, који су подржавали Стефана, напустио Рашку и вратио се својој удеоној области. То је било у време кад су крсташи већ заузели Цариград и створили нову ситуацију на Балкану.

Иако устоличење Латина у Цариграду није имало директне последице на политику Србије, рушење вишестолетног универзалног царства утицало је на дугорочне политичке циљеве Србије и, свакако се усложнила политичка ситуација на Балкану. Једна последица је била конкретна а односила се на положај монаштва на Светој Гори где је Сава управљао Хиландаром. Свакако је лоше понашање Латина утицало да донесе одлуку о преношењу очевих мошти у отаџбину. Над моштима Сава потврђује помирење Стефана и Вукана и полаже их у манастир Студеницу.

Сада Сава у својству игумана Студенице предузима кораке који ће од манастира начинити неку врсту стожера још увек непостојеће српске цркве. Манастирски типик сачињен је, као раније и хиландарски, по угледу на типик манастира Богородице Евергетиде у Цариграду, византијски мајстори осликавају католикон, али су фреске, по први пут, праћене српским натписима. Прстенасти натпис у куполи слави Саву и брата му Стефана уз помињање њиховог оца Немање и византијских царева што значи да се владарска идеологија у Србији, и поред пада Византије, гради у византијском маниру (Ј. Максимовић, 68).

Политичке околности и јачање Венеције наводе Стефана да се жени унуком венецијанског дужда Енрика Дандоле, а касније, затражи круну од папе Хонорија III и тако самосталност државе озваничи краљевским знамењима добијеним од Рима. С друге стране, аутокефалност националне цркве тражила се на другој страни то јест од цркве у Цариграду или тамо где се она, због околности латинске окупације, изместила.

О стицању црквене независности пишу, с малим разликама, Савини биографи Доментијан и Теодосије, иако сасвим наивно објашњавајући да је он другим пословима пошао у Никеју те да му је тек тамо дошла помисао да тражи независност за Српску цркву. Доментијан каже да је Сава замолио цара Теодора I Ласкариса да нареди патријарху Манојлу да неког монаха из његове пратње постави за архиепископа. Цар је, разуме се, хтео да то буде сам Сава, који је морао да послуша његову жељу. Затим је, нарочито дана, патријарх са многим митрополитима,

ВРЕМЕ СУЗА

Одобравах
сва пролећа
Лим и Дрину
и руке неимара

Као соко
плаво небо
сломљеним крилима

А горе невидиком
болна лежи мала
из Босанске Крупе

Одболовах
чемер и огањ
небо у оку
земљу у кораку
смрт плач и пуцањ
као
нож у срцу
као трн у оку

Опет се Фата
у Дрину утопила
и прве цветове

невена
као кост у грлу
као бесплодну јесен

Опет мајка Кнежепољка
мртве синове љуби

Одболовах осакаћене
зоре
мајке кукавице
бешике повоје бенкице
и нејач
разваљених гнезда

Опет се нека проклета
авлија
отворила

Због убијеног дечака
у мени
заплакасмо
ја и пјесма

Његош М. Несћоровић

епископима, свештеницима и ђаконима рукоположио Саву за архиепископа. Међутим, Сава се присетио да је српским црквеним поглаварима тешко и опасно да долазе на посвећење у далеку Никеју, па је је „од часног патријарха и свог сабора васељенског“ добио благослов да српски архиепископи могу да примају посвећење од сабора својих епископа и да не морају долазити васељенском патријарху (Ферјанчић, 66). Хиротонија Савина извршена је на Цвети 1219. године од стране никејског патријарха Манојла Сарантена Харитопула.

На давање статуса аутокефалности Српској цркви реаговао је охридски архиепископ, Димитрије Хоматијан, налазећи да су повређена права Охридске архиепископије као цркве мајке јер се њена јурисдикција протезала на велики део српске територије. Он се позивао на права своје архиепископије још из времена Јустинијана кад је она основана у Јустинијани Прима (преовлађује мишљење да се налазила у Царичином граду код Лебана). Његова писма, између којих је и оно послато Сави, остала су без практичног дејства. Но, с друге стране, из њих најбоље видимо колика је била Савина жртва да се, зарад отачества и његове будућности, посвети многим другим пословима, који су га одвајали од његовог монашког живота коме је тако био посвећен: „*Аскеј Сава је најусијно Аѿос, и свој ѿамошњи начин живоиѿа, ... скоро да је оѿеиѿ ѿосѿао оно иѿиѿо је раније био. Љубав ѿрема оѿѿаѿбини ѿа је узела ѿод своје, он оѿеиѿ живи у Србији; она је ѿреѿворила аскеѿиѿу у уѿравѿиѿеља и надзорника у свакодневним ѿословима, 'рукоѿоложила' ѿа је за ѿосланика суседних владара и ѿако оѿеиѿ ѿреѿворила уздржавање од јавноѿ ѿовора, које је сѿекао са монасима, у мешање у свеѿовне сѿѿвари.*“

На повратку из Никеје Сава је свратио у Хиландар где већ почиње припреме за организацију нове цркве за који је посао изабрао неколицину светогорских монаха, својих „ученика“. Са њима је навратио у Солун где се бавио проучавањем организације Солунске митрополије и припремом номоканона. У Србију се враћа у зиму 1220. године и седиште архиепископије смешта у Спасову цркву у Жичи, задужбину свога брата Стефана, о чијој се градњи и сам старао. У њој ће се, убудуће, крунисати и српски краљеви. У Жичи је, од својих следбеника, хиротонисао епископе нових дијецеза: хумске и зетске у Приморју, а хвостанске, будимљанске, дабарске, моравичке и топличке, потом рашке, призренске и липљанске у унутрашњости Србије, односно у новосвојеним крајевима на југоистоку. По Савиним биографима, већина епископа су били Савини ученици доведени са Свете Горе иако је познато само име хумског епископа Илариона.

Оснивање Српске аутокефалне цркве и њених епископија померило је дотадашњу границу између католичке и првославне цркве на запад, јер је западна граница тадашње српске државе излазила на Дрину и прелазила Неретву. Њена јурисдикција допирала је дотле, што, свакако, не би било могуће да већина становништва није припадала православној цркви. У Приморју, између Цетине и Бојане, живео је и сразмерно велик број католика, који су се налазили под јурисдикцијом Дубровачке и Барске надбискупије, са више бискупија. Српска црква и држава нису спречавале ни ометале делатност католичких бискупија међу становништвом њихове вероисповести, једино су забрањивале мисионарску делатност католичког свештенства међу православцима (М. Благојевић, 74).

./.

У науци се много расправљало о околностима, предумовима и личностима које су довеле до стварања аутоке-

Цртеж арх. С. Мићића: Хиландар – апсида

фалне Српске цркве. С разлогом се може рећи да је IV крсташки рат и пад Цариграда допринео развоју политичких и културних процеса који су започели раније и да су у околностима које је створио рат само убрзати и, свакако, олакшани. Ти просеси започети су успостављањем Хиландара, и преко Студенице, крунисани у Никеји а заокружени стварањем Српске цркве и њених епископија са српским епископима.

Полазећи од чињенице да је св. Сава имао велики углед, како у својој земљи тако и на Св. Гори, на преко ње и у самој Никеји, верујемо да је он и као личност врло много допринео извођењу српске дипломатске мисије, а нарочито решавању српских црквених проблема. Према томе, сматрамо да је он успео у истој 1219. години да постигне и оснивање архиепископије и добијање аутокефалије, а да је велики део тога посла био његов лични успех (Ј. Тарнанидис, 62). Сава је био прожет идејама православног хришћанства и грчког света. Само у њему је и могао потражити узоре за Српску цркву. Дубина његових уверења удружила се са хришћанском баштином Рашке. Тако је, тражећи у Никеји независност за Српску цркву, духовно везао Србију за византијски свет. Тиме је верски примат у српским земљама добила Рашка. Епоха Немањића тиме је најављена.

Прирего: З. Малешкић

Лит. (*Историја српског народа* I-1, 1981; *Сава Немањић-Свети Сава* (научни скуп-историја и предање), 1979; В. Ђоровић, *Свети Сава и Хиландар*, 1985; М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, 1989)

РАЗВОЈ И ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СРЕДЊОВЕКОВНЕ СРБИЈЕ

Археолошка истраживања балканског простора указују на остатке културе Срба староседелача ових простора и остатке римске културе из периода када су Срби били под њиховом влашћу.¹ Друштвени развој заснивао се на земљорадњи, сточарству, занатству, лову, риболову и трговини уз пореске обавезе према римској империји до половине петог века. У раном феудалном периоду од V-VIII века српска држава је била нестабилна. Стални сукоби доводили су до честих промена граница њене територије. У раздобљу од VIII до XIII века Србија се развијала под утицајем Запада и Истока, уз повремен јачи утицај неке од страна. Са Запада утицај је вршен првенствено из Италије, преко Котора и Дубровника. За време владавине Константина Бодина, 1096–1097, и Немање, 1189. године, крсташи су прошли кроз српску државу уносећи елементе своје културе и развијајући интерес Запада за ове крајеве. Други запажен утицај ове културе извршен је преко склапања брака Уроша I Немањића (1243–1276) са принцезом из племићке породице Анжуја - Јелена Анжујска. У том периоду снажније се наставља културни развој земље у архитектури, сликарству и књижевности. Паралелно са утицајем запада одржан је утицај византијске (ромејске) културе пре свега преко цркве.

У каснијем периоду, све до XIV века, културни развој српске државе одвијао се под снажним византијским утицајем, што је посебно видљиво у црквеним и војним центрима и на дворовима српских владара. У XIV веку, после великих освајања краља Милутина и цара Душана, Србија је у новим границама, обухватајући просторе Епира, Тесалије, Тракије, све до Егејског мора и југоисточне обале Јадранског мора и Отрантских врата. То је период брзог развоја на основама византијске културе, што је омогућило да Србија у овом периоду постане снажна и добро уређена феудална држава, како у економском, тако и у политичком и правном погледу. Повољне материјалне прилике, снажан положај феудалаца и неограничена моћ владара условиле су да се унутрашњи развој државе одвија полицентрично. То је условило да градови и манастири постану искључиви носиоци прогреса у погледу образовања, комуналне хигијене, збрињавања угрожених категорија становништва и заштите радника на раду.²

Класна структура

Настајање и развој сталешке структуре и јаснија класна диференцијација почиње крајем XII века. Структуру друштва сачињавали су: *племство* - у које се убрајају жупани, кнезови, војводе, велика и мала властела и свештенство; *себри* - које су чинили слободни људи без права управљања у друштву и одлучивању; *меројси* - људи који су живели на туђој земљи и имали право да је наслеђују, али на њу нису имали право својине; *занайлије* и *трговци*; и *ојроци* - робови.

1 Погледати више о томе: Борислав Влајић-Земљанички, *Срби староседеоци Балкана и Паноније у војним и цивилним догађањима са Римљанима и Хеленима од I до X века*, Стручна књига, Београд 1999.

2 Драгослав Кочовић, *Развој социјалне историје Југославије*, II допуњено издање, Удружење стручних радника Социјалне заштите Републике Србије, Београд 2002, стр. 20.

Племство у Србији настаје на исти начин као и у другим земљама Европе - развија се од сродника владалачке структуре и високих чиновника земље. Племство је живело у изобиљу и раскоши. Репрезент богатства био је краљ. По извештају великог казнаца Душановог за сваки краљевски ручак трошило се 12 волова, 1000 хлебава и 12 буради вина. Краљ је имао у својини велика имања - њиве, ливаде, велика стада стоке. Владано је обичај, односно право, да се краљева стока на трговима мора прво продати. Није се смела продавати друга стока док се "краљевско месо" не прода. Раскош краљевског живота може се сагледати кроз велике поклоне које је убичајавао да даје за време важнијих светковина и доношења државних одлука.

Себри су били слободни људи, али нису властелинског порекла. Душановим законом било им је забрањено окупљање и збороване. Чланом 69. овог законика се каже: "Забрањује се себрима свако зборисање". Ако би се ова одредба прекршила, биле су предвиђене оштре казне. "Ако ипак покушају, да им се урежу уши, и да се осмуде". Разлике у сталежима обезбеђивале су разлике и код истог прекршаја. Тако, ако властелин убије себра, плаћао је казну 1000 перпера, ако себар убије властелина, одсецане су му обе руке и морао је да плати 300 перпера. Обавезе и дажбине слободних људи предвиђене чл. 94. биле су тако велике да су они често добровољно напуштали своју слободу и насељавали се на манастирску земљу где су постајали зависни људи.

Меројси нису били слободни људи, имали су тежак положај јер су живели на туђој земљи и без накнаде радили код господара. Обавезе су им биле у орању, копању, обради винограда и сл. Сиромаштво меропха било је велико. Знатан број није имао своју стоку за обраду земље, па су је обрађивали стоком својих господара, што је још више отежавало њихов положај. Такав положај меропха условљавао је примитивну и екстензивну пољопривредну производњу. Таква производња није могла да задовољи потребе за житарицама у средњем веку, што је поред осталога изазивало честе појаве глади. Сточари су били у много повољнијем положају, па су меропси покушавали да се ослободе својих обавеза бекством сточарима или женидбом девојком из сточарске породице. Преласком у сточаре престајале су све оне обавезе према господарима које је меропха имао као земљорадник. Бекство меропха било је распрострањено у средњовековној Србији. Ова појава спречавана је строгим прописима који датирају из XII, XIII и XIV века. Положај меропха знатно је поправљен Душановим закоником. У чл. 68 су набројане обавезе меропха: "по целој земљи да раде два дана у седмици пронијару, и да му дају годишње по једну цареву перперу ... да му косе један дан, да му обрађују виноград један дан". Чланом 139. било је строго забрањено земљопоседнику да од меропха тражи оно што Законом није било дозвољено. У супротном, меропха је имао право на судску заштиту и право да промени господара којим није био задовољан. У сваком случају, меропха је био везан за земљу, што је било условљено малобројношћу становништва, па је на овај начин обезбеђивана обрада земље.

Робови нису били слободни људи. Радили су на имању и у кући господара. У случају да роб побегне од свог влас-

ника, онај ко га ухвати био је у обавези да га врати његовом сопственику. Колико је роб био обесправљен види се из следећег: царски двор је свакоме ко побегне на двор царски обезбеђивао помиловање или би му прибавио правду, једино је роба царски двор морао вратити његовом власнику. Тако се чл. 44 каже: "Отрок нема заштите ни ако побегне у краљев или царев двор". У Србији је било врло мало робова, али је била развијена њихова продаја из Србије у друге земље. Због тога је чланом 21. трговина робовима била делимично ограничена забраном продаје робова хришћанског порекла нехришћанима.

Привредне карактеристике

Основу привреде чинили су: земљорадња, сточарство, виноградарство, пчеларство, рударство, трговина, занатство, лов и риболов. Не тако значајна и развијена, али присутна у занимању народа била је производња пива. Поред производње пива за коју дуго нису знали ни Грци ни Римљани, Словени су се бавили и виноградарством. У средњем веку Срби су имали веома развијено виноградарство, а посебно у метосима манастира Дечани, Св. Арханђела и Хиландара. Поред производње вина била је развијена производња пива и медовине, што се види из средњовековних повеља. Поред виноградарства, било је развијено пчеларство, а сам мед био је поред уобичајене употребе за исхрану и основа за производњу медовине. Веома употпуњену слику о привредним карактеристикама дао је барски бискуп Гијом Адам у писму франачком краљу у коме пише да је приморје које је било у саставу српске државе било изузетно развијено, како у погледу занатства, тако и у погледу трговине. Оцењивао је да ове делатности ни у чему не заостају у односу на његову земљу. Када је путовао кроз српску државу, срео се са веома плодном земљом, богатим шумама са доста дивљачи. У планинама је било доста стоке, те је сточарство било веома развијено и напредно. Земљорадња није била развијена као сточарство, јер је обрада била на стародреван начин. Поред тога, земљорадња је била неразвијена због великих дажбина сељака: десетак од жита, вуне, свиња, воска и меда. Сељаци су имали обавезу према краљу ангажовањем у ратну службу, зидање градова, чување путева, обезбеђивање смештаја и исхране краљевих путника, краља и његове пратње и др. Овакве обавезе доводиле су земљораднике до сиромаштва, беде и потпуне пропасти. Међутим, захваљујући развоју рударства и трговине веома брзо се подизала куповна моћ становништва што је довело до динамичног развоја пољопривреде. О томе нам Бертрандон де ла Брокијер, саветник Филипа Доброг од Бургундије, пролазећи кроз Србију 1443. године пише: да је одушевљен Србијом као лепом и добро насељеном земљом, бројним селима и добром храном и квалитетним вином. У том периоду простор Мачве, Поморавља и десна обала средњег Подунавља била је најгушће насељена на Балкану.³ Рударство је почело снажно да се развија, обновљени су стари римски рудници и пратећа инфраструктура. Овим послом су се, углавном, бавили Саси из Угарске, добро су плаћани и уживали су велике повластице од владара. Захваљујући развоју рударства оружје се више није увозило из Милана и Фиренце већ се ковало од домаћих сировина. Развила се производња сребра и злата, а одмах затим и производња кованог новца. Ковани новац знатно је убрзао развој трговине и олакшао промет робе у односу на дотадашњи начин плаћања сребрним полугама. Посебно је био познат рудник Ново Брдо. Према витезу

Бертрандону рудник је обезбеђивао држави 200.000 дуката годишње. Иван Капистран пише да је овај рудник обезбеђивао 120.000, а Сребреница 30.000 дуката годишње. Поред овога били су познати рудници Плана на Ибру, Трепча, Рудиште, Зајача, Брсково и др. Бржем развоју рударства у Србији поговорила је привредна криза у средњо-европском простору. То је условило повећану потражњу за сребром и златом што је допринело динамичном развоју рударства у Србији. Велики увозници нашег сребра и злата тада су били Александрија, Венеција, Фиренца и други градови у Италији и Сицилији.⁴ Склапани су велики трговачки послови између пећких и призренских трговаца и Млечана. Ново Брдо имало је трговачке везе од Дунава до Солуна и од Бугарске до Јадранског мора. Била је развијена трговина занатским и другим производима, као и трговина стоком. Котор је био главни трговачки центар српске државе. Трговина је била најинтезивнија у троуглу од Дубровника до Мораве и до Шар - планине. Трговину су водила велика трговачка удружења која су располагала великим капиталом. Готово све лађе у дубровачком пристаништу биле су својина тих богатих трговачких удружења.

Комунална хигијена

У свим градовима из античког доба на просторима средњовековне Србије пронађени су остаци јавних купатила, водовода и канализације. Касније је и Византија подизала јавна купатила и друге објекте комуналне хигијене. Позната купатила налазила су се у С. Митровици, у граду Стоби, Сребреници, Пријепољу и др. Веома квалитетно купатило, подигнуто за време владавине Александра Севера, налазило се у Београду. У градовима је била развијена водоводна и канализациона мрежа са пратећим објектима за загревање воде. Београд је у то време имао градски водовод који је снабдевао читав град изворском водом. Овај водовод био је веома дуго у употреби и коришћен је до половине XVIII века. Слични објекти били су изграђени и у другим градовима - Костолцу, Нишу, Скопљу, Лесковцу и др. Прокопије говори о изванредној грађевини водовода, купатила и чесме у Скопљу, подигнутих за време цара Јустинијана. Била је развијена и култура становања. Подизане су палате од чврстог материјала, загреване помоћу топловодног система.

Овако богато наслеђе постепено престаје да се развија после пропасти Западног римског царства. Допринос застоју дали су Хуни са својим вођом Атилом који су половином V века прошли кроз ове крајеве носећи велику материјалну штету. У овом походу, северним делом балканског простора, Хуни су знатан део становништва побили, један део заробили и повели са собом, један део је избегао на север и југ, а део становништва је страдао од заразних болести. Због девастације становништва нестала су културна достигнућа и сви они друштвени чиниоци који су обезбеђивали релативно миран и стабилан друштвени живот на овом делу балканског простора. Полазећи од овакве друштвене и демографске катаклизме, сигурно је да на опустелим просторима дуги период није

3 Трајан Стојановић, *Балканска цивилизација*, New York 1967.

4 Када се захваљујући рударству очекивао динамичан привредни развој, османлијска освајања зауставила су све. Османлије су запосели путеве ка рудницима, освојили руднике и освојили политичке и културне центре српске државе. То је реализовано по плану војсковође грчког порекла Евреноса. Тада су освојени рудници Плана, Запланина, Трепча, Јањево, Рудник и највећи рудник тога доба у Европи Ново Брдо. Трајан Стојановић, *Балканска цивилизација*, New York 1967. стр. 72-73.

било никога осим малог броја преосталог словенског живља које се по повратку потомака својих избеглих саплеменика бројчано знатно увећало. Стицајем оваквих историјских околности прекинут је континуитет у начину и квалитету живота и рада на овим просторима. Прекид је трајао више од 150 година и настављен је племенским начином живота становништва који је знатно заостајао за оним који је овде претходно развијан.

У поређењу са достигнућима античке цивилизације на овим просторима, комунална хигијена средњовековне Србије била је веома неразвијена. Градске улице биле су непоплочене, претрпане отпаcima и лешинама животиња. Густа градска насеља и пренасељеност градова условљавали су велике отпадне воде које су се изливале на улице и изазивале велике инфекције и обољења. Сачувани подаци нам говоре да су власти настојале да ова питања конструктивно решавају. Тако су у Котору комунална питања регулисана статутом града. Њиме је било прописано да су две куће могле имати заједничку канализацију; био је забрањен рад обућарима и кожарима изван радионица; постојала је забрана просипања воде на улице; било је забрањено држање стоке у граду и ђубре се морало бацати у море. Снабдевање градова чистом водом обезбеђивано је наслеђеним, у античко доба изграђеним водоводима, као у Призрену и Бару, док су се други средњовековни градови снабдевали из цистерни. Сталан економски развој земље повољно је утицао на унапређивање услова живота градског становништва и брже решавање комуналних проблема. Томе су највећи допринос дали трговина, рударство и занатство, што је омогућило процват Котора, Дубровника, Скопља, Новог Брда, Бера, Сера и др.

Насупрот градском, највећи део становништва средњовековне Србије живео је на селу. Бавећи се земљорадњом и сточарством, становништво је настањивало плодне долине и планинске висове живећи у насељима разбијеног типа. Куће на селу биле су полуземуннице, а касније једноћеличне дрвене просторије без прозора. У једном делу куће живели су људи, а у другом стока. Овакав тип куће и начин живљења није био карактеристичан само за период од XII до XIV века, већ се задржао веома дуго. Један енглески писац и хроничар бележи 1739. године да су српске куће биле обичне колибе чији се кров једва дизао из земље. Овакви услови становања угрожавали су здравље становништва честим инфекцијама и заразним болестима које су неретко имале карактер епидемија.

Здравствене прилике и заштита здравља

Трговачки путеви, полуномадско сточарство, лоши услови становања, оскудна исхрана, неразвијена здравствена заштита и пренасељеност градова условљавали су појаве заразних болести и велику смртност становништва. Епидемије су биле карактеристичне за читав средњи век у Србији. Велики помор становништва изазивала је глад. Архиепископ Данило пише да су од глади 1307. године умирали људи и стока, да су се изнемогли људи спотицали и лежећи траву гризли. Честе су биле епидемије колере, куге, сифилиса, које су изазивале смрт хиљада људи. Ве-

Цртеж арх. С. Мићића: Хиландар – Спасова вода

лика смртност становништва од болести угрожавала је опстанак државе, јер је то био период сталних борби, ратова и освајања, зашта су били потребни бројни и здрави становници. Увиђајући опасност од болести, почеле су да се предузимају мере здравствене заштите становништва, које су подразумевале подизање карантина, градских болница, болница при манастирима и апотека. У хиландарском медицинском кодексу биле су предвиђене куративне и превентивне мере у заштити здравља становништва. Превладало је схватање да се оболели морају лечити, а истовремено спречавати да се болест пренеси на здраве. То је условило настајање карантина за заразне болести, па су наше земље међу првима у свету почеле да развијају карантински начин лечења. Први карантини настају у Котору од 1374. до 1400. године, а у Дубровачкој републици 1377. године.

Рад и организација најстаријих српских болница - Св. Богородице Ратачке у Котору, болнице у Хиландару и Студеници, датирају од почетка XIII века. Ове болнице основане су по угледу на византијске. О томе нам сведоче прописи о раду наших болница, који представљају преписе одредаба рада византијских болница. Основни садржај рада болница био је лечење оболелих, па тек онда смештај и збрињавање остарелих и изнемоглих особа. Све болнице служиле су за лечење болесника без обзира на социјално порекло. Међутим, то се није односило на болнице у Хиландару, Студеници и у манастиру Св. арханђела код Призрена, где су лечени само калуђери и властела.

Средњовековне болнице имале су мали број постеља. Хиландарска болница имала је 12 постеља, а болница Св. арханђела код Призрена имала је 20 постеља. Веће смештајне капацитете имала је болница у Дечанима, али о томе немамо података. Нега и смештај болесника за те временске прилике били су на високом нивоу. У нашим манастирским болницама први лекари били су калуђери који су учили вештину лечења као занат. Изузетак је болница краља Милутина у Продромовом манастиру у Цариграду где су радили образовани и добро плаћени лекари. Има података да су и у београдској болници деспота Стефана Лазаревића радили школовани лекари. У болни-

ци краља Милутина у Цариграду била је и медицинска школа, где су између осталих, знања стицали и Срби у XIV и XV веку. Милутин је основао болницу у Јерусалиму уз манастир Св. Арханђела 1315. године. Кнез Лазар је 1381. године подигао болницу у манастиру Раваници. Деспот Стефан Лазаревић је подигао градску болницу у Београду за лечење свих грађана. У Котору је постојало више болница: Св. Крста, Св. Духа, Војна болница и лепрозаријум. Лепрозаријум је основан 1431. године и био је једина установа у којој су се лечили само болесници од лепре.⁵ Ова специфична установа је функционисала све до половине XVII века када престаје са радом. Рад ових установа био је у сталном успону, све до пропасти средњовековне српске државе. Након тога највећи број болница престаје са радом. Изузетак су болнице Св. Духа, основана 1350. године у Котору, која је радила до краја XVII века и Св. Крста, основана у Котору 1372. године и постојала до половине XVIII века. Дечанска болница успешно је радила до краја XVIII века, Хиландарска болница постоји и данас. Средњовековне болнице оснивали су владари и као такве имали су атрибут државних. Издржаване су из средстава њихових ктитора и завештања владара и добровољних прилога богатих људи. Манастири су материјално обезбеђивани средњовековним повељама које су издавали владари. Колика је била економска моћ манастира види се из једне повеље коју је издао цар Душан и усвојио Сабор. Својој задужбини Душан је поконио 14 цркава и 70 села са целокупном имовином и људством. По неким историчарима, било је, поред осталог, поклоњено овом повељом 4500 људи.

Паралелно са развојем болница развија се и апотекарство. Прва самостална апотека у средњовековној Србији основана је у Котору 1326. године и њен рад трајао је више векова. Поред апотека за грађане, постојале су мање апотеке у оквиру манастирских болница и веома снабдеване војне апотеке.

Однос према социјалним неједнакостима и решавање социјалних проблема

Свети Сава био је родоначелник схватања о потреби друштвене једнакости међу људима и организованог решавања социјалних проблема. Биограф Теодосије говори о настојању светог Саве да међу људима развије љубав, човечност и милосрђе. Презирао је неједнакост говорећи да су сви људи једнаки и да се ни по чему не разликују они у повлашћеном положају од оних у подређеном положају. "Ви сте од истог праха као и они". Противио се похлепи и подучавао људе да дају хлеб гладнима, да обезбеде преноћиште бескућницима, да одевају голе и не презиру сиротињу. Сава је указао на сву апсурдност феудалног друштва, на његову неправедност и неодрживост.

Свети Сава, као духовник, препоручивао је добротинство као световни чин, дајући му превасходно лаицистички, а не духовни садржај. Узимајући га као принцип у међуљудским односима, дакле, друштвеним односима, сматрао га је значајнијим од сваке испразне молитве. "Милостиња више вреди од поста, и више од сваке жртве и молитве".⁶

⁵ Оснивање лепрозаријума у Котору 1431. године не можемо у потпуности да вежемо за средњовековну Србију јер је Котор после 1371. године настајао да изађе из сфере српског утицаја, а 1420. признаје млетачку власт. Драгослав Кочовић (коментар аутора)

⁶ Теодосије Хиландарац, *Житије Светиоџ Саве*, Просвета, Београд 1988, стр. 151.

Однос према сиромашнима у средњовековној Србији заснивао се на самарићанском милосрђу. Помагање сиромашних била је обавеза према богу, заснована на хришћанском веровању у оноземаљски живот, по коме је важија душа, а не тело. Тако је милосрђе постало друштвена вредност, стил живота и начин владања. Тиме се стварао и одржавао баланс између владара оличених у богатству и народа оличеног у сиромаштву, где је милосрђе и код једних и код других развијало уверење о правди и правичности поретка. Свест учених људи у том периоду није досезала даље од милосрђа. То видимо из преписке између Јелене Балшић и духовника Никона Јерусалимског, где се тражи одговор што је богоугодније: милосрђе, живот у манастирском братству или испоснички живот. Константин Филозоф у Житију Деспота Стефана Лазаревића потискује милосрђе као основни принцип и отвара проблем порекла и оправданости великих друштвених неједнакости и питање богатства на једној и сиромаштва на другој страни. Он осуђује сиромаштво изазвано положајем људи у друштву и богатство владајућих стечено само по основу власти. „Нисам ја грабљивац и варалица, јер ми је невоља, него ти који земаљским царством царујеш, небаско (царство) крадеш и грабиш“.

Очигледно да су сиромаштво и други облици социјалне угрожености биле веома распрострањене појаве па нису могле да се решавају само путем традиционалног милосрђа. Нужно се наметала потреба за предузимање и других мера, пре свега нормативног карактера. Временом су ова питања делом регулисана у средњовековним повељама, градским статутима и Душановим закоником. Тако се чл. 73. Грачаничке повеље из 1321. године каже да је село дужно да се стара о самохраним удовицама и то ако немају деце, да им дају најбољу њиву и врт и биле су ослобођене од свих обавеза према господару. Трошкове удаје сиромашних девојака према Грбљанском статуту носило је село "која девојка остане сирота иза оца и матере ... да јој село учини арач око свадбе ...". Настојање да се ублаже социјалне тешкоће налази се у Дечанској повељи из 1330. године, где се чл. 17. новонасељени сточари на манастирској земљи ослобађају свих обавеза, а у Призренској повељи од 1348. до 1353. године чл. 205. каже да су убоги сточари имали само једну обавезу - да обрађују вуну.

Скроман облик конструктивних мера предузiman је за време владавине краља Уроша I. Краљица Јелена основала је на двору установу за обуку кћери сиромашних родитеља, обезбеђивала им смештај, исхрану и обучавала свим женским пословима. Стицање сазнања и вештине о пословима у домаћинству имало је за циљ да унесе напредне садржаје са Запада у нашу породицу. Живот на селу одвијао се у породичним задругама са примитивним начином рада. Обука жена требало је да покрене бржи развој села и обезбеди излазак из заосталости и непросвећености. Конструктивне социјалнополитичке мере предузимао је и Стефан Немања за време своје владавине од 1170. до 1196. године. Напуштена земљу делио је сиромашнима и онима који су били без земље, да својим радом обезбеђују сопствену егзистенцију и материјалну сигурност. Оваква аграрна реформа била је скромних размера и није могла значајно да утиче на ублажавање сиромаштва у земљи.

О друштвеној солидарности из тог периода говори нам Константин Филозоф "Ако би неко од њих осиромашео у потребама, остали му све потребе дају, не само давањем но двоструком милостињом". Помагање угрожених категорија било је предвиђено и у статутима средњовековних

градова. Погорелице су према Грбљанском статуту имале право на народну помоћ. Тако се чл. 39. овог статута каже “коме кућа изгори да иде кроз све четири кнежевине и свака кућа да га има помоћи”. Ова обавеза, иако статутарно уређена као обавеза, у погледу обима помоћи ипак се заснивала на добровољности. Бригу о деци без родитељског старања водили су градови. Податке о томе имамо за град Котор у коме је, између осталих градских функционера, биран и старалац за незбринуту децу. У овом граду 1432. године била је подигнута установа за ову категорију деце. Збрињавање деце без родитељског старања била је обавеза и средњовековних манастира. О томе нас обавештава др. Владан Ђорђевић, мада о томе нема никаквих изричитих обавеза манастира у Душановом законнику.⁷

Душанов законик предвиђао је збрињавање сиротиње које је у то време у његовој земљи било веома много. Чланом 179. овог закона било је наређено свим градским судијама да се старају за спровођење оних одредби Закона које регулишу права убогих и сиромашних. У чл. 28. било је предвиђено “Сиромаси да се хране по свим црквама онако како су наредили ктитори. Аколи их који митрополит, епископ или игуман не би хранио, да се са тог достојанства збаци”. Као образован и моћан владар цар Душан је настојао да уведе ред и среди друштвене прилике у земљи, првенствено да ограничи моћ властеле која је самовољно владала без икаквих ограничења и одговорности, што је изазивало велику несигурност становништва за себе и своју имовину. Законом је забрањено да властела врши отимачину, пљачкање села, уништавање сеоских домаћинстава и одвођење људи. Ова питања била су регулисана члановима 57, 125, 142, 148, 145 и 146. У члану 142. се каже: “Ако се нађе који властелин или властеличић, коме је царство ми поверило земљу и градове, да напада и пљачка села и људе, и да гази оно што је на сабору узакоњено, да му се одузме држава, да плати сву штету коју је учинио и да се казни као бегунац”. Слично томе, у члану 57. се каже: “Ако неки властелин за време приселице учини неку пизму или учини неко зло, ако пљачка и спали кућу, таквом властелину да се одузме држава и да му се више не даје”. Због тога је Закон био нужан како би се земља даље развијала на основама правде. Како је сам Душан говорио када је крунисан за краља, правда држи земљу и градове. Решавање социјалних проблема било је једно од важних питања обзиром да се припремао за даља велика освајања. Ово се види из чињенице да су у каснијим преписима Душановог законика (после 1443/44. године - Бистрички, Студенички, Хиландарски и Ходошки) изостављене одредбе које регулишу ова питања. Сигурно да су ове обавезе изискивале велика материјална средства, па су после пропасти царства укинуте.

Образовање

Управљање државним пословима наметало је потребу за писменошћу, што је било нужно и за обласне старешине и за градске управитеље тога доба. Уз то, по византијским обичајима, владари су морали својеручно да потпишују повеље. Обзиром на велики византијски утицај, писменост се почела постепено развијати. Први зачеци писмености у средњовековној Србији јављају се у манастирима, на дворовима владара и у градовима.

Манастири су били готово једини културни центри и најбројније установе у којима се развијала писменост. У њима су биле школе за народ, односно за подучавање еле-

ментарним знањима земљорадника и сточара. У њима се учило изради икона, веома цењеном занату у том времену. У манастирима се стицала вештина лечења и прва практична искуства у том послу. Јачајући државу, владари су материјално помагали просветитељски рад манастира, што је посебно дошло до изражаја за време владавине цара Душана.

Прва световна школа, коју смо већ помињали, настала је на двору краља Уроша I. По угледу на ову школу на Душановом двору основана је школа за децу дворских чиновника. Ту су стицали образовање дворски писари и женска деца мале и велике властеле. Моћну и добро интегрисану државу Душан је изграђивао управо на просвећивању, ширењу писмености и образовању. На IX сабору његове владавине 1349. године усвојен је Законик. Овај законик поред осталог ствара услове за развој образовања, јер је његово спровођење претпостављало стручно оспособљавање градских судија и образовање других људи неопходних за развој и ширење царства.

У градским школама настава је имала световни карактер. Тако су у Дубровнику деца властеле и грађана образована од градских учитеља који су плаћани из општинске касе. Становништво Дубровника било је претежно писмено, има података да су и слуге биле писмене.

Поред напора који су чињени у просвећивању, укупно образовање у средњовековној Србији ипак се сводило на црквено образовање калуђера и образовање владара, док је целокупно становништво било неписмено. У то доба неписменост није била друштвени проблем, па за образовањем није била велика потреба. Слично је било и у другим земљама све до просветитељства у XVIII веку и индустријске револуције.

Заштита на раду и обезбеђивање социјалне сигурности

Колико нам је познато, први прописи о заштити на раду дати су у Рударском новобрдском закону из 1412. године, за време владавине деспота Стефана Лазаревића. Овај закон је предвиђао: вентилацију у рударским јамама; првенство у снабдевању рударских радника животним намирницама - хлебом, месом, лојем и право радника да насилно одузимају животне намирнице у случају да се цене производа неоправдано подижу или да им је квалитет слаб. Одредба о праву рудара да сами интервенишу у ванредним приликама говори нам о њиховој улози својеврсног контролора у снабдевању тржишта намирницама. То нам указује на њихову бројност и повлашћени положај, јер су се ове одредбе односиле само на њих. Биле су предвиђене законске мере за оне који не би поштовали ове одредбе. Без сваке сумње је да су ови прописи за то време били велико достигнуће. Они уједно указују колики је значај власт придавала заштити радника на раду да би се постигао успешан развој привреде и друштва у целини. У сваком случају, ови прописи су обезбеђивали заштиту човека на раду и сигурност егзистенције у условима када је поремећено снабдевање или у условима раста цена животних намирница. Развој привреде, пре свега рударства, у то време најзначајније привредне гране, сигурно да би условило даљи динамични развој радничког законодавства и створило богато наслеђе, чиме би бројна питања већ тада била решена. Међутим, османлијска освајања у потпуности су потрла ова, као и друга достигнућа на овим просторим и вековима уназадила укупан друштвени развој.

Др Драгослав Кочовић, редовни професор

⁷ Владан Ђорђевић, *Цар Душан*, књига II, Загреб, 1920. стр. 129.

СПОМЕН ЈУНАЦИМА ОСЛОБОДИЛАЧКИХ РАТОВА

Драги пријатељи,¹

Данас смо овде, на тргу испред бисте Војводе Петра Бојовића да изразимо захвалност и поштовање свим оним ратницима нововарошког краја који положише своје животе на олтар отаџбини и слободи у ратовима 1912-1918. године. Ово није обичан дан за Нову Варош, ово није обичан дан ни за сваког оног ко се Нововарошанином зове.

Данас се овде морало доћи, да се поклонимо новоподигнутом спомен-обележју у њихову славу, нажалост са закашњењем од 100 година. Опростите ратници и јунаци данас, опростите заувек што толико закаснисмо. Ви каснили нисте на позив отаџбине, али сте прерано отишли у смрт остављајући своје најмилије. Неће ваљда бити да је вама било лакше да дате своје животе него нама да подигнемо спомен - обележје у вашу част. Од данас, биће лакше и вашим сенима јер симболично васкрсавају и ослобађају таме заборава. Биће лакше и војводи, да више не самује на овом тргу. Његов поглед, усмерен ка кућном прагу, увек као да је запитан где су ми војници са којима сам стицао славу.

Ви сте учествовали у рушењу два царства охоло у својој намери да нас вечно држе у ропству чак и по цену нашег нестанка са лице земље. Својом храброшћу, патњом и ратничком смрћу срушили сте Отоманску империју и донели овим крајевима вековима ишчекивану слободу. Још се ране нису зацелиле ни пушчане цеви охладиле, огласила су се црквена звона и добошари. Отаџбина је поново звала, навалио је Шваба. А отаџбина, то за вас није комад земље убоге и голе; то су зелене ливаде и шуме, забрани и обале реке Увац, свежа јутра са планинских висова Муртенице, Мучња, Чемернице, Јавора, Јадовника и Златара. Отаџбина, то су ваше породице, мајке, очеви, деца, ваша бака чуварица огњишта, а кућни праг светиња и граница која се мора бранити и чувати, јер је то граница између ропства и слободе.

Вама храбрости није недостајало. Ви сте људи Старог Влада, где по Јовану Цвијићу живе најјача племена. То су људи снажни, живог духа и јаке воље, јако везани за природу и породицу, рече велики научник. Зато у нововарошком крају није било куће ни породице, а да неко није отишао у рат, обично оне најдрагоценије мушке главе - најмлађе и најспособније. За све време рата, мајчински образи нису стизали да се осуше од суза док су се пред кућама вијорили црни барјаци. Са кућног прага испраћани сте породичним заветом о части и поштењу најбоље исказаним речима мајке Злате из села Стапари која на војну испрати четири сина: „Моји синови, са мртвог ништа не узимајте, туђе не дирајте, немој да чујем ружну реч о вама“.

Ви нисте ништа узели, а дали сте све. Бранили сте част и слободу. На вашем слободарском путу падали сте и посртали, али никада нисте савијали главу. Не савија се лако глава која је свој поглед везала за небо. Ваше кости не бораве у раскошним гробницама и светлим маузолејима, разасуте су на бојиштима у отаџбини и ван ње. Уми-

Споменик ратницима 1912 – 1918 у Новој Вароши

рали сте у гудурама Албаније, на Крфу, заробљеничким логорима, нестајали у дубинама мора. Многима од вас ни гроб се не зна. Иза вас остале су ратне заставе опточене слободарском крвљу, избушени шлемови, исцепане цокуле и нагорели шињели, непрочитана мајчина и девојачка писма. Грејала вас је нада да ћете се вратити на своја огњишта, своју светињу коју сте под присилом напустили. Данас се, макар симболично, враћате својој кући.

Ово спомен-обележје ће подсећати и на све цивилне жртве рата. Задах смрти ширио се на све стране; авет глади и заразне болести, казнене експедиције и вешала односили су децу, жене, старице и старце. Србија се нашла пред демографском катастрофом и на ивици биолошке инвалидности. Пред нестајањем. На ове наше свете просторе са швапским бајонетима стигла је и забрана употребе ћирилице. А кад вам се неко умеша у језик и писмо, он има геноцидне намере. Зато су ови догађаји за памћење и подсећање. Обележавање оваквих датума није понављање прошлости већ указивање на њихов значај како нам се историја не би понављала у апсурдима. Једном за свагда

¹ Говор одржан 1. новембра 2018. године поводом откривања спомен-обележја нововарошким ратницима 1912-1918.

морамо научити да будућност припада онима који памте и цене своју прошлост; право на заборав немамо, јер историја једнако кажњава непокорне као и оне склоне заборау. Превише и предуго смо народ кратког памћења.

Ово парче родне груде и део плавог неба нису наши, наследили смо их од својих предака који своје кости разасуше од дубине плавог мора до врхова Кајмакчалана. Потомцима смо дужни да им у аманет оставимо поруку коју својим животима исписаше наши преци: живот их је ошамарио, они су достојанствено примили ударац, живот им је ускратио, они су га несебично даровали славом и слободом, осуђени на ропство изградили су понос, осуђени на мучеништво постали су људи. Светски моћници и душебрижници покушавају да изврше ревизију српске и балканске историје па се често жртве и злочинци изједначавају. Историјске чињенице су неумитне. У Великом рату створен је међународни механизам да се Србија сведе на простор и демографску меру које јој други одреде. Тога морамо бити увек свесни. Нека нам у свести увек буде име Мариноса Рицудиса, капетана грчког носача авиона „Темистокле“. Тај млади човек, официр НАТО-а, одбио је команду надлежних за време бомбардовања 1999. године и из Јадранског мора вратио свој брод у солунску луку, не желевши да учествује у агресiji. Војни суд га је суспендовао и одредио казну затвора, али су га време и држава Србија одликовали за част, достојанство

и храброст, за вредности које би требало да красе потомке ратника 1912-1918. године.

Ратници-хероји, ваша жртва није узалудна. Да ње није било, ми данас не бисмо стајали овде. Зато су ваше кости, на које ће нас подсећати ово спомен-обележје, камени међашни слободарског духа и светионици свима онима који не желе да им руке буду везане, памет укроћена, а душа поробљена или што песник рече што се не да у ланце везати.

Велику захвалност заслужују сви они ентузијастички који покренуше идеју да се спомен-обележје подигне као и представници локалне власти да оно угледа светлост дана. Посебну захвалност заслужују аутори овог споменика који су кроз уметнички израз и форму на најбољи начин изразили дух времена и дух жртве са крстом, голубом и лоровим венцом. Изгинули ратници су ратовали за крст часни и слободу славну. Они рат нису желели, он им је наметнут. Они су желели мир и зато сви заслужују лоров венац на својим главама.

Нека вечни мир над вашим сенима влада: Вукола, Стеване, Арсеније, Гаврило, Василије, Мирољубе и све тако редом до 1 200 ратника и јунака. Нека је вечни помен и слава свим ратницима са Војводом Петром Бојовићем на челу.

*Рагиша Филиповић,
професор историје*

ГОЛЕМА ВОЈНА

Продрт опанак, цокуле нема;
Поцепан шињел, мундира нема;
Изанђао опасач, притегнут дроб,
Промрзао прст, отекао зглоб.
Кундак препукао, ороз врео;
Војник млад, у срцу зрео.
Нејака Србија, царевина већа.
У праћице џебана, у антрешелј врећа.
Вуче кљусе, себе тера.
Корак одлазни,
С њим нада и вера,
У њима срећа.
Снег...мраз...мраз...
И много, много бола.
Албанија дуга, Арнаут прек;
Врлети, стење, пола пута тек;
Побратим посуста, облеђен оста.
Кораци, кораци, никад их доста.
Соли врх прста, корица, леба;
Божија помоћ, самилост треба.
Дарована небеска врећа.
Корак у незнан,
С њим нада и вера,
У њима срећа.
Глад... глад... лед...
И много, много бола.
Непреглед-вода, неба плавет;
Стари краљ – свима савет;
Питома храна, зрнељве;
Модра гробница, без земље;
Лечилиште – црна Африка.
Предах, бег од оних навика.

Мањи терет на плећа.
Корак ка снази,
С њим нада и вера,
У њима срећа.
Болест... смрт... сећања...
И много, много бола.
Извидане ране, тело прихрањено,
Умирен страх, срце зацељено;
Цеви прочишћене, скинут гареж,
Ојачан ремен, заматнут палеж;
Рага назобана, притегнут колан.
Просветљен поглед, утишан болан.
Усиљена снага теглећа.
Корак ужељени,
С њим нада и вера,
У њима срећа.
Јуриши... пробоји... слобода...
Мушких глава ни пола.
Већа држава, млађи краљ;
Душманин одагнат – невид-даљ;
Пораз армаде, приновљен брат –
Крв славјанска, ма није рат;
Обрисане клетве, опрост дат.
Модерно доба, јевропски сат.
Јунак сакат, просјачка врећа.
Корак на дрвеној,
С њим нада и вера,
У њима срећа.
Пола живих...тек неком помен...
Зидови, кровови, на темељ бола.

Рагојица Перушић

МИЛЕНКО ВЕСНИЋ

Сељаче које је стијасало у једној од најзначајнијих српских дипломатија

Босоноги у свет

На сат и по хода од Сјенице, подно кршевитог брда Фијук са ког вазда фијучу ветрови, а надамак вијугаве речице Вапе, у селу Дунишићи, Радоњи и Велики родило се осмо дете. Наденуше му име Миленко. Била је 1863. година, 13. фебруар по старом календару.

Глава породичне задруге бејаше Ново, отац Радоњин, који је након краха Зетске буне 1832. године, нехтевши да се потурчи, попут многих Срба пошао пут Топлице. Неколико година потом са фамилијом и још неким рођацима и пријатељима прелази на Пештер у потрази за бољим животом. Чинило се да су на тим непрегледним пашњацима најзад пронашли сигуран дом. Рађају се деца, повећава стадо оваца, али у једном сукобу са Турцима Радоња погине. Поново Весниће сустиже искушење. Да промене веру или да још једном крену у сеобу.

Преко Јавора се спуштају у долину Моравице, одатле их пут доводи до Карановца, паланке са 552 куће. Добивши од власти једну утрину у оближњем селу Грдица, они приону да своје имање уреде. Сви, од најстаријег до најмлађег, вредно раде. Миленко и три године старији Милутин чувају туђе свиње.

Када је завршио четврти разред пође Миленко са братом Милутином за Београд у гимназију. Понеше мајчин благослов и по дукат који им је даровао учитељ. Праћени стрепњом од непознатог, али и вољом да успеју, корачали су они боси да би сачували опанке, јер како ће у школу са поцепаним? Пред ноћ стигну у једно село подно Рудника и ту им неки домаћин дозволи да преспавају у штали. Видевши ујутру да су им свиње појеле опанке и шареницу са пројом, дукатима и учитељевим писмом за школске власти, почну плакати. Сажали се онај сељак и одведе их код свештеника. Попа је попут њиховог учитеља био благородан човек. Даде дечацима по дукат, купи им нове опанке и написа препоруку за директора гимназије.

На почетку каријере

Браћа су у Београду вредно учила издржавајући се тако што су неким породицама носили воду, цепали дрва и обављали свакојаке друге послове. У старијим разредима давали су часове лењим синовима богатих родитеља.

По завршетку гимназије 1882. године Миленко зајено са братом уписује Велику школу. Осим права интересују га књижевност, позориште, музика, сликарство. У првом броју часописа *Српче* штампана му је песма „Пред Светим Савом“.

Ој светија сени дедова мојих!

Најлепша слико жића ми мала...

Попут многих младих и школованих људи све више се занима за социјалну правду и политичке слободе. Година 1883. стиче прва „револуционарна“ искуства. У време радикалске буне министар унутрашњих дела Милутин Гарашани пише у својим дневним забелешкама од 26. октобра: „Артије Пере Тодоровића могу бити код Владе Бошковића ђака, и код Миленка Веснића, ђака.“

Миленко Веснић

Положивши све испите из прве године, подстакнут од неколицине пријатеља да студије настави у иностранству, одлази у Минхен. Ту дели стан са студентом сликарства Марком Муратом, Србином са острва Шипан крај Дубровника, својим великим пријатељем и побратимом.

Пошто му Министарство просвете и црквених дела није дало стипендију, издржавао се пишући за часописе у Србији и Немачкој. Уз то му помаже добри помагач сиромашних студената из отаџбине, Велимир Теодоровић, ванбрачни син кнеза Михаила Обреновића.

Најзад, 1888. године завршава студије као први од Срба који је докторирао на Минхенском свеучилишту и то са два доктората. Један из кривичног, други из међународног права. И мада је у Немачкој стекао многе пријатеље, будућег Европејца је мучила носталгија. У тексту „Моји знанци“ објављеном у *Брајстиву* V, 1892. године, он вапи: „Ако има кога међу нама, кога је родила

српска мајка, али кога ипак више одушевљавају светски покрети и европска цивилизација но једна наша народна песма... онда га одмах шаљите у туђину“.

Након повратка добија државну стипендију и наставља студије права у Паризу и Лондону.

У јесен 1890. године постаје дијуриста Министарства иностраних дела, а затим 1892. године одлази у Цариград за секретара Српског посланства.

Крајем наредне године постављен је за Министра просвете и црквених дела у влади Саве Грујића. Али пошто се краљ Милан 9. јануара 1894. године изненада вратио у Београд, влада подноси оставку. Последњег дана у свом кабинету Веснић потписује акт којим учитељици Више женске школе Надежди Петровић, будућој познатој сликарки и даровитој књижевници, хероини Великог рата, повећава плату са 1000 на 1500 динара.

Кратко времена предаје на Правном факултету, а у јесен 1895. године одлази у Италију ради даљег усавршавања. На пропутовању кроз Сремске Карловце посећује Пају Марковића-Адамова, уредника *Бранковог кола*, у Новом Саду се сусреће са тамошњим угледним Србима попут Милана Савића, секретара Матице српске и уредником њеног *Летописа* и Радивоја Врховца, будућег председника Матице српске.

У повратку из Италије задржава се у Бечу где му се Паја Јовановић жали како патријарх Георгије Бранковић неће да плати слику „Сеоба Срба“ јер представља прогнани народ који пред собом гони стоку, док он инсистира да се на њој види организован поход свештенства, војске и народа.

Нерасположеном пријатељу обећава да ће посредовати у спору. Већ испољеном дипломатском вештином смирује страсти супростављених. Слика преправља своје дело. На платну је одлучна војска, док патријарх Чарнојевић више није забринута старина већ одлучни вођа народа.

Миленко пише стручне радове и књижевна дела на српском, француском, немачком и италијанском језику (касније и енглеском), држи предавања, од којих је посебну пажњу изазвало оно о Хамлету под призмом правне историје. Објављује га у *Летопису* Матице српске уз извесне измене

које је начинио уважавајући савете Лазе Костића. Нема писаних трагова какви су они били, али из једног Миленковог писма Милану Савићу сазнајемо да на мишљење великог песника, насупротив обичају, није дуго чекао и да је Лаза „био много вреднији и бржи него што се по општем мишљењу може од њега ишчекивати“.

Јуна 1899. године, после Ивањданског атентата, ухапшен је попут многих виђених чланова Народне радикалне странке и осуђен на две године затвора. Помилован је након одласка краља Милана са власти, а 1901. године добија место посланика у Риму.

Рим и Париз

У вечном граду Веснић настоји да своју земљу приближи Италији користећи њено неблагонаклоно гледање на аустроугарске претензије према Балкану. Притом стиче важна познанства и пријатељства која ће му итекако користити током дипломатске каријере. Ту, на једном пријему, упознаје лепу и богату удовицу Бланш Улман којој се наочито српски дипломата одмах допао. Ни он није равнодушан. У њој ће пронаћи жену какву је прижељкивао. Венчаће се након одласка Петра Карађорђевића на престо Србије, када Миленко преузме посланство у Паризу.

Са Петром се, вероватно, упознао у Женеви где је будући суверен живео као изгнаник, а он након оставке на место посланика долазио да се види са Бланш. Постаће његов човек од поверења и много пута чиниће краљу или његовој породици услуге. Прво у Паризу организује изразу круне коју потом доноси у једној торби путујући без пратње Оријент експресом.

Непуне три године касније, 17. априла 1906. године, Веснићу се остварује давнашња жеља. Постаје Министар правде. Планира да реформише казнени систем, да у казнионицама побољша услове живота, да укине смртну казну... Међутим, сусреће се са многобројним сплеткама, опструкцијом и шићарцијском рачуницом. Не успевајући да оствари планирано, 23. децембра подноси оставку и враћа се у Париз.

Опет води дипломатске окршаје, али и приређује незаборавне пријеме у српском посланству какви се могу видети само у амбасадама Велике Британије и Русије. На њима отменошћу и елеганцијом доминира Бланш, која сопственим новцем финансира раскош и сјај.

А Миленко, за кога у *Ембахагама* Црњански пише да је заједно са Пашићем и Балугчићем припадао најлепшој посланичкој тројци, плени урођеним господством. Поредџи ове људе „из народа“ са странцима „не баш племенитих црта лица“, велики писац их описује као „најлепше мушкарце на дворским пријемима, обучене у одело аристократа, из времена пре француске револуције“.

У предвечерје Балканских ратова, после више одлагања успева да Петру I Карађорђевићу уговори посету Француској уз највише државне почести.

Користећи своје изузетне везе у најзначајнијим париским круговима и међу дипломатама, Веснић настоји да интересе Србије прилагоди интересима великих сила. А то нимало није лако. Поред тога, годинама се занима за арнаутски покрет и дешавања у Косовском вилајету у чему му веома користи преписка са српским конзулом у Приштини Миланом Ракићем.

По избијању Првог балканског рата, у јеку незадрживог продора српске војске према југу, он председнику француске владе Ремону Поенкареу исказује забринутост због пасивног става Тројног савеза и на његову опаску да је Аустро-Угарска јака сила, одговара како у Србији то знају, али да ће наставити борбу са одушевљењем и пожртвовањем.

Не без ироније додаје да ће Србија као мала земља на крају подлећи ако је оставе на цедилу, што не би било чудно

јер је Аустро-Угарска у стању да своју вољу наметне целој Европи.

Дирнуо је жицу коју је желео. Председник француске владе је жустро изјавио да Европа неће дозволити да Србија буде потчињена.

- Онда треба да нам помогне да задржимо ратне тековице и да изађемо на море. – Поентирао је на крају.

- Силе тројног споразума, видеће радо на Балкану слободне балканске државе и помоћи им у њиховом развијању; оне неће допустити излазак Аустро-Угарске на Солун ма за то морале и ратовати. – Узвратио је Поенкаре.

На Лондонској конференцији (1912-1913) заједно са Стојаном Новаковићем и Андром Николићем заступа своју земљу. Поред тога путује у Хаг где као саветник и члан ужег одбора састављеног од стручњака из неколико земаља ради на формирању Академије за међународно право.

Након окончања Другог балканског рата у име српске владе преговара са Ватиканом и 11/24. јуна 1914. године потписује Конкордат како би се анулирао протекторат Аустро-Угарске над католичким живљем у Србији.

Велики рат

Током Великог рата Веснићева дипломатска деловања и резултати достижу врхунац. Али дипломатија није само политика међдржавних односа, већ су то и пријатељски контакти са личностима из културе, уметности, науке, новинарства...

Након Колубарске битке која је грандиозна победа српских армија, али и страшна патња и погибија, знајући важност штампе, Миленко даје писмо свог синовца Радослава Ренсу Мулену који га 30. јануара 1915. године објављује у *La Revu Habbdomadaire*. Кроз драматичне речи младог потпоручника Моравске дивизије, Французи сазнају шта се догађа и како се боре Срби.

Између осталог Радослав пише:

„Три рата, као три авети, однесоше нам све, узеше нам нашу омладину, која би требало да нам обнови наш народ, да створи нов нараштај. Па, ипак, ми смо још ту, ми, који смо преживели те дивне људе, па ако и слабији од њих, учинићемо све, што је у нашој снази, и пашћемо један за другим, свесни о својој дужности... Ако и нисмо тако јаки као наша старија браћа, наша је част очувана, јер смо засејали својим гробовима пољане своје драге отаџбине и задобили што је тренутно било изгубљено...“

Ко би умео рећи колико ће трајати још овај рат! Ако се буде продужио, Србија ће постати тужна пустиња. Али ако наши Савезници мисле, да је продужење рата потребно за спас Европе и за уништење тевтонскога варварства, ми смо готови да на жртвенику положимо своје последње животе.“

По Пашићевом налогу Миленко путује у Италију где у јеку преговора са Ватиканом, посећује тамошње политичаре и састаје се са Хрватима Мештровићем, Супилом и Трумбићем.

Крајем 1915. године, нападани са три стране, Срби се повлаче преко Албаније. Миленко Веснић свакодневно шаље телеграме у Скадар, прима их од Пашића и обавештава француске званичнике и јавност о надчовечанској епопеји свог народа. Париски листови пуни су сцена ужаса: у ледовитим албанским планинама, сами и немоћни, напуштени...

У Удружењу књижевника Француске окупљени писци скамењени оволиком несрећом га питају да ли је све то истина. Он блед, и сам ужаснут, нагнут над географском картом показује место голготе.

Најзад узбуђено закључује:

- То је јуначни народ, коме једина смрт изгледа исто толико лепа као слобода.

Српска делегација на источном излазу Беле куће, 1917, с лева на десно: Сима Лозанић, Љуба Михајловић (српски посланик у САД), Јелена Лозанић, Миленко Веснић, пуковник Михајло Ненадовић, Михаило Пупин, генерал Михајло Рашић и капетан Милан Јовичић.

Кроз тајац чује се грцање. Плачу најбоља француска пера, низ седе браде теку сузе. Једино српски посланик стегао срце. Гласом пуним наде, за који се чини да је потекао из самог очаја, наставља да говори. Запрепашћени, гледају га како одлучно наговештава победу која ће доћи после искушења.

Мисија

Извршивши подробне припреме, 8. децембра 1917. године, Српска војна мисија предвођена Миленком Веснићем полази из Бордоа бродом „Чикаго“. У Мисији су још генерал Михаило Рашић, научник Сима Лозанић, пуковник Михаило Ненадовић, капетан Милан Јовичић и отац Николај Велимировић. Након тринаест дана стижу у њујоршку луку где их дочекују амерички званичници и почасни српски конзул Михаило Пупин са Јеленом Лозанић, изасланицом српског Црвеног крста.

У понедељак, 7. јануара 1918. године, у горњем дому Конгреса добродошлицу им жели Томас Маршал, председник Сената и потпредседник Сједињених држава. Он говори са пуно жара и убеђења о српској борби за слободу против Турака и Аустро-Угарске. Веснић узвраћа истицањем улоге коју су САД имале при утврђивању слободе и правде у свету, а затим наставља о беспримерној борби српског народа и његове браће. На крају је истакао наду да ће захваљујући сопственој издржљивости, помоћи савезника, Америци и њеним идеалима, „наша будућност бити потпуно зајемчена“.

Сутрадан је Мисија положила венац на Вашингтонов гроб и том приликом је Роберт Лесин, Министар иностраних дела, упоредио Карађорђа са Вашингтоном.

Поред Њујорка чланови Мисије су посетили Чикаго и Бостон где одлазе у домове угледних Американаца упознајући их са борбом и циљевима Србије.

Ипак, најзначајнији су били разговори Вудро Вилсона и Миленка Веснића на чији је тон и блискост сигурно утицало и пријатељство њихових супруга Едит и Бланш. Поред тога Веснић се састаје са амбасадорима Француске, Велике Британије и Италије, док је у сусрету са члановима Југословен-

ског вијећа имао оштро сучељавање са Хинковићем који га је оптужио како не чини ништа за југословенску ствар, већ делује само у корист Србије.

Од велике важности су и везе успостављене са банкарским и пословним круговима које му је омогућио шурак, амерички банкар Џорџ Блументал.

У Њујорку се срео и са Давидом Албалом, српским капетаном којег је Пашић послао како би радио на спајању јеврејског питања са српским интересима. Албала му је предочи велики значај за Србију ако подржи тек објављену Балфурову декларацију о признавању права Јеврејима да у Палестини начине своју државу.

Миленко Веснић је добро разумео какве користи од тога могу проистећи за његову земљу. Пре свега ће на своју страну привући не само америчке Јевреје, него и британског министра иностраних дела Артура Балфура. Зато је од владе затражио одобрење да у том смислу сачини изјаву. Сагласност је стигла брзо и он је у име владе Краљевине Србије 27. децембра 1917. године послао писмо Албали, којим се подржава стварање слободног Израела. Ово писмо се од 1935. године налази у Националној библиотеци у Јерусалиму.

Све време Мисији је на услузи био познати научник Михаило Пупин омогућавајући својим сународницима да ступе у контакт са најутицајнијим људима. Током приватног сусрета он их је молио да му причају о Србији и Српству. Занимало га је да ли се још увек пева уз гусле, ткају ли жене и девојке лепе шарене ћилиме, има ли као некад моба на њивама. То се Веснићу веома допало и учврстило поштовање према овом изузетном човеку.

Политика

На Мировној конференцији у Паризу 1919. године Делегацију Краљевине СХС сачињавали су Никола Пашић, Миленко Веснић, Анте Трумбић и Иван Жолгер. Дуге разговоре и тешке преговоре водила је Делегација како би новонастала држава добила што више. Истовремено су трајала оштра и мукотрпна сучељавања између Веснића и Трумбића о питањима важним за будућу Краљевину.

По завршетку Великог рата важан догађај био је и стварање Друштва народа за које је Вудро Вилсон веровао да ће бити у стању да спрече нови светски сукоб. У његовом стварању је учествовало четрнаест држава међу којима и Србија коју је као врстан познавалац међународног права представљао Веснић заједно са Јованом Жујовићем, председником „Југословенског удружења за Друштво народа“. О њиховој сарадњи и пријатељству говори писмо старог академика у којем позива Миленка да га почетком септембра посети у лепом подкосмајском селу Неманикуће где би уз трпезу пуну домаћег смока, печене живине и воћа разговарали о Друштву.

На позив регента Александра Веснића је дошао у Београд и 17. маја 1920. године саставио коалициони кабинет. Трпеза је што пре расписати изборе и донети Устав. Велики проблем не само за нову владу, већ и за државу, представљао је лавиринт српско-хрватских односа и различитост погледа на уставно уређење. Најдеструктивнији је био Стјепан Радић који је српску штампу називао „опанком и глупом“, док је за хрватску тврдио како „вреди више него све србске Брегалнице и Кајмакчалани, све србске битке и победе“. На збору Селачке странке поручио је регенту да повуче војску и силу из Хрватске, те опомену хрватске селачке да су као аустро-угарски војници прошли Србију „уздуж и попречно“ и да знају „кога у њој треба волети а кога мрзети“.

Новонасталу краљевину мрзели су и комунисти који су на заседању Уставотворне скупштине узвикивали „Живела совјетска република!“

Најзад је излазак из владе С. Протића и Љ. Давидовића изазвао њену кризу, након чега је Веснић морао да састави нови кабинет.

У међувремену је одвео државну делегацију на тешке преговоре у Рапало где је потписан уговор са Италијом о разграничењу.

Најзад је Влада била принуђена да одступи и Пашић је 1. јануара 1921. године оформио нови кабинет. Са Веснићем

вих плећа спада велики терет и он се усресређује на рад у Уставотворном одбору који крајем јануара завршава нацрт Устава.

*

Поново је у француској престоници, сада као посланик Краљевине СХС, али у суботу, 28. маја, његово уморно срце престало је да куца.

У дом Веснића долазе многобројни Парижани да изјаве саучешће. Међу њима некадашњи председник Републике Емил Лубе, Маршал Жофр, генерал По... Ређали су се француски академици и чланови правничких, научних и хуманитарних друштава. Предвече је стигао и председник Републике Александар Милеран са супругом.

У уторак, 31. маја, у Руској цркви пуној света, одржано је опело. Поред сандука на катафалку стајали су Бланш са ћерком Лусилом, престолонаследник Александар, принцеза Јелена, грчки принц Ђорђе са принцезом, принц од Монака, председник Француске Републике, министри, сенатори, председник француског Парламента, пријатељи из Института (Француске Академије) чији је био члан, дипломатски кор, маршал Петен, генерал По...

Када је сандук изнет пред цркву засвирала је војна музика. Председник Удружења књижевника Француске Арокур држи говор. Пешадија, коњица и артиљерија предвођени генералом Лебоком и штабом 7. армије у мимоходу.

Три године касније посмртни остаци Миленка Веснића пренети су у Београд. Једна улица у престоници и данас носи његово име. Само Краљево, одакле је као босоноги дечак пошао у свет, нема обележја за свог значајног суграђанина о којем је лист *Gaulois* писао да је „цела његова личност била лојалност, искреност и поштење“, и да његовим одласком Србија губи несравњеног слугу, а Француска опробаног пријатеља.

Радолав Веснић млађи

ПЕСМА ЗА 42. КЛАСУ

посвећено ученицима
Војне гимназије у Београду

Одлазиш ипак, ако ...
Нема више времена за нове ратове,
Ко ће кога надмудрити
И тако задобити њиву и атове.

Пођи, ко река кад тражи своје ушће
Нема за тебе другог пута,
Ни земље, ни неба; кад храстовим прућем
Веже те судба људска, крута.

Гледај у звезде, а ходај по тлу
Један је пријатељ, и љубав је једна
Кад пролећа мину у зеница дну
Да душа младости не буде жедна.

Станемо код песме, нема нам друге
Тако, издалека
Мислиш да нико не зна или не сме
Као ратник своју судбину да чека.

Тражих реч из златног кута...
Ако икад будеш пао, слутим
и нађох: Устани!, рекла бих сто пута,
ал важније је оно што прећутим.

Шта је човек без ожилка?
Шта би било да ниси рођен?
Лажу путима пловје.
Само је један истином вођен!

Одлазиш ипак... Ако!
Благо мајци која те родила!
Тешко је бити човек, остало је лако...
Срећом се, начас, и твоја душа обродила.

И зато певај, певај на сав глас
Јер си научио да своју срећу кујеш!
Ал запамти: живи се само један час,
Зато буди спреман када звоно чујеш!

Бојана Пришуњак

МОЈКОВАЧКА БИТКА

У једном кратком осврту немогуће је изнијети све детаље везане за Мојковачку битку. Зато ћу, умјесто изношења бројних чињеница предочити читаоцу само неке битне ствари везане за овај догађај.

Црногорске владе су у периоду 1903–1914. године биле одлучно антиаустријски оријентисане и покушавале су да се ослободе економске доминације Аустро-Угарске, која је на другој страни радила свим средствима да продуби што већи јаз између Србије и Црне Горе како би парализовала српски утицај у Босни и Херцеговини. У предвечерје Првог свјетског рата Аустро-Угарска је просто анатемисала српски народ.

Оно што се дешавало на Балкану 1914. и 1915. године последица је добро познатог учења њемачке спољне политике о продирању на Исток, чији је творац Бизмарк још 1878. године означио баш Аустрију њеном претходницом. Овај велики пут њемачком продирању на исток, спречавала је Србија, која се налазила на самој капији Запада и Истока.

Због унутрашњих и спољних проблема у којима се наша Црна Гора, почело се у влади говорити о питању уније са Србијом као једином излазу из кризе. Искушење Црне Горе у балканским ратовима узимало се као доказ за безбједнију будућност коју је требало тражити искључиво у заједничкој држави. Током 1914. године Црна Гора је знатно ојачала односе са Србијом, што је допринијело подизању њеног угледа код осталих јужнословенских народа у неослобођеним крајевима.

Аустро-Угарска дипломатија и војска сматрале су уједињење Црне Горе и Србије као непосредну опасност за опстанак Хабзбуршке монархије, па су ставиле себи у задатак да свим средствима, укључујући ту и рат, спријече то уједињење. Зато је односе Црне Горе и Аустро-Угарске у 1914. години карактерисао низ криза, али и попуштања затегнутости, а свака криза чинила се већом и опаснијом од претходне. Десило се да су 1914. године Аустро-Угарска и Србија отпочеле рат, али и прије јулске кризе било је неколико прилика кад су многи вјеровали да сукоб између Двојне монархије и Црне Горе може запалити Европу.

У јулској кризи 1914. године Црна Гора се наша у изванредно тешком положају, иако сама није била изложена оптужбама за убиство аустроугарског престолонаследника у Сарајеву. Она се тих дана налазила у дубокој економској кризи, а њена војска, са застарјелом организацијом и слабим наоружањем и опремом није била способна за вођење модерног рата. Међутим, и поред тих огромних тешкоћа, Црна Гора је одлучно стала на страну Србије. Пријетње Србији, а затим напад Аустро-Угарске на Србију народ је схватио као напад на Црну Гору и српски народ уопште.

Расположење народа од самог почетка рата може се пратити кроз бројне патриотске бесједе његових посланика. Народни посланик Јанко Тошковић каже да је Аустрија вјековни непријатељ српског народа и да „хоће да нам приреди друго Косово. Зато нема те српске и словенске душе, која, знајући да је наш драги српски Биоград већ у огњу, не би сада радосно полетјела у свети бој“. Зато се захтијевало „да се смјеста похита браћи у помоћ, или друго Косово или српско уједињење“. Скупштина је, наравно, једногласно усвојила резолуцију у којој се наглашава да Црна Гора, вјерна државним традицијама, и у овој прилици као и вазда треба да испуни своју дужност, да стане у заштиту братске Србије и да на насиље и наметнути рат одговори ратом. Циљ борбе је био јасан – слобода и уједињење српског народа. Овај циљ је пратио српски народ још од Косовске

битке и представљао је косовску завјетну мисао. Тако су и сви способни држављани Црне Горе одушевљено прихватили рат са моћном Монархијом, иако су знали да за рат нијесу били спремни. Идеја српства надјачала је све остале. Србија и Црна Гора, егзистенцијално угрожене, имале су јединствену политику, стратегију и циљеве одбране. Знано се да Монархија не напада само Србију, већ да преко ње напада уједињење српских земаља у једну српску државу.

Црна Гора је до тада увијек била носилац слободе и уточиште у тешким данима робовања. Идеја и тежња за дијелењем, цијепањем и разједињавањем увијек је народу била страна и туђа, од странаца и туђина убачена и подметнута. Прихватили су је само они са нижим моралним и интелектуалним нивоом зарад материјалних интереса. И тада су непријатељи Српства свим могућим средствима, а нарочито лажном пропагандом радили да српски народ разједиње и покоре како би га у ропству искориштавали. На другој страни постојала је народна храброст изражена у личној жртви за опште добро и представљала је вјечну борбу за крст часни и слободу златну. И тадашња Црна Гора је до краја извршила своју часну улогу према Српству и према самој себи. Савјест јој је чиста, и као таква је ушла у најсвјетлије странице српске историје. Избјегнут је онај најтежи, морални пораз који би за државу са таквим војничким традицијама био заиста катастрофалан.

Војни кругови Аустроугарске монархије, такође су добро знали да је Црна Гора у балканским ратовима исцрпљена и да је неспособна за рат, уколико не добије велику помоћ и не изврши реорганизацију војске. Рат је био неизбјежан, па су још у фебруару 1914. истакнути посланици у Црногорској народној скупштини указивали на опасност од скорог рата „јер је атмосфера која их је окружавала мирисала на барут“. С времена на вријеме, дешавало се да аустроугарске оружане снаге повријеме црногорску границу. Аустроугарски војни кругови су то радили намјерно и на тај начин непрестано тражили повод за рат. Највећи проблем у званичним дипломатским односима Црне Горе и Аустроугарске у првој половини 1914. године била је граница у рејону Пљеваља. У Црну Гору у овом периоду пребјегавају и бројни Срби из Боке и Босне и Херцеговине који не желе да падну у руке аустроугарских власти и допадну тамнице и мучења.

Црна Гора је у Првом свјетском рату пришла Антанти, борила се уз Србију против Аустроугарске војске и мобилисала око 54.000 људи. Аустроугарској је објавила рат 6. августа 1914. године. Била је свјесна да њене границе неће лако прећи, због низа утврђења чије се линије нијесу могле пробити без осјетних губитака, због савремених техничких оруђа, топова и митраљеза којима је аустроугарска војска располагала. Процјена војних кругова монархије се на самом почетку рата показала исправном, јер груписање црногорске војске и њене почетне операције нијесу биле координиране са операцијским планом српске војске, што се неповољно одразило на ратишту. Зато је начелник штаба српске Врховне команде војвода Радомир Путник 6. августа 1914. године израдио „Заједнички план дејства српске и црногорске војске у рату против Аустро-Угарске“. Од српских официра и два црногорска капетана краљ Никола је формирао штаб црногорске Врховне команде, што је допринијело већој ефикасности приликом војних дејстава током 1914. године. На херцеговачком фронту 1914. године црногорске су се трупе углавном држале одбране. Према

Босни је дејствовала црногорска санџачка војска, која је са српском ужичком војском стигла до Пала код Сарајева, чиме је била угрожена позадина Шесте аустроугарске армије и олакшан рад главних српских снага на Дрини. После побједи српске војске у колубарској бици, ослобођења Београда и протјеривања непријатеља из Србије, на фронтима је завладало затишје које је потрајало до октобра 1915. године.

Њемачке врховна команда је 1915. године, након пораза у претходној години на Церу и на Руднику вјеровала да ће брзо свршити са Србијом. Рачунала је да су њене трупе заморене дугим ратовањем и уз то десетковане и разним болестима, па ће бити довољно да се ангажује свега два пута већа снага, 350-400.000 људи уз тешку артиљерију и минобацаче. Уз то рачунали су на повољне услове у Босни, Војводици и Бугарској. Тако би Србима остала слободна одступница само кроз Црну Гору и Албанију. За савладавање Србије су одређене три армије: 1) Аустроугарска армија под командом генерала фон Кевеша, састављена од седам дивизија, која је требала да пређе Саву код Београда и да надире долином Колубаре, 2) Њемачка армија под командом генерала фон Галвица, састављена од седам њемачких дивизија, која је из Баната имала задатак да пређе Дунав код Смедерева и да наступа уз Мораву, 3) Бугарска армија под командом генерала Бојацијева од пет дивизија и македонске легије за дејство од ушћа Тимока у Дунав па све до Ћустендила.

Све ово што се код непријатеља дешавало српска Врховна команда је пажљиво пратила и скретала пажњу савезницима, предвиђајући напад од стране Бугарске. Но, савезници бјеху водили у Софији разговоре с Бугарима, и повјеровали су предсједнику бугарске владе Радославову који се закleo на икони св. Николе да неће напасти Србију. Српска Врховна команда, поучена искуством из ранијих ратова, била је више него убијеђена да ће Бугари и овога пута мучки напасти. Руси су пак, у својој словенској наивности увјеравали да је Бугарска мобилизација уперена против Турске. Тако је политика учинила да се план српске Врховне команде о нападу на Бугаре, уз задржавање Нијемаца и Аустријанаца, одбије, па је одступање преко албанских гудура и црногорских кршева постало неминовно, нарочито након почетка ратних операција Бугарске против Србије 14. октобра 1915. године. Здружена офанзива њемачких и аустро-угарских снага под командом фелдмаршала Аугуста фон Макензена почела је шестог октобра 1915. Херојска одбрана Београда пред неколико пута јачим непријатељем остала је безуспјешна. Српска војска, опколена са свих страна имала је огромне губитке. Борила се натчовјечанском снагом, отступајући под борбом испред непријатеља, по лошем времену, тешком разлоканом путу, без хране, без одијела и без помоћи од стране савезника, умирући од најстрашније смрти, од зиме, глади, исцрпљености и пјегавог тифуса.

Српска Врховна команда је издала наредбу о повлачењу ка Јадранском мору 25. новембра 1915. године. Повлачење је отпочело 28. новембра. Поред војске и цивила, из Србије су измјештени сви органи тадашње српске државне управе. Краљ, чланови владе и парламента, министарства, судови и остале државне институције дијелили су судбину војника, регрута, ученика, жена, дјеце и старца. Различите су процјене броја војника, официра и цивила на Косову Пољу. Неки извјештаји говоре да је овдје крајем новембра 1915. било 220.000 војника и официра и 200.000 цивила. Српска војска у повлачењу вукла је са собом масу од 40.000 аустроугарских заробљеника. У Валону је стигло свега 24.000 преживјелих аустроугарских заробљеника, а још 2.000 ће умријети од колере прије искрцавања на италијанско остр-

во Азинару. Они су били пиони за компензацију и размјену у преговорима. Војне власти су чиниле све што је у њиховој моћи да овим заробљеницима живот учине што подношљивијим. Сматрало се питањем части да се са њима поступа као са српским војницима. Јели су исту храну коју су јели и српски војници, а Србија је често чинила више него што јој је дужност налагала.

Остаци српске војске су се тако у извјесном реду, гоњени, једни од бугарских, други од аустро-угарских трупа пробијали кроз албанске и црногорске планине. Српска војска у повлачењу је била дисциплинована. Тешко оружје, запреге и сувишне ствари остављали су за собом. Измучени ратници водили су рачуна о свом образу и честитости. Према локалном становништву су се односили пријатељски и људски. О страдањима војске и народа постоји много докумената и забиљежених сјећања. Солидарност и сажалење су били присутни на сваком кораку. Полугладни народ Црне Горе, како то лијепо рече Добрица Ћосић, дијелио је последње залогаје са избјеглицама и војницима Мишићевих и Степановићевих трупа. За то вријеме сердару Јанку Вукотићу су свакодневно стизали извјештаји о кретању српских трупа: знао је из дана у дан, да су поједини дијелови избили на обале Скадра, да су други у том часу били у Тузима, трећи на маршу према Подгорици, четврти на маршу према Матешеву. Прве српске трупе стижу у Скадар 16. децембра, док је наредба о евакуацији Скадра објављена 19. јануара 1916. године.

Вијести о овом страдању су се и тада преносиле муњевитом брзином. Како биљежи један хроничар била је то права слика пакла. Људе у Европи је потресла слика болесне и изнемогле мајке која на крилу држи мртво одојче и тихо рони сузе које квасе лице и заливају очи угашеног дјетета. Очи жена и дјеце из Србије тада бијаху окренуте према Ругови, Чакору, Црној Гори. Нико од њих није био сигуран да ће жив проћи. Оставили су своја огњишта, отаџбину, гробове милих и драгих само да не падну у ропство. Са собом су понијели мошти краља Стефана Првовјенчаног из манастира Студенице са четири велике воштанице, знајући да непријатељ у уништавању духа и вјере прво удара на светиње. Сви документи нам говоре да је обичан човјек тада био крајње побожан и високо моралан. Као што и само јеванђеље каже „не живи човјек само о хљебу“. Потребно је чинити свете ствари да би се отишло у вјечност. Зато су у тим тешким данима повлачења кроз Црну Гору многи домаћини примали србијанску војску и народ у своје куће, а јунаци са Мојковца, бранећи ближњега свога, достигоше највеће идеале етике, а многи од њих јуначки положише животе за слободу, отаџбину и свето Српство. Фотографије нам говоре да је стање у србијанској војсци тих децембарских дана 1915. године било очајно, владала је оскудица у храни, биле су лоше комуникације, велика хладноћа, дотрајала су одијела и обућа, крајња је изнуреност људи и стоке услед непрекидних борби и покрета, угроженост праваца од Шиптара.

Читаву ову операцију најбоље карактеришу ријечи маршала Жозефа Жофра, главнокомандујућег снага Антанте: „Повлачење наших савезника Срба, у околностима у којима је извршено, по страхотама превазилази све што је историја до сада забиљежила“.

Данас неки „војни стручњаци“ износе мишљење да је Мојковачка битка представљала у ствари непотребну жртву без неког трајнијег ефекта. Требало је по њима избјећи битку, јер су србијанске снаге завршавале свој пролаз на територији Албаније. Истина је другачија. Када је аустроугарска војска примијетила да српска војска има намјеру да се повлачи преко територије Краљевине Црне Горе, схватила је да би пресецањем тог повлачења у потпуности

уништила српску војску и заузела Црну Гору. Тада аустроугарска војска сва расположива средства баца у том правцу. Заслуга црногорских јединица под командом сердара Јанка Вукотића у Мојковачкој бици, јануара 1916. је у томе што су осуетиле покушај аустроугарске војске да пресејече српске колоне у одступању. Нијесу дозволиле непријатељу да удари српској војсци у бок и позадину. Заслуга је ових јунака што аустроугарска војска ни у Црној Гори ни у Албанији није успјела да зароби ни једну већу српску јединицу. Да у тим тешким данима за српску војску и српски народ Санџачка војска није затворила мојковачка врата пред аустроугарским дивизијама, оне би пресејекле одступницу српској војсци у повлачењу према Подгорици и Скадру и катастрофа би била неизбјежна, а судбина српског народа би отишла другим током. Српска војска је била спасена јер је за вријеме цијеле Мојковачке операције добијено много времена за потребе повлачења. Захваљујући само великом осјећању србизма и братства црногорска војска је истрајала, пореметила замисли аустроугарске Врховне команде и потврдила старо увјерење о црногорском дијелу српског народа: да је пун човјства и јунаштва.

Након повлачења Србија као препрека њемачкој спољној политици није више постојала, а Њемачка врховна команда је објавила да је Србија збрисана са лица земље и да српска војска више не постоји.

Повлачење кроз Црну Гору и Албанију остало је у традицији запамћено под именом „Голгота Србије“. Крајем прве половине децембра, у Скадар и на јадранску обалу почеле су стизати избјеглице, како је записао један странац очевидац – „понаособ, у малим групама, у збијеним одјељењима, коњаници и пјешаци измјешани... до крајњих граница малаксали, прави покретни лешеви... мршави, испијени, суморног изгледа, црна лица и угашених очију“, па ипак „никаква жалба се није чула са усана ових људи који су толико препатили..., ишли су ћутке и само би понекад рекли – хлеба, и то је била једина рјеч коју су имали снагу изговорити.“ Исти очевидац је додао: „По који одред је и даље имао војничко држање“. По евиденцији Врховне команде, на албанским обалама је последњих дана децембра 1915. било приближно око 110.000 војника и 2.350 официра. Рачунало се да је у бројном саставу недостајало 70.000 од оних који су почели одступање крајем новембра. Из војних материјала, који су поднијети конференцији мира, наводи се да су губици у борбама у јесен 1915. и током повлачења кроз Албанију износили укупно 150.000 мртвих и 77.278 несталих, који су прибројани мртвима.

Што год се дубље повлачило и даље залазило у унутрашњост, забуна, пометња и страх бивали су све већи. Говорило се како им у помоћ иду Руси. Причало се како су Козаци прешли већ Дунав и наступају долином Тимока. Други су очекивали Французе од Солуна. Вјера да нијесу сами била је утјеха свима. Од Руса ни трага ни гласа, а Французи не стигоше. Србија и Црна Гора су биле потпуно усамљене. Гвоздени непријатељски обруч се полако сужавао и стезао је све теже. Непријатељ је, с разлогом, очекивао предају српске војске на Косову. Српска Врховна команда доведена у тежак положај морала је брзо одлучивати шта да се ради. Одлучила је да се повуче до Јадранског мора, да се реорганизује, поново наоружа и с пушком у руци врати у Отаџбину. Ту своју одлуку која је спасла Србију и српски народ и учинила га великим за сва времена изложила је врло јасно и врло одређено и војсци и народу, објаснила им циљ овог повлачења и убиједила их у његову потребу. Друго решење била је капитулација, и она није била достојна српског народа, његове славне прошлости и високе народне свијести.

Са таквим расположењем започела је и Мојковачка операција, која подразумијева догађаје на ратишту који коинцидирају са временом повлачења главнине оперативних војних снага Краљевине Србије преко Црне Горе за Албанију новембра и децембра 1915. и јануара 1916. године. Операцију карактеришу оновремени напори, несегично пожртвовање, глад, слабо наоружање, временске неприлике и лоша ратна срећа ратника и народа Црне Горе и Србије, али и етичка и епска својства ратничког јунаштва. Са чисто војничког аспекта важност Мојковачке операције и саме битке треба цијенити по мјесту, времену и резултату, гдје су се борбе одиграле с обзиром на правац повлачења српске војске. Од каквог су значаја били догађаји у Црној Гори најбоље нам указује чињеница да су они убрзали покрете и код Србијанаца у Скадру и трупа у албанском приморју. Врховна команда српске војске наредила је убрзано укрцавање трупа у Медуи и Драчу за транспортовање преко мора, као и упућивање у Валону трупа способних за марш. Српска влада је напустила Скадар и 2. јануара се укрцала у Медуи за Крф. Регент Александар учинио је признање Санџачкој војсци и сердару Јанку Вукотићу за упорне борбе од Дрине до Мојковца 29. децембра 1915. године, одликовао га је највећим орденом за храброст Карађорђевог звездом са мачевима. Дајући му орден рекао је следеће: „Војводо, ви сте се више него одужили српству, зато ми је драго што ми се пружа прилика да вам лично из руке предам за сада ово моје мало признање.“

Завршна фаза „Мојковачке операције“ била је Мојковачка битка. Љубав према слободи доведе до тога да на Бадњи дан и Божић у ледом и снијегом окованим брдима око Мојковца дође до најжешћег судара двије војске, до борбе прса у прса, на сабљу и бајонет. У свом дивовском отпору многи оставише своје кости по непролазним кланцима и врлетима око Мојковца и ријеке Таре. У тим ударима и противударима црногорска војска је успјела да противнику зада тежак пораз. Србија је успјела да сачува живу силу, која је извршила један од највећих маневара у историји ратова, и као побједничка опет се вратила у Србију.

Наиме у сектору Мојковца 6. јануара 1916. године морала је црногорска војска да издржи удар главних аустроугарских трупа, а 7. јануара је прешла у противнапад. Борбе око Мојковца су вођене још неколико дана, али не са оном жестином и снагом као што су биле 6. и 7. јануара. Непријатељ је рачунао да их баш нападне на велики празник вјерујући да црногорски ратници неће бити на положајима, већ у црквама и манастирима на светом причешћу, или код својих породица. Сви војници су, међутим, били на положајима. Био је то крвави празник пун страха и ужаса.

Стање у црногорској војсци било је јако тешко. Носили су оно што су од куће понијели. На неколико дана су добијали по пола килограма хлеба. Носили су пушке „Московке“ од којих већина није имала бајонете. муниције је такође било недовољно. Укупан број војника био је око 6.500. Аустроугарска војска ангажовала је двије дивизије, укупно 14.000 добро наоружаних и обучених бораца, опремљених пушкама „Маузеркама“, топовима, десетинама митраљеза и огромном муницијом која се није штеђела.

На Бадњи дан 6. јануара генерал Рајнел издаје наредбу за напад и 6. аустроугарски краљевски пук напада Развршје и Бојну Њиву, односно Доњоморачки батаљон Колашинске бригаде. Ређају се јуриши и противјуриши, са пуно губитака на обје стране. Непријатељ уз директно вођство генерала Рајнела заузима Бојну Њиву и Улошевину. Сердар Вукотић процјењује да је следећи дан кључан, напушта

штаб у Колашину и одлази директно на положаје код Мојковца, гдје се налазио бригадир Петар Мартиновић и дивизијски штаб. Доносе одлуку о контранападу и Ускочки батаљон под окриљем ноћи и густе магле се у шуми среће са Аустроугарима, који су били такође кренули у напад с циљем изненађења и даљег освајања положаја. Непријатељ је мислио да заобиђе Колашинску бригаду и да јој се нађе у позадини, али су то Ускоци спрјечили. Батаљонски тру-бач Никола Шећковић свирао је јуриш у часу када је пао тешко рањен. Цио први борбени ред кренуо је у јуриш. Ускоци су водећи вишечасовну борбу знатно олакшали напад Колашинској бригади. Непријатељ се жилаво борио, а о жестини ових борби најбоље говори чињеница да је Ускочки батаљон имао 49 погинулих и 46 рањених официра, барјактара и војника. То је ријеткост у ратној историји да број погинулих премашује број рањених. У борбу се затим укључују и оба регрутска батаљона. Густа шума и снијег који је нападао те ноћи представљали су велику тешкоћу, но Ускоци су у току читаве борбе дјеловали снажније и спретније од елитних непријатељских војника. Командант овог чувеног батаљона, поручник Љубомир Ј. Полексић у својим забиљешкама каже: „Лакоћа са којом су се ови јунаци хватали за непријатељски бајонет у часу када су српске трупе, чију су одступницу бранили, биле већ удаљене преко 200 километара, знак је високе војничке вриједности и одлучности да истрају у борби до последњег. Истрајали су.“

Колашинска бригада са својих пет батаљона отпочела је напад у седам часова дејствујући према Бојној Њиви, Улошевини и Лепенцу. Својим противнападом, сломила је аустроугарски напад на главном правцу удара и уз велике жртве, 37 погинулих и 77 рањених, успјешно обавила свој задатак.

Видјевши да је код регрутских батаљона ситуација лоша командант дивизије, око 08,30 часова наређује команданту Дробњачког батаљона Николи Ружићу, који је једини био у дивизијској резерви, да издвоји три чете и да их најхитније пошаље на Бојну Њиву као појачање регрутима. Под командом поручника Јефта Ружића Превишка, Ивичка и Комарска чета храбро и силовито у жестоком јуришу заузима Бојну Њиву и одбацује непријатеља на Улошевину. Губици 14 погинулих и 24 рањена. До пада мрака батаљон се задржао на Бојној Њиви, када се, по наређењу команданта дивизије, повукао на лијеву обалу Таре.

Пољски батаљон Колашинске бригаде команданта Секуле Бошковића и Бјелополска бригада команданта Грујице Грдинића добили су задатак да бране прелаз преко Таре од Доњих Поља до Добриловине и да нападају на правцу Боровњачки крш – Крстац – Улошевина – Бурен. На свом одбрамбеном одсеку, Бјелополска бригада и Пољски батаљон тога дана имале су тешке окршаје на десном крилу, али успјеле су да одбију све нападе 205. ландштурмске бригаде, а водили су борбе и у дијелу Граца и Сиге. Упорни покушаји Бјелополске бригаде да се пробије преко Улошевине у правцу Бурена и угрози позадину непријатеља, везивали су за себе знатне снаге непријатеља. Да је непријатељ освојио лијеву обалу Таре био би у питању читав одбрамбени систем дивизије.

Мојковачка битка подразумијева операције Санцачке војске код Мојковца, Берана, Рожая, Чакора и на простору између Лима и Таре. С обзиром да радови других уважених колега на овом скупу детаљно обрађују учешће Горњовасојевићке и Доњовасојевићке бригаде, овом приликом бих само истакао да су оне за постигнуте ратне успјехе у жестоким борбама код Мојковца и Берана посебно истакнуте и похваљене.

Борбено расположење против непријатеља водило је Црну Гору, као и увијек када су услови диктирали једнодушност са Србијом. Посебно су се истакли својим јунаштвом добровољци који су из Америке, углавном преко луке Солун, дошли на позив краља Николе, који је објављен у листу Србобран. Влада је поклонила нужну пажњу повратку Црногораца из Америке, да би се борили као војници на ратишту и да попуне ратовима проријеђено становништво. Влада је упутила и два делегата у Америку, дала им средства и упутства како да доведу што више добровољаца. Наравно, треба одати признање и цијелом народу који није подлегао притисцима, а нарочито не пропаганди која је користила сва могућа средства да разједини и покори српски народ.

За постизање високог војничког морала и ријешености да се истраје у борби до последње капи крви своје заслужни су команданти који су својим говорима и дјелом храбрили своје војнике. Записано је да се на Бадње вече у Колашину у здравицама уз подигнуте чаше, заклињало да се непријатељу неће уступити ни педаљ земље и да ће се изгинути на бранику отаџбине. Важно је да се братска српска војска повуче, да их освети и сатре швапску силу. На крају наређења, очи битке, командант одреда истиче: „Надам се да храбри Ускоци неће ни овог пута попустити, него ће и овај задатак као и сваки до сада, јуначки извршити“. У току саме битке, када је лијево крило ухватило везу са батаљоном Колашинским на Развршју, командант храброг Колашинског батаљона говори својим војницима: „Држите се Колашинци, Ускоци су до вас, они неће попустити док и једног од њих траје“. Прије јуриша командант Дробњачког батаљона, Јефто Ружић, бодрио је своје војнике: „Погледајте десно Ровачки батаљон, хоћете ли да га издамо!?“ показујући им на војнике који су били на најистуренијем положају према непријатељу. Приликом самог јуриша поручник Јефто Ружић наређује: „Бојна Њива мора се заузети по цијену живота“. Командант Дробњачког батаљона, Никола Ружић, који је био у Штитарици, у резерви, чим је видио да се његови Дробњаци боре прса у прса, оставља команду првом официру и хита у прве борбене редове, гдје је и рањен. И непријатељ је био за поштовање. Не мирећи се са губитком Бојње Њиве генерал Рајнел је са исуканим мачем, стао на чело своје последње резерве и предводио спасилачки противнапад. Због овога је генерал-мајор Вилхелм фон Рајнел одликован витешким крстом војничког реда Марије Терезије. Један виши официр извршио је самоубиство због претрпљеног пораза у почетним борбама на Мојковцу. О жестини борби на Лепеначкој коси говори податак да је након пораза у једној аустријској чети која је имала 250 људи остало свега 10 војника.

Због свега наведеног, а насупрот различитим тумачењима и контроверзама о значају битке, можемо са сигурношћу тврдити да она представља једну од највећих победа у црногорској војној историји. У прилогу овој тврдњи иду ријечи војводе Радомира Путника, начелника штаба српске Врховне команде: „Црна Гора је за сва времена задужила српски народ и историју“.

У славној епопеји отпора Аустријанцима и помоћи Србији, изгинуло је, а послје Мојковачке битке и интернирано велико људство. Али и поред унутрашње туге и бола за витешким жртвама њихови најближи са заносом и одушевљењем су величали жртве свога дома. Знали су да им без Србијанаца нема опстанка на вјетровитом Балкану. Знали су и да Србијанци до тада никад у тежој ситуацији нијесу били, и никад до тада нијесу остављени на цједилу од јунака из Црне Горе. Повукли би се Србијанци, уз нешто веће жртве, и без ове завршне Божићне акције, али витешки изазов код вјековима признатих ратника са ових прос-

тора развио је патриотско осјећање до те мјере да није забиљежен ни један случај колебања нити одступања са бојног поља. Жртва за отаџбину је увијек на овим просторима била нешто најсветије. Преко смрти ишло се у бесмртност. Отаџбину су вољели изнад свега и нијесу постојале ствари којима би се она могла замијенити. Морал тадашњег борца, његов патриотизам, част и достојанство био је усмјерен на одбрану славе свог оружја. Уосталом да нијесу били одлучни, храбри, дисциплиновани, пожртвовани, истрајни, свјесни значаја своје жртве јунаци са Мојковца не би ни ушли у вјечност. Вјеровали су да је у овом боју правда на њиховој страни – и била је, па их је то чинило храбрим и несаломљивим. Вјеровали су да правда земљу и градове држи. У бој су ишли са вјером у правду и Божју помоћ. Када је објавио улазак Црне Горе у рат, краљ Никола је рекао: „На нашој страни су Бог и правда“. Мојковачка битка је још један доказ више о великој вриједности црногорског војника, који је и у овој бици показао најљепше ратничке особине. Победио је војнички морал и жеља за доказивањем јунаштва.

Укупни губици црногорске војске у Мојковачкој бици 6. и 7. јануара 1916. били су 164 погинула и 275 рањених. Према извјештају, аустроугарски губици у борби 6. и 7. јануара износили су 112 погинулих и 350 рањених. Рањеници су били углавном теже рањени, због тога што је борба била у шуми, на блиском одстојању, гдје је скоро сваки погодак био смртоносан или је наносио тешке ране. Пошто црногорске трупе нијесу имале санитарских јединица, то је свака евакуација рањеника вршена у шаторским крилима или војничким кабаницама, а лакши су ишли пјешке.

Успјех црногорске Санџачке војске у боју код Мојковца омогућио је да се неке јединице с овог сектора упуте на ловћенски фронт, гдје је већ увелико била наступила криза. Морал војника био је висок, док је морал и офанзивни дух

аустроугарских трупа био веома пољуљан. Бригаде Рајнела и Шварца су имале велике губитке у људству а нарочито у официрима. Санџачка војска је остала на својим положајима од 10. јануара и последице пада Ловћена, све до наредбе о повлачењу, и по званичном аустроугарском признању: „давала је још увијек непоколебљиви отпор“.

Након наређења да се војска разиђе са положаја и да према томе и не постоји, него само народ, и након одласка краља Николе из земље војска се већином разишла својим кућама, изузев појединаца и група које су самоиницијативно пошле са српском војском преко Албаније за Крф. На Крфу се окупило око 3000 Црногораца са разних страна. Санџачка војска се на жалост није повукла ка Скадру и Крфу, него у ропство непријатељу, и то је њена велика трагедија. Њен слом Јанко Вукотић је доживио као личну трагедију, пао је у очајање, био заробљен и одведен у логор Болдогасон.

Била је то последња велика побједа јединствене Црне Горе. Данас када су највећи јунаци, врсни официри и војници готово потонули у заборав и како је највећи дио њих остао познат само потомцима и братственицима поменућу само неке од оних који су предводили те јунаке, а то су команданти бригада Милош Меденица, Грујица Грдинић, Јован Жижић, команданти батаљона Милинко Влаховић, Михаило Ракочевевић, Ђуро Пековић, Новеља Милајић, Васо Дожић, Секуле Бошковић, Љубомир Полексић, Никола Ружић, Перо Ђуришић, барјактари Миливоје Бошковић, Јоко Полексић, Раде Гиљен, Перо Дожић, Павле Симоновић, Никола Лакићевић, Миладин Перовић, Радош и Максим Вујисић. Њихов примјер треба да нам послужи као путоказ, да васпитава младе генерације и даје морални подстрек за нова прегнућа.

Др Жарко Лековић

ПУТИР ВЕДРИНЕ

Пашчадија навалила
са свих страна,
окомотила се
задомаћила,
па сеири и пуши,
пијанчи и теревенчи,
туђинује нашу муку.

Нама остаје,
да ћутом ћутимо,
смисао што се замутио
у прилику да одгонетнемо.
Што нам буде горе,
што се више понижавамо,
да огрезли у довијање,
туђину прије дохакамо.

Цену за сваку истину,
велику истину
и истинуту величину,
плаћамо те плаћамо.

Збрајају се наши болови,
мукотрпника и сеобара,
обескућника и надалица,
збрајају се у цену велику.
Вековне ли робије

мајке Србије.
Век који је убио
преполовио и у црно завио
више но претходни векови
као и да није прошао.
И овај век што се дебело зачео
на њега се угледао.

У балканској тмуши тумарамо
и блато неко свевиђено газимо.
Где смо доспели,
што стојимо,
јесмо ли забасали
или су на нас набасали?
Кућу са раскршћа
где да померимо,
да нас свакојаки
не нађу,
и неку омразу
по нашој кући да не просипају?

Куда идемо,
какву реч тражимо?
Морију реч имамо,
очајну,
најочајнију реч
привили на ране,

те у њој чувамо,
шта чувамо
ни сами не знамо,
али чувамо,
тако треба,
Наше је што год да је.
Нема веће нужде
но бољу реч да тражимо,
чије су очи,
месец и сунце
небеска светила,
да нас озаре,
да нас виде преображења,
да проведри,
да просине,
да нам напуне путир ведрине,
да нам на раскршћу
строји стамени вођа
мудри првопастир,
да нас на праве путе упути
и зле силе разгони.
Путује тајна,
тајну реч тражимо,
пут хаљине шири,
ми чекамо.

Миленко Гемаљевић

УЧЕШЋЕ СТАНОВНИКА БРОДАРЕВСКОГ КРАЈА У ОСЛОБОДИЛАЧКИМ РАТОВИМА 1912-1918

Након једног века од победоносног окончања Првог светског рата и великог успеха савезничких земаља, међу којима је Србија стекла ореол часног и узвишеног савезника, уз велико херојство и пожртвовање војске и народа, процењено је да учесници тих славних и историјских догађаја и датума, са одређене територије, заслужују посебан приказ и сећање. У поводу стогодишњице од тих догађаја презентују се одређени показатељи о доприносу људи са једног, мањег, територијалног простора, том победоносном резултату. Актери тих историјских догађаја оставили су неизбрисиве трагове свог патриотског и ослободилачког опредељења. У овом раду је разматрана питање удела, односа и доприноса породица и братстава из села бродаревског подручја у ослободилачким ратовима (балканским и Првом светском рату). Анализирани су питања из области демографског и територијалног аспекта у вези са овим ратовима на прецизно означеном простору. Утврђен је људски потенцијал, пре сто година, на територији од преко двадесет села у вези са војном и родољубивом обавезом која је тада постављена пред сеоска домаћинства од стране државних и војних власти. Колико је позив Домовине да се брани и одбрана слобода имао одјека у свести и понашању тадашњих генерација сеоских породица, на овом, економски, културно и друштвено „убогом“ крају. Ако се социјални аспект доведе у везу са опредељењем и одзивом становника на мобилизацију, уочљиво је да социјално-економски статус домаћинства није имао битнији утицај на то опредељење. Спремност за отпор окупацији земље показивале су снажно и најсиромашније породице као и оне, ретко, имућније. Сви учесници ослободилачких ратова из бродаревског краја, били су сељаци или синови сељака (према неким подацима 90% војног састава српске војске били су сељаци). Храброст, одлучност и непоколебљивост била је основна линија спајања свих породица с циљем да се одбрани достојанство земље и част сопствених домова. Тај циљ је био изнад сопствених живота. Отуда је проистекао толики број припадника војске из истих породица и братстава. То се конкретизује чињеницама и подацима.

Из села бродаревског подручја (једно време у административној организацији су постојале три општине) укупно је учествовало 273 припадника у српској и црногорској војсци, у балканским и Првом светском рату. Садашње истраживање, на основу различитих извора, показало је приближан број учесника броју који је објављен у раду на 14. Симпозијуму „Сеоски дани С. Вукосављевића“ (рад Јована Брашанца), али са знатним разликама о територијалној припадности тих војника. Даље ангажовање у овој области на терену, указује на сазнања да има још појединаца који нису обухваћени ранијим пописом учесника српске војске у наведеним ратовима (спровео СУБНОР општине Пријепоље). У борбеним операцијама погинуло је, умрло од последица рањавања, умрло у заробљеништву или умрло услед епидемија или изнурености, 83 учесника (30% тог војног потенцијала). Солунски фронт је преживело и слободу дочекало 22 војника са овог подручја. Према верској структури борио се 241 војник православне и 32 исламске верске припадности, што је у великој несразмери у односу на тадашњу етничку и верску структуру становништва бродаревског краја. Према подацима које је

објавио Милорад Дивац („Милешевски крај 1912-1945“, стр. 63) из Милешевског среза учествовало је у ратовима 1912-1918. укупно 1627 бораца, погинуло је 614, а са Солунског фронта вратило се 217 ратника. У другом извору записано је учешће 1643 војника. Познато је да је око 1 240 000 српских војника погинуло или умрло у Првом светском рату.

И у балканским и у Првом светском рату Србија је вршила мобилизацију одређених годишта мушке популације, а један број младића приступао је добровољно у војне јединице. У нашем крају поступак мобилизације спровођен је преко Окружне војне команде у Пријепољу, где је био и центар за обуку оних припадника који нису имали војничко искуство. Један број младића регрутован је и преко Војног округа у Пљевљима. Припадници војске из бродаревског краја, као и из Милешевског среза, највише су регрутовани у Дринску дивизију, а мање у Моравску. Они су учествовали у ратним епопејама, од Дрине до Солунског фронта и гинули су на том простору. Борили су се на Церу, Колубари, неки учествовали у одбрани Београда, велики број је прешао албанску голготу и стигао до одређених места у Грчкој. Младићи из бродаревских села гинули су или умирали на Солунском ратишту, Кајмакчалану, Струги, Виду, Зејтинлику и другим местима. Један број њих је учествовао у пробоју Солунског фронта и дочекали су завршетак рата и ослобођење земље. Они су се вратили у своја села, где су изнова обнављали живот и обезбеђивали су продужење наследне лозе. Из села бродаревског краја уочљиво је изузетно жртвовање и слободољубље одређених породица из којих су у војску ступала по два, три или четири брата, отац и син, браћа од стричева и други ближи сродници и братственици, што ће се конкретизовати у вези са територијалним показатељима о учешћу. Ово је јасан показатељ колико је слободољубље и патриотски дух негован, у то време, у крилу родитеља, породица, братстава и то се преносило на генерације потомака.

1. Страњанска група села

Обједињена су села на десној страни Лима која су припадала општини Страњани уз укључивање Милаковића и Гробница, јер су ова села једно време припадала овој општини. Из ових села укупно је учествовао у ослободилачким ратовима 152 војника (1 муслиманске вероисповести), а погинуло је 63. Бранко Зејак је навео имена 141. припадника ове војске (књига „Страњани и Страњанци на Јадовнику“, стр. 68-70). Упоређено је више података и утврђено да је тај број већи за 11 у односу на објављени податак и вероватно да нису укључени припадници војске из Гробница и Милаковића. Овај простор од Водица до Точилова (11 села и засеока) обезбедио је највећи људски потенцијал за српску војску са бродаревског подручја. У овим селима живело је, у то време, највише православног становништва на овом простору Милешевског среза. Према попису из 1912. године, у селима на падинама Јадовника и Озрена живело је 966 становника православне вероисповести у 87 домаћинстава. Од укупно 513 становника мушког пола у рат је отишао сваки четврти становник, односно 27% ове популације или у просеку, скоро по 2 мушка члана из сваке православне породице. Очито је да су Страњанци најчасније извршили свој дуг према својој

држави. У односу на укупан број учесника у овим ратовима највише војника је било из Г. и Д. Страњани (81 учесник), затим из Копривне (са Шћепаницом и Грончаревом), 26, из Мрчковине 19, Водица 10, Вртовске 7, Милаковића 5 и Гробница 4. Према ратним годинама број погинулих или умрлих због ратних последица највећи је у 1912. и 1916. године, (укупно 28 Страњанаца), а најмање 1913. године (1). Из ових села Солунци су (6): Миликић Милосав, Мрдак Новица, Новосел Владимир, Трмчић Михајло, Филиповић Видоје и Думић Никола.

Из страњанске групе села изузетно је учешће војника из истих породица и братстава. У рату су погинула четири брата Аничича (Савови синови) из Копривне и то: Милун, Исаило, Јаћим и Јеремије. Од три брата Зејака, учесника рата из Горњих Страњани, Вукола је умро у току ратних операција, а Косто и Крсто су доживели слободу. Из Г. Страњани су учесници, четири брата Вранића (Малојеви-Пантелијини синови), Вукајло, Михајило, Петко и Срећен (погинули Срећен и Михајило). Из истог села су учесници војске три брата Гарабиновића (Игњатови синови), Андрија, Јеремије и Петар (Андрија и Петар погинули). Њихови сродници су браћа, Илија и Никола (Димитријеви синови), припадници српске војске. Из Водица, из породице Ђока Јањушевића војници су били три брата, Урош, Маринко и Марко (Марко погинуо). Из Г. Страњани су браћа Вукосав и Филип, синови Јевта Мандића. Из Водица, из породице Ђирка Маринковића у рату су учествовали три његова сина, Крсто, Ристо и Спасоје (Крсто погинуо). Из истог братства су били припадници српске војске, браћа Милан и Борисав (Гавранови синови). Браћа Леко и Филип Миликић (Давидови синови) из Копривне погинули су у ратним операцијама. Из Вртовске су учесници три брата Мрдака (синови Млађенови), Вукосав, Јевто и Стеван (Јевто погинуо). Два брата Новаковић из Копривне, Јако и Урош (синови Савови) су погинули. Из истог села и братства су браћа Јеврем и Симо (синови Арсенијеви) и Симов син Петар, који је погинуо. Четири сина Николе Новковића из Мрчковине, Веселин, Димитрије, Раденко и Радосав су ступила у српску војску (погинули Веселин и Раденко). У рат су отишла три брата Новосел из Г. Страњани (синови Јокови), Анто, Васо и Стеван (Анто погинуо) и Анто син Владимир. Из истог села су били војници, три брата Симића, Јевђен, Петар и Ристо (синови Миладинови). Два брата Сарића, Вук и Млађен (синови Миликини) из Мрчковине били су учесници рата. Тројица браће Пушица из Д. Страњани (синови Николини), Милосав, Радисав и Саво су оставили животе на ратиштима. Из истог села су браћа Филиповић (Васови синови), Владе и Видоје, као и синови Лазара Филиповића, Иван и Миле, који су доживели слободу. Изузетно је опредељење и жртвовање мушких чланова из братства Чпајака из овог села. Јоксимова три сина, Благоје, Зако и Симеун (Благоје погинуо), као и три сина Милошева, Владимир, Милосав и Филип (једино Владимир дочекао слободу) су доказани примери жртвовања Страњанаца. Из две породице Чпајака су учествовала у рату браћа, Дмитрови синови, Ђоле и Милија и Савкови, Арсо и Васо (Васо погинуо). Из Копривне су браћа Словићи, Мико, Новица и Радивоје (синови Милови) (Мико умро као рањеник). Из ових села су братства која су дала највећи број војника и то: Чпајаци 14 учесника, од којих је 6 погинуло; Новковићи 13, погинуло 6; Мандићи 11, погинуло 5; Пушице 10, од којих је 7 погинуло; Вранићи 8, погинуло 4; Гарабиновићи 7, погинуло 4; Аничичи и Новосели по 6 учесника (погинуло Аничича 4, Новосела 3). Преостали број вијника је из других братстава. Нека од ових братстава су тада била малобројнија у

селу. Запажено је да само из Точилова није било припадника војске Србије у овим ратовима.

2. Слатинско-заступска група села

Ова села су административно припадала општини Бродарево. Припадници војске су били из Слатине, Оштре Стијене, Заступа и Брвина. Није утврђено учешће становника Балића, Гостуна, Бродарева и Бара у ослободилачким ратовима. Укупно је из наведених села било 64. припадника српске и црногорске војске у ратовима од 1912-1918. године, а погинула су 4. Из Слатине је учествовало 33, из О. Стијене 16, из Заступа 8 и из Брвина 7 војника. Учесници Солунског фронта (2) су: Бојовић Петко и Аломеровић Ајдин. Један број људи је учествовао у црногорској војсци јер су тада живели у местима рођења, а након Првог светског рата су се населили у Слатини и Заступу. Из ове групе села је било највише муслимана који су учествовали у српској војсци. Од укупно 32 припадника ове војске са бродаревског подручја, њих 24 су из села која гравитирају Слатини. Из О. Стјене је било 15 учесника исламске вере (из братства Балија 7, Аломеровића 3, Ћосовића 2, Кукуљац, Халиловић и Кријешторац по 1), из Брвина 6 (Подбићани-5 војника и Муслић 1) и из Слатине 3 (Кријешторци 2 и Кораћ 1). Три брата Ровчанин, Маринко, Милош и Милинко (синови Гојкови) из Слатине учествовали су у српској војсци. Ако се посматрају поједина братства, највише учесника су имале Балије (7) Подбићани (5), Вуковићи (4) и Шћепановићи (3). Из братства Ловића, два брата су погинула „негде око Дрине.“ У време балканских и Првог светског рата у бродаревској општини живело је мало православних породица. Према попису из 1913. године, само у Слатини је живело то становништво. Овај попис указује да је тада у овој територијално-административној јединици становништво живело у 451. домаћинству, али није пописан број становника. Према податку из 1914. године, бродаревска општина је имала 2422 становника. У Првом балканском рату Бродарево је ослободила црногорска војска, средином октобра, нападом из правца О. Стијене и Јасена, када су погинула, најмање три војника ослободиоца, а српска војска је ушла у Пријепоље 27. октобра без борбе. Привременим разграничењем између Србије и Црне Горе општина Бродарево је припала Црној Гори, да би коначним уређењем и разграничењем 1914. године ова општина била припојена Србији.

3. Комаранска група села

Од осам села ове некадашње општине, само из Матаруга није било војника у српској војсци. Општина је 1914. године имала 2523 становника. Укупно је било 57 припадника војних формација, а погинуло је 16. Број припадника по селима је следећи: Брајковац 24, Орашац 10, Ивезићи 8, Завинограђе 7, Гојаковићи 5, Буковик 2 и Бјелахова 1. У рату је учествовало и 7 припадника исламске вере, из Орашца и Буковика по 2 (Бјелак, Нуковић, Хоџић и Ћосовић по 1) и по један из Бјелахове (Синанчевић 1), Гојаковића (Гојак 1) и Завинограђа (Тумбул 1). Интересантно је сећање на Тумбул Тала, који је након повратка из рата причао о аероплану са крилима, који лети као птица (авион), справи на два точка на којој „иксан“ хода (бицикло) и црној змији којом тече вода (црева за воду). Комшије су му говориле: „Тале, не соли“ (не лажи). Убрзо је време показало да је он све добро видео и запамтио из других крајева.

Ова села су имала највећи број Солунаца, који су преживели рат, са подручја Бродарева, укупно 14 и то су: Баквић Димитрије, Глушчевић Крсто, Дробњак Драго, Кијановић Панто, Пејовић Лука, Раде, Павле и Радул, Пу-

шица Арсеније, Томашевић Радисав и Саватије, Ћосовић Шабан, Синанчевић Јакуп и Тумбул Тале. О Јакупу, носиоцу Албанске споменице, који је рањен на Кајмакчалану објављен је текст у „Савиндану.“ Из Брајковца (скоро у потпуности православни становници) било је највише учесника и то из два братства. Дробњаци су дали 13 војника, од којих је шест положило животе у ратним операцијама. Млађенови синови, Драго и Васо (погинуо) припадници су војске из овог братства. Из две куће Баковића у рату је учествовало 11 мушких глава, од којих су шесторица погинули или умрли. Из Симеунове породице, учесници рата су три његова сина, Киро, Раде и Недељко (од последица рањавања умро), а њихов отац је био у заробљеништву. Симеунова браћа (Иванови синови) Ристо и Јован (умро у логору) су учесници рата, као и Ристов син Вук. Браћа, Гајо и Димитрије Баковић (Перови синови) су дочекали дан слободе. Из наведене групе села највише је изгубило живот у борбама 1917. и 1818. године (укупно 13). У току провере неких података на терену добијен је податак, што до сада није било познато, да се у српској војсци борио и Ћосовић (Шабана) Хасан из Буковика, па је он 32. припадник муслимана који су учествовали у ослободилачким ратовима, са бродаревског подручја. Наводно је он преживео рат, али је остао у Грчкој, након пробоја Солунског фронта.

И после једног века од тих историјских догађаја, доказани патриотизам и родољубље тадашњих генерација не бледе. Умирати су уверени у далекосежност свог жртвовања, у бојевима на великом географском простору. То самоодрицање од живота не сме бити заборављено ни у овом ни у наредним столећима. У супротном, била би то одмазда смрти над животом. У односу на тадашњу етничку и верску структуру становништва, учешће, у ослободи-

лачким ратовима, родољуба православне вере, из села бродаревског краја, било је достојно и на високом нивоу патристског и родољубивог опредељења. Реално, у тадашњим друштвено-историјским околностима, примарно је било опредељење српског живља, јер је та етничка заједница чинила скоро 88% војног састава, са ове територије. Ако за слободу земље живот дају два, три, па и четири брата, онда је то врховни домет жртвовања. То је време непосредно после пропасти турске власти, када је неповерење и сумњичавост у српску државу и органе власти, доминирало у свести и опредељењу муслиманског становништва. У време аустроугарске власти, мерама и великом пропагандом, индоктринацијом заснованом на верском опредељењу, велики број младића муслимана прихватио је тај утицај и определио се за добровољни одлазак у „ђулијане,“ ради учешћа на ратиштима на истоку (Галипоље и друга подручја) у рат „за спас Османског царства.“ Ипак, у тој историјској стварности, потребно је ценити и поштовати опредељење оних муслиманских породица (12% од укупног броја војника) из бродаревских села, са леве стране Лима, које су своје синове определили у српску војску. Те породице су тада биле у мањини, по свом уверењу, и вероватно су трпеле разне утицаје и осуде од „свог“ већинског становништва у срединама где су живели. Тај однос и спремност да помогну Србији у борби против моћних освајача, имали су, касније, позитиван утицај на међуконфесионалне односе у селима овог простора. Борили су се на страни победника, припадали правој страни, својој држави и дали допринос великој ратној победи и идејама које ће бити остварене у миру. Потребно је указати да су бродаревска села дала 82% војника од укупног броја муслимана из Милешевског среза у српској војсци (укупно учествовало 39), што је, за тадашње историјске околности, значајнији показатељ од самог броја припадника. Према новијем сазнању, у српској војсци се борио као добровољац, Латиф Авдовић из Бродарева, који је погинуо у Балканском рату, па је, са овог простора, било 33 муслимана учесника српске војске. Догађаји из прошлости се могу тумачити само у контексту времена и услова у којима су се дешавали, а не како је то могло бити у имагинарној свести оних који то виде у садашњим друштвено-политичким релацијама, кроз пројектовање замишљених идеја, „шта би се десило да се није десило тако.“ Неке историјске и цивилизацијске тековине су опстале вековима, па и вредности одбрамбеног и ослободилачког рата у сучељавању са инвазијом и окупацијом туђе територије и народа.

Оно што након тако дугог времена, оставља данас горак утисак, припада сфери зле намере и кривотворења историјских чињеница, јер се, та велика епопеја и ослободилачка борба, од стране појединаца и политичко-идеолошких заговорника, покушава наметнути као „освајачки“ рат и „окупација“ територија своје државе коју су тако храбро и часно ослободили преци. Уместо поштовања и сећања на те жртве, уноси се клица неповерења и незадовољства, кроз говор и писање, с тенденцијом да се настоји ревидирати историја. Тако у књизи „Санџак поробљена земља“ (стр. 479), дословице пише, „да је црногорска војска окупирала Бродарево 1912. године и насилно покрштавала муслимане.“ Чему воде поруке које чујемо у дневно-политичким наступима на овој и сличним неистинама? Актери тих стремљења треба да знају да су у тој „окупаторској“ војсци учествовали и припадници етничке заједнице за чије се они интересе тако данас гласно залажу. Да ли их поштују или осуђују?

ЕВО МЕНЕ

Ево мене снажног попут храста,
са Вучијака, мога родног села,
још ме држи куруза са Криваче,
бистра вода Стеванова врела.

А рођен сам у сриједу поподне,
убише ми оца истог дана,
од тад носим тугу у свом срцу,
и ожиљке од очевих рана.

Кроз крв моју врућу, плаховиту,
теку само конопци и коци,
сви су наши млади изгинули,
прадједови, дједови и оци.

Зато никад нико нек' не каже
да срећа је сачувала мене;
ја сам саздан од бола и муке,
дурашно је моје тужно племе.

И ево мене снажног попут храста,
са Вучијака, мога родног села,
Још ме држи куруза са Криваче
бистра вода Стеванова врела.

Мирко Љубанић, Бања Лука

Љубиша Вуковић

ПРИЈЕПОЉСКИ НОСИОЦИ КАРАЂОРЂЕВЕ ЗВЕЗДЕ

Према непотпуним подацима која је у вишегодишњим истраживањима прикупио пок. Милорад Дивац и сабрао у књизи „Милешевски крај 1912-1945“ из бившег Милешевског среза, али прибрављајући и Аљиновиће, у рату је учествовало 1.627 ратника. Од тога је погинуло 614 ратника, а назив солунац понело је 217 ратника. По овим подацима међу њима су била три носиоца војничког ордена Карађорђевог звезде са мачевима и то: Глушчевић Милосав из Камене горе, Петровић Раде из Расна и Посркаче Јован из Чадиња. У *Биографском лексикону Златиборског округа* новинар Љубомир Матовић придружио је поменутој тројници и Крповић Милана из Пријепоља и Потезицу Недељка из Велике Жупе, али истраживања не потврђују ове податке.

Орден Карађорђевог звезде са мачевима установљен је 1904. године у знак успомене на стогодишњицу Првог српског устанка и додељивао се за заслуге према краљу и отаџбини у миру и рату. Првобитно је био намењен официрима. Како је у ратовима 1912., 1913. и 1914. било много подвига херојства и јунаштва исказаних од стране обичних војника у борбама са непријатељем то је Уредбом од 28. маја 1915 године установљен војнички орден Карађорђевог звезде са мачевима у два облика: Златни и Сребрни. У војсци Краљевине Србије официр није могао да буде предложен за орден Карађорђевог звезде са мачевима, ако се са тим предлогом није сложила већина официра у пуку. Златним и Сребрним војничким орденима Карађорђевог звезде није могао бити одликован редов или подофицир, ако приликом његовог предлагања већина војника не би искорачила један корак испред строја у знак подршке. Војничком варијантом Карађорђевог звезде са мачевима одликовано је 3417 лица.

О носиоцима Карађорђевог звезде у међуратном периоду мало се писало, а у поратном, из идеолошких разлога, већ нимало. Тек после 80-их година протеклог века почиње интензивније објављивање многих фељтона и књига са темом о балканским и Првом светском рату, о солунцима и, посебно, подвизима носилаца Карађорђевог звезде као најсветлијим примерима јунаштва и самопожртвовања. Свакако да овде треба поменути култну књигу Антонија Ђурића, *Солунци говоре*, из које је изникла и истоимена позоришна представа. Ипак треба апострофирати књигу Милана Шантића из 1938. године, *Вишњезови слободге*, за коју је предговор написао маршал Франше д'Епере, а поруку, војвода Петар Бојовић.

У сјајном предговору књиге маршал д'Епере истиче: „...Ко су ти јунаци који могу да се подиче да су заслужили једно од највећих војничких одликовања у свету? То су сељаци, скоро сви; то су Срби, тврди на муци, трезвени, скромни, несаломљиви; то су људи слободни, горди на своју расу и господари својих њива.

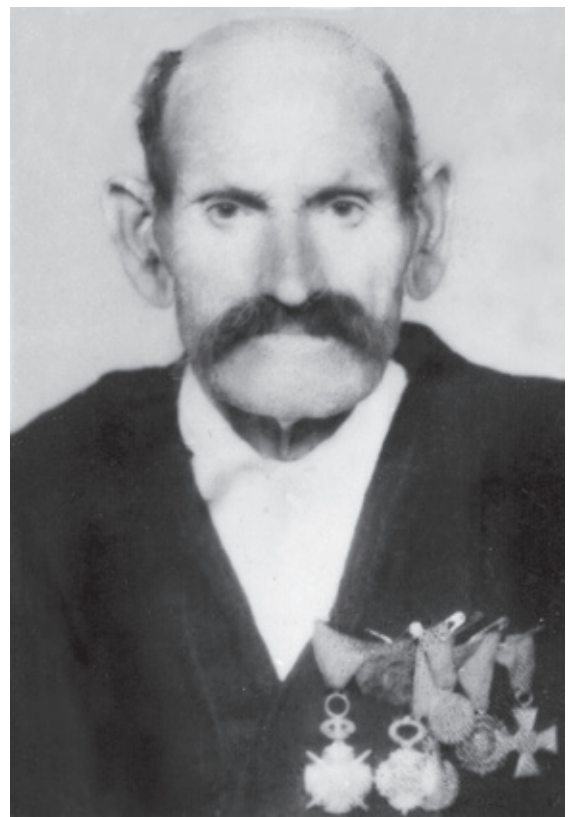
Али дошао је рат. И, ево, како су се намах, окупљени око свога Краља и своје заставе за слободу земље, ти сељаци, без напора, претворили у војнике најхрабрије, најистрајније, најбоље од свих. То су те сјајне трупе, створене од издржљивости и полета, због којих сам ја горд што сам их водио, раме уз раме са војницима Француске, у победоносну слободу њихове отаџбине.“

У својој поруци велики ратник, војвода Петар Бојовић напомиње: „...Генерације, које су кроз мучне, али пуне славе, часове рата створиле народно уједињење, полако се губе, изумиру. Наступају нова покољења, која ће моћи је-

дино, по причању преживелих сведока и учесника, створити слику херојства целокупног српског народа, али слику бледу и непотпуну, јер је још два и више пута толико хероја изидало својим костима, расејаним по безбројним бојним пољима, величанствен али неми храм славе и витештва“ и не слутећи да ће уместо захвалности потомака, само кроз неколико година, доживети највећа понижења од неке нове војске, боље рећи идеологије.

Једна од највећих вредности Шантићеве књиге је Списак имена носилаца Карађорђевог звезде који је састављен по подацима тадашњег Удружења носилаца Карађорђевог звезде. У овом списку су Петровић Радојица, редов, С.В.К.З и Посркаче Јован, земљорадник, Чадиње, З.В.К.З.

Радојица – Раде Петровић из Расна

Рођен је у селу Расну, повише варошице Пријепоље. У турско време служио је њихову војску – аскер и то пуне три године. По ослобођењу, 1912. године изгледа да се добровољно пријавио у Српску војску јер се међу његовим одликовањима налази и Споменица на рат 1913. године. По објављивању рата од стране Аустро-Угарске мобилисан је у 14. пук Тимочке дивизије I позива. Са својом јединицом прошао је пут од завршних операција на Церу, преко страдања Тимочке дивизије код Чевртије, преко Колубаре и о ослобођења Београда. У 1915. године његова се дивизија пребацује на фронт према Бугарима и штити бок српских армија при повлачењу преко Албаније. После Албанске Голготе о опоравка на острву Крф његова дивизија држи положаје Кожух – Ветерник – Добро поље на Солунском фронту.

Радојичини подвизи везани су за ову фазу ратовања. О томе како је заробио бугарског војника, спречио пушкомитралеском ватром напад швапске коњице и спасио из-

Јован Посркаче из Чадиња

губљене положаје свог пука, о томе како му је лично краљ Петар уручио највише војничко одликовање – Карађорђеву звезду... казивао је сам Радојица, новинару локалног листа „Полимље“, далеке 1965. године. Но о његовим јунаштву може се наћи сведочење у поменутој књизи Антонија Ђурића. Његов саборац са Солунског фронта и потоњи пилот, Сава Микић, описује један од Радојичиних подвига:

А и ја сам њочео као њешак. Био сам у њрвој четџи 14. њешадијског њука Тимочке дивизије. Ђак – наредник и вођа бомбаша на Црним чукама 1916. године. Стојишину њуша зледао сам смрти у очи.

На Црним чукама војници два дана нису добили храну... Не зајшо ишо је нема, већ зајшо ишо њејријашељ коси миџраљезом ња не може да се њриђе. Казане са храном носе мађарци и Буђари их лако уочавају и зађају. Зове нас командир четје Љуба Пејровић Либаде и каже: „Хођу да ме још ноћас обавесишје да сје унишшили њо уђоришшје са миџраљезима и шойом”. То је било све шшо је рекао..

Кренули смо још исшо њојоднева. Ваџра само сече, коси, ми њужемо... С нама је Радојица Пејровић, из Пријевоља, најхрабрији човек у четџи. Видимо одакле миџраљез сџа ваџру... Цев му свејлуца на сунцу. Значи, на добром смо њују...

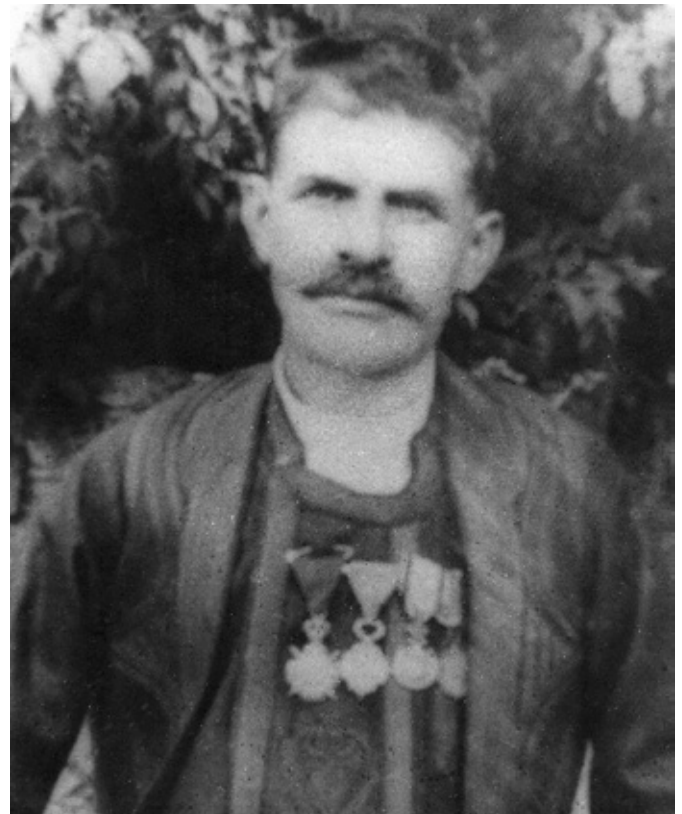
Већ смо на шридесеџак меџара и Радојица Пејровић њрви баџи бомбе: шри, једну за друђом, а онда баџисмо Карамџрак и ја... Не чекајући да се разиђе дим, њреџрчали смо у скоковима шњих шридесеџак меџара, зђрабили цев миџраљеза и врашшли се у јединицу...

После шри дана, дође командир четје, носи Карађорђеву звезду са мачевима и шшша њред четџом: „Војници, чије жруди заслужују да носе овај орден?” А четџа, као њо команди, као да одговара један човек, уђлас: „Радојица Пејровић ... “. И наш друђ Радојица окачи на своје јуначке жруди одликовање...

Кад су прошли славни дана рата Радојица се вратио у своје Расно. Засновао је породицу и имао два сина. Изгледа да се у мири сналазио теже него у рату те је наставио са тегобним сељачким животом. Највеће су ми задовољство сачињавали сусрети солунаца који су имали и свој дан – Дан солунаца који је падао на Лазареву суботу. Тог дана су се састајали у цркви на молитву после које би палили свеће својим изгинулим и помрлим друговима. После тога одлазили су у хотел „Корзо“ где су им представници среза приређивали пријем.

У току Другог светског рата, који је код нас обележен братоубилачком борбом, Радојица је остао без своја два сина те тако нема директних потомака. Живео је од средстава које је нова власт уредно исплаћивала носиоцима Карађорђеве звезде. На снимку пријепољских солунаца, за који аутор нема података кад је направљен, доминира Радојичина фигура већ истрошена зубом времена. Умро је 1974. године што је, кратком вешћу, обележено у локалном листу.

Захваљујући даљној Радовој рођаци, Борки Пузовић, рођеној Петровић, добили смо на увид шест Радојичиних ордена и медаља: Споменица на рат 1913. године, Војнички орден Сребрна Карађорђева звезда са мачевима, Медаља за храброст позната као Медаља Милош Обилић, Албанска споменица, Споменица рата за ослобођење и уједињење 1914 – 1918. година и Орден Југословенске круне V реда. За Карађорђеву звезду, Албанску споменицу и Југословенску круну сачуване су и повеле те се из њих види да му је Карађорђева звезда додељена за заслуге стечене у рату 1916. године. Указ је потписан 27. септембра 1917. године у Солуну.

Најмање података прикупили смо о овом ратнику, но сиоцу више ордена и медаља који је рођен 1881. године у Чадињу. Исте нам је саопшти његов синовац Драгомир који живи у Београду. По њему, Јован је био добровољац који је учествовао у активностима комите пред Први балкански рат, што није необично, будући да је исписник Сретена Вукосављевића који је у том периоду био комитски војвода. Нема података којој је јединици припадао али је, током Колубарске битке, ратничким лукавством заробио неку швапску јединицу. За тај подвиг му је додељена Златна Карађорђева звезда са мачевима. Орден је, у међувремену, изгубљен али потомци чувају повељу на којој стоји: „...на њредлођ нашеђа Војног Минисџра и надлежњих команданџа, за одважну личну храброст и њожрџивовање на бојном њољу у рајџу њрошшиву Аусџро Уђарске 1914-1915 г. одликујемо Јован П. Посркаче, њешадијски кайлар, Нашим злајним војничким орденом Кара-Ђорђеџе звезде са мачевима. У Крађујеџу, 15. јуна 1915. гођ“

Јован је у међуратном периоду био веома угледан човек и биран је у три наврата за председника Звезданске општине. Био је човек широке руке, прави боем, веселак и добар гуслар. Имао је несрећу да му у коштилику буду неки „нови људи“ који су се спрдали са његовом ратничком прошлшћу и заслуженим медаљама. Није ни чудо да је, кад се закотрљао нови рат, Јован био на страни идеала за које се борио. Иако није био директан учесник у ратном метежу на њега нова власт није рачунала и доживљаван је као реакција. Умро је 1964. године, оставивши бројно потомство иза себе.

Осим Карађорђеџе звезде, Јован је био носилац Албанске споменице која се јасно распознаје на његовим грудима на слици добијеној од његових потомака. Друга два су Орден Југословенске круне и, вероватно, Споменица рата за ослобођење и уједињење 1914 – 1918. година коју су редовно, добијали активни учесници Првог светског рата.

По казивању његових потомака, зна се да је имао још један орден који је изгубио кад је ишао на дочек краља Александра I у Прибој, трчући се коњима.

Милосав Глушчевић из Камене горе

Потиче из познатог каменогорског братства Глушчевића које је оставили видног трага у отпору вишевековном отоманском завојевачу кроз читав 19. век; међу најпознатијим су Мићо, хајдучки харамбаша и његов брат Јован, војвода. Милосав је рођен 1887. године и кад је стасао за војну службу турска власт га је регрутовала у њихову војску – аскер. У духу каменогорског родољубља, Милосав не одлаз у аскер већ код својих рођака у Премћане где се придружује комити. Кад Црногорска војска започне акције на турској граници, почетком октобра 1912. године, Милосав се придружи са својим рођацима црногорским јединицама и учествује у ослобођењу каменогорског краја.

У мобилизацији 1914. године Милосав, заједно са 145 Каменогораца, а међу њима 30 браственика Глушчевића, полази у 6. прекобројни пук 1. позива који је био у саставу Комбиноване дивизије. Ова дивизија одиграла је одлучујућу улогу у Церској битки где је Милосав рањен, унапређен у чин каплара и добија медаљу „Обилић“. Његов ратнички пут води даље преко крвавих борби на Гучеву, па опет рањавање и лечење у Скопљу. Касније, води борбе са Бугарима и преко Македоније одступа ка Албанији и острву Крф. По опоравку у савезничким болницама Милосав долази на Солунски фронт где учествује у његовом пробоју. На Добром пољу је за подвиг заробљавања бугарских војника и уништавање њиховог утврђења добио Карађорђеву звезду.

Из рата се вратио 1919. године да би био наново мобилисан у свој пук и учествовао у смиривању нереда у Црној Гори и Војводини, а у Камену гору се вратио тек 1921. године.

У међуратном периоду Милосав је играо најзначајнију улогу у свом селу и шире. Био је бански већник и председ-

ник Великожупске општине. Најзаслужнији је учесник у отварању основне школе у селу, а потом и сељачке кредитне задруге где је најприснију сарадњу остварио са учитељима, браћом Миодраговић.

У новим ратним збивањима Милосав се определио за НОП и био први председник НОО у Каменој гори. Кад су Италијани у јулу 1943. тражили од Каменогораца да дају таоце које су, првенствено сачињавали млади људи повратници из партизанских јединица и симпатизери НОП донета је одлука да се таоци предају. Између њих 30 колико их је предато Италијанима, после тамновања по Црној Гори и Албанији, међу онима који се нису вратили би је и Милосављев син Љубо који је остао непроболна рана старог ратника. Милосав је умро 1967. године у Каменој гори.

За мноштво података које смо саопштили имамо захвалити најисцрпнијем хроничару Камене горе, Јову Кијановићу, који је о Милосаву оставио монографију у рукопису и која нам је уступљена од Милосављевих унука. Нажалост, Милосављево потомство је, приликом сахране, његове медаље и ордене, по неком народном обичају, ставило у ковчег са покојником тако да не постоје сигурна сазнања о њима. Једино су у говору Јова Кијановића, приликом сахране, набројана његова одликовања: Орден Карађорђевог звезда са мачевима, Златна медаља Обилића x 2, Албанска споменица, Споменица рата за ослобођење и уједињење 1914 – 1918. година, Француска медаља за храброст и Енглески равни крст.

Демократичност у додељивању ордена Карађорђевог звезда са мачевима као и јунаштво и срчаност свих оних ратника од Цера до Кајмакчалана који су га понели учинили су да је овај орден био најцењенији од свих ордена који су се у различитим временима, у рату или миру, додељивали у српском народу. Овде ћемо, уместо епилога, навести текст писма које је 1958. године упутио Милосаву Глушчевићу, солунцу и носиоцу Карађорђевог звезда са мачевима, учитељ Радиша Томашевић, честитајући му 40 година од пробоја Солунског фронта. Радиша је тада живео у Врњачкој Бањи, а његово писмо садржином завређује да буде порука и поука свима нама.

15 септембар 1958 године
Врњачка Бања

Драги мој Милосаве, Теби – још једино живом у нашој Каменој Гори и једном од старијих рајника – борцу са Солунског фронта – храбром и неустрашивом јунаку са Доброг Поља, Вешерника, Сокола и Кајмакчалана – носиоцу највећих српских и савезничких одликовања – њоводом четрдесетогодишњице пробоја Солунског фронта, којим су отворена врата за ослобођење наше њоробљене Отаџбине Србије и њоложени шемељи ослобођењу и уједињењу свих наших њоробљених народа – честитијам а ѡреко Тебе и свим још живим њвојим друговима – рајницима наше славне српске армије – овај велики дајум наше историје, изражавам Теби и Твојим друговима који су још у животи, своје највеће дивљење и ѡризнање са жељом: да још дуго ѡживише на ѡнос и дику народа Србије, а изгинулим борцима – учесницима ове велике историјске бишке – нека је вечна слава и хвала и ѡрајан ѡмен у народу српском.

*Твој увек одани – Радиша Миодраговић
учишељ*

Приредио: Зоран Малешкић

СПОМЕНИЦИ РАТНИЦИМА И ЖРТВАМА РАТОВА 1912-1918 ПОДЈАВОРСКИХ СЕЛА (V)

Доње Трудово

Село Доње Трудово чини целину са Горњим Трудовом и са осталим подјаворским селима не разликујући се од њих ни по чему. Једину разлику од Дебеље, Божетића, Буковика, Љепојевића, Тисовице, Штиткова и Горњег Трудова, у прошлости, чинила је његова припадност Кнежевини а потом Краљевини Србији, опредељена државним разграничењем између Србије и Турске 1834. године.

Тако раздвојено од осталих подјаворских села, Доње Трудово је било у саставу ариљског среза. Отуда је дуго времена називано „ариљско“ а касније, по седишту сеоске општине у Јасенову и „јасеновачко“. Следствено промени насталој државним разграничењем, и у црквеној организацији настала је промена јер је село припало парохији цркве Св. Преображења Господњег у Белој Реци на Златибору, а не парохији цркве Св. Благовештења у Штиткову.

Ни после октобра 1912. године, када су подјаворска села нововарошке казе (среза) ослобођена од турске власти, положај Доњег Трудова у државно - административном и црквеном погледу није се променио, и даље је остао исти. Таквог га је затекао и Први светски рат.

Припавши Србији, пуних 80 година пре ослобођења осталих подјаворских села од турске доминације, Доње Трудово је, у миру, давало Србији регруте, војнике, граничаре и жандарме, ратнике и цивилне страдалнике у ратовима које је Србија водила у другој половини 19. века. Потом се то исто наставило у оба балканска и у Првом светском рату. Према непотпуним подацима, у ратовима од 1912. до 1918. године из Доњег Трудова су погинула или умрла укупно 33 лица, при чему се имају у виду само мушкарци, највероватније војници одн. ратници. То су: Бошко, Радивоје, Борисав и Симо Василићи, Милисав, Милоје, Велимир и Чедомир Дамљановићи, Вукашин и Владимир Дробњаки, Благоје Јацић, Милан, Михаило и Миленко Лазовићи, Ђорђе, Благоје, Добросав, Радиша и Војин Луковићи, Здравко, Дамљан и Јован Млађеновићи, Спиридон и Сретен Радмиловићи, Вукашин, Дамљан, Милоје, Обрад и Михаило Топаловићи, Обрад Трифуновић, Ратко, Милан и Бранко Чоланићи. Накнадним истраживањем матичних књига умрлих цркве белоречке, установљено је да је само рат од 1914. до 1918. године, однео 77 жртава, војника и нејачи страдале од ратних (заразних) болести, из свих 11 трудовачких фамилија: Радмиловића 7, Јацића 4, Луковића 5, Василића 16, Дромњака (Дробњака - Дробњаковића) 5, Тривуновића 6, Топаловића 13, Дамљановића (Дамљановића) 3, Чоланића - Чолана 2, Лазовића 8 и Млађеновића 8. У просеку било је то 7 лица по фамилији. Међу

наведених 77 жртава, матичне књиге умрлих бележе свега 3 војника-ратника из Доњег Трудова од којих су два, Миленко Лазовић и Сретен Радмиловић, поменути у монографији села Трудова. Записи о њима гласе:

„Миленко Лазовић, земљоделац, ожењен, рођен 15-XI-1881.г. у Трудову. Умро у Кочанима (Македонија) 8. маја 1915. г. њре њодне, од (?). сахрањен 9. маја 1915. г. у гробљу Кочанском. Ојело извршио Глиѓорије Емануловић, свешћеник.“

„Срећен Радмиловић, војник, рођен 3-X-1890.г. у Трудову, сћар 24. године, није жењен. Умро у Трудову 11. октобра 1914. г. њосле њодне, од загобихених рана. Сахрањен 12. октобра 1914. г. у гробљу њтрудовачком. Ојело извршио Лазар Турбајовић, њарох Бјелоречки.“

Трећег војника-ратника из Доњег Трудова кога не помиње списак ратника из монографије Трудова је Милан Триф(в)уновић. О њему је белоречки свештеник оставио запис:

„Милан Трифуновић, земљоделац, рођен у Трудову, нежењен. Умро у Чачку 2. маја 1915. г. њре њодне, од њиифуса. Сахрањен 3. маја 1915. г. у гробљу Чачанском. Ојело извршио Милан Гавриловић, свешћеник чачанске војне болнице.“

Матичне књиге умрлих белоречке цркве бележе и два лица из Доњег Трудова настрадала као цивилне жртве рата и репресије аустроугарских окупационих власти:

„Лука син Гвоздена Дромњака из Трудова, рођен 1907. г. нежењен. Умро у Косовској Миштровици у војној болници (свештеник није уписао датум и узрок смрти, нити место где је сахрањен-прим.Б.К.)

„Рајко Василић, земљоделац из Трудова, рођен 7-I-1891. г. сћар 27. године, жењен, у браку 5 г. Убијен у Јасенову 23. јула 1918. г. - „убили га аустројугословенски жандари“. Сахрањен 24. јула 1918. г. у гробљу њтрудовачком“

Доње Трудово је било спутно село велике белоречке парохије, у које се без велике невоље није одлазило у она ратна и свакаким невољама, страховима и заразним болестима „притиснута“ времена. Тешко се њему долази и данас после сто година. Зато није чудо што су белоречки свештеници, често, остављали непотпуне записе о погинулим, умрлим и страдалим сељанима. Такви су нпр. уопштени записи о месту сахране покојника особито кад се ради о лицу погинулом или умореном у самом Трудову. Најчешће се среће израз „сахрањен у гробљу трудовачком“ без ближег одређења гробља неким топонимом иако се зна да свако наше гробље има свој назив. Тај обичај је посебно приметан код тадашњих свештеника Лазара Турбаговића и Ђорђа Поповића. Тако се стиче утисак да је Доње Трудово имало само једно гробље. А на

Споменик Бошку Василићу у Д. Трудову

терену је било другачије јер је село и онда а и данас имало три гробља. Те податке тек почиње да записује савесни, учени и прецизни прота Чедомир Ђ. Чакаревић из суседне, штитковачке парохије. Захваљујући њему, од краја 1919. године, када повремено замењује одсутне белоречке свештенике, у протоколе умрлих уписују се и називи доњотрудовачких гробља: „на Цеверији“, „на Милашиновцу“ и „код капеле“.

Тешка приступачност и удаљеност омели су истраживање малих засеочких гробља на Цеверији и Милашиновцу па остаје да се истраже у наредном периоду, уз уверење да и она од очију јавности крију бар неки спомен белег старим ратницима или убогој сиротињи умореној глађу, физичким насиљем и заразним болестима које је до-нела аустроугарска окупација.

Треће гробље које белоречки свештеници називају „трудовачко“ налази се у јужном, и најпитомијем делу Доњег Трудова, на пространој заравни која се, као тераса, наднела над странама десне обале реке Тисовице, данас претворене у рукавац вештачког језера Кокин Брод. У близини су куће фамилије Радмиливића и мештани га називају „Селиште“, њихови суседи из Дебеле и Бојетића зову га „Топалско гробље“ а стари штитковачки свештеник Чедомир Чакаревић, у Протоколу умрлих цркве белоречке, крсти га као „гробље код капеле“. На крајцима савременог гробља, зарасле у високи коров, још се разазнају грубе камене плоче древне некрополе коју мештани називају „грчко гробље“. Недалеко од тог места казују да су биле „грчке куће“ од којих се још распознају „думаче“ на шта указује и сам топоним „Селиште“. У централном делу гробља познају се темељни зидови мање цркве, олтару окренутог истоку. Очигледно, радило се о православној, гробљанској, црквици - капели што је и дало повод попу Чакаревићу да ово гробље именује као „гробље код капеле“. Мештани верују и казују да су то остаци, „грчке“ цркве на чијим темељима је била подигнута српска црква брвнара која је временом опустела, сатрулила и сама се од себе урушила. Све ово даје основ претпоставци да је гробље на „Селишту“ најстарије гробље Доњег Трудова поред најстаријег људског станишта.

У гробљу се сахрањују покојници из фамилија Радмиливићи, Василићи, Топаловићи и Чоланићи а у новије време и породица Стамаговићи, Копитићи и Драгишићи које су засновали домазети из суседних села Мочиоца и Буковика али и из Црне Горе.

Високом травом и коровом зарасло гробље и његова црквина скривају већи број старих споменика међу којима је свакако било и белега ратницима из ратова 1912-1918. године али им је било немогуће прићи или их открити. Само су досупна три споменика од којих су два посвећена цивилним жртвама Првог светског рата и „швапске“ окупације а нигде не забележена, док је трећи посвећен лицу које је преминуло 1950. године као ветеран ових ратова, уписан у монографију Трудова као преживели ратник.

Први „биљег“ је омањи споменик рађен од белог, студеничког, мермера у облику правоугаоне плоче са натписним пољем оивиченим дебљим фалцом у облику тлоцрта базилике са симболично наглашеним четворос-

траним олтарским простором изнад кога се са наткапница лучно извија масивни једнакокраки крст у који је поновљен урезан, такође једнакокраки, тзв. светосавски крст, чији се краци завршавају тролисно. У натписно поље урезан је текст епитафа јасним и крупним ћириличним словима:

„Сјом. Милоша Василића бивше. ѿрџов. и доб. гомаш. који ѿож. 68. з. а ум. 21 новембр. 1918. з. Сјоме. ѿог. зей Микашо Тош. и кћи Вигосава“.

Милош је највероватније умро од последица неке различне болести која је харала овим крајевима пред крај и дуго после рата. Најпознатија у то време била је епидемија тзв. шпанске грознице која је, буквално, „косила“ нејач међу које се и Милош, као човек од 68. година, може сврстати.

Други споменик цивилној жртви Првог светског рата и аустроугарске окупације плени својом оригиналношћу, несвакидашњом лепотом и богатством орнаментике. То је већи кенотаф који се у горњем делу из наглашених косина са обе стране завршава масивним једнакокраким крстом и „капићем“ на врху вертикалног крака подражавајући споменике драгачевских крајпуташа.

Тело споменика је израђено од окер-жућкастог пешчара из неког од драгачевских мајдана, очигледно бољег квалитета јер је издржао, неоштећен, терет прохујалих времена и непогода. Натписно поље, уклесано са западне стране споменика (лице) подражава тлоцрт једнобродне базилике са полукружном апсидом при врху. Поље је од ивица споменика одвојено ширим первазом, украшеним стилизованим представом извијене винове лозе, док га перваз апсиде поклапа у виду надкапнице која обилази око целог споменика и украшене, такође, представом винове лозе. Апсидални део натписног поља је, још једном, одвојен од перваза мањом лучном траком украшеном геометријским орнаментима-низом једнакокраких троуглова. Тек из тог ивичног дела апсидалног перваза излазе косине са обе стране споменика и издижу се у правилан и масиван једнакокраки крст у чије је тело поновљен исти такав али тзв. престони крст. Потом је у тело уцртано престони крста урезана стилизована представа лорововог венца међу чијим гранама је по трећи пут урезана представа „малтешког крста“ са издуженим доњим делом вертикалног крака. Са леве и десне стране лорововог венца као и у телу постоља крста урезани су иницијали хришћанске изреке: ИС-ХР-НИ-КА („ИСУС ХРИСТОС ПОБЕЂУЈЕ“).

На левој бочној страни споменика урезана је представа необичне биљке у виду лијане, која израста из саксије и таласасто се увија, необичних листова и петочланих цветова, са плодом у виду грозда винове лозе чије зрнелује једе голуб. Десна бочна страна споменика при дну је украшена упрошћеном стилизованом представом неке егзотичне биљке изнад које је део текста епитафа који није могао стати на натписно поље. Источна страна споменика (наличје) украшено је истом представом поменутих егзотичних биљке на средини и представом „престоног“ - „светосавског“ крста чији се краци завршавају тролисно, док са обе ивице постоља висе крупне кићанке подражавајући украсе на црквеним утварима - плаштаницама и прекривачима.

Крајпуташа Јовану, Милутину и Дамљану Млађеновићима, Д. Трудова

Споменик је посвећен младом човеку умрлом два и по месеца пре коначног ослобођења од аустроугарске окупације, највероватније услед заразних болести каква је била „шпанска инфлуенца“ (грозница). На натписном пољу је правилним штампаним ћириличним словима исклесан епитаф:

„Овде почива тело личног младића БОШКА сина ЈАНКА ВАСИЛИЋА из села Трудово који у најлејше...цвету у 20.г. младости своје а пресјави се 12 августу 1918.г. Споменик овај подигоше му оцац ЈАНКО и син СРЕЋКО ВАСИЛИЋ“.

Иако је очигледно да је Бошко Василић умро у Трудову као цивилна жртва рата и аустроугарске окупације, неко је хтео да се његово име нађе и на списку ратника погинулих и помрлих у ратовима 1912-1918.године.

Трећи споменик у гробљу на Селишту је породични споменик посвећен Миљку Топаловићу из Доњег Трудова, учеснику ратова од 1912. до 1918.године, који је преминуо много година касније, и његовој супрузи Јелки. За Миљка је записано да је био један од преживелих ратника и да је „рањен у борбама на Мачковом камену 1914.године и постао инвалид“. Као такав вероватно није ни могао наставити ратовање до Солунског фронта већ је остао код куће у Трудову. С тога што се ради о ратном ветерану из помених ратова, овде помињемо његово име и приказујемо његов спомен белег.

Споменик је рађен од камена сивкасто беле боје и очигледно је увежен из неке од удаљених каменорезачких радионица, мада таквих споменика има по гробљима овог краја, особито у Божетићима, Трудову и Дебели. То је једноставна правоугаона плоча у врху са обе стране закошена у виду сљемена. Цела страна лица споменика је натписно поље без икаквог украсног орнамента изузев што је при врху, под сљеменом, плитко уклесана стилизована представа раширеног лаворовог (можда и рузмариновог) венца међу чијим крацима је уклесана представа једноставног православног крста. Текст епитафа гласи:

„Овде почивају брачни другови МИЉКО р. ТОПАЛОВИЋ из Трудова који је поживио као часно 62 г. а умро је на Велики петак 1950 г. Стари ратник од 1912.го 1918 г. и као инвалид и добар инајдер На стирани левој почива му његова сујруга ЈЕЛКА која је поживела часно.....“ (последње речи текста су слабије читљиве).

У најудаљенијем делу села, у засеоку Млађеновићи, налазе се још два спомен обележја посвећена ратницима Јовану и Дамљану Млађеновићима и Јовановом сину Милутину као цивилној жртви Првог светског рата и аустроугарске окупације.

Оба споменика су идентична и израђена од драгачевског пешчара мрке окер боје, типа крајпуташа, али без „капића“ на врху. На лицу оба споменика цело поље је испуњено урезаном представом ратника у стојећем ставу, у српској војничкој униформи, без пушака у рукама. На споменицима, у горњој зони, са леве и десне стране ратничких глава, уклесана су њихова имена и презимена, док је личје и лева бочна страна споменика искоришћена за исписивање текста епитафа. Једина разлика међу њима је у томе што је на споменику Јована Млађеновића, поред његове фигуре, урезана и представа сина му, дечака Милутина, са српском капом „шајкачом“ на глави и војничким копораном (блузом) као и код Јована. Стиче се утисак да је и Милутин, иако је имао само 15. година, био војник-ратник. Оба трудовачка ратника су уписана и у списак изгинулих или помрлих у ратовима 1912-1918.године.

На наличју крајпуташа Јована и Милутина Млађеновића уписан је епитаф:

„Спомен за војника Јована Млађеновића рођеног 1878.г. који је учествовао у свим ратовима 1912-1914. Погибе 22.ХИ 1914. на Косиоцу и син Милутин, ђак умро 1915. године“.

На наличју крајпуташа Дамљана Млађеновића уписан је епитаф из кога сазнајемо да је „Дамљан Млађеновић, војник IV четве I батаљона II ђука II позива, учесник ратова од 1912.го 1915. године. Рођен 1877. а погинуо 1915. на Гучеву“

Имајући у виду да је у ослободилачким ратовима од 1912. до 1918.године погинуо знатан број Трудовчана, и да је село имало велики број цивилних жртава аустроугарске окупације, а да је у гробљима подигнуто свега неколико споменика овим страдалницима, мештани села су одлучили да се достојније одуже својим прецима једним заједничким спомеником. Поводом стогодишњице Првог балканског рата, 2012.године уредили су и од камена саградили спомен чесму на сеоском извору „Видовица“. Назив извора има симболично значење јер Видовица подсећа на српски национални и верски празник Видовдан, дан великог српског страдања у боју на Косову 1389. године као и на дан када се сваке године врше помени ратницима изгинулим „од Косова до данашњих дана“ за „крст часни и слободу златну“. Овај јединствени споменик налази се поред сеоског пута да подсећа путнике-намернике на претке изгинуле за слободу потомака. На чесми украшеној крстом од црног гранита, са постаментом такође од гранитне плоче у коју је уклесан натпис: „Спомен чесма „ВИДОВИЦА“ 2012.“ постављена је и спомен плоча од метала-месинга са натписом:

„Спомен чесма „ВИДОВИЦА“ За вечну славу пошинулим и умрлим борцима у свим ослободилачким ратовима Србије из села Трудово захвални пошитоци. Јул 2012.год.“

Иако је Доње Трудово припадало парохији цркве у Белој Реци на Златибору у чије су матичне књиге умрлих уписивани и погинули и помрли Трудовчани, ратници и цивилне жртве ратова, траг о доњетрудовачким ратницима срећемо и у цркви Св. Благовештења у недалеком селу Штиткову. Вероватно је географска близина села утицала на две фамилије из Д. Трудова да учине цркви штитковачкој прилоге „за вечни спомен и покој душа“ њихових сродника, погинулих у Првом светском рату.

То су два велика свећњака од кованог гвожђа богато украшена биљним орнаментима и пресвучена златном бронзаном бојом, подражавајући позлату, на којима су уграђене две металне плочице са кратким епитафима исписаним плавом бојом на бронзано-златној основи. Свећњаци су, по један, постављени испред сваког пиластра између припрате и наоса храма, на којима су спискови погинулих и умрлих ратника од 1912 до 1918.године.

На плочици свећњака пред северним пиластром је запис:

„За вечити спомен Радиши Луковићу из Трудова, војнику III бат. I див. II дринскога артиљеријског ђука, који је умро на Крфу у фебр. 1916 г. Прилажу 20. јула 1920.г. цркви штитковачкој ожаловљени родитељи Мијашо и (нечитко име мајке)“.

На плочици другог свећњака, испред јужног пиластра стоји запис:

„За вечити спомен Обраду Трифуновићу из Трудова, војнику 24 четве граничне ђрује који је умро у ројству дец. 1915 г. и сину му Перку који је умро 12/3-1920 г. прилаже цркви штитковачкој сујруга-мајка Дмитрија и браћу Милисав 1920. г.“

(наставиће се)

Бошко Б. Којуновић

УЗ СТОГОДИШЊИЦУ ЗАВРШЕТКА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

СА СВИХ ПЕТ СИНОВА У ВЕЛИКИ РАТ

Цмиљановићи из пријеполског краја организовали су у августу 2018. први сабор свог братства. Сабор је организован у Каменој Гори где се 1816. године населио први Цмиљановић. Родно гнездо Цмиљановића су Озринићима код Никшића. Презиме су, како предање каже, добили по „баби Цмиљани“. Петар је са два брата кренуо на север. Један је застао у пљеваљском крају, у Маочу, други продужио чак до Златибора. Петар се задржао у Каменој Гори, у Подјевцу. И тако постао Петар први Цмиљановић Каменогорац. Шест Петрових синова из три брака – Симо, Тривун, Тодор, Ристо, Јован и Стојан из Подјевца су потом „окупирали“ и Кашице, Локву, Милевићевину, Крижевине, Ожеговиће. Има Цмиљановића и у Скокућу и Турашићима. Већина је данас са адресом у Пријеполу и приградским насељима. Цмиљановићи живе и у бјелополском, златарском, пештерском и ужичком крају. Неки су 1946. колонизирали у Војводину, у Сивацу. Цмиљановића има и у Горском Котару (православци) и на хрватским острвима Рабу и Крку (католици). По Европи и преко Атлантика су расути. Уместо изворног Цмиљановић, многи се данас потписују као Смиљановићи, Цмиљанићи или Смиљанићи. Документи говоре да је и чувена свештеничка фамилија Смиљанић из Сирогојна до половине 19. века носила изворно презиме – Цмиљановић. Танасије Пејатовић у свом делу „Средње Полимље и Потарје“ у регистру презимена не помиње ни Цмиљаниће ни Смиљаниће. Само Цмиљановиће.

Већина од око 200 присутних на сабору, на питорексном имању Милоша Цмиљановића у каменогорским Са-

освајали знање. Као што младе генерације данас треба да раде. Цмиљановићи су масовно учествовали у ратовима и бунама: У Бабинској буни 1875. и Јаворском рату 1878. године, у Раоничкој буни почетком 20. века, у балканским ратовима, првом и другом светском... Шеснаест Цмиљановића из Камене Горе кренуло је у Велики рат. Петров унук а Ристов син, Милован из Ожеговића са свих пет синова. Овај податак није забележен у историографији Првог светског рата. Милован и синови Милан, Јован, Раде, Арсеније и Обрад постали су мали-велики јунаци Великог рата. На кућном огњишту у Ожеговићима, међу јелама и брезама. остала је супруга и мајка Јела. Постала је Мајка храброст. Милован, учесник Бабинске буне, Јаворског и балканских ратова је, уз бројне из пријеполског краја, интерниран у логор Нижидер. Тамо је и умро, 1916. године. Мајка Јела није дочекала ни два сина. У Великом рату погинули су Јован и Милан, на Куманову.

Дуго се сматрало да је на бојишту остао и Раде, четврти Милованов син. Његова, и судбина његове породице вредна је филмског сценарија. Раде је као балканске, преживео и Први светски рат. У Великом рату био је заробљен. Изгубио му се сваки траг. Био је у родним Ожеговићима већ прежаљен. Радова супруга Роса, кћерка чувеног комита Рада Кијановића Крња добила је подршку свекрве и најближе родбине да се преуда. И управо када су у кући Цмиљановића у Ожеговићима били просци из Петрића, на вратима се појавио – Раде. Настало је славље, другачије од оног предвиђеног. На задовољство свих. Раде и Роса изродили су седморо деце. Шест синова и кћерку Милку. Раде је са синовима Здравком, Рајком и Бранком, братом Обрадом, његовим сином Милојицом и рођацима Цмиљановићима кренуо и у Други светски рат. Дочекали су крај рата и ослобођење земље

ДЕТИЊСТВО

Брао сам јагоде
На једном складу
У далеком сећању
Још пре тога
Отац би доносио ниске
Оних првих
Најчешће недељом
Да би нас обрадовао

Почела би јата птица
Да лете узводно Лимом
Неке сам септембарске
крушке
Већ заборавио
А од трњина су ми
Усне још помало плаве
И трне с времена на време

Пецали смо плотиће
Са дрвеним штаповима
У сочним јутрима

Септембром су пловиле
лађе
Сунце је најлепше грејало
Лиске су реком
Почеле одлазити
А године измицати
У врту су зреле боје
Једна другу стизале
Љубави Лимом жуборе
А сат на Сахат кули
Све брже откуцава

Драгослав Бајио Бабић

М. Р. Цмиљановић

МИЛЕШЕВО¹

Милешево је било славно поглавито зато што су у њему почивале мошти св. Саве, просвјетитеља српскога од 1237—1594. год. Задужбина је краља Владислава; храм Спасов дан; сазидан у жупи Црне Стјене у Полимљу у Милешеву долу на ушћу рјечице Милешеве у рјечицу Косаоницу од Пријепоља 5. км. на исток. Милешев до је један катао без икакве романтичности. Са сјевероисточне стране висока, гола и црна стијена. Може бити, да је та жупа по њој прозвана „Црна Стијена“. С јужноисточне стране брдо ниско, голо и протегнуто неколико километара с поступном узвишицом. На врх њега турска тврђавица Хисарцик и Савина пећина са живом водом, у коју народ долази сваке године о Спасову-дне; јер вјерује да је та вода цјелителна. Уз брдо је друм, којим се је путовало још у 16. и 17. веку од Дубровника, на Требиње, Билећу, Гацко, Фочу, Пљевља, Пријепоље, Сјеницу и даље у Цариград.

Које је године сазидан манастир Милешево тачно се не зна. Могло би се претпостављати да је сазидан између 1233. и 1237. год., јер се је Владислав закраљео (отевши пријестол од својега старијега брата, краља Радослава) 1233. год., а мошти су Савине пренесене из Трнова у Милешево 1237. год. У њему је и гроб краља Владислава.

Кад се је распадала Душанова царевина на независне области, нарочито послје пропасти краља Вукашина на Марици и смрти цара Уроша 1371. год., тада је и бан босански Твртко у два маха проширио босанске границе на јужној страни до Драчевице на мору, а на источној до Средњега Полимља, обухвативши српске знамените манастире: Бању са српском епископијом и Милешево с моштима св. Саве. Затијем се је крунисао у Милешеву 1377. год. краљевском круном по православном (византијском) обреду, и прогласио краљем Босне и Србије, ма да је тада кнез Лазар независно владао великим дијелом Душанове царевине,

Да Твртко није рано умро, спојио би Босну са Србијом и сачувао би их од пропасти, јер је био за то подобан.

Пошто је честити кнез Лазо погинуо на Косову за вјеру и домовину 1389. год. а крунисани Твртко умро 1391. год., почели су наступати црни дани по Србију, Босну и Херцеговину, док су најпослије једна за другом пропале од 1459-1483. год.!

Од свијех тадашњијех друштвенијех и државнијех зала највећа су: себичност и грамзљивост за власт српских великаша, који су упропастили оно што су Немањићи с мукотем стекли! Овај жалосни факат требао би да буде поука Србима кроз све вијекове.

Најпослије босански властољубиви властелин, велики војвода Сандаљ Хранић и синовац му, доцније херцег Стјепан одцијепи југоисточни дио од Босне (баш онај што га је Твртко сјединио с њом): Хум, Требиње (Травунија), Горње Подриње, Доње и Средње Полимље у првој половини 15. века у засебну област; и њом су независно владали, прозвавши је по херцегу Херцеговином.

Милешево је послје смрти Твртка II. опег остало у Рашкој под влашћу деспота Стевана Лазаревића, који му је приложио пет села 1427. год.; остало је и под влашћу деспота

Ђурђа Бранковића, док га није најпослије херцег Стјепан обухватио у своју нову државу Херцеговину. А Бања је са српском епископијом остала под влашћу босанскога краља од како ју је Твртко заузео.

Тако су их и азијски освајачи затекли 1463-1483. год.

У крисовуљама и повељама краљева и царева српских не спомиње се Милешево међу великим повлашћеним манастирима, који су били изузети од државне и епископске власти, и остали под врховном влашћу краља и епископа. Тешко је објаснити зашто ни краљ Милутин ни краљ Дечански ни цар Душан нијесу уврстили у тај ред Милешево, у којем су почивале мошти св. Саве, којим су се сви Немањићи дичили, и свештенство српско надањивало његовим духом, и увек ће се надањивати.

Још првовјенчани краљ Стефан с благословом својега брата, архиепископа Саве, прогласио је за краљевске манастире и даровао им особите повластице: Студеницу, Ђурђеве Ступове, Хилендар и Градачански св. Богородице. Тада још није био сазидан манастир Милешево. Ну, и послје кад га је краљ Владислав сазидао и пренио из Трнове у њ Савине мошти, не находи се у листинама изједначен са споменутим манастирима!

Види се из једне крисовуље да је краљ Милутин сазидао манастир св. Николе у Хвосну на ријечи Бистрици не далеко од Пећи и приложио га Милешеву. Али ни у тој крисовуљи, којом потврђује тај свој прилог Милешеву, не изједначује га с великим, краљевским повлашћеним манастирима. Кад је довршио свој манастир Бањски св. Стефана не далеко од Звечана, и обилато му приложио земље, планине, села и друге приходе, тада је с благословом архиепископа Никодима одредио мјесто у сабору игумну тога манастира до архиепископа, а о игумну милешевском ни спомена. Краљ Стефан Дечански одредио је, с благословом архиепископа Данила, мјесто у сабору игумну своје задужбине Дечана тако да не сједи ни ниже ни више игумна бањскога, него спровођу њега; а о игумну милешевском ни спомена! Цар Душан одредио је с благословом патријарха Јанићија, и свега сабора да сједи у сабору за засебнијем столом игумн бањски, дечански и арханђелски (његова манастира) у Вишеграду на Бистрици више Призрена, а о милешевском ни спомена!

Пошто Азијати освоје све српске области до краја 15. века, Милешево постаје у прегаженом Српском Народу и свештенству најзнаменитији манастир. У њ се је скупљао народ из Полимља и с других страна о благим данима да се моли пред њивотом св. Саве да га заштити у невољи. Болесници су са свијех страна долазили у њ ради исцјељења. Па и мухамедовци у својим невољама тражили су помоћ пред њивотом св. Саве. Та народна вјера у помоћ Савину постајала је од године на годину све јача и распрострањенија тако да су турски великаши почели од тога зазирати и зепсти. Покрај тога српски ускоци и осветници, који су се множили од турскога насиља, били су страх и грепет тиранима.

Све то уједно покренуло је турске великаше, а пред њима Мехмед-бега Ођуза да замоле Синан-пашу, који се нахођаше с војском у Биограду на зимовању 1593. и 1594. год., коју је водио на Аустро-Угарску, да уништи мошти Савине, и тијем одузме Србима свако надање. Тиранин нареди да се донесе Савине мошти из Милешева у његов логор на Врачар, гдје их даде спалити 27. априла 1594. год.!

¹ Објављено 1900. године у загребачком *Србобрану*

Напомена редакције: Текст се објављује поводом 800 година манастира Милешеве као један од првих интегралних текстова о манастиру. Без обзира што су многе чињенице из текста одавно научно превазиђене текст је потпуно веран оригиналу.

Сажегао је Савине мошти, али није могао сажећи његов дух ни вјеру Народа Српскога у његову помоћ за своје ослобођење.

Милешево је тада настрадало од Турака, али није запустјело. Опет је остало средиште народнијех скупова, српске књиге и културе у Подимљу. У њему је било српских калуђера црквени образованијех и великих родољуба. У њима находимо *српску шћамјарију* у 16. и 17. вијеку у најтежем времену по Српски Народ. Његови су калуђери - Теодосије и Генадије - ишли у Млетке, изучили штампарски занат, штампалн србуље у Милешевоу и учили друге томе занату. У њему је преписан Данилов „Родослов“ 1553. године и дарован Хилендару.

Кад су родољубиви и неуморни Милешевци штампали србуље у 16. и 17. веку, зликовци су немилице глобили Милешево. У једној србуљи (јеванђеље и апостол) у манастиру свете Тројице код Пљеваља има запис, овај: „*В лейо (1632) љаде љрах са небеса на земљу месеца дек. дне 7. Си љрах беше јако љейел черн. Во време владуиоме Херцеговином љроклейи Пир Беџ Сомборац и взе од Милешеве 40.000 и оџ сие обийшељи 4000 (ваљда аспри), и љрочи манасџиру љоџпрагаше мноџо*“.

Да би одржали Милешево и његов добротворни утјецај у Српском Народу, Милешевци су ишли у Русију у 16. и 17. веку ради милостиње. Цар Теодор Јовановић дао је Милешевоу помоћ 1586. год.; тако и цар Михаило Теодоровић. Ишли су и у Молдавију и у Влашку ради милостиње. Војвода и господар молдавски Јон Василије одредио је Милешевоу 13.000 аспри на годину, 1643. год.; а војвода влашки Јон Радул одредио му је 1000 аспри на годину 1665. год.

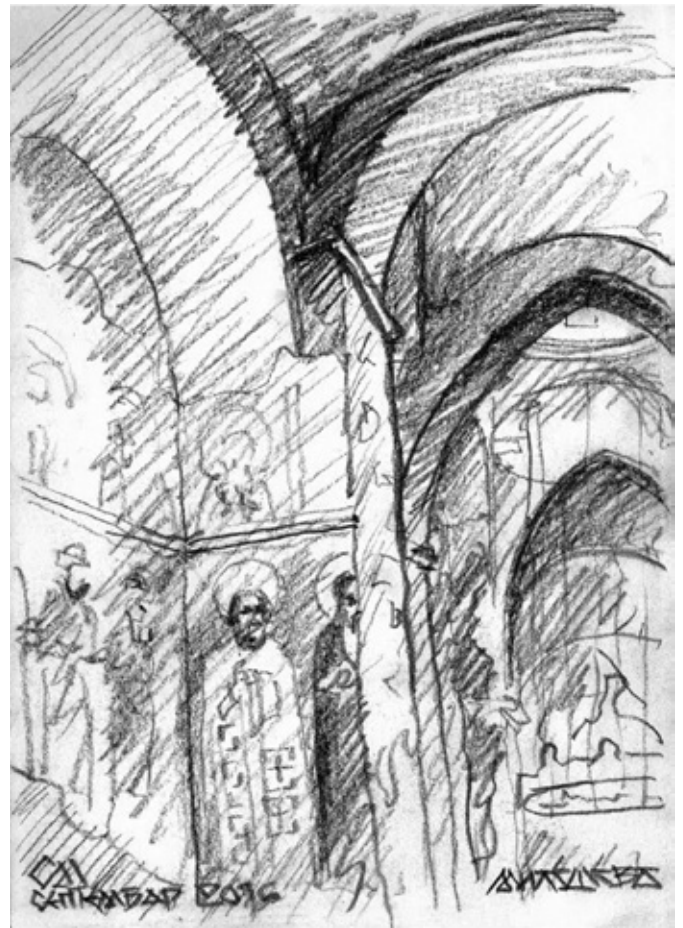
Тако су Милешевци могли одољевати турској сили кроз неколико вијекова, чувати православну вјеру и чинити добра својему народу, док најпослије нијесу изнемогли.

Милешево је први пут пострадало, колико се досада зна, кад је султан Мехмед освојио Смедерево и српску Подунавску Деспотовину 1459. год.; те су га године Азијати плијенили и запалили. Калуђери су га обновили, и отада морали плаћати султану намет по 1000 цекина на годину. Други пут је пострадао, као што сам већ споменуо, кад су спаљене мошти св. Саве 1594. год. Трећи пут 1623. год. од поплаве рјечице Косаонице, која је срушила игумнарију, дохијарницу и пет двокатних ћелија. Четврти пут у вријеме народнога устанка под патријархом Арсенијем III. 1689. и 1690. год. Пети пут у вријеме другога народнога устанка и бјежања патријарха пећскога Арсенија IV. од 1735-1737. год. Шести и пошљедњи пут 1782. год. Турци су га са свијем оплијенили и запалили; а калуђери, изнемогли за даљи отпор, пребјегли су у манастир Пиву, понесавши са собом црквене утвари, које су могли отети од огња и пљачке турске!

Тада је тај славни српски манастир са свијем запустио! И пошто је запустио, народ се је опет у њ скупљао сваке године о Спасову дне да се помоли Богу и св. Сави за помоћ и ослобођење испод мусулманскога јарма.

Кад је писац оввијех редака био у Милешевоу 1857. год., црква је била, без крова; главни дио цркве непорушен; само бјеше зид с десне стране проваљен; препрате су биле двије, одвојене зидом, као и хилендарска црква у Светој Гори; над првом свод до половине срушен; слике светачке по зидовима искварене турским ханџарима! Црква је доста дута и сразмјерно уска: зидови су јој дебели од обичнога камена; ћелије све срушене; по остацима види се да их је много било.

Кад је млетачки посланик К. Зено путовао у Цариград 1550. год., свратио је у Милешево, и између осталог забљежио да је у њему тада било 50 калуђера.

Цртеж арх. С. Мићића: Милешево

Народ српски из Полимља постојано је жудио да се Милешево обнови; али се није нашао прегалац. Тек 1863. год. неки калуђер Макарије из манастира Бање с Доњег Полимља у договору с побожнијем Србима Пријепољцима и из околице милешевске и њиховом помоћу добије од турске власти допуштење, те обнови цркву и сазида неколике ћелије.

Тако је Милешево опет пропојало.

Милешево је имало много земаља, планина, села и других прихода; али су све то потурице притисле. Сада нема земље осим нешто мало око самога манастира.

У вријеме херцеговачкога и босанскога народног устанка 1875. год. архимандрит милешевски Теодосије Веселица, пострижник манастира Житомишљиха, пребјегне с устаницима у Србију, и био је у Добровољачком Кору Ибарске Војске 1876. год. У Милешевоу остане јеромонах Гедон Марић, родом из Пријепоља, и сачувао га је од турске освете да га не запале и не сруше.

Те исте 1875. год. пребјегао је у Србију с устаницима архимандрит бањски Прокопије Бујишић и јуначки се борио у Добровољачком Кору 1876. год.

Турци заузму Бању и дивљачки је искваре! У цркви. су држали муницију, а од ћелија начинили барикаде.

Послије рата 1876-78. год. и амнестије устаницима архимандрит Теодосије врати се у Милешево, а архимандрит Прокопије остане у Србији, јер Турци нијесу напустили Бању. У њој им је била стража спровоју окупационе на лијевој обали Лима. Тек је ове 1899. год. добијен царски Ферман, по настојању српскога посланика у Цариграду, г. Ст. Новаковића, да се манастир Бања врати народу и обнови.

У Биограду, 1899. године

Архимандрит Нићифор Дучић

НАШИ МУСЛИМАНИ, МАНАСТИР МИЛЕШЕВА И СВЕТИ САВА

Пријепољски крај, раније стара српска жупа Црна Стена, или још касније нахија Милешево, је средишњи део Полимља, које је било кичма ембриона средњовековне српске државе Рашке. Ктиторска и градителска активност српске владарске династије Немањића је и у овом делу Старе Рашке била веома велика. На овом релативно малом простору, изграђено је више манастира и цркава. Од манастира, поменућемо Бању, Мили, Заступ, Житин, Пустињу, Ивање, Сељане, Давидовицу, Куманицу, Милешево, а од цркава најпознатија је била црква Светих апостола Петра и Павла у Бијелом Пољу. Међу овим монументалним хришћанским сакралним објектима, највише је било оних које су подизали Немањићи и њихови потомци.

Међутим, од свих ових храмова у Полимљу и целој Старој Рашкој, најзначајнији, и у народу најугледнији, био је манастир Милешева. Манастир је грађен 1218. и 1219. године. Основао га је краљ Владислав, син краља Стефана Првовенчаног и унук великог жупана Стефана Немање. У њему је и сахрањен краљ Владислав као и Димитрије (у монаштву Давид), син великог жупана Вукана и нешто касније Сава Немањић, утемељитељ аутокефалне српске православне цркве у Рашкој, односно Србији и свим српским земљама. Гробна места тако три значајне личности у држави и у народу, а посебно Саве Немањића, потоњег Светог Саве, подигла су углед Милешево чак и изнад Жиче. Само је Студеница била испред. И крунисање у Милешеви бана Твртка за краља Босне и Србије 1377. године је био доказ њеног угледа и код властеле, а не само код обичног народа. Седиште Дабарске епископије се преноси у Милешево и постаје Митрополија босанска. За време Сандаља Хранића и Стефана Вукчића Косаче, постаје седиште Херцеговачке митрополије. Култ Светог Саве је био толико велик у народу, да је и сам манастир називан Савиним или манастир Светог Саве. Манастир Милешева је била чувар моштију Светог Саве и расадник његовог култа. Постепено та популарност Светог Саве прерасла је у изванредан општенародни култ, који је прешао и у легенду – која се ширила у све српске етничке земље, па и код других словенских православних народа, а нарочито код Руса и Бугара. Стјепан Вукчић Косача је из више разлога узео титулу „херцег од Светог Саве“, јер је Сава Немањић, потоњи Свети Сава, био и те како позната и цењена личност и на Истоку и на Западу. То је био најбољи доказ да је Херцег Стјепан био православац. Чак су неки владари муслиманских земаља даривали скупocene предмете Сави Немањићу приликом њихових сусрета. Тако је, примера ради наводимо, сараценски султан у Дамаску поклонио Сави икону Мајке Божије Тројеручице коју је он оставио манастиру Хиландару. Египатски султан је Сави даровао нешто што до тада на Балкану није било познато. То су били балзамово уље, дателе (хурме), шећер од трске, неке индијске лековите траве и разни скупочени мириси. Све то говори о његовој величини и поштовању – које је уживао и код муслиманских верника и њихових владара. Сава је био дубоко разочаран дивљачким, разбојничким, пљачкашким и безбожничким понашањем папиних и западних католичких крстаца у Цариграду и у другим освојеним деловима прве стварне хришћанске државе – Источног Римског Царства (Византије). Тако се нису понашали ни Сарацени ни Арабљани

– иако су били муслимани. То ће код Саве оставити веома лошу слику о Латинима, која ће му бити пред очима за цело време веома плодносног, али и релативно кратког живота.

Турци Османлије су у једном походу на Босну 1459. године опљачкали и спалили Милешево. Војни пораз од Турака који је доживео херцег Стефана Вукчића на Брезници 1463. године је био крај његове власти у овом делу Босне и Полимља, али је територији остао назив Херцеговина, херцегова земља. Вероватно због великог угледа, Турци тада нису дирали у манастирске поседе, јер у турском попису нахије Милешево, санцака Херцеговина, 1477. године, пописана је значајна имовина манастира Милешево. У другој половини 16. века, његови приходи су износили 100.000 аспри (акчи) – што значи да је имао највећи посед који је спадао у ред највећих имања тзв. хас. Толике поседе су могли да имају само највећи турски достојанственици (везири, паше, беглер-бегови, санцак-бегови, главна улема и други високи државни чиновници).

После обнове Пећке патријаршије 1557. године и као седиште херцеговачких митрополита Милешево остаје најбогатији српски манастир, као што је већ истакнуто. То свакако није било случајно. Из ове владарске лавре је био чатац Бајица Соколовић који ће данком у крви (девширма) бити одведен у Цариград (Истамбул). У Цариграду ће бити исламизиран и биће уведен у онај део аџами оглана који достигну и највише положаје у турској државној хијерархији. Мехмед-паша ће већ 1549. године постати беглер-бег Румелије, а успеће се и до положаја великог везира Османске империје, тадашње највеће светске велесиле, којом ће неприкосновено владати 14 година. Он никада није могао заборавити свој завичај, порекло и манастир у којем је учио. И многи други муслимани овог подручја су помагали и штитили манастир Милешево као нешто своје без обзира на промену вере. Никаква строга верско-конфесионална диференцијација у 16. веку скоро да и није постојала. Код домаћег српског исламизираниог живља било је евидентно двоверје, специфичан синкретизам. То често формално прихватање ислама није могло да строго одвоји нове муслимане од своје раније православне вере и поштовања хришћанских култова, цркава и манастира. То није била специфичност само код Срба, већ и код Албанаца (Љармани), затим Горанаца. Тога је било и код других народа (Сике у Индији), па чак и код дела Турака у Анадолији. Тада још увек у нашим крајевима није било верске искључивости, која би доводила до тешких сукоба и неспоразума. Додуше, масовне исламизације у то време на овом простору (15. и 16. век) није ни било, чему су сигурно доприносили бројни манастири, а посебно Милешева. Ислам су у то време прихватили највише појединци из преостале српске властеле, затим трговци и још увек ретко сточари и још ређе ратари. Ислам није прихватан зато што је био боља и код бога прибранија вера већ су одређене друштвено-историјске околности и свакодневни живот стварали услове за конверзију појединих хришћана. Било је случајева и насилне исламизације као и избегавања крвне освете променом вере и имена. Преостала српска властела, која је тада спадала у турске спахије-тимарнике, помагала је манастир Милешево, као и друге манастире и цркве. Али, то су чинили и многи други који су прешли на ислам или су то постали кроз девширму, а сада су били паше,

бегови, аге или обичне спахије, трговци и други богати грађани.

Иако су у то време неки домаћи хришћани прихватили ислам указивали су и даље велико поштовање култу Светог Саве, највећем свецу, Српске православне цркве, можда је боље рећи народном свецу – с обзиром да су га поштовали и припадници других вера, а посебно муслимани српског порекла и православне провенијенције. Муслимани су и даље говорили истим језиком, писали ћирилицом и знали и поштовали своје порекло и неговали своје генеалогске везе. И православни и муслимани су и даље помињали традиције наших средњовековних држава Рашке и Босне и са поносом се сећали својих династија Немањића и Котроманића. Посебно је то било отворено и масовно исказивано поводом разних црквених и православних празника. Посећивали су муслимани манастир, палили свеће и за мртве и за живе. Клањали се моштима Светог Саве и тражили лека и душевни мир. Нису то чинили само локални муслимани већ је долазило муслимана из много даљих крајева који су, такође веровали у исцелитељске и чудотворне моћи моштију Светог Саве. Долазили су и католици и Јевреји, односно иноверни, како је забележено у неким изворима. Посебно су биле масовне посете Милешеви о Јовањдану и Малој госпојини. Тада су одржавани велики општенародни сабори на којима је било како хришћана православца тако и муслимана из целе Рашке, Херцеговине и Босне. У тим прилика су сви они доносили манастиру велике дарове у разним предметима и новцу у чему су се посебно истicali домаћи, односно локални муслимани. Крајем 16. века манастир Милешева је био и најбогатији и најугледнији манастир у Српској православној цркви. О томе има доста забелешки у путописима и извештајима западноевропских дипломата, хроничара и путника који су путовали чувеним и веома фреквентним Дубровачким друмом за Цариград или се из њега враћали после обављених дипломатских мисија на турском двору и својих разгранатих трговачких послова. Многи од њих су и боравили у манастиру користећи се његовим гостопримством.

Бенедикто Рамберти је посетио манастир Милешеви 1533. године. У књизи која је објављена 1589. године у Венецији, он пише да је манастир „велик и солидан“ и да су

мошти Светог Саве „целе и лепе“. Он је такође записао да су велике прилоге манастиру давали и Турци и Јевреји.

Жак Шено је 1547. године, између осталог, записао: „Турци (наши муслимани) поштују милешевске калуђере и дају им милостију“. Сер Катарин Зено 1550. године је записао: „Ови калуђери (калуђери у Милешеви) живе од милостије коју им понајвише дају Турци (уствари наши муслимани), који свеца (мисли на Светог Саву) особито поштују и јако га се боје“. Такође је записао и ово: „У манастиру је било око 50 калуђера на челу са игуманом Данилом... Под игумановом влашћу налазило се и 20 других манастира размештених у околини. Калуђери су годишње плаћали данак Турској у износу од 1000 дуката.“

Манастир Милешева је био надалеко познат и по изузетној фрески Белог Анђела која је добро очувана и поред похара манастира и његовог скрнављења од стране неких окупатора.

Милешева је била верни и доследни чувар култа Светог Саве и изворног православља, заправо светосавља Српске цркве. Уствари, то треба рећи, православље је много ближе изворном хришћанству од католичанства, а да и не помињемо протестантизам и његов безбожнички рационализам. У Милешеви су се штампале књиге и из ње се ширила култура и писменост. Тада то нашим домаћим муслиманима ништа није сметало. Али, манастир Милешева је постао и нешто више од тога. Јер, у њему се неговао и дух и традиције светородне династије Немањића и српске средњовековне државе што је представљало перманентну и увек потенцијалну опасност за Турке као освајаче. Османлијама као окупаторима то сигурно није никако могло да одговара. Није им одговарало ни то што су домаћи муслимани толико даривали манастир и поштовали култ Светог Саве и клањали се његовим моштима. Они су занемаривали да су наши муслимани пре њиховог доласка у ове наше крајеве били искључиво хришћани српског порекла. Муслимани нису могли тек тако, ни брзо ни олако да забораве ни своје порекло ни своју претходну веру. И данас, почетком 21. века, посебно у руралним срединама Сјеничко-пештерске висоравни, Бихора, средњег и доњег Полимља, Старог Влаха код муслимана се у народном календару осим у вези са бајрамима и Рамазаном може чути: „за Божић, после Божића, на Савиндан, по Савиндану, за Ђурђевдан, на Преображење, по Митровдану“ и сл. Обичаји и народна традиција не могу тако једноставно да нестану из свести народа без обзира на верску различитост. Још увек постоје и заједнички празници као што су Петровдан, Ђурђевдан или Омаха и Илиндан, Алијиндан (Алиђун) у неким пештерским, бихорским и пријеполским селима. На ауторово изазовно и непосредно питање најстаријем становнику великог пештерског села Кладнице Алији Тарићу, тада је имао 96 година, зашто то већ једном Муслимани не забораве, одговорио је кратко: „Синко, ово је заветна земља“. На ауторово инсистирање да о томе каже нешто подробније само је остао при оном што је већ рекао. У сјеничком селу Папиће аутор је у разговору са најстаријом женом Задом Папић, која је тада имала 98 година, између осталог, питао: зашто се у неким муслиманским кућама за Савиндан спрема посебно јело које се зове „масеница“. Стара нана је, такође, кратко и јасно одговорила: „Тако су радиле моја мајка и моја бијача (баба, нана)“. И неке друге старе жене су тако изјављивале, а неке у Бихору и Кладници су и додале да „увек за Савицу треба да једу масеницу“. Све су то остаци хришћанске, односно православне религије или синкретизам код наших муслимана, као што су констатовали у својим истраживањима Мирко Бајрактаревић, Тихомир Ђорђевић, Петар Влаховић, Мухамед Хаџијахић, Олга

СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ

НАЧИН ВАСПИТАВАЊА
НАЧИН РАЗМИШЉАЊА
НАЧИН ЖИВЉЕЊА
СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ
ВИЗИЈА ОПСТАНКА
ВИЗИЈА БУДУЋНОСТИ
ВИЗИЈА НАПРЕТКА
СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ
ЉУБАВ
СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ
ЗНАЊЕ
СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ
ПРАВДОСЛАВЉЕ
СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ
МИЛОСТ БОЖИЈА
СВЕТОСАВЉЕ ЈЕ
ПРАВОСЛАВЉЕ.

Мухамед Хамко Ровчанин

Зиројевић, Ејуп Мушовић и многи други. Народ је имао своју народну веру и традицију, да тако кажемо, без обзира што су једни били православци, а други муслимани.

Многи муслимани су из Полимља, са Пештерске висоравни и делова Херцеговине и Босне долазили 25. на 26. јул сваке године на дан летњег Светог Арханђела у манастир Куманицу на Лиму. Долазили су да траже лека и веровали су у исцелитељске и чудотворне моћи које постоје у овом манастиру. Православни би се крстили и узвикивали „Помози Боже, а муслимани Бисмилах“. До скоро је на том великом општеном сабору скоро увек била једна трећина муслимана.

Патријарх српски Пајсије је био савременик тешке несреће која је погодила Милешеву. То је било спаљивње моштију Светог Саве на Врачару код Београда 1594. године. Наредбу да се оскрнави гроб Светог Саве и његове мошти однесу из манастира издао је велики везир Синан-паша који је био албанског порекла (Арнаутин). Ту наредбу је спровео Мехмед Огуз-бег, који је био Анадолац, 27. априла 1594. године. У народној традицији и код хришћана и код муслимана мошти Светог Саве су однешене у Београд преко Нове Вароши. Према патријарховом казивању суровог Синан-пашу је обавестио неки муслимански феудалац да се Турци, у ствари наши домаћи муслимани у манастиру крсте и верују у свеца Саву.

Историчари имају различита мишљења о правом разлогу спаљивања моштију Светог Саве. Ипак, може се рећи да је сигурно било више разлога за један такав варварски чин, мада се навише верује да је то учињено због пажње и поштовања домаћих муслимана. Била је велика снага и кохезиона веза култа Светог Саве између муслимана и православних Срба у Старој Рашкој. Турци су у почетку, али и много касније, мислили да је манастир Милешева само „ђаурска хаба“. Међутим није било баш тако, јер су у Милешеву на „ходочашће“ долазили масовно наши домаћи муслимани, католици па чак и Јевреји. Турци су сматрали да су устанци Срба хришћана у Старом Влаху, Никшићу и Банату за време патријарха Јована иницирани из Милешеве. Том приликом „Устаници су на својим устаничким заставама носили иконе са ликом Светог Саве Српског“. Тај устанак хришћана против Османлија је често називан Светосавским устанком. Постоји и мишљење о постојању великог анимозитета Синан-паше према Мехмед-паши, сигурно својевременом заштитнику Милешеве као и осталим пашама српског порекла и да је и то био један од разлога тог његовог варварског и безбожничког чина. Наводно, код обичног народа се створило убеђење да је Синан-паша био у сталној сенци Мехмед-паше и других паша са „наше горе листа“ и да се због тога у њему родила мржња према Србима као народу и жеља за осветом.

Међутим, без обзира на разлоге спаљивања, показало се да ништа није био умањен култ првог српског архиепископа и народног свеца. И у наредним вековима путници и хроничари су бележили да тај култ Светог Саве „бди над Милешевом и њеном судбином“. У ствари, велики везир Синан-паша није постигао ништа. Спалило се Савино тело, али не и дух. Савин култ се управо после тога почео све више ширити у све крајеве где су живели Срби. И у 17. веку муслимани, тадашњи Турци, и даље су посећивали манастир Милешеву тражећи лека и душевног мира и богато га даривали. Поново су падале оптужбе од присталица казуистичког догматизма у исламу, што би ми данас рекли ригидног ислама, да калуђери Милешеве „крсте Турке“. Дух трпељивости муслимана и хришћана је сигурно и даље постојао и због заједничког култа Светог Саве. Због тога је босански везир Сејди Ахмед-паша 1658. године похарао

Милешеву. Похапсио је и мучио калуђере под оптужбом да „крсте Турке“ док је успео да изнуди од манастира 4.000 дуката. Манастиру су дали толики новац домаћи муслимани, али је манастир морао да да своју земљу у залог. То је Милешеву довело у велику беду. Ипак се манастир убрзо опоравио после смене Сејди Ахмед-паше. Поштовање манастира Милешеве и заједничког култа Светог Саве није се могао ничим уништити. И велики руски слависта, историчар и дипломата Александар Ф. Гиљфердинг је 1857. године, између осталог, записао : „Болесници, задржавши се неко вријеме на мјесту где су лежале мошти Светог Саве, одлазе на брдо, до извора, који је, по народном вјеровању, како сам већ рекао, потекао из стјене на заповјед светитељеву, пију воду и загњурују се у њу. Причају да врло често Муслимани и Муслиманке траже у извору лијека болестима“. И у другој половини 19. века локални муслимани су се трудили да сачувају овај манастир. Један обесни турски паша је 1875. године са војском, која је била кренула за Босну, стигао је пред Милешеву са намером да је запали и поруши. На све молбе игумана да то не чини остао је неумољив. Тада су домаћи муслимани успели да одврате тог силника и безбожника да то не уради гарантујући за манастир рекавши: „Пашо, твоја сабља наша глава“. Алија Малагић, који је предводио групу муслимана заплакавши се обрати паши следећим речима: „Аман, пашо честити, немој нас уцвијелити, хлеба ти царевог. Немој спрштити ону кућу међу нама. С оне куће нам је благослов и на малу (имовини-С.С.) и на чељади. Свако у оној кући добија хлеба и соли и преноћишта. Свако нађе помоћи“. Обесни паша је попустио и са војском отишао према Прибоју и успут запалио манастир Бању. Свугде су се појављивали и топоними са Савиним именом. Муслимани су и даље веровали у лековитост и чудотворност мошти Светог Саве, извора и врела са Савиним именом, посебно жене нероткиње и оне са венеричним и душевним тегобама.

У селу Горњи Страњани, општина Пријепоље, налази се Савина вода и Савин камен или Савин сто. Веома хладна и бистра вода избија из тог камена. Поред Савине воде је једна велика камена плоча на којој се одлично види удубљење веома слично коњској копити. И муслимани верују да је то копита коња којег жахао Свети Сава. Тој води и тој плочи са страхопоштовањем прилазе и хришћани и муслимани. Ни дан данас се на тој води не пере веш и не поји стока. Муслимани мештани то чине ниже те воде и камене плоче где постоји и једна чесма. И муслимани верују у исту легенду као и православни у вези са том Савином водом и каменом плочом. Према тој народној традицији Свети Сава је својим штапом прекрстио тај камен из којег је потекла „проврела“ бистра и веома хладна вода. Муслиманке, које не могу да затрудне, и данас иду на ту Савину воду да се напију верујући да ће затруднети.

Савина „Крмчија“ није била само црквени законик већ је била и грађански законик. За словенске цркве је имала огроман значај, али и за словенске државе. Чак има мишљења да је „Крмчија“ имала веће значење него и за саме Србе. Такође, има много мишљења еминентних научника да не могу Светог Саву да својатају само Срби, јер је он дао огроман допринос „напретку Цркве, просвете и културе и другим словенским земљама“, а у првом реду Русији.

На крају само два веома карактеристична мишљења о величини и значају Светог Саве. Хрват Иво Пилар је недвосмислено истакао да је „свети Сава највећи човек Јужног Словенства до данас“, а познати српски научник Павле Поповић с правом је говорио да је „свети Сава највећи човек средњег века у целој историји Срба и Југословена“.

У ВРТЛОГУ ИНТЕРЕСА ВЕЛИКИХ ЕВРОПСКИХ СИЛА

Српски народ је од Косова непрекидно држао континуитет ослободилачке борбе. Три су фактора тог континуитета:

1. Српска народна црква као чувар вере, националне свести, просвете, традиције и државности. Кад је нестало државе свештенство, најобразованији и најорганизованији део српског друштва преузело је улогу предводника, да се одржи и охрани поробљени народ и да му се подстакне вера за ослобођење и обнову државе и друштва;

2. Народна епска поезија и гусле као израз народног духа, осећања и стремљења, казујући и уздижући прошлост и појединачне подвиге васпитавале су и училе за будућност;

3. Србија и Црна Гора, два државотворна средишта из којих је са много напора освајана слобода, обновљана држава, стечена независност.

Ослободилачки напори започети су Карађорђевићевим прегнућем, који је улио веру у могућност ослобођења, кнез Милош обновио и одржао државу, Илија Гарашанин у Начертанију дефинисао смерове националне политике, Његош у књижевним делима стварао ликове којима је подигао морални дух народа и издигао Косовски завет на ниво националног задатка. За своја права устајали су Срби у Јужној Угарској, Херцеговини и у Старој Србији и Македонији. Идеју ослобођења пригрлио је васколики српски народ у свим својим земљама. На чело тог покрета стао је просвећени владар кнез Михаило Обреновић и Уједињена Српска омладина у Војводини са Светозарем Милетићем. За национална прегнућа требала је снажна војска.

У Књажеству србском постојале су две врсте војске: **народна војска**, наоружани сељаци са народним правцима на челу, већином опремана о свом руху и круху и стога била непоздана и склона бунама и заверама; малобројна **стајаћа војска** са задатком да чува унутрашњи поредак, служи као кнежевина гарда, погранична служба и полиција. До маја 1876.г. кнежевина није имала стални Генералштаб ни Ратни план, ни довољно новчаних средстава за опремање војске. За војне намене, уз претходне руске гаранције 1862. и 1867. узиман је инострани зајам у Лондону у износу од 150.000 и 200.000 дукаата, јуна 1876.г. узет је зајам од Русије од 3.500.000 рубаља; влада је прикупљала и слободна новчана средства у земљи. У ходу је рађено на устројству и организацији техничке, интендантске и санитарске службе.

Са застарелим наоружањем и недовољно муниције тешко се парирало турској војсци наоружаној савременјим пушкама, митраљезима, топовима и снабдевена са одговарајућом војном опремом, одећом и обућом. Српска држава је за војску обезбеђивала само део одеће, а део и сва обућа били су од куће.

Барјак слободе прва је развила Херцеговина. Устанак је припреман са знањем Црне Горе, Србије, Аустро-Угарске и Русије. Херцеговачки прваци су још 1873.г. преко књаза Николе Петровића, који је тада боравио у Бечу упознали двојну монархију и руског цара да спремају устанак и тражили да их подрже у борби против Турске. Подршку нису добили. Аустро-Угарска подржана од уједињене Немачке и у договорима са Русијом свој продор на исток тражила је управо преко неослободјених српских земаља. У таквој међународној политичкој ситуацији и Србија и Црна Гора су настојале да не дође до рата, али су под снажним утицајем свог јавног мњења и дела вођства морале да подрже устанак. Штампана у обе кнежевине је почела да опширно пише о Херцеговачком устанку и снажно подстиче национална осећања, формиран је средишњи са митрополитом Михаилом и месни одбори за помоћ Србима у Босни и Херцеговини и Старој Србији; у Ужицу је био прота Милан Ђурић, повећавао се број добровољаца за борбу. Подршку

српском народу упутило је и грађанство Москве. У таквој атмосфери устанак је подржан прво морално, а потом материјално и војнички.

Устанак је почео борбама код Невесиња 19 јуна 1876.г. Књаз Никола Петровић покушао је да смири устанак, потом у Херцеговину послао харамбашу Пека Павловића да буде саветник устаницима и да устанак држи под контролом. Под масовношћу и одлучношћу устаника морао је попустити и помоћи устанак и на крају и сам је кренуо у рат са Турцима. Устанак се проширио и у средишњи и северни део Босанске крајине, два одвојена устанка без заједничке команде између себе и са херцеговачким устаницима. Устанак је подигнут и у Подрињу и Рашкој области. Вође устанка били су храбри и одважни народни прваци. У Босанској крајини био је кнез Петар Карађорђевић под именом Петар Мркоњић, који је због суревњивости кнеза Милана Обреновића морао да напусти Босну. Дуго припреман устанак попримио је широке размере од Уне на западу до Мораче на истоку. У Рашкој области добро је позната Бабинска и Бобовска буна, буна скоро свих села од Лима до Таре. Устанак је постао догађај од прворазредне важности који је отворио Српско и Источно питање у целини и тиме добио европски значај као ни један други покрет тога времена. У Бечу се нерадо гледало на овај српски покрет. Представљен је као незнатан и да наводно нема никакав значај за двојну монархију. Међутим, када је узео маха и 'нежељен' ток по аустроугарске претензије, из Беча је одмах свима стављено до знања „... ми не можемо допустити да се Босна присаједини Србији”, а српском представнику у Бечу је тада речено ... да све кад би Срби победили и заузели Босну, Аустро-Угарска би нашла начина да им она не припадне?. Краљ Никола се октобра 1912.г. поверио свом министру:

- Кад сам био са војском на Крсцу у Херцеговини (1876) тадашњи аустроугарски посланик (на Цетињу), барон Темел, који ме је свуд узастопице пратио, рекао ми је: *Не идите даље, ђосћодару, ово ће бити граница између Црне Горе и Херцеговине, иначе ћете губити људе без икакве користи. Нијесам ја послушао; али било је како је он рекао, јер су већ раније Аустрија и Русија то биле ујаначиле; а ја о томе ништа нисам знао. И ово ће (иод Сакром, ирим. М. П.), бојим се, бити исто као и оно. И било је иако му је и тада слично јављено.*

Збивања на Балкану од 1875. до 1878.г. највише је одговарало интересима Аустро-Угарске. Државници Србије уместо да смирују подржавали су устанке. А да ли су могли другачије? Народ у земљи и устаници би их осудили и одбацили. Кнез Милан Обреновић све теже се одупирао ратном расположењу своје владе и интелигенције, подгрејану од руских панслависта. Под утицајем непосредних устаничких догађаја и збацивања султана у Инстанбулу ратна психоза у Србији достигла је врхунац и утицала на погрешну процену вођења рата. Преовладало је мишљење да ће подршка устаницима и улазак Русије у рат бити довољно за успешно вођење рата. Није се знало и рачунало на промењену међународну политичку ситуацију када су велике силе отпочеле спровођење нове стратегије заштите својих интереса и одустајање од начела 'немешања'. Аустро-Угарска и Русија су тада утврдиле своје интересне сфере на Балкану: првој запад: Босна и Херцеговина са могућности проширења на Србију, а другој исток: Бугарска. Државници Аустро-Угарске упозорили су тада Србију да не покреће ратне операције преко Дрине, касније и преко Лима, у противном аустроугарска војска ће ући у Босну и Херцеговину. Русија је тада 'обезбедила' неутралност црно-жуте монархије, али је високу цену платила Србија. Уместо на запад и на југ Србија је ратне операције морала да усмери на југоисток. Не знајући за договоре великих сила ратни циљеви Србије и Црне Горе

били су *рай* за ослобођење и независност, Србија је намерavала да ослободи Starу Србију, а Црна Гора је тежила да прошири своје залеђе у Херцеговини, изађе на море, захвати део Рашке области и Метохије где би са Србијом формирала заједничку границу. Са оваквом намером су у атмосфери непоредног ратног окружења у Млечима у Италији (3/15 јуна 1876) тајно су Димитрије Матић, члан Државног савета за Србију и Станко Радовић, члан Сената за Црну Гору закључили Тајни уговор о савезу и Војничку конвенцију. Био је то израз напора који су надилазили снагу тада две полуслободне српске кнежевине. Ослобођење свог неослобођеног народа схватиле су као своје право и дужност и да спрече поделу свог етничког простора између великих сила.

Војничком конвенцијом одређен је амбициозан ратни простор: Босна и Херцеговина, Рашка област, Косово и Метохија и простор до Качаника, а одатле Шар планином на састав Белог с Црног Дрима и даље том реком до њеног ушћа у Јадранско море; главне стратегијске тачке дејства; операционе зоне, односно сфере утицаја и територијално увећање после завршетка рата и ослобођења 'од Дрима вододелницом Лимског басена до Берана па до Бијелог Поља, реком Таром до састава Пиве и Таре и даље реком Дрином'. Северно и западно од ове линије припало би Србији, а јужно Црној Гори. Као зоне дејства и уједно главни правци дејства српске и црногорске војске у овом рату одређени су у Рашкој области и на Косову и Метохији. Међутим, у два рата са Турском није остварена стратегијска замисао о садејству. Уместо тога тежиште рата пренето је: Србије према Нишу и југу, а Црне Горе у Херцеговину и према мору.

У прогласима за борбу за ослобођење од Турске два српска кнеза позвали су и браћу муслимане и својој војсци дали упозорења за братско поступање према њима. Ипак Србија ће политички, војнички и дипломатски неспремна ући у рат са Турском 1876.г. Политички, јер ће под утицајем свог јавног мњења и делом свог вођства ући у рат против знатно бројније, боље наоружане и опремљене турске војске пре него што је у рат ушла Русија, која је тада била заузета дипломатским договорима са Аустро-Угарском управо око српског етничког простора, што ондашњем вођству Србије није било познато. А и да је било познато питање је да ли би у ондашњој констелацији међународних односа могла било шта да учини, сем да не улази у рат, а што би довело до унутрашњих немира у земљи и страдања српског народа у неослобођеним крајевима. Русија тада није могла ући у рат док се не осигура од Аустро-Угарске. У Рајштата су се 26 јуна 1876.г. договориле да у случају победе Србије и Црне Горе против Турске оне имају добити само неке пограничне срезове, док би Босна и Херцеговина, због које су Србија и Црна Гора морале ући у рат имале да припадну Аустро-Угарској. Да би Аустро-Угарска остала неутрална у сукобу Русије и Турске Русија је на новим преговорима у Будимпешти и Бечу обећала Двојној монархији Босну и Херцеговину и да своју сферу утицаја протегне преко Србије чак до Тимока и Вардара. Тако се Русија зарад свог ризичног продора до Босфора и Дарданела, што јој је био главни циљ и излазак на топла мора, морала сагласила са германским продором на исток. Независно од ратне среће Србија и Црна Гора су у преговорима великих сила више губиле него што су могле добити у рату.

Први рат Србије и Црне Горе против Турске (1876) вођен је уз подршку Русије пре њеног ступања у рат. Ратни савет Србије образован и Ратни план усвојен тек маја 1876.г. Према плану било је предвиђено да се две трећине српске војске концентришу у долину Мораве и предузму офанзива према Нишу са циљем да се прво порази главнина турске војске и да се тиме учини одлучујући ратни корак, а помоћне снаге да буду распоређене код Зајечара и на Дрини ради одбране и да спречавају долазак турске војске из Бугарске и Босне и Херцеговине и да се ангажују на Ибарском, помоћном фронту са циљем да предузимају мање акције. Непосредно пред почетак рата Ратни план је промењен и српска војска је појачана на тзв. помоћним правцима на штету главног моравског ратишта. Тако је дошло до растурања снага да се ни на једном војишту

није могла постићи надмоћ и почетни ратни успех. За рат је мобилисано око 120.000 људи, 22.000 коња и 6.000 воловских запрега, што је било велико напрезање за земљу од 1.300.000 становника. За борбе су образоване четири оперативне групе:

- Моравска војска под командом руског добровољца ген. Михаила Черњајева;
- Тимочка војска на Тимоку под командом пук. Михаила Лешјанина;
- Ибарска војска у долини Ибра и на Јавору под командом пољског ген. Фрања Заха;
- Дринска војска на средњој и доњој Дрини са ген. Ранком Алимпићем.

Српска војска кренула је у нападе на свим фронтима 2 јула 1876.г. Након првих успеха на главном ратишту код Шуматовца, Адровца, Великог Шиљеговца дошли су порази код Делиграда и Ђуниса, неуспешно опседање утврђеног нишког гарнизона, продор турске војске код Тимока и повратак српске Дринске војске из источне Босне. **Ибарска војска имала је задатак да ослободи Рашку област, пресече везу турске војске са Босном и Херцеговином и споји се са црногорском војском. Десна колона Ибарске војске под командом Фрања Заха наступала је преко Јавора и Увца према Сјеници и Новој Вароши. На левом крилу дејствовала је колона потпуковника Илије Чолак Антића са задатком да наступа од Рашке ка Новом Пазару, осим мање групације под командом капетана Михаила Илића који је упућен уз Ибар према К. Митровици.** Генерал Фрањо Зах наступао је фронтално према Сјеници без могућности да бројчано слабији предњи делови његове војске пробију турску одбрану. На Калипољу испред Сјенице дошло је до великог изгинућа и масовног одступања српске војске према Јавору. И Илија Чолак Антић на левом крилу је због јаког отпора турске војске одступио са бојишта. На десном крилу Ибарске војске, од Дрине према Новој Вароши и Сјеници дејствовао је Добровољачки одред архимандрита Нићифора Дучића, специјална јединица од 2000 до 3000 добровољаца, избеглих устаника. Када је било у изгледу да Добровољачки одред ослободи опкољену Нову Варош турској војсци је стигло појачање, а одреду извешће да је војска Фрања Заха заустављена на Калипољу испред Сјенице. Изморен и због недостака муниције Добровољачки одред се повукао на простор села Радојна, где је успешно зауставио турску офанзиву, потом се морао се повићи на Јавор да пружи помоћ Ибарској војсци у борбама с обе стране Јавора и на Јанковом кршу на коме се херојски борио и погинуо мајор Михаило Илић, најхрабрији официр Ибарске војске. Сматра се да је Добровољачки одред био најбољи део Ибарске војске. У новој офанзиви турска војска је 26 јула 1876.г. освојила Јавор и запратила даљим продором у унутрашњост Кнежевине Србије. Од даљег пораза Србију је спасило посредовање Русије, која је Турској упутила ултиматум да обустави непријатељства против Србије. Након тога Србија је склопила примирје са Турском на бази постојећег стања.

Сматра се да је за неуспехе српске војске у првом рату са Турском утицала: недовољна обученост војске, недостатак потребног ратног искуства, слабије наоружање, недовољна опрема за ратовање, нереална процена ратне војне ситуације и вера у могућност супростављана бројнијој и боље наоружаној и опремљеној турској војсци. Ипак се сматра да је највећа одговорност за поразе било што је Србија ступила у рат пре Русије и лоше командовање српском војском, међу којима и двојице странца.

Црна Гора је у рату са Турском имала више успеха. Књаз Никола Петровић је због упозорења Аустро-Угарске кренуо у Херцеговину где се његова војска сјединила са херцеговачким устаницима и у садејству са њима ослободила Невесиње и околину и у повртаку 18 јуна 1876.г. одела значајну победу на Вучјем долу. Нешто раније јужна црногорска војска са Марком Миљановићем Поповићем победила је турску војску на Фундини и Медуну. Пре уласка у рат са Турском књаз Никола се обратио аустроугарском цару и изјавио да ће у случају неуспеха у борби са Турском у Аустро-Угарској наћи заштитника. Независно

од ове дипломатске активности црногорског кнеза Аустро-Угарска је слала упуте М. Родићу, намеснику у Далмацији и Темелу свом посланику на Цетињу са поруком '... да без обзира како пресудило оружје ми задржавамо себи право да поправимо резултат борбе'.

Други српско-турски рат 1877/78.г. вођен је у оквиру руско-турског рата. Велике силе да би спречиле рат настојале су да приволе Турску да хришћанима на Балкану да реформе. Турска је то одбила, прогласила устав (12 априла 1876) и обеснажила закључке Великих сила. Велике силе су одговориле опозивом својих посланика из Цариграда, а Русија марта 1877.г. објавила рат Турској и захтевала да Србија уђе у рат рачунајући на садејство њене војске. Међутим, српско вођство је оклевало правдајући то исцрпљеношћу и неспремношћу војске и недостатком финансијских средстава за рат. У овом контексту треба разумети савет руског цара кнезу Милану 'мудрост и уздржавање од сукоба док руска војска не пређе Дунав како би могла помоћи Србима' и одговор српског кнеза да је Србија вољна поново ступити у рат, али јој је потребна помоћ од три милиона рубаља за довршење ратних припрема, а после уласка у рат стална месечна помоћ од милион рубаља. После првог неуспелог напада на Плевну у Бугарској Русија је поново захтевала да српска војска уђе у рат. Србија је и даље одувлачила да да пристанак. А после извештаја руских изасланика о неспремности српске војске Русија није више притискала Србију. Када је кнез Милан од руског министра спољних послова добио уверавања да Русија неће оставити Србију без новчане помоћи Србија је 24 новембра 1877.г. мобилисала своју реорганизовану војску од 84.000 војника у пет активних корпуса, Главни штаб је постао Главни штаб Врховне команде, Ратни план остао је исти. Команда војске сада је била у рукама српских официра. Стечено искуство у првом рату било је драгоцено за ново ратовање. Бројно стање српске и турске војске и наоружање било је приближно једнако. Русија је привукла главне руске снаге да се не сруче на Србију као у првом рату. Због Тополске буне, Србија ће касније ући у рат, што ће умањити домет њених будућих операција и ослободилачке и територијалне добитке.

У рату су главне српске снаге планиране да дејствују на правцу: Бела Паланка - Пирот - Софија са задатком да олакшају борбе руске војске у Бугарској. Помоћним снагама: Тимочко-Зајечарској војсци, Јаворском и Дринском корпусу стављено је у задатак да бране границу, да наступају према југу, али не и у Босни и Херцеговини због противљења Аустро-Угарске.

Операције у другом српско-турском рату 15 децембра 1877.г. почео је Моравски корпус пук. Милојка Лешјанина са задатком да опсадира турски гарнизон у Нишу. Шумадијски и тимочки корпус ослободили су Белу Паланку. У току првог напада на Пирот српска војска имала је знатне губитке. У току другог напада турска војска се повукла из Пирота, потом и из Софије, а српска и руска војска успоставиле непосредну везу. Ибарска дивизија потпуковника Стевана Бињичког заузела је турске предстраже, ослободила Куршумлију и Прокупље. Изненађена брзим доласком српске војске у Прокупље турска војска је одступила из Лесковца, а српска војска је појачала обруч око Ниша.

Турска војска из приштинског гарнизона кренула је у појачање нишком гарнизону, успут поразила српску Ибарску дивизију, поново заузела Куршумлију и отворила пролаз до Ниша. Предухитриле су је српске трупе ген. Јована Белимарковића напале нишки гарнизон који се без борбе предао 10 јануара 1878.г. Србима је тада пало у посед велика количина оружја, војне опреме и материјала. На другој страни турска војска је упорно бранила Грделички теснац и Преполачки превој, а српска војска настојала да продре према Врању и Приштини. Моравички корпус је 19. јануара 1878.г. поново ослободио Куршумлију али поново заустављен од утврђења на Самокови и онемогућен да крене према Косову. Шумадијски корпус ген. Јована Белимарковића пробио је Грделички теснац и уз велике борбе ослободио Врање, а Друга шумадијска дивизија ојачана

са добровољацима форсираним маршом наступала према Косову, без борбе 5 фебруара 1878.г. ушла у Гњилане и стигла до Грачанице и Липљана где их је затекло и зауставило наређење о прекиду непријатељства и руско-турско примирје закључено у Једрену 31 јануара 1878.г., које се односило и на Румунију и Србију. Мешовита српско-турска комисија одредила је демаркациону линију по принципу status quo militare. Српска војска морала је да напусти ослобођено Гњилане и Липљан, простор до Грачанице и ослобођену територију у Рашкој области. Ипак су ратни догађаји учинили Србију господарем Моравске долине и јавног пута из Европе, преко Београда, Ниша до Пирота, односно од Ниша до Врања.

Иако без одоварајуће војне опреме, одеће и обуће за вођење рата у току зиме српска војска се добро носила са турском војском у току другог српско-турског рата. Самостално је ослободила четири округа на југоистоку земље. Војним реформама у току два рата са Турском ударени су темељи модерне српске војске са којом је потиснута Турска са српских етничких простора 1912.г. и пружен отпор германској агресији у току Великог европског рата.

Црна Гора је и у другом рату са Турском (1877/78) имала знатног успеха. Ослободила је Подгорицу, Спуж, Никшић и Жабљак, Бар и Улцињ и острва Лесендру и Врањину. Овде је затекло примирје између Русије и Турске, а тиме и даља дејства.

Неочекивани и немио ударац српском националном интересу нанео је **Санстефански мир** Русије и Турске од 3 марта 1878.г., који је пројектовао велику Бугарску као хегемона на Балкану, од Црног мора до Новог Пазара **дајући јој југоисточну Србију са Нишом, простор до Скопља, знатан део Косова и Метохије**. Са великом Бугарском Русија је хтела да створи брану против ширења аустроугарског утицаја на Балкан. О Србима и српском националном питању и његовом етничком простору тада се није много водило рачуна. Један руски дипломата је казао да: *прво иду интереси руски, па онда бугарски, па тек после долазе српски; али има прилика у којима бугарски интереси стоје у равној ножи са руским*. У оваквој ситуацији кнез Милан Обреновић је поручио Русима да ће се борити за Ниш са свима као што се борио са Турцима. Овакав став Русије према Србији користила је Аустро-Угарска за своје интересе. Након потписивања прелиминарног мировног уговора, Станко Радоњић, представник Црне Горе изразио је задовољство признавањем независности, посебно великим територијалним проширењем, али је и изразио бојазан у погледу поседуња додељених територија које су још увек биле под турском влашћу. Српски представник, Милојко Лешјанин био је незадовољан, изјавивши да ће уз све изнете захтеве Србија 'сматрати себе задовољном једино ако Аустро-Угарска не окупира Босну и Херцеговину'. Сходно томе Србија је још пре закључења Санстефанског мира тражила за себе Видин и Стару Србију од Фоче и Вишеграда до Дрима и ушћа Бистрице и Струме са Солуном и Приморјем.

Берлински конгрес. Како велике силе нису биле задовољне Санстефанским уговором отпочеле су живу дипломатску активност да се изврши његова ревизија. Први корак је учињен потписивањем Тајног Британско-руског меморандума у Лондону 18/30 маја 1878.г., којим су се договориле о главним правцима потпуне ревизије Санстефанског уговора. Према својим интересима су за дуже време одредиле, како своје тако и позиције балканских држава у решавању њиховог националног и Источног питања у целини. Смањивањем велике Бугарске на простор северно од планине Балкан и њеном задржавању у вазалном положају према Турској, Русија је потиснута и одмакнута од Босфора и Дарданела и тиме умањен њен утицај на Балкан. Остало је да се договорено верификује на новом конгресу.

Ратни победник Русија погнула је главу пред новим претњама великих сила. Агонија руске политике још више је отворила трагичну усамљеност Србије и обезвредила ратне напоре Србије и Црне Горе и устаника у ослобођеним крајевима. Одбацавањем Русије и Бугарске северно од планине Балкан велике

силе су успоставиле свој одбрамбени појас од Јерменије до Балканског полуострва преко Старе Србије до Босне и Херцеговине. Хабсбуршка монархија приграбила је могућност да окупира Босну и Херцеговину, да буде војно и трговачки присутна у Рашкој области. И Турска је била задовољна: Русија и њене границе су одмакнуте од Босфора и Дарданела, чиме је заштићена од словенске царевине, а убацивањем Аустро-Угарске у Рашку област онемогућено уједињење Србије и Црне и стварање јаче српске државе на Балкану и евентуални поновни напад две српске државе на Турску, очуване су саобраћајне везе са Босном и Херцеговином које су формално и даље биле под султановим суверенитетом. Сценарио Берлинског мировног уговора по енглеском моделу у целини је режиран пре његовог почетка. Ото Бизмарк, 'гвоздени канцелар', који је председавао Берлинским конгресом имао је готов сценарио у рукама. Ипак главну улогу и истовремено плен у процесу решавања Источног и у оквиру њега Српског питања приграбила је Аустро-Угарска. Она је издејствовала 'право' да окупира Босну и Херцеговину, стационира своју војску у Прибоју, Пријеполу, Пљевљима и околним висовима и обезбеди трговачке путеве до Косовске Митровице и одатле до Солуна постојећом железничком пругом. Тако је без војних дејстава обезбедила свој и немачки продор на исток преко српског етничког простора. Аустро-Угарска је у Србији и српском националном покрету видела главног опонента својим балканским тежњама. Зато га је требало приказати као великосрпски и освајачки, а Србију и српски народ као гнездо које наводно угрожава мир на Балкану, па је треба конфронтирати са суседима, потом изоловати и дискредитовати пред Европом и тиме оправдати све мере против ње. Српско питање је заковано и гурнуто у запећак европске дипломатије, понекад потпуно потиснуто са европске политичке и дипломатске сцене.

По наговору Русије Србија и Црна Гора су морале да се приближе Аустро-Угарској да их заступа на Берлинском конгресу, да ублаже неповерење Беча и да покушају да издејствују више од онога што су пројектовале европске царевине. У томе су само делимично успеле. Аустро-Угарска је поставила услове да Србија: са њом склопи трговински уговор, да се одрекне ширења према Старој Србији, да изгради железничку пругу Београд - Ниш, да препусти Аустро-Угарској регулацију Ђердапа и надокнаде за пловидбу. Тек тада је Србији могла бити призната независност. Истовремено велике силе су унапред осигурале 'право' за продор свог утицаја и капитала у Србији, преко својих држављана. Ово право осигурале су и у Црној Гори. Поред наведеног Србији је натурена обавеза да за аустро-угарску робу која пролази кроз Србију не наплаћује никакве транзитне таксе; да Србија буде у царинској унији са Аустро-Угарском. Ови услови су на одређен начин 'окрњили' суверенитет Србије пре његовог успостављања. Уместо турског јарма испод кога се тек извукла своју независност је морала да платила уласком у аустроугарску интересну сферу. Тако је остало до промене династије у Србији (1903). Наведене обавезе Србије према црно-жутој монархији биће прецизиране Тајном конвенцијом из 1881.г., за коју је знао кнез Милан Обреновић и само неколико најповерљивијих министара у влади Србије. Србија се овом конвенцијом обавезала да неће дозволити никаква непријатељства и рад против Аустро-Угарске подразумевајући ту и територију Босне и Херцеговине и Рашку област. Поред тога предвиђена је била и могућност војне коперације, заједничка Војна команда и уступање државне територије за пролаз војних трупа, да без споразума са Аустро-Угарском Србија неће склапати међународне споразуме, да неће на својој територији пуштати ни једну страну војску, чак ни добровољце.

И Црној Гори су установљена ограничења суверенитета над луком Бар и црногорским територијалним водама, забрањено јој је да има своје ратне бродове и ратне заставе, обавезана да усвоји аустроугарско ратно право, Аустро-Угарској дато право да врши поморско-полицијски и санитарни надзор целе црногорске морске границе, трго-

вачки бродови у црногорским територијалним водама морали су носити аустроугарске заставе.

Тек након постигнутих наведених договора Србији и Црној Гори могла је бити призната независност и извесно територијално проширење: Србија је добила четири округа на југоистоку: нишки, топлички, врањски и пиротски, али је спречено прикључење Рашке области, Косова и Метохије што су меморандумом тражили Срби са Косова и Метохије. Цела Стара Србија задржана је под турском управом. Црна Гора је добила Подгорицу, Спуж, Никшић и Жабљак, Плав и Гусиње. Ипак Плав и Гусиње јој нису уступљена због задовољења инсталиране шиптарске Призренске лиге. За замену 1880.г. уступљен јој је Улцињ који је њена војска оружјем ослободила.

О борби Кнежевине Србије за ослобођење и уједињење свог народа за време српско-турских ратова 1876-1878. и дипломатским напорима да стекне независност у вртлогу интереса великих сила говорио је Јован Ристић, министар спољних послова, на тајној седници Народне скупштине у Крагујевцу 13/25 јула 1878.г., када је саопштио одлуке Берлинског конгреса. Између осталог казао је:

Од кнеза Михаила волићика Србије била је ујављена на то, да у савезу са источним државама: Грчком, Румунијом и Црном Гором дође до ослобођења и уједињења дојичких народа ... Када је дошао судњи час, једино је Црна Гора остала уз нас ... Ми смо рачунали не само на сајзнице но и на већи одзив народа хришћанског у Турској, ња стога смо се и ујусишили у борбу ... да вам кажем, зашто се наша војена акција крешала само у границама Старе Србије, а Босну оставили изван круга својих операција. Пре него што ће Србија по дружи њи заратиши, нама је препоручено било од старане Русије, да ништа не предузимемо на Дрини, да не бисмо изазвали Аустрију ... Аустрија је и сама изјавила, кад смо је ишћали, шта је сфера њених интереса?, да они доиру до Дрине и Лима. Преишавши дакле Дрину и Лим додирнули бисмо њене интересе и сукобили се са њеном војском ... Кад су дакле ошћочели преговори светиосефански ми нисмо могли ни помислиши да иражимо да ирелазимо преко Дрине и Лима, као што смо се и за време рата уздржали, да их ирелазимо, но смо иродирали у Стари Србију, докле смо мошли. Ту смо дакле и нове волићичке границе иражили ... светиосефански преговори водили су се доста ијајно ...

Знаменити национални радник и државник Стојан Новаковић писао је да су Србија и српски народ доживели један од најтежих удараца те 1878: Српски народ је од 1875.г. иражио само своје ослобођење и своја човечанска ирава, а Европа за због тога казнила иако што је довела Аустро-Угарску у Босну и Херцеговину и ишме расекла српски народ на две иоловине ... то је био знак заидањачке и аустријске зле воље према српском народу ... Аустро-Угарска је заиворила Србију и њене најириродније изласке на море ... Берлински уговор изрекао старашину казну српском народу ... српски народ је расчеречен ... цео српски народ стављен је на жртву Берлинског уговора и ашћисловенских расиоложених дииломаиша ... ми данас иреба да се враишмо на оно време које је било 1876-1878 ... и да ионово изнесемо и иоложимо иред Европу српско иишћење.

Велике силе су сматрале и тако поступале да је Србија ратовима против Турске изазвала неповерење Европе, што је самостално покренула ослободилачки рат и запретила да запали цео балкански простор. Велике силе су на то одговориле стварањем гвозденог обруча око Србије: инсталирали аустроугарску цивилну и војну управу у Босни и Херцеговини и војно и трговачко присуство у Рашкој области; Албанци у Старој Србији организовали у покрет Призренска лига; на југоистоку и истоку конфронтирали Бугарску задојену Санстефанским идејама и што је за Аустро-Угарску, Енглеску и Немачку најважније спречиле решавање српског питања. Тако је ослобођење и уједињење српског народа после Берлинског конгреса изгледало даље него икада раније.

Милић Ф. ПЕТРОВИЋ
историчар

БАБИНСКА БУНА И ДРОБЊАЦИ

У „ЗАПИСИМА“ године 1939. Душан Вуксан главни уредник и покретач овог часописа објавиће ово писмо које се чува у Државном архиву на Цетињу.

„Господине Божо!

Не могу пропуштити, да ти мушку енергију и решителност будућег времена, кад судбина позове српске борце на бојном пољу, да ће бити и ове двије чете у првом челу српскије бораца, то јест два села у кадилуку пљеваљском: прво село звани Бабинци, које се састоји из најмање 300 пушака, а из другог села, које је у свези са овијем звани Мокроногци из 150 пушака.

Мили Господине, ови 450 пушака увјеравамо те из чистог доказа, да нијесу удављена мужика и раја турска, но прави синови слободе, кад их позове милостива воља нашег Господара и света слобода наши праједова.

Ово ви, Господине, напомињем да ви у виду буде за срећну будућност ма кад било за број ови војника, да имате припремно оружје за њих, као за синове црногорске домовине. Ово је чисто искуство, које сам без сумње дознао, за које ће ви сваки Србин, зналац прави овог краја, моје ријечи повједочити. А поред овога могу ви прочитати истину рећи правом озбиљношћу, да се у свим околним крајевима даде читати у лицу и срцу сваког Србина, а турског подајника, да му се срце зажарило војним пламом, да му се чини од минута сат, а од сата дан. А од дана година, а од године вијек. Живе прилике показују од времена крвавог Косова до данашњег доба, да се такво живо прегнуће и ратна жеља није у свој цјелости показала, као данас што се показује у ова два кадилука: фочански и пљеваљски, а Пива као и Црна Гора и јест.

Г., ако света служба и увиђавност нашег Господара свети покрет за општу цијел Српства скоро учини, нужно би било да на један пут живу ватру постадне, не у један предјел, но у све пограничне крајеве, па ако би било из најмањег броја бунтовника, боље би било но из једног предјела, па да би више троином било, које би дало заклетом непријатељу највишу узрујаност и сметенило, да сам не би знао на коју ће страну отпор учинити, а међу тим се српска зора у најблистателнијем виду показати може.

Који молим твоју благонаклоност милост, да ми не пребацаш ове ријечи за изванредно што.

Најпонижни до смрти светом дому вашем остајем молити Бога за здравље и цијел нашег постигнућа. 14/11 1874. Лука Ђуровић.“

„Какву је функцију вршио Лука Ђуровић у Дробњацима почетком осамдесетих година прошлог вијека, ја не знам. Зна сам о да су сачувана три његова писма из новембра 1874. године, која су карактеристична за то вријеме, за извјесне људе и догађаје, а и за самог Луку. Сва три писма упућена су предсједнику Сената, Божу Петровићу; прво је „приватно“, а друга два су под број 81 и 82,“ записаће тада Душан Вуксан.

Тек сада када је више освијетљена личност Луке Ђуровића сазнајемо и његову улогу у том бурном времену. Ко је био Лука Ђуровић? Његови су се родитељи средином XIX вијека иселили из Бјелопавлића у Западно Србију, у село Засеље недалеко од Пожеге. Луку су дали у један од манастира у Овчарско-кабларској клисури, да се описмени, стигао је он и до манастира Раковице гдје је учио богословску школу. Немирна духа пред крај школовања, враћа се кући. Мајка са њим креће за завичај, да под Острогом тражи лијека за несташног сина. Узпут сазнају да је њен брат у Дробњаку, ради код браће Томића попа Милована и трговца Божа као млинар у воденици. На ујаков наговор млади Лука остаје ту. Управо те 1859. године је међународна комисија вршила

разграничење између Турске и Црне Горе. Граница је пролазила кроз Дробњак, на старом караванском путу је успостављана царинска служба и кретало се околу доста свијета. Предузимљиви Лука је видио да ће бити посла, први је, ту крај воденица дробњачких млинара отворио мали хан. Посао му је добро кренуо па је убрзо саградио кућу и као испомоћ за рад у хану дозвољавао сестре Добрицу и Госпаву. Неће проћи дуго времена, Лука ће им препустити посао у хану, оне ће се обје удати у Шавнику: Добрица за Стевана Пекића са Превиша, будућег племенског капетана, а Госпаву за Кара Павића из Озрнића који је трговао стоком и често навраћао у Дробњак, завичај мајке Паве. Оне ће са својим мужевима разгранати посао, отворити нове дућане и ханове, саградити велике куће и локале. Њихове породице ће постати веома имућне и утицајне, а потомство ће играти веома значајну улогу у будућем развоју Шавника, Дробњака и на ширим просторима. Брат Лука ће постати незаобилазна личност и остати упамћен као оснивач ове мале вароши. Он је један од првих учитеља у дурмиторском крају. Године 1872. отворене су поред двије постојеће, још четири школе у Дробњаку и то у оном дијелу који је још био под Турцима: Жабљаку, Тепцима, Врелима и манастиру Доброловини. Лука је добио мјесто учитеља у Врелима, селу над самим кањоном Таре. Он је, путујући често у ужички крај код родитеља, добро упознао тај простор Милешева и Старог Влаха. Као што се из претходног писма види био ангажован на припреми херцеговачког устанка са обје стране ријеке Таре. Пишући о Бабинској буни („Устанак у западном делу Старе Србије“), Вукоман Шалипуровић је 1968. године записао: „Међу устанике дођоше учитељи Божа Томић и Лука Ђуровић са двадесет шест другова.“

Светозар Томић, син Божа Томића, познати етнолог и национални радник, у својој биографији о оцу Божу, између осталог, записао је: „На постицај Књаза Николе, како је дигнут устанак 1875 у лето у Невесињу, тако је дигнут и преко Таре. Књаз Никола одреди Божа Томића, Милана Церковића, који је био родом из преко Таре, а не од дробњачких Церковића, попа Луку Ђуровића, да одаберу 50 момака из Дробњака, да пређу Тару и дигну устанак. Божа одреди за старјешину и да му 100 наполеона за издржавање ове чете. Чим су ови прешли Тару, прота Јефто Поповић из Бабина, дигао је устанак у Бабинама, ови су му притекли у помоћ те се читав крај између Таре, Пљеваља и Лима дигао на устанак. Турска војска од Чајничка и Пљеваља је навалила устанак угушила, Божа са четом помогао проту Јефту и осталим усташама да пређу Лим и пребаце се у Србију. Прота Јефто се настанио у Ваљево и данас има у Србији његовије потомака.

Како је Божо био писмен то је све што је узимао од кога заводио у своје тевтере. Свакоме Србину од кога је шта узео за издржавање своје чете издавао је реквизициону признаницу, а новац никоме није давао, но је свих 100 наполеона негде о Аранђелову дану однео на Цетиње и предао Књазу с напоменом да Србима, који покажу његове реквизиционе признанице – треба исплатити означене суме. Ту Књаз похвали Божа и рече му: „Знао сам Ерцеговче да си паметан, али да си тако вјешт и увиђаван, нијесам.“

Божо је умро у рату од тифуса који је тада владао у црногорској војсци. После Берлинског мира и успостављања добрих односа са Турском, долазили су Срби из преко Таре са Божовим реквизиционим признаницама, Мијаило Божов овјеравао је те признанице да се слажу са Божовим тефтером, власт је то све исплаћивала. Приликом тих исплата, веле, да је књаз Никола имао обичај да рече: „Видите ли ви Црногорци како је онај Томић био поштен и тачан човјек; чувао и државну имовину и Србе, то ви ни један не бисте

знали ни умјели“. И ја се сјећам тих Затараца у њиховом црном оделу са фесом и црвеним шалом око главе кад су долазили нашој кући у Шавник и тражили потврде Божових признаница.“

Учитељ Лука ће се послјије пропасти Бабинске буне, прикључити устаницима у Пиви гдје се истиче великим ратним подвизима. Једно вријеме је писар код војводе Лазара Сочице, а онда се пребацује на ратиште у јужном дијелу Херцеговине гдје одржава везе са Србима који су допутовали у Дубровник како би били од помоћи устаницима.

Лука је послјије рата био учитељ у Никшићу, а онда се под Острогом рукоположио за свештеника и иселио за Србију. У Неготинској крајини, гдје се насељава, учествује у радикалној Тимочкој буни 1883. године, командант је неуспјелог напада на Зајечар. Послјије пораза устаника, као један од коловођа осуђен је у одсуству на смрт. Преко Бугарске и Турске, враћа се у Шавник. У Шавнику добија парохију и поред свештеничког посла бави се националним и културним радом: оснива читаоницу, позоришну трупу, одржава чврсте везе са радикалима у Србији, по налогу Цетињског двора илегално иде у Турску и Србију. У Шавнику је домаћин разним угледницима, већина странаца који посјећују Црну Гору не пропусте прилику а да не дође у Шавник. Сви су они гости у домовима Лукиних сестара, Павића и Пекића. Њима је најчешће домаћин поп Лука. Умро је на Илиндан 1917. године. Сахрањен је са десне стране цркве у Шавнику, по-

Поп Лука Ђуровић, оснивач Шавника, са сином, попом Михајилом, Шавник 1912. година

крај гроба сина попа Михаила, који се као војни свештеник упокојио 1913. године.

Поводом 100-годишњице смрти попа Луке Ђуровића владика Јоаникије, епископ Будимљанско-никшићки је 26. августа 2017. године одржао парастос овим заслужним богослужитељима.

Томаш Ђорговић

ТУГОВАНКА НАД ПЉЕВАЉСКИМ БРЕЗАМА

(Које изгибоше једног јануарског јутра. Људи!)

Имали смо их тридесетседам
Бог нам их даде птице опјеваше
А свака нам је као јединица била
Свака је ваљала мушке главе

Сретале и испраћале
И старо и младо
И кљасто и сагато
И заљубљено и разочарано

Хиљаде птица
Оне су знале збринути
И свакој знале име
Мјесто гнијезду правиле

Док у рано јануарско јутро
Са маглом над стварношћу
Деси се пљеваљска
Мала „крвава бајка!“
Опрости Десанка
Ах - „све су рођене и све
Умрле у истом дану“

А биле су нам Мала Русија
Јесењин би Исидору довео да види

Били су то наши Брезовици
И Вито Николић ту би
За дан прездравито

Но отпоче ова дрхтава зима
У Пљевљима кад руше се брезе
(Брезе или хрстови, о, Малре!)
Кад се руши човјек њега боли
Кад стабла се руше
Боли цијели свијет

Једна црна сјенка
Свако раздање хода
Од пања до пања
Нариче над сваким
Од 37 бијелих кругова
Зарида над задњим у низу
Годове множи са бројем
Рана које вријеме зададе

А један необичан глас
Над Фонтаном зајубори:
„Јеси ли заборавио Брезе
Мјесече, док одсутан си био
Док те магла била од нас отуђила

Има ли те још увијек, о, Сунце?“

Осјете то и чују још само они
Који памте брезе и сами
Уз брезе што усправљали су се

О Брезама пљеваљским пјеваће се
Макар у пјесмама птица
Кад сврате на Трг 13. јул
Који сјећа на судбоносне дане
Прве децембре и битке славне
Сибирске зиме и пламтећа лjeta
А овог јануара стаблима није се дало
Порушише их плански и по реду

Брезе ће негђе поново нићи
Нећемо сад о слави рушилаца
Али нека бог сачува градитеље

(Око посјечених
Пљеваљских бреза;
јануара 2011.)

Зоран Раонић

СВЕТОСАВСКО НАДАХНУЋЕ ВОЈВОДИНЕ МАЈКЕ РАДЕ БОЈОВИЋ¹

„Јесен. То некакво сејно доба, то време кад већар чуја усјомене, кида душу и враћа ње тамо одакле мислиш да си заувек побјегао.“ (М. Селимовић)

Сама и меланхолична, Милена Бојовић, угледна професорка историје на Високој женској школи у Београду, једне такве јесени 1904. године, почиње да пише дневник бола и сећања, остављајући нам много драгоцених података о својој славној породици, а понајвише о мајци Ради, чију је смрт почетком априла месеца те године, веома тешко поднела. Дивним рукописом, сликовито и надасве емотивно, записивала је, сећајући се, речи своје мајке о њеном животном путу, патњама и борбама, надахнућима и жељама. Тако је настао рукопис „Успомене на нашу Нану“, који се као културно добро чува у Архиву САНУ. Њена животна прича је својеврсна парадигма борбе и херојског држања српске жене и мајке под бременим феудалног и туђинског јарма. Светосавским надахнућем, верујући да само образовање доноси избављење, једна породица из планинских врлети креће пут слободе. На том путу главни лучоноша била је њихова мајка. Њена неизмерна љубав и посвећеност, васпитање на темељима српске хришћанске традиције и морала, њена вера у Бога и неисцрпна снага у подстицају значили су победу.

Потомци Васојевића и синови сиромашне земљорадничке породице из Мишевића, Бојовићи су животни век провели у временима великих ратних сукоба, буна и устанака, у тешким материјалним условима за живот и школовање, у политичким превирањима земље, како у ратном тако и у послератном периоду. Побуне српског народа против турске власти на крају 16. и кроз цео 17. и 18. век, завршавале су се, углавном, поразом и суровим осветама над хришћанским становништвом. Током 19. века народ у Рашкој области је био изразито сиромашан и у заосталости. Након Карађорђевог устанка, Хагишерифа из 1830. и 1833. године, граница између турске власти и Кнежевине Србије била је река Увац и планине Јавор и Голија. Мишевићи, завичај Бојовића, су остали под турском влашћу. Народ је после сваке буне трпео одмазду, застрашивање и погубљења. Истовремено, повећан им је феудални намет. Осиромашени сељак плаћао је разне порезе, аге су узимале трећину произведеног, а држава осмину. Многе породице доведене су до потпуне пропасти.

У планинским селима Нове Вароши сточарство је основно пољопривредно занимање. Сточни производи (месо, млеко и вуна) и бављење земљорадњом, омогућавали су члановима домаћинства да се прехране, а скромни вишак продају и обезбеде друге потрепштине. Сеоске куће на крају 18. и почетком 19. века су претежно биле једноделне или дводелне брвнаре, са крововима на четири воде и покривене сламом и кровином. Поред кућа су биле помоћне зграде - појате, млекари, амбари... Бојовићи су имали и колибу у планини, где су током лета чували ситну стоку. Жене су се у породици бавиле кућним пословима, израђивале одевне предмете и предмете за домаћинство и биле велика помоћ у свим пољским радовима. Живело се у породичној задрузи, што је, пре свега, обезбеђивало сигурну радну снагу. Патријархат, на којем је почивао породични и друштвени живот, налагао је строго поштовање мушких и старијих чланова породице.

Родоначелник породице Бојовић био је Бојо Ђуров из црногорског племена Васојевића. Живели су у селу Лопате код Лијеве Ријеке, а потом у Трешњеву, одакле 1737. године одлазе у Првошевину (село Бојовића између Берана и Андријевице). Убрзо су напустили своја огњишта због неуспелог племенског устанка против турске власти и крвне освете. Један део породице отишао је у Буче код Берана, а други су се населили у село Мишевићи на обронцима Златара. У нову средину дошли су честити и вредни радници, храбри и солидарни са својим народом, а затекле су их веома тешке

животне прилике. Перута Бојовић је са својим оцем и браћом живео од рада на земљи. Био је једно време чипчија код Цуцића, чувен по принципијелности, поштеностом и вредном раду. Отац му се звао Ђеко, а мајка Синђа. На основу досадашњих истраживања знамо да је имао два брата, Сава и Мијајла и сестру Марицу.

Рада Бојовић је рођена 1822. године у Лопижама у Сјеничкој нахији. Као најупечатљивији лик из свог детињства носи своју храбру мајку Јевру из чувене породице Пешић у Колашинској нахији. Она и њена браћа Перко и Добрија, стално су бранили своје имање, пре свега од Турака, али и од комшија. У једном таквом сукобу Јевра је настрадала, а после годину дана боловања, умрла у Албанији, где ју је муж Бојо Ајдацић одвео на лечење. Остало је троје нејаке деце: Рада од једанаест година, Марија од осам и Сава од четрнаест године. „И тада је у мени убијена она срећна ђетиња безбрига. Од како ми је умрла мајка, ја ђетињство нисам имала“, сећа се са непреоболом старица Рада. У њеним условима планинског живота, преузела је на себе све кућне послове, напорне пољске радове, као и бригу о брату и сестри. Поштовала је и волела оца, за којег каже да је био човек на „добром гласу“, вичан столарском занату.

Удала се кад је имала 15 година за Перуту, у чувену кућу Ђека Бојовића, чији је старији син Сава средином 19. века био кнез Сјеничке нахије и истицао се као заштитник српског народа. Радин брак је био уговорен, по чувењу породица. Младенци се нису познавали. За њу, емотивно везану за своје огњиште, у којем су деца остала без мајке, ступање у брачну заједницу и одлазак у другу кућу, био је догађај којег се нарадо сећала. Аутентично казивање о удаји је записала њена ћерка Милена 1904. године.

„Стара глупост није дала да девојка одрасте и да сама иде у свој нови дом. Гурнули би је још дететом у туђу кућу, где јој је све било непознато. Тако су и мене, без моје воље и жеље, удали. Обичај је био такав. Просио ме је ђевер Сава, кнез Сјеничке нахије, за свог брата Перуту. Тужна и претужна је била моја удаја. Никога у новом дому нисам познавала осим ђевера Саве. Збуњена, уморна, жалосна, нисам видела ништа. Тек сутрадан видела сам шта се дешава. Од укућана, први који ми је изгледао добар, био је свекар Ђека. Осећала сам, да ће ми он заменити оца. Затекла сам још свекру Синђу, јетрву с двоје ђеце и заову. Младожењу нисам видела док се нисмо венчали, а то је било тек трећег дана. Венчали су нас у кући. Ничега се не сећам, јер нисам могла ништа да видим, док ми ђевер није скинуо густ превез са лица. Тек тада сам видела с ким сам венчана, свога мужа. А и он мене. Ништа ми се ружније није учинило у животу од тога тренутка. Ето, таква је била моја удаја.“

У новој кући је, осим мужа, затекла свекра, свекру, девера и јетрву, њихово двоје деце и заову. Посебно је поштовала свекра Ђеку, чије се доброте, разумевања и мудрих речи сећала и пред сам крај свог живота: „Не треба бити отров да се свијет тобом трује, нити мед да те свијет разнесе – већ со којом се свијет храни.“ А она је управо таква била.

Положај жене у патријархалним заједницама, у којима се фаворизује улога мушких и старијих чланова породице, био је тежак и незавидан. Њена улога је „сведена“ на природну улогу жене – рађање, а њено поштовање у породици и ширем окружењу зависило је, пре свега, од њене могућности да роди, затим од њеног здравственог стања, од угледа породице из које долази, а понајвише од послушности и покорности коју исказује. Иако веома млада, крхка и рањива, Рада је била, истовремено вредна и пожртвована, па је своје обавезе лако прихватила, решена да направи живот достојан човека. Живот на селу подразмевао је рад од јутра до мрака, док имаш снаге у себи. Веома сликовито Рада описује своје обавезе.

„Пуна кућа чељади и ђеце, које је требало и обући и обути. Ништа се није куповало сем капе. Само један Бог зна колико сам рада претурила преко мојих руку. Најпрече ми је било да средим конопљу и пређу за ткање. Често сам остала у раду по сву ноћ. Онда је настајао кућевни посло: сређивање стоке, мјешег, ручак...И

¹ Поводом обележавања 160. година од рођења војводе Петра Бојовића, Завичајни музеј из Нове Вароши је 16. јула 2018. године приредио изложбу „Велике наде мајке Раде“, аутор Индира Генчић, етнолог кустос, посвећену Војводињу мајци.

чим бих стигла после ручка, опет преслицу у руке. Тако цијеле дуге зиме. Стизала сам да одредем и вуноу и конопљу, и преко свега сам стизала да ми је све по кући у реду, и да су ми ђеца и обувена, и обучена и опрана. У велике посте сам награђивала разбој те ткала: платно, сукно, поњаве...Но, тада је долазио и пролећни пољски рад и стока се младилла.“

Ту на пропланцима шумовитог Златара, рађали су се и одрастали будући велики и храбри синови Раде и Перуте Бојовића. Било их је шесторо: Илија, Јован, Јеврем, Лука, Петар и Милена. Вредни и честити, разборити родитељи, нису дозволили да им турско ропство помути људско и национално достојанство. Живот су провели бежећи од сиромаштва, духовне беде и жарма. Њихови потомци спас су видели у стицању знања и борби за ослобођење Србије. О њиховом животном и професионалном путу данас сведоче бројне научне студије и дневник Милене Бојовић, који је најавтентичније сведочанство, пре свега, о животу Раде Бојовић.

Одрастајући под неподношљивим верским притиском, Рада је још као дете спознала значај отпора према туђинској власти. Тежак живот бременит неправдама у њој је веома рано развио отпор према слуганству, а поштовање историје и традиције народа коме припада, допринело је развијању националне свести. Несрећан положај заменила је одлучном борбом за променама. Императив њеног живота и њене највеће жеље биле су да јој се деца школују и да се Србија ослободи турске власти! Са харизмом лидера, високом степеном самопоуздања, непростајањем на наметнути поглачен и експлоататорски начин живота, охрабривала их је на образовање и одлазак из села. Васпитани на горућим проблемима породице и државе, потомци Бојовића добили су снажан мотив избављења и односили су се са једнако поштовања како према оној која их је родила, тако и према мајци Србији.

Први син Илија је завршио Богословију у Београду 1861. године, док су још били у Мишевићима. „Отишао дететом, а враћа се ко диван младић“, сећа се Рада. Храбро доноси одлуку да напусте Мишевиће после смрти Перутиног брата Сава Бојовића, нахијског кнеза, којег су Турци отровали кафом приликом једног суђења у мелису кад му је било 40 година. „Тежак и чемеран је оно био живот. Зато смо се трудили ми, родитељи ваши, да вас избавимо и у срећнији живот уведемо. Тежину ропства сам силно осећала од свог постања, али мјера је била превршена кад Турци отроваше једног Сава, стрица вам, Бог му дао царство небеско! Од тога доба, ходила, радила, дању, ноћу увјек ми је било: морам ђецу спасити испод некрста, морам их склонити у Србију! Неки глас у дубини душе ми је говорио: велика је сила и моћ у Бога – он ће ти помоћи! Једина жеља мојега живота била је да их истргнем испод турске власти. На годину дана прије него ће погинути кнез Михаило (1868), решимо и пођосмо у Србију, у четвртак по Турђевдану. Био је пазарни дан на Јавору. У Буковку нас је дочекао добар Србин Славко Радојевић. У Србији нас је прво примио рођак Вучић Бојовић на његово имање на Голји, да се склонимо за оно прво вријеме.“

Њене велике наде почеле су да се остварују. Вредна и оштроумна, успела је да одгаји официре и војсковођу, владикау и свештеника, учитеља и професора, а у следећој генерацији међу Бојовићима су и један дипломата и банкар. Баш као у њеним најлепшим сновима – са сазревањем њене деце, осамостаљивала се и јачала Србија. А она је од забринуте и уморне сеоске домаћице постала успешна мајка, која носи градску ношњу и која је научила да чита.

Од 1883. године део породице Бојовић је живео у топличком селу Горња Коњуша, где је Перуга купио кућу и са сином Јованом се бавио земљорадњом. Илијини потомци и данас чувају звоно, изливено у Војно-техничком заводу у Крагујевцу 1894. године, које је Рада Бојовић поклонила сеоској цркви Св. Тројице, са посветом: „У спомен мом мужу Перути и за здравље своје деце.“ Последње године живота провела је у Београду, где је живела са Миленом и Јевремом. Разболела се пред Ускрс 1899. године. Последњег дана живота посетио ју је један свештеник из завичаја, по коме је цркви у Радијевићима послала крст са којим се свакодневно молила. У-

рла је 1. априла 1904. године, после пет година боловања. У последњим тренуцима поред ње је била њена ћерка Милена. Сахрањена је у породичној гробници на Новом гробљу у Београду.

Илија Бојовић (1841-1878), свештеник, је Богословију завршио 1861. године у Београду. У Новој Вароши је радио као учитељ 1863. године, а онда је премештен у Лопиже, где је предавао својој млађој браћи Јеврему и Луки. У Лопижама се и оженио из веома угледне породице. Он и његова супруга Борика су имали три сина: Милуна, Милоша и Николу. По преласку у Србију наставио је да се бави учитељским послом, а касније постао свештеник у Радаљеви. Умро је у 37. години и сахрањен на гробљу у Радаљеви.

Јован Бојовић (1846-1911) једини није стекао високо образовање. Бавио се земљорадњом и из Радаљева прешао са родитељима и породицом у Горњу Коњушу. Са супругом Петријом имао је пет синова и једну кћер: Љубомир (1885-1944), правник, био конзул у Минхену; Драгољуб (1886-1955), економиста, банкар; Ђорђе (1887-1973), шумар; Сава (1890-1923), шумар; Миле (1894-1972), агроном; Ана (1882-1937), попадија. Умро је 1911. године и сахрањен у Горњој Коњуши.

Јеврем Бојовић (1851-1933) је завршио гимназију, а затим и Богословију у Београду. Теолошке студије је наставио на Московској духовној академији, где је дипломирао 1879. године као магистар Богословије, а затим 25 година радио као професор београдске Богословије. Учествовао је у рату 1876/78. године. Пензионисан је 1911. године. Био је владика Жички од 1920-1933. године. Умро је у Чачку, а сахрањен у манастиру Студеница.

Лука Бојовић (1856-1929) је био официр. Артиљеријску школу завршио у чину потпоручника. Учесник је у српско-турским ратовима 1876-1878. и Првог балканског рата, у чину артиљеријског потпуковника. Он и његова супруга Мирослава нису имали потомство. После рата био је управник барутане „Обилићево“. Пензионисан је у чину пуковника. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

Војвода Петар Бојовић (1858-1945) је истакнути српски војсковођа. Завршио је Артиљеријску школу у Београду, као први у рангу међу питомцима 12. класе. Учесник је шест ослободилачких ратова на крају 19. и почетком 20. века. Његову војничку каријеру карактерише мудра војна стратегија, исказана лична храброст, одлучност и патриотизам. Носилац је највиших војних одликовања у земљи и тринаест иностраних. После Првог светског рата, у којем је био командант Прве армије, са којом је извршио пробој Солунског фронта, добио је чин војводе. Био је ожењен Милевом Бојовић из Крагујевца. Имали су шесторо деце: Војислава, Божидара, Јелицу, Доброслава, Раду и Радослава. Пензионисан је 1922. године, после чега се бавио писањем војне литературе. Његов једини унук био је Владимир Мајсторовић (1922), син ћерке Јелице. Војвода је умро у Београду и сахрањен је без војних и државних почести у породичној гробници на Новом гробљу.

Милена Бојовић (1867-1943), професор, је основну школу завршила у Ивањици, а затим и Високу женску школу у Београду (1885/86. године), са чијим оснивањем 1863. године започиње средњошколско образовање женске деце у Србији. За време школовања, као најбоља ученица, од краљице Наталије је добила књигу „Марија Антоанета“. Након завршеног школовања, запослила се у истој школи као помоћница 1888/89., а после годину дана као класна учитељица. Касније је радила и као веома цењен професор историје. Једна од колегиница јој је била Надежда Петровић, која је предавала цртање. Милена се није удавала. Живела је повучено, посвећена својој браћи и њиховом потомству. После смрти брата владике Јеврема 1933. године, живела је са Јовановом породицом у Горњој Коњуши, где је након упокојења сахрањена поред оца и брата.

*Индира Генџић, етнолог кустос
Завичајно одељење Народног музеја Ужиче
у Новој Вароши*

ЗАБОРАВЉЕНИ ЈУНАЦИ СРПСКИХ ОСЛОБОДИЛАЧКИХ ВОЈЕВАЊА

Велики борци, својим неустрашивим подвизима и победама, понекад још за живота, а најчешће после јуначке смрти, остају уписани у легенде чија се шаролика пређа, временом, надаље одмотава и украшава. Упркос миту сатканом од предања, сачуваних по шумама Романије и родној Пиви, један од таквих јунака, хајдук Бајо Пивљанин, био је историјска личност чији подвизи у борбама против Турака имају своје утемељење у забележеним, документованим збивањима.¹ По први пут у изворима се помиње 1664. године, када је, као четовођа хајдучке дружине, напао и заробио турски караван на подручју Дубровачке републике. Погинуо је у одбрани Цетиња, на брду Вртијељка, 1685. године. Звао се Драгојло и презивао Николић, а надимак Бајо носио је још од детињства. У наденутом презимену Пивљанин чувало се оно највредније, порекло, племе и завичај.²

Овај далеки предак златиборских Мићића,³ како казује предање, из страха од турске одмазде, упутио је своје „синовце“ у бежанију са породицама и то ка различитим одређиштима како их Турци не би све похватили и побили. Упамћене сеобе Бајових потомака и сродника кренуле су свакако још у време његових сукоба са Турцима и њихове жестоке освете, током XVII века. Често приповедана и прихваћена легенда казује да је један од њих био Гаврило који је своју браћу довео на Златибор на коме су се настанили у селу Мачкату. Ту се, 1785. године, Гаврилу родио син Јован, потоњи војвода, рујански старешина и верни сарадник кнеза Милоша. Стотину година је протекло између Бајове погибије и Јовановог рођења тако да Гаврило свакако није могао бити Бајов синовац, нити овај његов стриц. Тако велико хронолошко неслагање података, некритички је преузето из усмене традиције и више пута поновљено и у текстовима учених истраживача.⁴ Могло би се, без сумње, закључити да рујански сердар Јован Мићић, заправо, представља тек четврту генерацију потомака славног херцеговачког хајдука. Његов отац Гаврило могао се родити средином XVIII столећа, а како је упамћено, био је син Стеванов⁵ и праунук неког од Бајове браће, верује се његовог саборца,

Гарибова надгробна плоча и други средњовековни стећак у Церови

хајдука Митра (Димитрија или Дмитра) по чијем се имену или неком хајдучком надимку, у лози потомака, касније, могло извести и преузети презиме златиборских Мићића.

Јунак коме је овај текст посвећен, чији је лик и херојско дело, протоком времена, бледело, на крштењу назван Гаврило, чешће се помињао као Гариб. Могло би се претпоставити да су му Турци наденули овакав надимак који је, како је то народ тумачио, описивао његов изглед црномањастог човека. Приповедало се да је био нарочито црн у лицу, „гарав“, па би му, стога, одговарало име Гариб. Тај његов турски надимак прихваћен је и коришћен међу сународницима и у потоњим временима. Именица *garib* на турском језику, заправо, значи странац, туђин, сиромаш, док је турско мушко име *Galib* указивало на победника, јунака.⁶ Љубомир Мићић је приликом својих истраживања златиборских села, почетком XX века, забележио да је Гаврило имао надимак Галиб, а не Гариб, а тада се још памтио његов изворни облик.⁷ Могло би се помишљати да су се Османлије, наденувши Гаврилу овакав надимак, заправо подсмевали јунаштву једног туђина, сиромаша. Гаврилови саборци, међутим, радо би овако храброг борца, који је и живот дао за остварење циљева Устанка, прогласили победником и то изговорили управо турским именом да и непријатељ може разумети. На његовом надгробном белегу,

1 М. И. Милошевић, *Помен о Бају Пивљанину у Државном архиву у Кошору (1684-1685)*, Историјски записи VII, књ. X, св. 1, Цетиње 1954, 199-200; Р. Самарџић, *Хајдучке борбе њојшић Турака у XVI и XVII веку*, Београд 1952.

2 Предање очувано међу Мићићима са Златибора помиње Гаврилу као сина Стевановог, мада других података о његовом оцу нема. Види: Д. Борчић, *Рожанство; запис о поколењима*, Чајетина 2014, 208, 256

3 З. Златић Ивковић, *Мићићи са Златибора, корени и наслеђе*, књига у припреми за штампу

4 Љ. Р. Ђенић, *Јован Мићић, сердар и кнез рујански*, Ужички зборник 8 (Титово Ужице 1979), 51; С. Игњић, *Сердар Рујна Јован Мићић*, Ужице 2004, 12; С. Ђенић, *Рујански старешина Јован Мићић: од хајдука до сердара од сердара до зашоченика џурџусовачке куле*, Чајетина 2015, 7.

5 Забелешке Обрадовог сина Стевана и казивања његовог потомка Алексе, које је публиковао Д. Лапчевић, указују на могућност да је презиме Мићић преузето од фамилије једне од снаха којом се, у Црној Гори, оженио један од „Бајове браће“ у време њиховог боравка у Љевиштима. Види: Д. Лапчевић, *Из моје њојшићине*, нав. дело, 35.

6 Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, нав. дело, Galib, муслиманско мушко име са значењем победник, 289.

7 Љ. Мићић, *Златибор*, нав. дело, напомена на стр. 447.

крајем XIX столећа, када је и заборав полако навлачио таму преко затурених истина, уписано је да је Гаврило „од Турака назван Гариб“.

О угледу и поштовању које је овај јунак уживао међу својим савременицима у окружењу, сведочи и надимак Гардовићи за фамилију његових сродника Пивљана. Он се пре свега односи на његове синовце и њихове породице које су у Србију дошле у смирај устаничких година. Место на коме су, претпоставља се, најпре Гаврило са својом женом и децом, а потом и потомци његове браће, подигли своје прве окућнице у Рожанству, мештани и данас називају „Гардовина“. Могућа би стога била и слутња да су се, вођени и усмеравани Гавриловим ауторитетом, скривајући своје право презиме и порекло, и његови синовци на Златибору сами представљали као Гардовићи. Презиме Мићић јавља се касније, свакако тек после пропасти Првог српског устанка када је требало фамилију заштити од Турака уклањањем трагова који су их могли повезати са Гавриловим јунаштвом и сећањима на неустрашаве претке из Пиве.

О Гаврилу се не зна много, а помиње се и памти као отац Јована Мићића, кнеза Ужичке и Соколске нахије. После немилых догађаја и сукоба са Турцима у Мачкату, по повратку из принудног избеглишта у пределе Горње Мораче, у Црној Гори, као што је већ казано, Гаврило се са породицом настанио најпре у Рожанству. Из свог високог чардака постављеног под шумовитим врхом брега Каралијеvine надгледао је прилазе и могуће упаде Турака на њихове тек запоседнуте окућнице. После релативно кратког боравка у Рожанству, преселио се на ново место изабрано подно брда Градине, у источном делу засеока Мушвете, код Чајетине. Без супруге, која је преминула и сахрањена у Рожанству, саградио је ново станиште са сином Јоксимом, док су Јован, Петар и Илија своје куће подигли у оближњем засеоку Шиповик. Био је тако ближи побуњеницима и организаторима устанка којима се придружио по повратку на Златибор.⁸ Приповеда се да је Гаврило, у тајности, борце окупљао у једној долини, крашкој вртаци, скривеној у пространој ували између брда Церове и Глизе, где су Турци ређе залазили. Током жестоких сукоба у Устанку био је изузетно храбар и борбен. Нису познате појединости његовог страдања и погибије, осим да је то било током боја. Сахрањен је на гробљу у Церови, у истој вртаци у којој је припремао пружање отпора окупатору. Над његовим гробом постављена је тада велика камена плоча, затечена на старој некрополи, без декоративне обраде и натписа. Масивна и тешка, штитила је и скривала похрањене земне остатке храброг устаника од могуће турске одмазде, прекопавања и уништења његовог гроба. Тек када су опасности прошле, у ослобођеној Србији, 1889. године, Гаврилов унук Милан Мићић, некадашњи срески начелник, дао је да се на дедином надгробном белегу испише одговарајући текст. Желео је да потомству обзнани да је Гаврило Мићић био „участник рата Српско – Турског од 1803. године који се је окончао са Српском пропасти 1812. године“.⁹

На истом гробљу данас се може видети још један масивни стећак типа плоче, близак начином обраде али са очуваним рељефом на горњој површини – симболичном представом дуге, благо извијене сабље, чији се врх приближава уклесаном полумесецу. Такви стећци, сличног облика, са представама сабље или полумесеца, постављани су над гробовима православних хришћана још од XV века, а и касније, током периода турске владавине. Уз све оне надгробне белеге који се, претпоставља се, још увек налазе под дебе-

лим слојем земље западног дела гробља у Церови, поменути стећци, недавно откривени, сведоче постојање старије некрополе која се простирала око некадашњег храма. Када је он срушен, у потоњим временима, сахрањивање је настављено око црквине према којој је народ и надаље одржавао поштовање.

У међувремену, на месту на коме је Гаврило припремао устанике за поход на Турке, крај његовог гроба, 1809 или 1810. године, подигнута је нова, омања црква посвећена Светом Илији или је јунак, страдао у боју, сахрањен поред новоподигнуте богомоље. Сведочанство о њеном постојању оставио је и Јоаким Вујић 1826. године. Посетивши ову црвицу у пратњи свештеника Јована Туцовића, записао је да је „мала, начињена од дрвета и да лежи на земљи еминској“.¹⁰ У Србији, којом су Турци тада управљали, била је дозвољена само обнова порушених и дотрајалих православних храмова али не и њихово грађење на новом месту. Тако се претпоставља да је и на црквини у Церови, почетком XIX столећа, било видљивих материјалних остатака старијег храма који су послужили за добијање дозволе и обнову сакралне грађевине. Подизање храма у криворечкој вртаци, у тешким, немирним временима, могло је да буде повезано и са Гавриловим страдањем и погибијом устаника које је он у тајности сабирао и организовао управо на остацима древне светиње. Црква брвнара Светог Илије у Церови, током пола столећа свог трајања, била је парохијски храм који је окупљао на литургији, крштењу, венчању или опелу вернике неколико златиборских села, међу којима и Чајетине, Мачката, Криве Реке, Бранежаца. О томе сведоче матични протоколи који су у овој цркви вођени све до 1860. године.¹¹ Кратак век њеног постојања у Церови, од само педесетак година, указује на могућу тачност података сачуваних међу становницима другог криворечког засеока, Мешника, који се односе на њихову невелику цркву брвнара која су дуго користили и која је, почетком XIX века, расклопљена и пренета у Церову. Из различитих разлога, а најчешће пред опасностима које су претиле, православни верници су своје невелике дрвене храмове често преносили на нека друга места на којима су могле дуже да потрају.

У временима ропства и тешких турских намета и зулума, народ је умео да препозна праве и велике јунаке и своје заштитнике и да њихова дела и поднете жртве овенча славом, а неретко и захвалношћу подижући споменике али и храмове посвећене успомени на њихово херојство. Након ослобођења од Турака, заслугом наследника из рода златиборских Мићића, у Чајетини је саграђена још једна светиња која би се, такође, могла повезати са чувањем успомене на устаника Гаврила. Место на коме је црква саграђена и освештана 1891. године, познато под називом *Конак*, јер се на њему некада налазио дом рујанског сердара Јована Мићића, приложио је као поклон други Гаврилов унук, Сретен Мићић, звани Ђедо. Он је покренуо надлежне власти да пред крај XIX века саграде цркву и прву чајетинску школу.¹² У улози предузимача и инвеститора, уз подрш-

8 Љ. Р. Ђенић, *Сердар и кнез рујански*, Ужички зборник 8 (Титово Ужице 1979), 52.

9 М. Р. Ђенић, *Чајетина до 1945. године*, Чајетина 1990, 19.

10 Ј. Вујић, *Пушешесџије њо Србији*, књига 2, Београд 1902, 15. У матичним књигама рођених, умрлих, венчаних за период од 1837. до 1859. године, које се чувају у цркви у Мачкату и Историјском архиву у Ужицу, податке су уписивали свештеници који су опслуживали парохијски храм Светог Илије у Кривој Реци, односно Мушветима или Чајетини како су сами, различито, уписивали. Види: З. З. Ивковић, *Манастџири и цркве златиборске области*, рукопис у припреми за штампу.

11 . Р. Ђенић, *Чајетина*, нав. дело, 53.

12 М. Р. Ђенић, *Чајетина*, нав. дело, 53-60.

Црква Арханђела Гаврила
у Чајетини

ку многих мештана и њихових прилога, Сретен Мићић је углавном сам руководио радовима на изградњи ових значајних здања, трудећи се да буду достојна имена и угледа предака. То што је његова црквена задужбина, приликом освећења, за патрона и заштитника добила, међу свим светим изабраног арханђела Гаврила, дединог имењака и заштитника, сведочи о још једном одавању почасти потомака јунаштву заборављеног борца и претка чији су мудри избори и одлуке очували потомке кроз све њихове бежаније и сеобе, кроз немаштину и невоље. Две црквене задужбине, за које се може помишљати да на особен начин представљају израз захвалности и поштовања народа, а пре свега сабораца и потомака Гаврила – Гариба (Галиба), потврда су његове велике посвећености борби за коначно ослобођење Србије од Турака.

Дотрајала црквица Светог Илије порушена је средином истог столећа у коме је и саграђена. На гробљу којим је била окружена и данас се сахрањују становници Криве Реке настањени на обронцима Глизе и Церове. У његовом средишњем, западном делу, на месту на коме се некада налазила скромна богомоља, а сада само наслаге земље спране са околних узвишења и бујна трава која се годинама није косила, већ сушила и таложила, у знак поштовања остатака некадашње светиње није се вршило ни сахрањивање.¹³ О устанику Гаврилу и његовом херојству млађи нараштаји данас готово да више ништа и не знају, а старији не памте давна казивања. Тако се догодило да је, недавно предузето прекопавање поменутог, дуго чуваног средишњег дела гробља, довело до проналаска већ поменутих надгробних плоча.

Сва је прилика да су изузетна појава, успех, слава, храброст, као и мученичка смрт још једног јунака из исте лозе, Гавриловог сина сердара Јована Мићића, успели да потисну сећања на личност и дела његовог оца. Гаврило се, због Турака, после смрти више није помињао међу потомцима, чак се ни његово име никоме није давало. Схвативши да ће пораз првог устанка имати тешке последице и омогућити

силовиту освету Турака над родбином храбрих устаника, Гаврилов син Јован је 1813. године, свом имену додао ново презиме Мићић, које су, током наредних година, преузима-ли и остали припадници велике фамилије, настањени у Рожанству.¹⁴ Као буљубаша Михаила Радовића на Златибору, одметник у шумама Муртенице, Јован је, у деловодном протоколу Карађорђа Петровића, по први пут уписан презименим Мићић. У различитим турским пописима, до тог датума, ово се презиме не јавља ни код кога од његових сродника који су бележени само именом или повремено презименима изведеним из очевог имена као Јовановићи, Алексићи, Милутиновићи.

Гаврило је у предању сачуван само именом и турским надимком којим су обележени и они који су се, са њим или нешто касније, под његовим окриљем и заштитом, настанили у Рожанству. Упамћено је да су ти досељеници из кршевитих и шумовитих, тешко проходних Љевишта крај изворишта Мораче називани Гардовићима, а место где су саградили своју прву кућу и данас се помиње као Гардовина. Избледеле су, међутим, и заборављене, све друге, важне појединости из живота неустрашивог борца, његова посвећеност отпору који је пружао окупаторима и посебно његово страдање.

На гробљу у Церови, мештани окупљени у великом броју на задушницама, стотину година после Гаврилове погибије, нису више знали ко је био тај Гариб чију су надгробну плочу извадили из земље на светлост дана и прислонили уз ограду али текст и поруку, уклесане на њеном лицу, нису прочитали. Прекопали су, стога, и његов гроб како би се ослободило и одмах попунило још једно место за сахрањивање. Потомак опеваног, легендарног хајдука Баја Пивљанина и предак славног сердара Јована Мићића, устаник Гаврило, Гариб или Галиб, својевремено поштован међу саборцима, савременицима и блиском родбином, преселио се у магловите пределе заборављања и придружио многима чије се заслуге и жртве, неправедно, више не помињу и не памте.

Зорица Злајић Ивковић

¹³ На црквини у Церови никада нису вршена археолошка ископавања, а могло би се претпоставити да су у слоју темеља и пода очувани трагови обе фазе изградње храма, најпре у средњем веку, а потом и почетком XIX столећа. Види: З.З. Ивковић, *Манастири и цркве златиборске области*, нав. дело.

¹⁴ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића 1812- 1813*. Крагујевац – Топола 1988, 120; С. Игњић, *Рујански сердар Јован Мићић*, нав. дело, 20.

ПРИПОВЕСТИ О МАНАСТИРУ СВ. ГЕОРГИЈА У ГОДОВИКУ

Народ њамџи и њриповеда оно шџо може да схваџи и шџо усџе да њреџвори у леџенду. Све осџало њролази мимо њеџа без дубџеџ џраџа, са њемом равџоудушџношџу њезимених џриродних џојава, ње дира њеџову машиџу и ње осџаје у њеџовом сеџању... (Иво Андрић)

Приповест представља круцијалну духовну димензију људског трајања. Причање и смишљање прича старо је колико и сам говор. Верује се да је склоност приповедању настајала и развијала се аналогно развоју језика. Може се само претпоставити шта су првобитни људи једни другима причали у дубини векова и у ноћима препуним страве и чуђења. Само по себи јасно је, да се причало о свему оном што се и збивало у очајној борби за преживљавање, на шта се иначе и сводио живот тих људи. Са друге стране, верује се да су приче и бајке настале пре свих религија и оних маштовитих приповести које су касније преточене у митове, филозофске системе или друге интелектуалне садржаје. Причање је оплемењивало чланове заједнице, племена и породице. Оне су смишљене да повезују и тумаче све оно што се иначе тешко дало разумети. И вероватно најважније од свега, приче су извличиле човека из његове усамљености и укључивале га у заједницу, оне су увек пружале алтернативу појединцу без обзира на тежину збивања или несрећа које су се догађале или се могле догодити. Још увек се у Осату са друге стране Дрине, пријатељима саопштава *да ње џреба са ума смеџнуџи, како се у џуџању време увек издужџи, у самоџи удвосџручи, само се џричком време краџује...*

Предање каже а у народу још увек кружи тајанствена прича о древном светињи манастиру у селу Годовику (код Пожеге), за који се каже да је подигнут у време благочестивог краља Драгутина, и у време када је грађен и Свети Ахилије у Ариљу. Веле да је моравички жупан тога доба био из Годовика и посебно омиљен Драгутину краљу, па га је благословио градњом светилишта сличном ариљском. И једна од приповести која се постепено губи и нестаје, јер је све мање оних који би је поновили другима, односи се на градњу првобитне цркве у Годовику. Враћајући се времену у коме је храм посвећен Св. Георгију, победоносцу Христовом у Годовику, подигнут, нужно је истаћи да података у изворима нема, као што уосталом нема и за многе друге манастире и светилишта широм Србије. На несрећу, у Годовику нису вршена озбиљнија археолошка истраживања манастира, порте и непосредне околине, па су и докази ове врсте остали за нека друга времена. Али ако нема докумената и података има приповести, легенди и предања. Оне опстају, мада се многе, још увек кажу, саопштавају кришом да неко зло не чује....

Да је црква бившег манастира св. Георгија у Годовику из средњег века, сведочио је кажу и онај који га је из рушевина изабавио, још у првим деценијама XIX века. Био је то знаменити игуман Јосиф Мандопара, о коме није довољно писано, као што и он сам није оставио много писаних трагова иза себе. Али је поуздано доказано да је управо он био тај који је организовао обнову манастирске цркве, порушене и спаљене у време османске освете после пропасти Првог српског устанка. По сведочењу летописца манастирског Миломира Цековића, јереј Мандопара обновио је цркву, дозидео припрату препокрио је шиндром и храм заштитио каменом ѕидом. Сачувани запис из 1808. године, казује да је манастирска црква обнављана и у време „Ператора Георгија Петровића и митрополита Леонтија”. Коначно, записано је да је и издашни кнез Милош Обреновић храму Св. Георгија поклатио звоно 1833. године, које су мудри Годовичани закопали у годинама аустријске окупације у време Првог светског рата, да ње би било одузето и претопљено.

1.

Оно што је извесно и не тражи потврду јесте чињеница да је овај храм био веома заслужан за очување вере и традиције, а још више је заслужан за описмењавање народа у овом крају. Због скривеног положаја и одсуства комуникација манастир је у време

робовања под Турцима био духовни центар читавог краја, па је временом, по свему судећи преузимао и културну улогу св. Ахилија из Ариља. Посећиван је од стране многих знаменитих личности у дугим временским интервалима а помен о Годовику оставио је и Ото Дубислав Пирх, капетан пруске војске 1829. године, који је имао част да посети село и манастир Св. Георгија. Како су приповести о манастиру, градњама, обновама и духовном уздицању постепено нестајале или су са пуном свешћу брисане из памћења у полувековним временима „опијеног народа”, вреди се подсетити на мали али фино срочени текст из једног београдског листа из 1939. године¹. Наиме, из њега сазнајемо да је претходног дана у селу Годовику, недалеко од храма Св. Георгија, освећен камен темељац Просветно-културног дома, да је освећењу присуствовао изасланик министра просвете Краљевине Југославије Господин Владимир Шуњеварић, као и многе званице и представници Српске православне цркве. Иначе, Годовик је био познат јер је у њему била организована и радила једна од првих школа у ослобођеној Србији прве половине XIX века. Најзад, те 1939. године, у Годовику је осим „школе, постојала и здравствена задруга, књижница, читаоница и позоришна секција”. Може ли се данас успоставити слична паралела са неким од села у ближој и даљој околини?

У Св. Георгију у Годовику, преписиване су и књиге различите садржине. Има основа веровању да је било и Јеванђеља, Триода и Пентикостара, али и неких других за обични народ из околине. На срећу сачувано је неколико од којих вреди издвојити једну, истина малу по обиму, али необичну по садржини². То је Годовички зборник или Љекаруша, како је народ именовао. Садржи 60 рецепата заснованих на лековитом биљу и састојцима животињског порекла. Записани су мелеми против убоја, лекови за стомачне и уролошке проблеме, разна запаљења па и лек против импотенције. Можда ће за читаоце савремене епохе бити од значаја и песма која симболизује Годовички зборник, а можда ће због ње и књига бити познатија од многих других, сличне садржине;

„Виват, виват и у грло сливат,
пиј братко пиј, весели смо сви,
винце је кисело, срце је весело,
пиј братко пиј, весели смо сви,
за здравље тога, који љуби кога...”.

2.

Приповеда се да је стари игуман Јосиф Мандопара, знао многе приповести, које су на несрећу остале знане малобројним, а које ни они нису преносили нити приповедали свима. Неке су забележене, кажу упућени и налазе се у неким тајновитим књигама које само посвећени могу ишчитати... Може бити да је највреднија она која је стигла и до наших дана о градњи првобитног храма Св. Георгија из времена ктитора, моравичког жупана из Годовика. Приповедало се да је жупан моравички из незнаног краја (можда из источне Босне) довео 16 неимара и предузимача (мајстор-башу) да граде храм Св. Георгија у Годовику по узору на ариљског Св. Ахилија. Када их је сместио у некој оближњој колиби, жупан се вратио у седиште жупаније у Ариље, а неимаре оставио да траже добар камен у околини. Једне вечери они крену у планину Благају изнад места одређеног за манастир, у потрази за квалитетнијим каменом од оног који је, кажу њима био на дохват руке. Биће да су пресудни били римски споменици клесани од финог кречњака којих је било на све стране па и у непосредној

1 *Правда*, Београд 25. јул 1939, год.

2 Књига Годовички зборник (Љекаруша) налази се у Ужичком музеју.

близини будуће богомоље. Мајстор баша, старом znalцу и провереном мајстору, било је добро познато да су Римљани за споменике користили локални камен, и да су мајдане после свршетка радова, затварали. И тако неимари крену у планину Благају, али их ухвати невреме, град и олуја, па се они склонише у неку колибу и ту преноћише. У току ноћи, зачуо се необични прасак у близини, који је избудио све заспале мајсторе. Настаде тишина, коју прекину мајстор - баша речима:

- Не бојте се браћо, саградиће се манастир, то је Господ одвалио за нас један камен, видећете га сутра. И заиста када свану јутро, указа се једна велика громада недалеко од њих, која је затварала повелики мајдан. И проблем камена брзо би решен.

Радови су добро напредовали, мештани су камен довлачили, једни мајстори су га клесали, а други уграђивали, па се и зидови брзо издиглоше и до куполе стиглоше. Сад настаде проблем, јер је жупан ариљски пожуривао мајсторе да се купола што пре подигне, и започне покривање цркве. Али мајстор баша није тако мислио. Он је у присуству жупана измерио зидове, дужину и ширину, па је једну цедуљу са мерама дао жупану, а другу је задржао за себе. Нико није знао где је тај човек отишао, и због чега, а без њега се купола није могла подизати. Док су неимари изводили радове унутрашњости и помоћним зидовима, жупан је беснео очекујући мајстор-башу. Али од њега ни трага ни гласа. И тако прође читава година. И мајстор баша се тек тада појави. Случајно је у близини био и жупан ариљски, кога су једва савладали да не убије предузимача, кога обасу грдњама и псовкама. Али мајстор баша, извади цедуљу са мерама и рече жупану, да и он извади своју, и да зидове поново измере. И показа се да су зидови били за читав аршин мањи од претходних мера јер се камен временом слегао. Онда рече мајстор-баша жупану:

- Великодостојниче, да сам по твом наређењу куполу догао на ове зидове, она би зацело, за неко време пала, срушила се, а ја бих цех платио Господу а не теби. Овако, јамчим ти да ће потрајати све до неког другог земана и неких других достојанственика. И сврши се незнане године храм посвећен Св. Георгију у Годовику.

3.

Приче су опијале слушаоце у ноћима суморног живота. Оне су их упућивале на неки други свет саздан од речи и од маште, у коме нема болести, зноја и глади. Људи су их слушали окупљени око ватре излазећи из властитог окружења у неко друго у коме не постоји неправда, нити страх од обесних Турака и њихових прекомерних захтева. Верује се да је од мудрог игумана Св. Георгија у Годовику, Јосифа Мандопаре, остала и приповест коју је о овом манастиру позајмио, тачније препричао Јанко Веселиновић. Он је давне 1898. године, написао и објавио, мање знану причу *Сердар и владика*, у такође заборављеном породичном листу *Звезда*³. Да ли су ликови у причи замењени па је уместо игумана Јосифа (Мандопаре) старешина манастира био игуман Мирон, остаће непознато, као што ни после великог труда ова приповест није пронађена међу Веселиновићевим сабраним делима. Али нема сумње да је написана само зато што је вредела, била у већем степеноу истинита и што је до њега стигла преко неког, мање знаног, годовичког приповедача. Време у коме је радња Веселиновићеве приповести су деценије када су српском црквеном институцијом, управљале грчке владике које су на епархије долазиле често подебелим свотама новца. Елем, једнога дана јављено је да ће у манастир Годовик стићи владика Антим Грк, познат по грубости, малтретирању и пљачки манастира, игумана и монаха. Кажу да је са собом носио топуз и конопац којима је везивао и тукао калуђере. У готово безизлазној ситуацији игуман Мирон сетио се старог пријатеља, који је на срећу у тим месецима живео у оближњем Ариљу. Био је то нико други него сердар Јован Мићић, златиборски племић, који нигде кажу, није ишао без својих четредесетак јарана. Боља помоћ од сердара Мићића, није могла игуману стићи. Тако је и Мирон тајно послао писмо сердару да тога дана и он дође у годовички манастир.

И баш када је владика Антим беснео, вукао за браду монахе и игумана, претећи да ће да их веже јер ништа од дарова нису спремиле владици, у порти манастира нешто се необично догађало;

„У тај мах припуцаше пушке и направи се читава граја у дворишту. Владика застаде и топуз и конопац испадеше му из руку. Погледа у двориште и виде како манастирска послуга пусти коње његових пратилаца а његови пратиоци „водају” некакве туђе коње.

- Шта је то? рече преплашени владика, па се заби у један кут трпезаријски и стаде дрхтати. Нико му не одговори ни речи; а оздо на степеницама загрме гласина:

- Па где је тај отац Мирон?

-Ту је сердаре - одговорише му. Зачуше се кораци на степеницама, а у одају ступи човек средњег стаса, пун, црне масти, космат; велико црно око његово заустави се на игуману. Скиде капу и приђе му руци.

- Благослови оче! Бог те благословио сердаре. Затим се Мићић поздрави са оном двојицом калуђера па му се поглед заустави на владици.

- А каква ти је ово калуђерштина оче? упита он игумана,

Црква Св. Георгија у Годовику

- Владика сердаре, - А то је онај нови што глоби људе, јел тај? .. А када сердар угледа топуз и конопац, рече: - А чије је ово море - упита.... М-м моје- дрхћући рече владика.... А зар је то твој крст?... али владика не умеде да одговори....

- Одговарај море! Или мислиш да ја не знам да ти овим чудом бијеш попове и калуђере, те пљачкаш цркве и манастире! Аааа... па ту ти је и конопац! Добро је што си све собом понео, па да и ти осетиш како је ономе кога вежу и туку! Да ти бар покажем како Мићић благосиља! ... У тај мах опет припуцаше пушке. Сердар се трже и викну, шта је то? Допаде један од његових момака и рече, сердаре доведоше Љуту...

- Не може бити? - Ево је у дворишту, одговори момак. Љута је била ждребац вран без белеге, двојица га држе пред конаком а он дигао главу, па раширио ноздрве. Био је својина неког Турчина. Толико се пута нагонио Мићић да га купи али Турчин не даде. Пошто Турчин умре, Мићић затражи од његове удовице да га прода, али ни она не хте продати. Он се онда реши да га отме. И ето његови људи га доведоше манастиру...

У међувремену владика не нађоше у манастиру, обиђоше читаву зграду али не беше ни њега ни његових пратилаца. Тај ти више неће доћи, рече Мићић, показујући на топуз и конопац, који су иза владике остали. И Мићић је имао право. Владика више никад не дође у Годовик. А причају да се више није ни силио над свештеницима и калуђерима...”

Приповест опстаје зато што је најчешће тенденциозна и заштитничка. Она је устајала у одбрану оних обесправљених и немоћних, који нису имали другу заштиту. Прецизније, приповест је постала институција заштите тамо где је патријархални кодекс имао трајне вредности и био пренешен са колена на колена. Кажу да тајна вреди онолико колико и они од којих је чувана, а добра прича се, веле, може „избрусити и изглатати готово као што Дрина изглата облутак”...

3 *Звезда*, породични лист, Београд 15. септембар 1898. године (бесплатни број),

СРПСКИ КОРЕНИ СИНАН-ПАШЕ СИЈЕРЧИЋА

О Србима, који су, током турске владавине прешли у ислам, доста је писано. Објављен је и велики број књига. Чини се да је најзначајнија и најпотпунија „Знаменити Срби мусломани“ (не знам зашто „мусломани“ а не муслимани, примедба Љ.Ш) Миленка Вукићевића, која је издата 1906. године а штампана у штампарији „Давидовић“ у Београду. У њој су биографије и животне судбине петорице Срба исламске вероисповести: Мехмед-паше Соколовића, Хусеина Капетан Градашчевића „Босански витез“, Али-аге Дадића, Синан-паше Сијерчића и Хасан-аге Крајишника. Књига је поново штампана 2000. године у издању „Читоје“. Већина њих је и по примању ислама, сачувала националну свест о своме пореклу и то јавно исказивала. Међу њима су војсковође, верски великодостојници, народни прваци, књижевници.

Судбина средњовековне племићке породице Сијерчића, посебно је интересантна и значајна. Скоро да се не може говорити о Босни под влашћу Османлија, а да се не говори о овој чувеној породици. У бројним књигама и чланцима о Сијерчићима, њихово порекло се везује за Горажде, а још ближе за Понор, насеље поред тога града. О њиховом пореклу се доста тога зна, али је значајно и оно што је сачувано у легендама и предањима, епским песмама, неким објектима, који су преживели до данас. Када се говори о презимену Сијерчића, каже се да они потичу од старе српске кнежевске породице Ширинића (негде се каже Шијернића), а негде се везију за Лукиће (негде се каже Лучевиће). Мисли се да им презиме Сијерчић потиче од имена утврђења у коме су столovali (Шир, Сир), а које се налази надамак цркве Херцега Стефана, на брду које је данас познато као Градина. Херцеговина је коначно пала под турску власт 1481. године. У поменутој књизи Миленко Вукићевић, пише: „Када је сила османлијска навалила на Босну и Херцеговину, онда се кућа Шијернића храбро борила против силе османлијске, борила се јуначки бранећи своје огњиште и свој народ, свој језик и своју слободу. Али ко ће сили одолети? Погибе властелин Шијернић и изгуби му војска. Остала му два нејака сина. Османлије их ухвате и они приме Мухамедову вјеру. Тако од кнеза Шијернића постадоше бези Сијерчићи, вазда чувени са своје племенитости и витештва, чувени са јунаштва и љубави према своме народу“. И стварно, бројни су примери њихове племенитости, а посебно се издваја њихова наклоност према своме српском пореклу, које никада нису заборавили. Били су богата беговска породица, веома моћна и утицајна. Имали су своја имања широм Босне и Црне Горе, све до Пљеваља, Вишеграда, чак по западној Херцеговини. Записано је да је породица Гаврила Принципа, била чипчијска на имању бегова Сијерчића. Најмоћнији од њих, Синан-паша Сијерчић, обновио је цркву коју је, вероватно 1446. године, подигао Херцег Стефан Вукшић Косача, а која се, по многима, сматра најстаријом православном црквом на територији Босне и Херцеговине, у коју је узидано неколико стећака, између осталих и надгробна плоча Синан-пашиног претка Радослава Ширинића/Сијерчића, на којој је записано: „В име Б(ог)а се лежи раб божи кнез Радослав Ширинич“, у другој половини 18. века Синан-паша је помогао попу Јову Косорићу да се препокрије храм који је био оштећен. Поп Димитрије записао је „покрила се црква горашка 1778“, а о томе сведочи и народна епска песма „Дервиш-бег Сијерчић поправља цркву Херцега Стјепана у Горажду“. Овде ваља напоменути да је на улазу у цркву Светог Георгија, коју је подигао Херцег Стефан, сачуван ктиторски натпис исписан

ћирилицом, као и његово име „Стефан“ а не Стјепан, Стеван и сл. како се то често може наћи. У њој је у периоду 1519-1523. деловала прва штампарија у Босни и Херцеговини а друга на Балкану. У време када се дигао Омер-паша Латас (1850-1851), Сијерчићи су послали оружану силу да штити цркву...

Порекло Сијерчића и њихови српски корени, остали су у сенци њихових добротинастава, угледа и моћи. У Гласнику Земаљског музеја (conekt/1392), Ђ. Мазалић, је покушао да одговори и на то питање, али површно и нетачно. Ту са каже да је у близини Херцегове цркве некада био раскошан дворца, од кога су данас остале само зидине високе до три метра, а око целог града повучен је јарак. „Гробље власника овог дворца налазило се око цркве. Нећемо бити далеко од истине ако устврдимо, да је и кнез Радослав Ширинић (Херцегов властелин) био његов господар. Имања Ширинића простирала су се и на десну страну Дрине, где се један локалитет и сад зове Ширинићевина. Ако би се презиме Ширинић могло извести од Жиринић, а ово по граду Жиру (Castrum Sır) који Динић тражи у Подрињу, онда би овај наш град могао бити тражени Жир. Заселак Ширинићи постоји иначе у котару фочанском, сеоске општине Вранићи, па би можда Ширинићи водили порекло из тог краја, ако нису горашки досељеници који су се овамо склонили по доласку Турака у Горажде“. Даљим истраживањем утврђено је да презиме Ширинић данас не постоји на просторима Босне и Херцеговине а ни Србије, али постоји у Хрватској. Али, овде се не завршава прича о Сијерчићима, њиховом пореклу и српским коренима.

Синан-паша је погинуо у Боју на Мишару, августа 1806. године. Остала је легенда да је пред бој рекао: „Молим се Богу да Срби победе, кад би ја био први који ће погинути“. Ово се приписује и Марку Краљевићу уочи битке на Ровинама, у којој је и погинуо. Неки муслимански извори о његовој погибији имају опречну тврдњу да је мучки убијен, када је дошао на неке преговоре. Синан-паша је сахрањен у тулбету, које се налази у Понору, а поштују га и Срби и Бошњаци. У току последњег рата у Босни, како пишу босански историчари, појединци су били решени да тулбе сруше, али су им се супротставили управо Срби, те нису дозволили да се овај споменик оскрнави. Сигуран сам да историчари, ни српски ни бошњачки, не знају да у Србији и данас живи бројна фамилија, од које потичу Сијерчићи. То су Шуљагићи, братство које насељава село Драглицу на падинама златиборског масива Муртеница. Наравно, временом су се расељавали на разне стране, али је једно сигурно: сви који носе то презиме, свој корен имају у Драглици и у крвном су сродству. О њиховом пореклу дуго се ништа није знало. Онда сам, у књизи Милисави Ђенића „Златибор“, у одељку о насељавању Златибора, нашао само штуро... „Шуљагићи из Босне“. Позвао сам Милисаву и замолио да ми објасни-одакле из Босне и одакле му тај податак. Није знао, само ми је рекао да се под тим „из Босне“ подразумевају крајеви који су преко Увца, тј. на његовој левој страни. У књизи Љубомира Мићића „Златибор“, о пореклу Шуљагића, пише: „Врло давно су досељени од њланине Злајшара Шуљагићи (Шишаци) од неких Јучића (Сијерчића), који сада живе исџурчени на граници Босне и Херцеговине. Због Турака су и побегли. Славе Томиндан, од њих су Чумићи у Алином Појоку“. Мићић каже да су Шуљагићи досељени „пре 200 година“, што се поклапа са полицијским извештајима с краја 19. века о Шуљагићима хајдуцима „који су чуда починили“ и неким другим документима.

Турбети Сијерчића у Оцаку код Горажда

Мићић је те крајеве обишао 1903. године, али је књига, због ратова, штампана тек 1926. године. Према томе, досељавање Шуљагића у Драглицу било је на крају 17. века. Само да напоменем да су Шишаковићи од Шуљагића, јер су половином 19. века три, од седам брата у једној породици, уписани као Шишаци, што је био надимак и тако је остало. Чумићи су такође од Шуљагића и живе у Алином Поточу са друге стране Чиготе и познато им је порекло од Шуљагића. Ако се погледа овај Мићићев запис о Шуљагићима, иако кратак, врло је драгоцен и много казује. Перо Пећинар је, пишући књигу „Родослов породице Шишаковић“, чини се, доста добро реконструисао путештвије Шуљагића од Босне, преко Златара до Драглице. Он налази да Сијерчићи, дакле и Шуљагићи, потичу из села Сијерци на Гласинцу у Босни, источно од Сокоца. Одатле су побегли „од Турака“, један број се истурчио и задржао „на граници Босне и Херцеговине“, што географски одговара Горажду. Такође се поклапа и да су од „неких Лучића“, што се често истиче код порекла Сијерчића из Горажда. Сеобу Сијерчића Пећинар везује за годину 1683. када су, после пораза под Бечом, Турци повлачећи се преко Босне, починили велика зверства над српским живљем. Сијерчићи су се, бежећи од Турака, поделили: једни, који нису хтели да приме ислам, отишли на Златар, док се онај део, који је примио ислам, задржао у Горажду. По свему судећи, овај део на Златару није се ни ту дуго задржао. Уследио је велики погром Срба на Косову и Метохији, па су и Шуљагићи током Велике сеобе под А. Чарнојевићем 1690, а која је захватила и ове крајеве, прешли Увац и отишли у Драглицу. Није случајно што су се, бежећи од Турака задржали на планини Златару а потом и под планином Муртеницом. Разлог је хајдучија. Ова фамилија је по томе позната, о чему сведоче бројни полицијски извештаји током 19. века. Ту им се формирало и ново презиме-Шуљага, које је свакако, у почетку, било само надимак. Значење ове речи упућује на њихов хајдучки живот, „шуљага“ је онај који се „прикрада, шуља, роби и отима“. Према легенди, у Драглицу је дошао отац са четири сина. Има још једна интересантна појединост, како се презиме Сијерчић очувало међу Шуљагићима. Половином 19. века, један од браће Шуљагића, који се звао Спасоје, одвојио се и прешао из Присоја (где живи већина Шуљагића) на Тусто брдо, где су имали имања и колибе те кресали лиснике за стоку. Он је имао три сина: Лазара, Мила и Милисав. Лазар и Миле живели су у једном домаћинству, а Милисав у другом. Као и већина породица међу Србима, они су, поред презимена имали и надимке. Миле и Лазар су имали

надимак Топаловићи, а Милисављева породица Сјеровићи. Ови су били Топаловићи јер је Лазар храмао, пошто је био рањен у борбама са Турцима (топал-онај који храмље, ћопа), а Милисављев надимак је очигледно остао као сећање на претке и порекло од Сијерчића. Ти надимци су и касније, па и данас су, били врло актуелни, па су, нпр. Милисављеви потомци, син Ратко и унук Војин, били познатији као Ратко Сјеро и Војин Сјеро, (где се „сј“ изговара као један глас, као код речи сјекира, сједи и сл) него по свом правом презимену.

Потпуно је нејасна судбина остатка Шуљагића на Златару, ако их је уопште остало после одласка у Драглицу. Данас у златарским селима (вероватно Амзићи и Вранеша) нема ни Лучића, ни Сијерчића ни Шуљагића. Интересантно је да у Вранешима и Амзићима има презиме Лечић, који, као и Шуљагићи, славе Томиндан. Да ли су ти Лечићи остатак тих

Лучића, не зна се. Ако јесу, питање је зашто су променили презиме, и то само у једном слову. Можда по неком свом претку који се знао Лека?

А Сијерчићи? Њих и данас има и исламске су вероисповести, не само у Горажду него и у другим босанским градовима. Има их и православних у Србији, али у мањем броју. У књизи „Родови који славе св. Тому“ чији су аутори Александар Бачко и Драгиша Максимовић, каже се да је урађен ДНК једног православног Сијерчића из Хан Пијеска и да је идентичан као код Шуљагића. Покушао сам да са неким Сијерчићем из Х. Пијеска ступим у контакт преко матичне службе у тој општини. Рекли су ми да тамо Сијерчића нема, нити имају у евиденцији да их је било.

Нема никакве сумње да су Шуљагићи и Сијерчићи из Горажда род будући да им је иста хапло група: I2 > I-RN908. То би се лако могло потврдити тестирањем неког Сијерчића исламске вероисповести.

Љубомир Шуљагић

МАРКО КРАЉЕВИЋ

Е мој силни везиру
Краљевићу Марко
Дал' си икад постојао
Јесил' им'о мајку.

Каквоје то рало
Што друмове ора
Јесул' били волови
Јачи од бизона.

Још у школи ђаци
С тобом муку муче
Добијају јединице
из твоје науке.

Е мој силни везиру
Борац си ти био
Да те не убише
До Хага би стиг'о.

Драгојле Дрчевић

СЕЛО ШТАВАЉ И КАЛИЧАНИ

Село Штаваљ налази се недалеко од Сјенице, на неких дванестак километара. Први пут је поменуто у турском дефтеру из 1455. године. По попису из 1991. године имало је 351 -ог житеља. Назив је добило по имену коровске биљке штаваљ-киселица која се користила за штављење коже.

Штаваљ је смештен на ободу Сјеничког поља и падинама планине Голије, непосредно уз магистрални пут Нови Пазар - Сјеница. Има оштру климу са дугим и хладним зимама по чему је читав Пештер познат. Жива се спушта и до 38 степени испод нуле. Становници овог краја и села навикли су на ову климу, а међу њима пева се чувена старовлашка песма: „ Ој Голијо гола ли си, Јадовнице јадан ли си, аој Мучњу мучан ли си, тешко нама међу вама“. На овакве зиме сељани су свикли и за њих се темељно спремају куповином потребних намирница у већим количинама (храна, одећа и обућа). Познато је и казивање старијих људи, које се и данас препричава, да су Грци у пролеће почели да ору њиве, али је нападао велик снег. Они су тада заболи рала у површицу (од снега) и напустили овај крај. Претежна делатност Штаваљана је сточарство, а некад се овде штавила кожа и продавали трговачким караванима, који су овуда пролазили од Цариграда до Новог Пазара, па према Сарајеву и Дубровнику, путем који се звао „царска цада“

У селу су 1916. године Аустријанци (за време окупације) у Првом светском рату открили рудник лигнита. Са експлоатацијом рудника почиње се 1957. године. Први директор рудника „Штаваљ“ био је Словенац Гарбери, који је пре Другог светског рата радио као рудар у Холандији. После Другог светског рата у центру села, крај пута који повезује Сјеницу са Новим Пазаром, подигнут је Дом омладине, а касније, Основна школа „ Бранко Радичевић“ као и зграда поште. На Дому је постављена мермерна плоча са уклесаним словима следеће садржине: „ Савез бораца НОР -а среза сјеничког, подиже ову спомен плочу у знак сећања на другове: Тодора Каличанина, Милана Грбовића и Мирка Каличанина, припаднике НОП-а који су пали 1943. године за слободу наших народа“.

Године 1943. Немци су спалили све објекте у селу Штаваљу као знак одмазде за убијену немачку патролу у селу код цркве. Други пут је такође спаљено до темеља од стране муслиманске милиције. Остао је само амбар пок. Вита Дашића. Служио је за оставу жита, кромпира и других потрештина. Прошлог лета, Витови синови, Рацо и Владе су поправили амбар и променили цреп на крову. Нека остане као сведок ратног доба.

Према попису из 1912. године Штаваљ је имао 852 становника и то 430 мушких и 422 женских.

Од тог броја Каличана је било 214. Педесетак година касније, село има 150 кућа, од којих је 50 било каличанских. Негде тих година почиње исељавање становника из села у многе градове широм тадашње земље. Одлазило се углавном због школовања деце, запошљавања и бољег живота. У време бележења ових података у селу Штаваљу је било 25 кућа Каличана. Иначе, у селу данас има (рачунајући и друге фамилије које у њему живе) 70 кућа не рачунајући засеок Кокошиће и Кнежевац. Некад, кад је Штаваљ добио струју, људи су били веома радосни. Испевали су и песму: „ Село Штаваљ сијалице красе, ноћу светле а дању се гасе“. Данас село Штаваљ има мало младих. Ретко се, као некада, чује песма чобанска, звуци звона и меденица на стадима оваца и говеда. Тако је у многим селима Пештера и широм Србије.

Школа у Штаваљу

На иницијативу свештеника Радоја Поповића, пароха штаваљског, направљена је 1892. године школа у Штаваљу, у

непосредној близини цркве. Грађани штаваљске парохије су зграду направили добровољним радом и добровољним новчаним прилозима. „Када су турске власти узеле на одговорност пок. Поповића за прављење школе без њиховог знања и одобрења, он им је одговорио: Турци оно није школа него моја кућа коју сам ја себи направио пошто морам становати у близини цркве“. Школа је почела са радом 1893. године, илегално, а за учитеља је одабран Михаило Балшић из Подврха (Сјеница) који је на том радном месту остао све до 1902. године. Школа је активно радила све до 1915. године.

У периоду између два рата школа је наставила рад у истој згради. У њој је била једна учионица у коју може да стане 95 ђака, а идуће школске године биће их више, има једну собу за канцеларију, једну просторију за оставу ђачких ствари, подрум без патоса и без ичег другог сем четири зида. У школи није било стана за учитеља, те је уз лични доходак примао и надокнаду. Од 01.02.1919. године у школи је радио мештанин, син свештеника Поповића, Рафаило Поповић. То је имало великог значаја за организацију рада и издржавања школе. Међутим и поред тога школа је оскудевала у многим потребама: „школа има само намештај, а скамије су врло рђаве. Ако се на згради не изврши оправка, у идућој школској години се неће моћи радити“. Школа у Штаваљу се брзо развијала. На крају 1920/21. школске године, тачније 13. јуна 1921. године, имала је 112 ученика (у првом, другом и трећем разреду). На почетку следеће школске године уписано је још 90 ученика у први разред. Учитеља Поповића је заменио такође радан и вредан учитељ, Велимир Ћосић. Увидевши да велики број ученика долази из Ступа, Распоганча и Брњице, а да његова школа не може да прими толики број ученика, упутио је молбу школском надзорнику за отварање школе у Брњици. И ако је окупљала децу са целокупне територије штаваљске општине, нарочито из већих села (Штаваљ, Драгојловиће, Ступ и Брњица) и свих заселака, остао је велики број необухваћене деце. Школски надзорник, Живојин Поповић, је навео да је необухваћено чак 741. дорасло дете“ (Зборник Сјенице број 1. од 1985. године).

У школи у Штаваљу су учитељи били и брачни пар Јела и Војислав Грбовић. Јела је била и мени учитељица од првог до четвртог разреда. Данас у школи има мало ђака, а сваке године их је све мање.

Порекло Каличана

У селу Штаваљу код Сјенице населила су се братства: Каличани, Грбовићи, Славковићи, Заграђани, Дашићи, Васојевићи, Мирковићи, Слепчевићи и Радуловићи. Њихови преци досели ли су се из Црне Горе крајем 18. века, а можда и раније. „У селу Штаваљ и Бачију још у првој половини 19. века из Калице код Берана, доселили су се Каличани. Од 1933. године, има их у Јанчи, а од 1952. године и у Јаначком Пољу (Нови Пазар)“, пише Др Ејуп Мушовић у књизи: „Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара“, Београд 1979.

„Каличани су међу најстаријим презименима на сјеничко - пештерској висоравни. Пореклом су од Васојевића (Црна Гора) из села Калице код Берана. Доселили су се у Штаваљ 1820. године“, Салих Селимовић из књиге „Презимена“. У књизи „Насеља и порекло становништва“ Милисав Лутовац, у издању „Научно дело“ Београд, 1967. године на страни 144. бележи: „Насеље у Горњем Бихору на падинама Боровог брда и Сирове горе подељено је на Доњу и Горњу Калицу. Постоје трагови становништва које је овде живело, а то су гробља. Доста становника из Калице се одселило у разне крајеве Србије и сви носе заједнички назив - Каличани“.

На средини села Штаваља постоји штаваљанско гробље у којем су сахрањивани и данас се сахрањују умрли наведених

фамилија. Свако братство - фамилија (и уже породице) има свој део гробља за сахрану својих умрлих. Братство Каличани подељено је и уже, па и данас носе називе: Милутиновићи, Алексићи, Ивановићи, Павићевићи и Јевтовићи, али су задржали једно презиме Каличанин.

Непознато је да ли су некада били ближи рођаци, Павићевићи, Ивановићи и Јевтовићи са Милутиновићима и Алексићима који су ближи рођаци. По предању и подацима из записа потичу од Маринка. По казивању најстаријих људи и записаних података, живели су у селу Калици на падинама планине Турјака између Берана и Рожаја. Претпоставља се да су по селу Калици добили презиме Каличанин. Плење Каличана је било и сада је најбројније у селу Штаваљу. Подељено је на мања насеља која носе имена - називе по именима старих предака. Насеље Милутиновића и Алексића је од извора званог Трукача према западу испод брда и Јагњила. Извор Трукача је на средини села. Са њега се неколико насеља села снабдевало здравом пијаћом водом све до 1975. године када је (вероватно због бушотина рудника мрког угља) вода нестала у утроби земље. Насеље Павићевића је са десне стране пута који од Трукаче води до цркве *Спасеније* у засеоку Кнежевац. Насеље Јевтовића налази се у близини Трукаче југозападно. Насеље Ивановића је на средини села, а носи назив и „Керебаћи“ и смештено је југоисточно од Трукаче. У саставу овог насеља су још и остаци следећих мањих братстава: Карличићи, Мирновићи, Васојевићи, а у непосредној близини су Грбовићи и Славковићи. У близини гробља, према североисточној страни, некада је била само једна кућа Акса Дашића, касније су биле четири, а данас постоји само једна. У непосредној близини ових кућа налазе се и две породице братства Карличића. Источно од гробља, иза помањег брда, налази се већи део породица - братства Грбовића. У непосредној близини овог братства налази се део породица братства Каличана - Милутиновића, званих Галоње. Они су тамо направили куће, где су била имања Милутиновића - Каличана, тако да су они отишли из куће Милутиновића - Каличана.

О пореклу Каличана очувало се у братству казивања старијих људи. По њему зна се да су била браћа Маринко и Лабуд. Маринко је био старији, а Лабуд млађи. Живели су на падинама планине Турјака, у селу Калици код Берана. Маринко је имао двоје деце, а за Лабуда кажу да је био ожењен, а колико је деце имао не зна се. Због насртаја турских аскера на Лабудову невесту, која је била лепотица, убију Турчина и одселе према Тари, а касније, због сличних размирица на Пештер. По неким казивањима Лабуд се потурчи, а Маринко досели у Штаваљ. То је могло бити крајем 18. века. Маринко је имао доста деце, али се зна за Милутина, Антонија, Станишу и Алексу. По најстаријем Маринковом сину Милутину, неки потомци добише назив - надимак Милутиновићи, који и данас носе, а по Алекси названи су Алексићи.

Најстарији од племена Милутиновића био је Милутин, за којег постоје подаци на надгробном споменику у штаваљанском гробљу. На њему је записано: „Овде почива, почивши Каличанин Милован, син Милутинов, који поживе 22. године“. Споменик је подигнут 1838. године, а текст је исписан старословенским језиком, у шта сам се лично уверио и записао га. Споменик се налази на средини гробља у Штаваљу. Сачињен је од камена - трахита којег има у селу Попе код Новог Пазара. Доста је грубо урађен, али је највиши од свих

осталих надгробних споменика у гробљу. Временом се надгробна плоча накривила, па је претила опасност да се сруши. Године 1974. Каличанин (Тодора) Љубиша, сада покојни, плочу је исправио, а уземљење утврдио. То је и препорука потомцима да чувају тај споменик као најстарији податак за своје братство.

Неки од познатих Каличана

Много је Каличана професора, лекара, инжењера и других професија. Познат је био пок. проф. др. Предраг Каличанин који је радио на Институту за мајку и децу у Београду. Затим Витомир Каличанин, професор, један од оснивача и први директор Гимназије у Сјеници. Сада живи у Београду.

Др. Момчило Каличанин, уролог, живи у Краљеву. Затим Родољуб Каличанин, технолог, живи у Београду. Па инжењер Србислав Каличанин, радио у ФАП-у у Прибоју где и живи; често долази у родни Штаваљ. Војислав Каличанин, инжењер, радио у Министарству за саобраћај и везе, сада живи у Београду као пензионер. Миланко Каличанин, запослен у Одељењу за урбанизам и грађевинарство у Краљеву, где и живи.

Неки од Каличана су били и познати спортисти, као на пример Милоња Каличанин, фудбалер и фудбалски тренер те Драги Каличанин, који је играо и у београдском „Партизану“.

Ово је само мали списак значајних Каличана. Многи професори, инжењери, спортисти, војна лица и др. живе у разним градовима Србије и ван ње. Овом прилоком им се извињавам што нису поменути, јер ми није била намера да их све набрајам, а и због ограниченог простора.

Многи Каличани су учествовали у ратовима за одбрану отаџбине. Мој деда, Рафаило - Рафо Каличанин, је учесник Солунског фронта. Вратио си жив и здрав у родни Штаваљ где је и сахрањен.

Владимир Каличанин, учесник Солунског фронта. Вратио се жив и здрав у Штаваљ. Донео је табакеру, изрезбарену од тисовог дрвета. Урађена је изванредно. На њој су изрезбарени: његово име и презиме као и текст следеће садржине: „Успомена са Солунског фронта из 1916. године“. Табакера је прави раритет, уникат. Данас је чува његов унук, Петар Каличанин који живи у Краљеву, насеље Рибница. Иначе, Владимир је последњих година живео у Краљеву, а сахрањен је у Рибници - Мошин гај.

Петар Каличанин учесник у Раоничкој буни (1905 - 1907) као и Илија и Тиро Каличанин. Године 2008. посетио сам Српско војничко гробље „Зејтинлик“ у Солуну. У Спомен костурници пронашао сам две надгробне плоче Каличана који су дали своје животе за нашу слободу. То су: Глигорије Каличанин, каплар, 4.ч. 1. батаљон, 16. пук. под бројем 1704, затим Мишо Каличанин ред. бр. 6. - бр. 3771. Тада сам имао част да овековечим сусрет са чика Ђорђем Мијаиловићем, чуварем овог гробља.

Године 1995. сачинио сам Родослов Каличана (мушких потомака) и поделио га многим Каличанима, почев од села Штаваља па и у многим градовима где данас живе. Тада сам записао да остављам млађима у задатак да наставе започето дело. То и овом приликом чиним јер све што је записано остаје као трајно сведочанство.

Године 1995. сачинио сам Родослов Каличана (мушких потомака) и поделио га многим Каличанима, почев од села Штаваља па и у многим градовима где данас живе. Тада сам записао да остављам млађима у задатак да наставе започето дело. То и овом приликом чиним јер све што је записано остаје као трајно сведочанство.

СЕОБЕ СРПСКОГ СТАНОВНИШТВА КРОЗ ПРИЈЕПОЉСКИ И НОВОВАРОШКИ КРАЈ У XVIII И XIX ВЕКУ

Сеобе српског становништва из ових крајева у поменутом периоду, поред Златибора, Драгачева, чачанског и рудничког краја, кретале су се према Ужичкој Црној Гори, Подрињу (рачанском и азбуковачком крају), ваљевској Подгорини, Тамнави и Колубари као и насељима у Посавини (околина Обреновца).

Област Ужичке Црне Горе у XVIII и XIX веку обухватала је насеља северно од Ужица до Маљена и Повлена на северу и Каблара на истоку, Поникава и Кадињаче на западу. Данас ово подручје највећим делом припада косјерићкој општини а мањи број села ужичкој, пожешкој и горњо-милановачкој општини.

Досељавања становништва на горе поменутом подручју током XVIII и XIX века дешавала су се у селима у непосредној близини Ужица: **Гајеви**, **Крчагово**, (данас индустријска зона и градско насеље Ужица), **Врела**, **Татинац**, **Буар** као и **Севојно**, **Поточање**, **Потпећа**, **Злакуса** и **Горјани**.

Петаконићи из **Гајева** изнад Ужица најстарија је досељеничка фамилија у овим поменутиим селима. Највероватније су дошли у ово село током велике сеобе 1690. г. из Косатице код Пријепоља, старином су од Куча. Један огранак ове фамилије средином XVIII века, одселио се у село **Рујевац** код Љубовије, ваљевску **Буковицу** и неко село у Мачви. Славе св. Николу.¹

Крајем XVIII века у **Гајеве** долазе **Ћосовићи**, исто из Косатице. Славе св. Јована Крститеља. У истом периоду досељавају се **Карпанце** из Велике Дренове, и у селу се гранају на: **Карпанциће**, **Милосавчевиће** и **Костиће**. Славе Лазареву Суботу. **Аврамовићи** из Врбова. Славе св. Трифуна. **Средићи** и **Новаконићи** из Вранеша. Славе..... У време Бабинске буне у Гајеве долазе: **Оташевићи** из Орашца преко Увца, старином од Пљеваља. Славе св. Стефана. Затим **Милићевићи** из Рутоша. Славе Ђурђиц. **Јовановићи** из Челица, славе св. Ђорђа.

Током Првог устанка па до 1836. године, у **Крчагово** се досељавају **Баћковићи** и **Загорчићи** из Рутоша и **Костићи** из Вранеша, славе св. Ђорђа, **Бојовићи** (славе св. Јована Крститеља) и **Котлајићи** (славе св. Архангела Михаила) из Радојине. **Секулићи** из нововарошке Бистрице старином од Никшићке Жупе, славе св. Луку. Све ове фамилије населиле су се у засеок Штропаца у Крчагово. У засеок Медино брдо - Крчагово у том периоду долазе **Матовићи** и **Танасковићи** из Бабина ?, славе св. Ђорђа. **Милановићи** из Радојине, славе св. Стефана. У засеок Виловине долазе **Крловићи** из Рутоша, славе св. Матију, **Вучковићи** у Виловинама, Врелима и Забучју доселили се из Радојине, славе св. Јована.

У истом периоду у насеље **Врела** досељавају се **Млађеновићи** и **Смиљанићи** из Гобата код Нове Вароши старином од Никшићке Жупе, славе св. Луку. **Ћебићи** из Кратова, славе св. Архангела Михаила, **Милекићи** из Бистрице, славе св. Николу. **Петровићи** из Челица, славе св. Ђорђа. **Трипковићи** из Рутоша, славе св. Николу. **Мирковићи** из Рутоша, славе св. Ђурђиц. **Арсенијевићи** из Вранеша, славе св. Николу, и **Словићи** из Кратова са Мангуре, славе св. Архангела Михаила.

У **Татинац**, данас село на периферији Ужица, 1834. године са породицом доселио се кнез **Драго Рашковић** из Штиткова, изданак старе бератлијске кнежевске породице из Старог Влаха. Славе св. Луку. Током и после Бабинске буне у ово

село досељавају се **Ђуповићи** из Рутоша, славе св. Архангела Михаила, **Ратковићи** из Вранеша и **Гајевићи** из Црквених Тоци, славе св. Ђорђа, **Миковићи** из истог места, славе св. Николу. **Илићи** од Крњаче, славе св. Архангела Михаила, **Главоњићи** из Рутоша, славе Часне вериге.

Током Првог српског устанка у **Буар** северо-западно изнад Ужица долазе **Полимчевићи** - **Полимци** из Крњаче, старином из Кобиљег Дола код Грахова. Славе Лазареву Суботу. **Курћелићи** - **Курћеле** из Камене Горе, славе св. Ђорђа. **Ђерићи** и **Ђурђевићи** из Седобре, славе Ђурђиц и Аранђеловдан. **Остојићи** и **Ђокићи** из Вранеша, славе св. Ђорђа, населили се у засеок Беле Воде (данас периферија Ужица). У другој половини XIX века, долазе **Панићи** из Вранеша, населили се у засеок Сињевац, славе св. Николу.

У првим деценијама XIX века у **Севојно** се досељавају **Скоковићи** из Кратова, славе св. Архангела Михаила, **Ђоковићи** из Челица, старином од Грахова, славе Лазареву Суботу. После 1878. године у Севојно досељавају се **Јовановићи** из Радојине, славе св. Николу, **Стојковићи** из Рутоша, славе св. Стефана, **Јанковићи** из Бистрице, старином из Никшићке Жупе, славе св. Луку.²

Крајем XVIII века у ужичко село **Поточање** досељавају се **Лакићевићи** из Страњана, старином из Доње Мораче, потомци кнеза Богића Морачанина од братства Лакићевића. Славе св. Алимпија. Око 1830. године у ово село досељава се породица **Пауновића**, старином негде „преко Лима“ код Пријепоља. По породичном предању доселила се нека жена са два ожењена сина са пуном торбицом дуката, па прво отишла код кнеза Милоша у Крагујевац, добро га частила и за узврат добила тапију на један део имања фамилије Драшкића у Поточању. Славе св. Јована. У време Првог српског устанка у засеок **Кошута** у **Поточању** доселила су се браћа **Ђоко** и **Милисав Мијаиловић** – **Прчетић** из Цикота – Бање. После пропасти 1813. године са породицама су се вратили у стару постојбину да би се у пролеће 1835. године трајно населили у Поточању. Од њих су данашњи **Ђоковићи** који и данас имају надимак **Прчаци-Прчетићи**. Славе св. Ђорђа. Следеће 1836. године³ у Поточање долази једна породица **Љубојевића** са огранцима своје фамилије у суседној Збојштици и златиборским селима **Сирогојну**, **Кривој Речи** и **Дријетњу**. У првим деценија XIX века у ужичко село **Злакосу** доселио се неки Вукосав Терзија из нововарошке Бистрице старином од Роваца - Никшића. Данашњи **Терзићи** из Злакусе, славе св. Луку.⁴

У село **Горјани** на левој страни реке Ђетиње, крајем XVIII века досељавају се браћа Димитрије и Вучета Страњаци из Горњих Страњани код Бродарева. Млађи брат Вучета са породицом се одселио у село Волујац западно од Ужица. Од њега су **Страњаковићи** у овом селу. Други брат имао је сина Саву по коме је данашња фамилија **Савића** у Горјанима узела презиме. Славе св. Архангела Михаила. Неколико година касније иза Страњака досељавају се **Клопани** - **Клопановићи**

2 Љубомир Павловић, *Колубара и Подгорина* антропогеографска проматрања, Насеља и порекло становништва, књига 4. Београд 1907.

3 Борисав Челиковић, *Насељавање Србије*, Насеља и порекло становништва фототипско издање 2011.

4 Данило Станојевић, *Становништво Златибора у XVIII и првој половини XIX века*, Ужице 2013.

1 Љубомир Павловић, *Соколска нахија*, Насеља и порекло становништва, књига 26, Београд 1930.

негде од Пријепоља, славе св Мрату, **Босиљчићи** из Челица, славе св. Николу, **Миросављевићи** из Кратова, славе св. Матију. Почетком XIX века у Горјане долазе **Пјевићи** из Челица једна фамилија са Пјевцима у Пониковици код Ужица. Славе св. Стефана, **Благојевићи** из Вранеша преко Увца, славе св. апостола Марка.

Досељавања становништва из околине Пријепоља и Нове Вароши била су и у такозвана „**Лужничка села**“: **Пониковицу**, **Каменицу Бјелотиће**, **Каран**, **Рибашевину**, **Губин До** и **Гостиницу** која су данас у саставу ужичке општине.

Током Велике сеобе 1690. године у лужничку **Каменицу** доселио се поп Антоније са бројном породицом из Косатице код Пријепоља. Поп Антоније је службовао у каранској Белој цркви где су поповале и две-три генерације његових потомака. Његови потомци поред Каменице населили су се и у суседној **Пониковици** ближе Ужицу где и данас живи бројна фамилија **Антонијевића**. Славе св. Николу. Крајем XVIII века у суседне **Бјелотиће** долазе **Ковачевићи** из Кратова као зидари. Касније у њихову породицу дошли су **Полићи** из истог места. Један огранак породице **Полића** се 1808. године одселио у Шабац а други у варош Ужице. Славе св. Тому. У исто време у Бјелотиће, долазе **Мијатовићи** из Кратова, Славе св. Јована Крститеља. После Бабинске буне у ово село досељавају се **Ивковићи** „од Пријепоља“, славе св. Николу. У првим деценијама XIX века у село Лелиће, долазе **Шпанићи** - **Чпанићи** из Кратова населили су се на имање старе свештеничке породице Руфимовића. Славе св. Тому. По породичном предању су сродници Ковачевића и Полића у суседним Бјелотићима. Иза њих долазе **Леонтијевићи** из Рутоша, славе св. Јована Крститеља.

Током 1876. године у лужничку **Трnavу** долазе породице **Милићевића** из Бабина, славе св. Мрату и **Петровићи** из Камене Горе, славе Ђурђиц. Током Првог српског устанка у суседно село **Губин До**, долазе **Пузовићи** „од Пријепоља“ кратко се задржали у Доброселици на Златибору, славе св. Василија Великог. У исто време у ово село долазе **Василијевићи** из Рутоша славе св. Пророка Јеремију. У **Рибашевину** почетком XIX века досељавају се **Петровићи** - **Ерчугићи** из Расног код Пријепоља, славе св. Николу. После Бабинске буне у ово село долазе по једна породица **Голубовића** и **Ћировића** из Косатице, славе св. Јована Крститеља и **Тимотијевићи** „од Бање“, славе св. Стефана.

У истом периоду у суседну **Гостиницу** „од Пријепоља“ досељавају се **Бадњаревићи** - **Бадњари** (славе св. Ђорђа) и **Јелићи** (славе св. Јована) и **Бошњакчићи** (славе св. Николу) и **Матијевићи** из Кратова, славе св. Ђорђа.

У село **Косјерић** које је 1893. године проглашено за варошицу, у првој половини XVIII века доселила се браћа **Милија** и **Тулмир Дивац** из истоименог села код Пријепоља. Одмах по доласку у ово село поделе се и Милија са породицом насели се у засеок **Палеж** а Тулмир пређе реку Скрапеж и насели се на брдо које се по њему прозове **Тулмирско брдо**. Милијини потомци су данас **Милићи** и **Лукићи** у Палежу, **Марковићи** и **Чолићи** у суседној Дрмановини и **Милијићи** и **Љубичићи** на косјерској Градини. Тулимирови потомци су данашњи **Тулмировићи**. И данас ове фамилије понекад називају **Дивци** – **Дивчевићи**. Славе св. Николу. После скоро 50 година, у Косјерићу засеок **под Барама** досељавају се **Грбе** - **Грбићи** (славе св. Николу), **Џувери** - **Матовићи** (свештеничка породица, славе Лазареву Суботу) из Косатице. У косјеричку **Мионицу**, за време Првог устанка досељавају се, **Дејановићи** - **Дејани** из Врбова код Пријепоља, славе св. Стефана, **Јовелећи** - **Јовеле** „од Нове Вароши“, славе св. Ђорђа.

Око 1835/36. године у **Брајковиће** код Косјерића досељавају се **Деспотовићи** из Вранеша код Нове Вароши, славе св. Ђорђа. **Марковићи** „од Пријепоља“, славе св. Николу, **Јовановићи** из Челица славе св. Ђорђа.

У субјелско село **Тубићи** које се јужно граничи са лужничком Трнавом основао је неки **Милија Туба** око 1720. године. Доселио се са породицом из нововарошке Бистрице

старином од Никшића. По њему ово село добило је име. Његови потомци су данашњи **Милијићи** и **Петрићи**. Славе св. Луку. Неколико деценија касније у комшилук код Милија Тубе доселио се неки Лека из Рутоша; данашњи **Лечићи** у Тубићима, славе св. Ђорђа. Касније долазе **Ђокићи** из Бистрице славе Лазареву Суботу. **Ђоковићи** из Радојиње, славе св. Николу, **Ерићи** из Рутоша славе св. Архангела Михаила.

За време Кочине Крајине (1788-1791) у **Бјелоперице** суседно село до Тубића доселили су се **Василијевићи** из Челица преко Увца, славе св. Ђорђа, **Штулићи** из Радојиње, славе Лазареву Суботу и **Пантићи** из Рутоша, славе св. Ђорђа.

После 1830. године у повленско село **Таор** досељавају се **Радосављевићи** - **Шушовићи** стара хајдучка породица „од Нове Вароши“, скрили се међу фамилију Кузмановића у овом селу. Славе св. Николу. У суседне **Радановце** у време Кочине Крајине досељавају се браћа **Матовићи** – **Челине** из Челица код Нове Вароши. Данашњи **Матовићи** и **Ранковићи**, славе св. Ђорђа. У косјерићку **Сјечу Ријеку** после Бабинске разуре, досели се неки **Радојевић** са породицом из Бабина, славе св. Ђорђа. У **Цикоте** селу источно од Сјече Ријеке, најстарији досељеници су **Кланцаре** од Пријепоља. Старе **Кланцаре** су били мајстори „на камену“ дошли у ово село у првим деценијама XVIII века. Од њих су данашњи **Гавриловићи**, **Благојевићи**, **Јовановићи** и **Петровићи**. Славе Лазареву Суботу.

У другој половини XVIII века у маљенско село **Душковце** доселио се неки хајдук **Јовко Мршеља** из околине Златара. Овде се Јовко смирио и посветио земљорадњи и сточарству и засеок у коме се населио постаде село **Мршељ**. Од њега су данашњи **Јовковићи** и **Мршељи**, славе св. Архангела Михаила. Неколико година касније у ново основано село **Мршељ** досељавају се **Тошићи** – **Петровић** из Ојковице, сродници Тошића у Штиткову и Тошића у златиборској Трнави. Славе св. Јована Крститеља. Иза њих долазе **Љубинићи** из Кучина код Пријепоља, славе св. Ђорђа. Између ових двеју породица населили су се **Тошићи** – **Матијевић** из Велике Дренове?, славе св. Ђорђа. Неколико деценија касније у фамилију Јовковића доселили су се **Нешковићи** из Радоиње, славе св. Николу, **Тодоровићи** у фамилију Љубнића из Косатице, славе св. Архангела Михаила, **Марковићи** у Јовковиће из Вранеша, славе св. Луку.

У подсуворско село **Богданица** (општина Горњи Милановац) крајем XVIII века населиле се хајдучке породице **Бајића** из Вранеша код Нове Вароши, славе св. Ђорђа и **Чоловића** из старовлашке Беле Реке, славе св. Јована Крститеља. Касније долазе **Вулићевићи** из Дражевића, славе св. Николу, **Вукашиновићи** из Челица, славе св. Николу. У суседне **Дружетиће** (општини Горњи Милановац) почетком XIX века досељавају се **Петровићи** из Рутоша и **Никићи** из Бистрице, славе св. Јована Крститеља, **Милутиновићи** из Вранеша, славе св. Николу и **Тешовићи** из Дражевића, славе св. Јована Крститеља.

У кабларско село **Јанчићи** негде на прелазу XVII и XVIII века досељавају се преци **Василића** из Челица, славе св. Николу. Доста касније у ово село досељава се породица **Бекута** од Нове Вароши, славе св. Јована Крститеља. У **Рошце** истоветно кабларско село у првој половини XVIII века доселили су се **Грбићи** из Косатице код Пријепоља, славе св. Николу. Тридесетих година XIX века у ово село долази једна породица **Виторовића** из Ојковице (можда Беле Реке) и **Станковића** од Нове Вароши, славе св. Ђорђа.

У подкабларско село **Тучково** (општина Пожега) спуштено до реке Мораве, у другој половини XVIII века, доселили су се **Бојовићи** из Радоиње сродници са **Бојовићима** из Штробца - Крчагова код Ужица. Почетком XIX века досељавају се **Матовићи** - **Џувери** из Косјерића старином из Косатице. У ово село довео их неки поп од фамилије **Џувера** из Косјерића. Из Косатице су и **Ћировићи** доселили се на позив **Матовића** - **Џувера**, славе св. Јована Крститеља.

У село **Гугаљ** одакле настаје Овчарско - кабларска клисура у другој половини XVIII века, насељавају се **Прокопије-**

вићи досељени из Орашца преко Увца, славе св. Архангела Михаила. **Кратовци - Николићи** из Кратова код Бање, од братства **Гудурића** (сродници Јовановића у Сирогојну и Гудурића у Љубањама и Љубовији). Славе св. Ђорђа. Једна грана ове фамилије под презименом **Кратовци** славе св. Стефана. По овој фамилији названа је **Кратовска стјена** на улазу у овчарско-кабларску клисуру. Током Бабинске буне у ово село долазе **Јовановићи** из Рутоша, славе св. Архангела Михаила, **Радовићи** из Бабина, славе св. Стефана.

ЧАРНОВАЊЕ

Опет за нас колац шиље,
то баш нешто ново није,
под чије ћу ја окриље
где ћу сада, Арсеније?

Ко и онда, опет за нас
палацају исте змије,
како јуче, тако данас
пут под ноге, Арсеније.

Огњишта нам запретена,
стрњике нам голе труну,
на која нам сад вртена
судба преде црну вуну?

У чије ће сада јасле
да Марија сина скрије,
кад су наше свеће згасле
где су лучи Арсеније?

Испијени сумњом истом
одакле смо, ко смо, шта смо?
Док се други ките листом
ми још и не проклијасмо.

Ветар нас ко лако семе
свуд развеје и премеле,
други давно дигли слеме
ми немамо ни темеље.

Рана наша свеболећа
огрезла у живе красте,
шта за ова три столећа
ми не знасмо, а ви знате?

Нити веру нит' неверу
не разлучих вактом овим,
на коме ћу ја северу
да свој усуд одјуговим?

На северу ти се згреја
пред југовом зимом љутом,
где је моја Сент Андреја
да ме згреје својим скутом?

Опет нам се видик мути
- и то знано од раније,
опет некуд маме пути
куд нас воде, Арсеније?

Милко Грбовић

У **Лорет** најудаљеније кабларско село (општина Пожега) пред Први српски устанак досељавају се сродници **Саватијевићи**, **Максићи** и **Милијевићи** из Вранеша, славе ?. Неколико деценија касније у ово село досељавају се **Николићи** „од Нове Вароши“, славе св. Јована Крститеља.

Најстарији досељеници у село **Пријановиће** код Пожеге, дошли највероватније почетком XVIII века су **Станојевићи** из „Старог Влаха“ неко село „преко Увца“, славе св. Јована Крститеља. Око 1835/36. године у ово село досељавају се **Марковићи** из Бабина, **Радојичићи** из Кратова, славе св. Никулу, **Грковићи** из Горњих Рутоша „до Нове Вароши“ славе св. Ђорђа. Касније вероватно после Бабинске буне досељавају се **Милјановићи** из Дражевића, славе св. Никулу и **Савићи** из Челица, славе св. Илију.

У **Бакионицу** код Пожеге у другој половини XIX века долазе **Симовићи** из Дражевића, славе св. Василија (Српска Нова Година), **Тешовићи** из Рутоша славе св. Архангела Михаила и **Крлићи** из Радоиње, славе Срђевдан. У пожешко село **Глумач** у другој половини XVIII века досељавају се браћа **Тешан** и **Симеун Дивац** од Диваца код Пријепоља. Од њих су данашње фамилије **Тешића** и **Ђокића**, славе св. Никулу. Крајем XVIII века у ово село долазе **Миловановићи** из нововарошке Бистрице, старином „од Никшића“, славе св. Луку. Неколико деценија касније досељавају се **Филиповићи** из Рутоша, славе св. Илију.⁵

У **Засеље** северозападно од Пожеге долазе **Матијевићи** из околине Нове Вароши, славе св. Јована Крститеља. После 1876. године у ово село досељавају се **Стојићи** из Бабина, славе св. Никулу, **Мировићи** из Радоиње, славе св. Јована Крститеља. Крајем XVIII века у **Врањане** досељавају се **Рабрени** „од Пријепоља“, славе св. Архангела Михаила.

У лужничко село **Тврдићи** које је данас у саставу општине Пожега у првој половини XIX века досељавају се **Јеротијевићи** из Челица, славе св. Никулу, **Комарице** од Бање, славе св. Јована. После Бабинске буне у ово село досељавају се **Живковићи** из Косатице, славе св. Никулу.

Око 1835/36. године у **Здравчиће** крај Пожеге досељавају се **Стојановићи** из Бабина, славе св. Никулу, **Милинковићи** од Плескоња из Бабина и **Словићи** из славе св. Архангела Михаила, **Ђуровићи** из Врбове (има их у Јабланици на Златибору) славе св. Јована Крститеља. После Бабинске буне у ово село досељава се једна породица **Матовића** из Косатице (сродници Матовића из Мачката), славе св. Никулу.

Током XIX века у **Радовце** источно од Здравчића, насељавају се следеће породице **Бошковићи** из Челица, славе св. Архангела Михаила, **Арсенијевићи** из Бање, славе св. Никулу, **Милинковићи** од Плескоња из Бабина и **Новаковићи** ? из Штиткове, славе св. Ђорђа.

Најстарији досељеници у село **Узиће** су **Јанковићи** дошли од Пријепоља старином од Грахова, славе св. Ђорђа. У првој половини XIX века у ово село се насељавају **Вучковићи** из Тоци, славе св. Илију, **Смиљанићи** из Челица, славе св. Луку и **Мандићи** „од Бање“, славе св. Ђорђа.

У **Висибабу** село крај Пожеге у првој половини XIX века насељавају се **Бербатовићи - Бербати** из Бабина, славе Ђурђиц и **Марјановићи** из Челица, славе св. Стефана. Нешто касније долазе **Ђирковићи** из Сељана, славе св. Никулу и **Скоковићи** из Врбове, славе св. Ђорђа. У **Расну** испред Пожеге у другој половини 18 века досељавају се **Полићи** из Кратова, (сродници са Полићима у Бјелотићима) славе св. Никулу, **Драшкићи** из Челица, славе св. Ђорђа и **Курмазовићи** „преко Увца“⁶ (највероватније из Вранеша), славе св. Никулу. (*Насијавиће* се)

Данило Станојевић

5 Вукићевић Миливоје, *Глумач, Ошањ и Врањани*, Титово Ужице 1985.

6 Павловић Љубомир, *Ужичка Црна Гора*, Насеља и порекло становништва, књ. XIX, Београд 1925.

„СВЕТИ САВА СЕ УВИЈЕК ПРОСЛАВЉАО У ЦРНОЈ ГОРИ, ЈЕР ЈЕ ОНА ЊЕГОВА ОЧЕВИНА“

У Црној Гори се данас у школама не слави школска слава – Свети Сава. Зашто је свети Сава засметао творцима новокомпонованог образовног система у Црној Гори? Нажалост, у Црној Гори Свети Сава је, поред низа других српских писаца избачен из наставног програма. Његово мјесто у уџбеницима, заузели су неки непознати књижевни ствараоци за које мало ко зна да су уопште писци. Очигледно да је неко преко њих хтио да упути поруку да у Црној Гори нема мјеста утемељивачу српске духовности и српске цркве – у крајњем да нема мјеста ни Српској православној цркви. Свети Сава је утемељио и пјесништво и бесједништво, зато је он наш свети отац наш први просветитељ и наш ујединитељ.

Вођене ирационалном тежњом да се у свему допадне западним центрима моћи, црногорске власти истрајавају на пројекту стварања новог човјека у Црној Гори. Тај пројекат прије свега подразумијева процес агресивне дукљанизације црногорског друштва, а као једна од личности која нарочито нервира идеологе евроатлантске дукљанске Црне Горе, нажалост је и први српски архиепископ Свети Сава—личност од непроцјењивог значаја и угаони камен како Србије тако и Црне Горе.

Колико је српски светитељ трн у оку такозваним Дукљанима довољно говори и детаљ да је у календару НВО „Црногорске православне цркве“ под датумом 27. јануар Свети Сава изостављен, док се Немањини на сваком могућем кораку прогањају и покушавају прогласити за „окупаторе“.

Свети Сава је дубоко укоријењен у Црној Гори, његов отац Стефан Немања је рођен у Рибници код данашње Подгорице. Дукљани желе да промијене црногорски идентитет и да створе, како су истакли прије десетак година, новог Црногорца који нема никакве везе са Србином. Највећи дукљански непријатељи су управо они српски великани који су са ових простора, а то су: Немања, Свети Сава, Свети Петар Цетињски, Његош, књаз Данило, краљ Никола, Вук Караџић, војвода Петар Бојовић...

Несрећни Дукљани којима смета Свети Сава, па га не прослављају, заборављају да је Свети Сава прослављан на Цетињу у вријеме владавине Петровића.

Када је ријеч о традицији и прослављању култа светосавља у Црној Гори, она је уведена „одлуком књаз Данила из 1856. године и тада је празник Светог Саве у Црној Гори озваничен као школска слава и од тада се Свети Сава у школама пуних 90 наредних година прослављао у континуитету све до 1946. године, када је одлуком „народних комунистичких власти“ престало одржавање светосавских прослава у школама у Црној Гори“. Свети Сава се прослављао и у старој Црној Гори, што, упућује да је „Православна црква у њој српска, односно да ју је и самостална црногорска држава сматрала органским дијелом Српске цркве, без обзира на њену принудну јурисдикциону разједињеност“.

Зато желе да га забране, али очигледно да су се преварили да могу силом да га потру из нашег памћења, јер како рече умни Васојевић Вук Караџић “Народу се на силу може узети све, али му се на силу ништа не може дати.“

Како историчари и хроничари пишу: “Свети Сава је наставио оно што је почео његов отац Немања, да сабере српски народ у једну државу, а да том државом руководи божија мудрост. Епископије које је поставио у Стону, у захумској области, на Превлаци, у зетској области, овдје у Будимљи, у рашкој области, у Жичи у области Мораве, у Призрену, на југу своје очевине, у Хвосну говоре видно каквом је духовном жеђу горио да сабере српски народ у једној држави, у једном језику и у једној цркви. Све што је дограђено послјије Светог Саве опет се ослањало на његову науку и подвиг и његову љубав према роду. О томе говори и Милешева на Херцеговини, и Грачаница на Косову, и Пећка патријаршија и Дечани у Метохији, али исто тако у новом времену многе цркве од Америке до Аустралије, па до оног храма на Врачару, који је слика пламена, којем су плануле његове свете мошти, да га боље виде Срби и сјеверно и јужно од Саве и Дунава. Тим сопственим пламеном Свети Сава се сјединио, стварно и за сва времена, са свим Србима који су разумјели Христову науку, као небески пламен на земљи“.

Има данас оних који хоће да потру Савино име у Црној Гори. Они су вјероватно заборавили да је дјело Светог Саве толико грандиозно да му је тешко наћи примјер поређења, не само у нашем, него и у другим народима. Свети Сава је био високо цијењен и уважаван још за вријеме свог овоземаљског живота. Димитрије Оболенски каже да је Свети Сава био највећа личност 13. вијека, а др Жарко Видовић, да је у тадашњој Европи Свети Сава сматран за најмудријег човјека. Све то посвједочава да није лако говорити о Светом Сави. Ја бих био слободан, да после свега написаног о нашем духовном вођи, Светог Саву назовем највећим српским ујединитељем. При том не мислим да је он ујединио наше територије и земље, мада је и то радио, као што су то чинили и многи други српски владари, него је Свети Сава суштински и безусловно ујединио православну вјеру и српски народ.

Плод те величанствене синтезе између хришћанске вјере и српског народа је светосавље, односно српско православље, које је и нашем народу и читавом свијету дало најдрагоцјеније плодове кад су у питању црквена архитектура, иконописање, духовност, култура, умјетност и етика. Светосавље је дало нови духовни идентитет српском народу. Српски народ је стари народ, неупоредиво старији него што то тврди званична историја, али тек са просветитељском мисијом Светог Саве долази до коначног духовног и карактеролошког обликовања Срба. Стога је светосавље у ствари преображење српског народа, а ко то не види тешко ће икада ишта видјети.

Треба подсјећати и овдје данас да се Свети Сава славио у нашем народу у школама на овим “простори-ма на светим водама Лима“ и “у турско вријеме“, што говоре и документа која су објављена у јединим српским новинама у Турској – „Цариградском гласнику“.

У „Цариградском гласнику“ бр.16 из 1904.године Иван А. Чукић, учитељ из Доње Ржанице, објавио је чланак у коме говори о Доњоржаничкој школи. Он, поред осталог, каже:

„Ево већ пета година од како је у овом селу отворена српска школа и од како у њој многи српчићи славе првог српског просветитеља Св. Саву. (...) Миралај Хамди бег испратио је прошле године два мајстора који су ову школску зграду из основа поправили. Нека му је велика хвала, а такође и Зејнел бегу који приложио 275 гроша преко свога опуномоћеника Асан ефендије на име помоћи сиромашним ђацима својих чифчија... Пошто у селу нема цркве то се народ на Светог Саву ујутру рано, искупио у школи гдје одржасмо јутрење. Обред су обавили поп Максим Поповић и поп Ново Недић...“. Даље се у чланку каже: „Пред многобројним народом из 6 села говорили су и то г. Мираш о чувању здравља, а потписати „Шта је темељ народности“... За све уредно весеље нека је хвала г. Мирашу, мјесном надзорнику Сави Чукићу, а особити мухтарима: Симону Чукићу, Милићу Аковићу и Нову Томовићу...“

Ево још једне репортаже у „Гласу Црногорца“ од 12. фебруара 1905. године, у броју шестом, на страни трећој, у којој се описује прослава Савина-дана у Бера-

нама, које су тада још биле под турском влашћу, у којој стоји: „Светосавска прослава у Беранама – Извјештач М. Н. пише: Хитам да извјестим поштоване читаоце „Гласа Црногорца“ да смо ми Беранци ове године, прославили школску славу – Св. Саву, свечаније но икада. Ове ретке, с радошћу пишем, јер се оваковом одзиву овдашњих грађана, има радовати сваки брат Србин, и нећу прећерати кад кажем, да Беранци у оваквим и сличним случајевима, могу послужити за углед другима, сразмјерно већим и богатијим варошима у царевини.“

Питамо се још једном зашто је онда Свети Сава засметао творцима новокомпонованог образовног система у Црној Гори, кад ни Турцима није? За Светог Саву се везују ријечи да смо ми Срби Исток на Западу и Запад на Истоку. И знајући за ту духовну располућеност овог простора, учинио је све да нас веже за Цариград, за источно православље. Као да је и тада видио да ће се западно хришћанство охладити и најчешће остати прича без живота, а да ће исток остати не само ријеч него живот и дјело. Зато је рекао и ону ријеч о слободи да се на земљи никоме не клањамо, него само небеском Јерусалиму. Као да је и тада видио колико ће та ријеч коштати српски народ, али је видио и да је “Страдање крста добродјетел”, како је то касније Његош записао. Зато ћемо прослављати Светог Саву, јер је он и нас Србе прославио.

*Пише: Горан Киковић,
професор историје*

САВИНО ПОЧИВАЛО У КУЧИМА

„Бројне су легенде како је Свети Сава стално ишао по српској земљи да учи народ јеванђељу и благосиља. Ишао је Савиним стопама, упутио се Савиним странама, па преко Савина врха дошао до Савина извора, ту се напио воде и одморио на Савином почивалу.“

Тако се једном догодило, када се Свети Сава враћао из Дукљанове земље да се упути преко Куча за Комове. Уморан од дугог пута, сјео је да се одмори у једном тјеснацу на самом уласку у селу Кржања и то мјесто, по сјећању Куча, и данас се спомиње као Почивало светог Саве“.

Овако су радови на обележавању и уређењу Савиног почивала најављени у „Хроници 2017“ коју као свој годишњи извештај о раду, у професионално урађеној публикацији и завидној графичкој опреми и штампи, издаје Фонд за развој Куча „Марко Миљанов“ у Подгорици. Фонд је урадио оно што је најавио. Савино почивало у Кучима, у присуству великог броја верника и грађана, 31. маја 2018. освештао је митрополит црногорско-приморски г. Амфилохије. Легенда по којој је Свети Сава почетком 13. века пролазећи преко Куча ка Комовима одморио у селу Кржања, осим у сећањима Куча уклесана је и у камен. Обележавање Савиног почивала осмислио је свештеник Драган Митровић који је за „Хронику“ рекао: „На Почивалу светог Саве застаће и случајни пролазник, и путник намјерник, и божији угодник, и туристички и духовни вјерник, да се окријепи и одмори, уздижући очи према крсту и икони Светог Саве“.

М. Р. Цмиљановић

Митрополит Амфилохије на освешћењу Савиног почивала

ПРИЧА О НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

КАКО ЈЕ СТРАДАЛА „КУЋА НЕСАГОРИВИХ РЕЧИ“

Наша национална библиотека сиварана је 100 година, а онда је несћала за један дан и сви њисани сћоменици који су сведочили о њосћојању једног народа ѡрећворени су у ѡећео судбоносног 6. априла 1941. године

Бiblioteке се не праве, оне расту, а књиге су вредније од свих споменика украшених сликама, рељефом и дуборезом, зато што саме граде споменике у срцу оних који читају. Ово је прича о књизи посвећеној Народној библиотеци Србије, националној институцији која је прави доказ изреке са почетка овог текста. Аутор научне монографија „*Кућа несагоривих речи: Народна библиотека Србије од 1838. до 1941. године*“ је Дејан Ристић, српски историчар и преводилац, један од водећих стручњака у области интегралне заштите и управљања културним наслеђем, а обављао је дужности управника Народне библиотеке Србије, државног секретара за културу... Ова научна студија истражује и представља први век српске националне библиотеке од њеног оснивања у Крагујевцу, до њеног потпуног уништења у Београду у шестоаприлском бомбардовању.

Занимљиво је да је аутор компаративном анализом дошао до тачног датума оснивања Народне библиотеке - 12. јула 1838. године у Крагујевцу спајањем библиотеке у саставу Министарства просвете и књижног фонда раније формираног при Типографији у Београду. Било је потребно више од једног века да се затвори својеврстан круг питања и дилема у вези с датумом и местом оснивања националне библиотеке. Од оснивања библиотеке, све до 1945. године, дакле дуже од једног века, сви њени управници били су историчари или историчари књижевности. Од 1945. на чело националне библиотеке довођени су „истакнути друштвено-политички радници“ или, евентуално, истакнути савремени ствараоци. Ристић је, каже, једини имао привилегију, али пре свега одговорност да као историчар буде на челу националне библиотеке, једне од пет централних установа културе у Србији.

Када је библиотека настала 1838. године, њен „нуклеус“, или један од најзначајнијих фондова, била је Дворска библиотека династије Обреновић, која се и данас чува у Народној библиотеци Србије. Њој су, потом, придруживане друге личне библиотеке, а кроз обавезни примерак публикације, који свака библиотека има, она је током свог постојања обогаћивала свој фонд. Народна библиотека Србије данас броји око шест милиона библиотечких јединица, распоређених на више од 100 километара полица, на пет спратова испод земље! Хронолошки оквир, од најстарије библиотечке јединице до најновије, сеже од XI века до данас. Сваког дана у Народну библиотеку Србије стигне између два и шест дужних метара библиотечке грађе, пре свега из Србије, али и из целог света! Географски посматрано, грађа са територије читавог света, са свих континентата представља богату ризницу непроцењиве вредности.

- *Вредности националног фонда, односно онога што чува Народна библиотека Србије ѡри ѡућа је већа од ѡрећнутих девизних резерви наше земље које, што у валути, што у злату, износе око 10 милијарди евра! То библиотечко благо од око 30 милијарди евра чува 200-ак људи* – каже Ристић, који са жаљењем констатује да још од XIX века постоји континуитет суштинске небриге према овој установи, уз кратка раздобља када је било позитивних помака.

Судбоносни 6. април

Ристић каже да је као историчар знао да је однос према Народној библиотеци Србије, и за време краљевине Ср-

бије, и у периоду краљевине Југославије био лош, али – не у том обиму, не до мере која се може описати као свесно угрожавање безбедности грађе, упркос вапајима свих управника ове институције.

- *На крају је завршено ујраво онако како су они ѡрећвићали у својим најјрћњим ѡрећсказањима, а што је да ће све бити уништиено. Све је уништиено у бомбардовању 6. априла 1941. године, иако је Народна библиотека Србије доживела и делимично сћрадање националног фонда од 1914. до 1918. године. Чак ни ојомена из Првог светског рата, која је још била „жива“ у међуратном ѡериоду, није била довољна да реађују ѡријадници ѡдашњег ѡолиитичке и културне елите. Библиотека је у ѡећео ѡрећворена у ѡожару који је ѡрајао чећири дана, док се на крају није уђасио сам о себе, будући да га нико није засио* – подсетио је Ристић.

Он је навео да је 6. април датум који је обележио историју Народне библиотеке Србије, за коју је држава први пут обезбедила зграду 6. априла 1921. године. Била је то зграда на Косанчићевом венцу која је уништена тачно на 20-годишњицу отварања. Садашња зграда Народне библиотеке Србије отворена је 6. априла 1973. године.

- *Занимљиво је да је ѡо доласку нациста на власт у Немачкој, ујраво 6. априла 1934. године донета одлука о јавном сћалавању нејодобних књига. Из библиотеке, са универзитетта, из школа, изношене су књиге и сћалаване неким, гоћово ритћуалним церемонијама на ломачама, махом ноћу. Како је Немачка освајала нове ѡеритћорије, ѡај ритћуал ширио се и на друге земље. Практично, највећа ломача књига у читтавој Европи била је на Косанчићевом венцу од 6. до 9. априла 1941. годин. То је једина национална библиотека која је ѡлански уништиена, не само у Другом светском рату, већ уоитће у истћорији Европе. То је највећи културни злочин ѡрема културном наслеђу учићен на ѡлу Европе у читтавој истћорији сћарог континентта. Све оно што је чувано у ѡој зграду, несћало је у сћрашном ѡламену и у ѡећелу који је био развејан ѡо читтавом зграду ѡоком ѡрвих недеља априла ратне 1941. године. Ићак, чини се да, нажалост, нисмо извукли истћоријске ѡоуке из делимичног сћрадања националног фонда у Првом и ѡећовој ѡоитћуног сћрадања у Другом светском рату. Наш однос ѡрема култури и даље је веома разочаравајући и забрићавајући* - сматра Ристић.

Својом књигом, каже, није желео само да испишује историју националне библиотеке, већ да проба ту институцију да оживи кроз људе који су у њој радили, да то не буде историја зидова, већ историја људи. Из те плејаде ликова управника Народне библиотеке Србије издвојио је потпуно заборављеног Филипа Николића, др Ђуру Даничића, Јанка Шафарика, Стојана Новаковића, Јована Томића, Драгишу Станојевића, Нићифора Дучића, Љубу Стојановића...

- *Национална библиотека била је једина устћанова културне у Србији која је давала, амбасадоре, министре, ѡрећседнике влада, академике, ѡрофесоре универзитетта, шефа државе. Она већ 180 година чува идентитћет нашег народа и што у њој и сада раде сћручњаци уз већу или мању, најчећше мању ѡодршку сојсћивене државе* – истиче Ристић и подсећа да су већ 7. априла 1941. године, дан после уништења комплетног националног фонда, библиотекари НБС започели његову реконструкцију и то без суштин-

ске подршке државе. Захваљујући томе што је био познат садржај онога што је страдало у бомбардовању, до сада је реконструисано 98 одсто тог фонда! Прибављено је, дакле, све оно што је постојало у дуплику: штампани материјал, читав низ сегмената старе и ретке библиотечке грађе, али оно што никада неће моћи да буде обновљено су уникати (збирка српских средњовековних рукописа, посебни фондови, личне библиотеке, легати).

„Београд и НБС сравнити, Атину – ни такнути“

Осим што монографија „Кућа несагоривих речи: Народна библиотека Србије од 1838. до 1941. године“ може да се

НЕДЕЉНА МОЛИТВА ЗА РЕЧ

Сад справе броје наше кораке...
Врхунац безбожја!
Умножавају се греси...
Будна сам
Клоним се накота
Бежим из брлога

Док Јагођави у чвор
везује језик
Мождани талас равна
под челик
чипује различност у истост

Непресушни извор речи
преводи у lajk
tač
klik
šer
tvit

Господе!

Има ли живих?!
Нема.
На све си пристала, руљо!
Јер нема Његоша
Ни Киша
Ни Ћопићевих оловака
Ни Исидориног самотништва
Ни Лалићевог молитвишта...

Господе, врати нас срицању писмена
клечим ...
На ораховој, ако треба!
Језику матерњем на ком се
Једино воли и пева
Пати и снева...!

Ланује, тугује,
Лудује, чарује...
Жарује, санује...
Варује, дарује!

Господе, само погледај
И – крај...

Барем нас подсети
да од почетка до послетка
Једино Ти
Бројиш наш корак.

Гордана Боранијашевић

чита, она је и прва научна студија у Србији написана на српском језику која може и да се гледа, јер је за сценарио документарног филм „Сећања из пепела“ у продукцији Филмских новости и Националног филмског архива Србије, послужила управо ова књига. Током рада на филму коришћена је бројна архивска, библиотечка, музеолошка и аудио-визуелна грађа из више од 20 установа – архива, музеја, библиотека, факултета. Филм први пут представља изузетне сегменте националног културног наслеђа (архивалије које сведоче о оснивању НБС, запаљиви пројектили којима је погођена НБС, делови сачуваног националног фонда, оригинални снимци суђења немачком генералу Александра Лера, који је бомбардовао Београд и којем је за то суђено у Београду 1947. године, за тај „посао“ одабрао је лично Адлоф Хитлер..

- Након демонстрација 27. марта 1941. којима су Срби кроз јавни пројектил демонструирали свој антифашистички став, ишло није урадила било која дружа европска нација, Хитлер је донео одлуку о хијном најаду на Југославију. Лично је изражио да се не поштују међународне норме, да напад на Београд има карактер одмазде и да му се доведе ваздухоловни генерал који је у септембру 1939. сравнио Варшаву са земљом. Генерал Лер је добио задатак и одрешене руке, па су 6. априла 1941. фашисти извршили исто-времени напад на две државе – краљевине Југославију и Грчку. Хитлер је дао изјаву сарадницима да му је изузетно жао што „мора да рађује прошив племеништо жрчког народа“, па је забранио да Ашина буде такнућа, а да, исто-времено, Београд буде сравњен са земљом. То је и учињено, јер је у Београду током нацистичког бомбардовања „збрисано“ са лица земље више од 80 одсто објеката. На плановима зрада посебном бојом била је обележена НБС и она је зашћана зашћивим, а не експлозивним зранатама. Гађана је већ у првом таласу. Лер је сведочио да је за нацистичку Немачку „приориетет приликом бомбардовања Београда имала НБС“, па тек онда војнички и стратешки циљеви. На питање југословенских официра зашто баи Народна библиотека, он је одговорио: „Зашто ишло је у тој усјанови сачувано оно што је вековима чинило културни идентитет штог народа.“ Ту је дошло до поклањања једне вишедеценијске инерне небриже са свешћу нападача о значају институција. Одговорност југословенских власти налази се у конципираном игнорисању неопходности да се Народна библиотека Србије обезбеди наменски зраћен објекат, односно да се предузму одговарајуће мере за физичку зашћину фонда од опасности изазваних природним катастрофама или оружаним сукобима. Нацисти су први применили изв. „шотални рај“, јер је уништавање културног наслеђа од стране окупатора у Србији вршено систематски. Ту мајрицу преузеле су многе земље након Другог светског раја, па сада сведочимо уништавању Палмире у Сирији, Будиних стана у Авганистану, нашег културно-историјског наслеђа на Косову и Метохији – истиче Ристић.

НАТО је уништио фондове Архива Југославије

Од њега сазнајемо и једну поражавајућу истину о којој се у српској јавности мало зна и говори. Пре бомбардовања Србије 1999. године, најдрагоценији делови архивских фондова Архива Југославије били су дислоцирани из зграде Архива Југославије и склоњени у посебна војна скровишта на Сењаку,

- Њих су НАТО снаге бомбардовале до изнемоглости, иако су у питању били подземни објекти од армираног бетона. Бомбардовали су их вишећонским зранатама да би могли да пробију неколико метара дебеле армиране зидове у бункерима. Та зраћа је ирајно уништена! То су најдраго-

ценији фондови Архива Југославије. Мајрица је иста: у априлу 1941. године убијана је једна земља, краљевина Југославија и уништивана је њена идентитетска инстинкција – Народна библиотека Србије која је од 1919. године обављала функцију и Националне библиотеке Југославије, а у НАТО бомбардовању заћан је Архив Југославије. Најаднућа је земља и заћан је нуклеус те земље, мајеријални траг њеног постојања. Прошле године и тај најновији злочин је постојао пунолетан, а ја нисам чуо да је ико у јавности поменуо случај уништавања архивског фонда Архива Југославије. Тако је и када говоримо о Другом светском рату: рејко ко ће поменути контекст систематског уништавања културног наслеђа на територији целе бивше Југославије, а посебно на територији данашње Србије. Моја књига није исана као ојмена, али пуно оних који су дошли до ње исакли су да су осетили тај израз ојмене. Очиљдно сам, иако то није био мој циљ, најисао неке редове који су ојмићући. Они су, због тога што је корићена архивска граћа, најалост, и свевремени, што је посебно забрићавајуће за све нас. У епохи глобализације сећања се доживљавају као нешто што ојерећује, културно наслеђе и култура као рејроградни, а не као ресурс. У том контексту нама као пријадницима једног малобројног (не малог) народа прећи ојасност од губићка сојственог идентитетска. С једне стране нећајемо као нација у физичком смислу, а с друге стране – сами дозвољавамо да нам се нарушава идентитет или да сами нарушавамо сојственом небригом и нечувањем сојственог идентитетска кроз бригу о културном наслеђу – опомиће Ристић.

Целина књиге, под насловом “Мејште у јодруме! Збриште како знајте!”, тако је названа због несхватљиве изјаве

некадашњег министра просвете Милоша Трифуновића. На дневној основи, пратећи дешавања која су се одиграла током раног пролећа 1941. године, та целина указује на трагичну судбину НБС, али и покушава да пружи одговоре на питања шта су били мотиви и ко су били појединци посредно и/или непосредно одговорни за уништење националног фонда. Нико никада није кривично гоћен због чина свесног и планског уништења НБС, али књига “Кућа несагоривих речи” и документарни филм „Сећања из пепела“ су својеврсни израз захвалности и поштовања аутора према управницима и стручњацима НБС који су током првог века њеног постојања континуирано јачали свеукупне капацитете те установе. Оне су и својеврсна опомена и подсећање на судбину установе културе од несумњивог националног значаја, која се у највећем делу своје бурне прошлости суочавала са отвореним игнорисањем од стране сопствене државе. Опстајући у тешким временима, Народна библиотека Србије и изузетни појединци који су у њој радили, показали су својим и потоњим генерацијама редак пример стручности и пожртвованости у бризи о најдрагоценијим збиркама покретне културне баштине на нашим просторима. Запослених у НБС је у 19. веку најчешће било мање од 10, а у 20. веку највише их је било пред Други светски рат –18, са све управником који и сам ложи дрва и угаљ, мења сијалице, ради као послужитељ.

Кратер на Косанчићевом венцу стоји и данас, 77 година после ратног пролећа током којег је, после вишедневне ватрене стихије, у потпуности нестало здање Народне библиотеке Србије. Дејан Ристић истиче да то велико удубљење болно подсећа на један од најперфиднијих злочина и културолошки и етички понор у којем живимо.

Марина Миљковић Дабих

УВИЈЕК ИСПРЕД - ХИЛАНДАР

Прослов и благослов

Наш си кров

Са кога се вијекови виде

Они испред и они иза нас

Најдража стража

Наша путокажа

Којом се на Небо иде

Оно испод и оно изнад нас

Православна вјеро

Наше си перо

Којим исписаше крштенице

Онима иза и онима испред нас

Тропрста порука

Савина рука

Освешта Студенице

Онима испред и онима иза нас

Баштиник и бесмртник

Наш си типик

Светосавска духовна прећа

Онима испред и онима иза нас

Само Срби(они)ма докучива

Наша си мироточива

Застава и мећа

За оне иза и оне испред нас

Освјешћење и прочишћење

Наше си памћење

Ћирилично Вуково слово

Онима испред и онима иза нас

Првенац и вјерозденац

Наш си Горски вијенац

И јуначко Косово

За оне иза и оне испред нас

Маслинова гранчица

Наша си Тројеручица -

Трећа рука помаже

Оне иза и оне испред нас

Срб(ион)и траже

Да живи чесница

Мрве њене душу снаже

Онима иза и онима испред нас

У наше душе

Вијекове наниза

Наш си Савиндару

За оне испред и оне иза

У нашем календару

Вјечан си Хиландару

Увијек испред и увијек иза

За оне иза и оне испред нас

Живко Вујић, Бањалука

ЗНАМЕНИТИ ИНЖЕЊЕРИ КРАЉЕВА ИЗ XIX ВЕКА

У Србији се ове године, уз организацију Савеза инжењера и техничара Србије (СИТС), као и уз покровитељство Српске академије наука и уметности (САНУ), обележава 150 година инжењерске организације Србије (1868-2018), као најстарије инжењерске организације на Балкану. Пуну подршку обележавању даје и Удружење инжењера и техничара „Добривоје Божић“ Краљево и Народна техника Краљево. Разлог томе је што Краљево има своја два инжењера који су великани европског и светског ранга, поред још неколико великана националног ранга, а рођени су у XIX веку.

Инжењерска активност у Кнежевини Србији почиње тридесетих година XIX века и након тога интензивно напредује са укључивањем у технички развијену Европу, посебно у домену грађевинарства, урбанизма, архитектуре, планирања, пољопривреде, шумарства, рударства и машинства. То се посебно огледа у домену образовања. Инжењерска школа је формирана 1846. године у Београду и кратко је трајала. Технички факултет је, при Великој школи, почео са радом 1863 године. У овом веку у Србији је постојало око 600 инжењера. На почетку то су били инжењери „из прека“ (Срби и други из Аустроугарске монархије), а касније и наши школовани у иностранству (Немачкој, Аустрији, Белгији, Русији и Француској) или у Србији на Великој школи/Универзитету (од 1863. године односно 1905. године). Прво право индустријско предузеће у Србији је Војнотехнички завод у Крагујевцу из 1853. године.

Краљевачка инжењерска прича почиње у сфери урбанизма почев од 1832. године. Тада планер Лази Зубан из Београда црта први урбанистички план за Карановац (Краљево од 1882. године) и Пожегу (међу првима у Србији). Овај план карактерише велики кружни трг са мрежом правих улица по чиме је Краљево и данас препознатљиво. Њега је први реализовао Петар Лазаревић Цукић, капетан Подибарског среза у Карановцу од 1833-1836. године.

У XIX веку Краљево су обележила четири нова грађевинска објекта и то : Карановачка црква (1824), Господар Васин конак (1831), Зграда начелства (1853) и Стара школска зграда (1873) која је највеће школско здање у Србији, после Велике школе у Београду - Капетан Мишиног здања. У овом периоду је знатно обновљен Манастир Жича (1856). Краљево није имало окружне инжењере јер су они у Србији постављани почев од 1852. године. Краљево у овом веку није имало право индустријско предузеће. Имало је „погоне“ за обраду камена и мермера, израду боја, израду пољопривредних алатки, власник Михајло Чебинац, и слично. Они су били кратког даха. Постојао је парни млин у Рибници, чији су власници Кнежевић и Радовановић, а у организацији проте Саватија Божића направљена је 1899. године прва бања - Матарушка. Прва хидроцентрала је направљена 1903. године на реци Рибници. Међутим, Краљево је добро знало да је будућност у знању. И после дугогодишњег залагања и сопственог улагања у Стару школску зграду није успело да добије гимназију у овом веку, али су добили нижу средњу школу тј. нижу пољопривредну школу (1882), познату као Рагарска школа. Заправо у Пожаревцу је 1880. године угашена средња пољопривредна школа и формирана, за степен нижа, у Краљево. Тако ће овај сте-

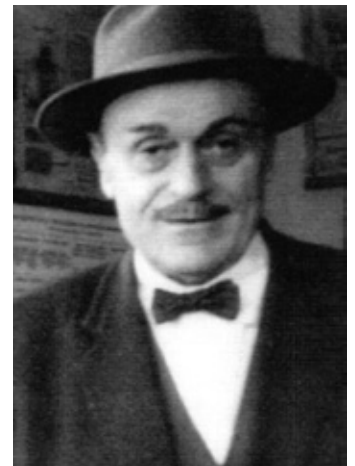
пен образовања средње школе у Србији остати све до 1927. године. Школа у Пожаревцу, а од 1882. године у Краљево, била је центар пољопривредне интелигенције у Србији. На почетку кадар је био „из прека“, а касније она постаје расадник кадрова за развој пољопривреде и шумарства у Србији и шире. Отуда, Краљево има више великана из реда пољопривредне интелигенције из тог доба, а који су предмет овог рада.

Краљево је имало среће да се у њега, 1894. године, доселио свештеник Саватије Божић са својом вишечланом породицом из Рашке. Ова породица ће изродити четири врхунска инжењера, који су завршили високе елитне школе у разним градовима Европе (Добривоје, маш. инж.; Божидар, грађ.инж.; Милија, руд.инж. и Роксанда, грађ. инж.). Прота Саватије Божић је био највећи јавни стваралац тог доба у Краљево и велики бранилац слободе српског народа. Децу је доследно саветовао да само знањем и радом могу помоћи себи и својој домовини. Божидар је био Солунац и пројектант пруге Краљево-Косовска Митровица, Милија - директор рудника Трпача и Роксанда пројектант на реконструкцији цркве Светог Марка у Београду и пруге Београд-Бар. Основни приказ живота и дела најстаријег сина и светског великана инж. Добривоја Божића је приказан у *Савиндану*, бр.27 од 27. јануара 2017. године, с тога се овде, из обавеза према наслову рада, дају најосновнији елементи из његовог живота и дела.

Из претходног, може се закључити да је Краљево у XIX века имало инжењере међународног и националног ранга из више области инжењерства. Овде ће бити кратко приказани само они најзначајнији, а према расположивим подацима.

Машинство

Инжењер машинства ДОБРИВОЈЕ С. БОЖИЋ, рођен је 4. јануара 1886. године (по Грегоријанском календару) у вароши Рашка, срез студенички, округ чачански, Краљевина Србија, од оца Саватија Божића и мајке Босилке. Божићи у Краљево живе од 1894. године, па све до 1960. године, када се прота Саватије упокојио у 101. години живота. Данас у Краљево постоји Божића кућа, која је под заштитом државе Србије. Инж. Д. Божић се школовао у Рашки, Краљево, Крагујевцу и Карлсруе у Немачкој, где је стекао диплому инжењера машинства 1910. године. Инж. Д. Божић се враћа у Србију и запошљава се 1911. године код Српске државне железнице. Државну железницу напушта 1923 године и посвећује се истраживању и стваралаштву у домену кочења шинских возила преко своје фирме. Практично, инж. Д. Божић је у свом радном веку био запослен само у Србији. Већи део живота је провео у Београду, али је место боравка из нужде рата и власти морао да мења (Србија, Канада, САД, Француска

и др.). Као добровољац учесник је Балканског и Великог рата. Био је логораш у логору Нежидер у Мађарској од 1916. до 1918. године. Умро је у Београду 13. октобра 1967. године и сахрањен у породичној гробници на Новом гробљу у Београду. Његови потомци данас живе у САД.

Инж. Д. Божић је изумитељ светског ранга. Свој научни и стручни допринос у инжењерству је дао у области железничког машинства, аутоматике, ваздухопловства и турбина. Његов допринос кочењу шинских возила је раме уз раме са доприносом Американца Вестинхауса - оца пнеуматске кочнице. Дао је оригинално решење кочника и разводника и први решио аутоматско регулисање силе кочења и брзине вагона. До данас, није утврђен коначан број његових патената. Листа, тренутно, садржи 62 патената из 18 различитих земаља. Већина, 57 патената се односи на пнеуматски систем кочења возова, од првог из 1913 године, па до последњег из 1964 године. Има патенте за пулсирајући млазни мотор, као и патенте везане за гасну турбину. По броју патената, код нас, сврстава се као трећи (после Тесле и Пупина) и засигурно припада врху инжењера код Срба, заједно са Теслом, Пупином и Миланковићем. Још 1928. године, добио је европски сертификат за железничку кочницу под називом *Божић кочница*, која је била саставни део многих возова у Европи, а коју је производила *Шкода* и чији су принципи и основна конструкција остали као основ до данашњег дана.

Пољопривреда

Др ЂОРЂЕ РАДИЋ, рођен је у Великом Бечкерку (Петроград, Зрењанин), у Банату, Аустројско царство, 22. априла 1839. године, где му је отац био свештеник. Основну школу завршио је у родном месту, а гимназију у Оравици, Карловцима и Винковцима. Након гимназије, Ђ. Радић завршава пољопривредну школу у Калчавци код Прага (тада Краљевина Чешка) 1859. године са

оценом „одличан у сваком правцу“. Усавршава се на позив Књаза Шварценберга на његовом имању. Одатле се 1861. године упућује у Суботицу, где му је отац био премештен за пароха. Активан је у проучавању по Банату, Бачкој и Срему. Враћа се у Нови Сад 1862. године, где почиње издавати и уређивати лист *Сељак*, за „поље, кућу и башту“. Ради усавршавања борави у Аустрији, Штајерској, Швајцарској и др. Године 1864. положио је професорски испит из „природних наука и јестаственице“ на Бечком Универзитету. Затим бива професор Гимназије у Новом Саду. Наставља обиласке разних области ради проучавања тамошње пољопривреде по Немачкој, Француској, Белгији и Холандији. У 29. години живота положио је, 1867. године, на Бечком Универзитету први од Срба „докторат филозофије са пољопривредном расправом“.

Чувши о њему кнез Михајло га позива да дође у Београд да му помогне у поновном дефинисању Земљоделске школе на Топчидеру, „по новим начелима“ (1867. године). Радић се овом позиву радо одазива. Од тада се

он окреће према слободним српским земљама: Србији и Црној Гори. У Србију коначно прелази 1869. године. Одмах се укључује у рад Друштва за пољску привреду (касније Српско пољопривредно друштво), као секретар и уредник друштвеног листа *Тежак*.

У Србији почиње ново раздобље живота и рада др Ђ. Радића. Високо образован стручњак са богатим европским искуством у пољопривреди, радо дочекан у Србији, он ће остати у њој до краја живота, с тим што је провео три године, на сличном послу у Црној Гори, на позив књаза Николе. Тамо оснива Земљоделску школу у Даниловграду (1875), али рат са Турцима 1876. године прекида рад школе на самом почетку. После истека уговора са управом Просветног одељења, Сената у Црној Гори, 1878. године, Ђ. Радић се враћа на место професора у Земљоделско-шумарској школи у Пожаревцу.

Године 1882. основао је Ратарску школу у Краљеву и постављен за њеног управитеља. На место управитеља био је биран и смењиван два пута, а као пензионер и трећи пут, 1897. године. Као пензионер, др Ђ. Радић наставља своју интензивну активност у раду Српског пољопривредног друштва на *Тежаку* и *Пољопривредном календару* и писању многих чланака и књига. У раду је наилазио на препреке различите природе (политичке, територијалне, заосталост и др.). Кратко је био и председник општине Краљево 1916. године у време аустроугарске окупације, што се различито тумачи до данашњег дана. Умро је 11. октобра 1922. године, у Краљеву у 84. години, где је и сахрањен.

Др Ђорђе Радић, објавио је четрдесетак књига и брошура, око тридесет чланака у календарима и сличним публикацијама, као и око 560 чланака у листовима које је уређивао, у току педесетогодишњег рада. У време када феудални односи у пољопривреди прерастају у робно-новчане, када су дрвена ралица и срп били главно оруђе ратара, кад тек почињу пољоприврене школе, кад скоро да није било публикације на нашем језику, др Радић је несебично своје богато знање и искуство преносио широком кругу заинтересованих. Осим тога он уводи нове сорте биљака и пасмине домаћих животиња и својим публикацијама подстиче напредне мере пољопривреде. Он се сматра претечом рада на хибридикацији кукуруза. Више његових књига су дуго година биле као основни уџбеник у Србији, Војводини, као и у српским школама у Аустроугарској. Отуда, он има изузетне заслуге за развитак наше пољопривреде, а посебно пољопривредног образовања. Имао је велику жељу да поред пољопривредног преображаја учини културни преображај у српским земљама. У томе је имао много проблема. Био је одличан познавалац више језика. Тако је поред класичних језика, старогрчки и латински, свог матерњег, српског језика, знао још пет живих језика (мађарски, румунски, немачки, чешки и француски), а служио се литературом из Енглеске, Италије и Русије.

Био је члан многих страних друштава широм Европе, међу којима је Француско национално агрикултурно друштво (данас Француска академија за агрикултуру у Паризу). Био је почасни члан Краљевске српске академије наука. Крајем 1914. године био је почасни члан у 67 пољопривредних културних установа. Др Радић био је носиоца великог броја домаћих и страних одликовања, од којих 14 највиших ордена са лентом.

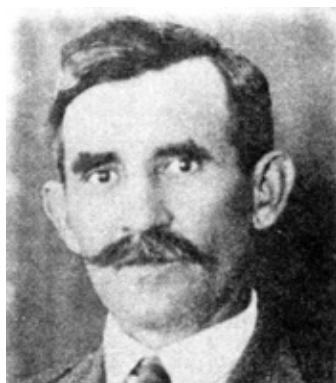
Како је Пољопривредна школа у Краљеву била једина у Србији, тада за скоро све области пољопривреде (у Бу-

кову код Неготина 1891. године је формирана Школа за винодеље и воћарство), у ову школу је долазио или се у њој формирао знатан број пољопривредног кадра који је био носилац развоја пољопривреде. Неки од њих су се посебно издвојили и они ће бити кратко приказани овде (поређани по години рођења), а то су: Павле Тодоровић, Благоје Тодоровић, Милорад Палеташевић, Доброслав Тодоровић и Драгомир Тосић.

ПАВЛЕ ТОДОРОВИЋ (1853-1927), студирао је права и агрономију у Крижевцима, а потом пољопривреду у Бечу. Био је управитељ школе у Краљеву (1889-1895) и у Букову, а затим начелник Министарства народне привреде. Један је од пионира научноистраживачког рада у пољопривреди у Србији. Објавио је око 20 књига из области пољопривреде и сматра се најплоднијим писцем тог доба, после др Ђ. Радића.

БЛАГОЈЕ ТОДОРОВИЋ (1859-1933), рођен је у Крагујевцу 1859 године. Овде је завршио основну школу и пет разреда гимназије, а затим Земљоделско-шумарску школу у Пожаревцу. Био је наставник и управитељ Земљоделске школе у Краљеву и Винодељско-воћарске школе у Букову. Радио је у Министарству народне привреде. Био је функционер у Српском пољопривредном друштву и уредник *Тежака* и *Пољопривредног календара*. Умро је у Београду 1933. године. Објавио је више од 10 публикација - књига из домена воћарства. Одликован је орденом, Светог Саве V, IV, III и II реда и Орденом Белог орла V реда.

ИНЖ. МИЛОРАД ПАЛЕТАСHEВИЋ (1885-1936), рођен је 26. новембра 1885. године у Крнулама код Шапца, где му је отац био учитељ. Студирао је агрономију на високој пољопривредној школи у Лајпцигу (Немачка). По завршетку студија вратио се у Србију и радио је у пољопривредним школама у Шапцу, Краљеву и Скопљу.

Био је директор школе у Краљеву и в.д. директор новоосноване Пољопривредне школе у Скопљу. Био је познат јавни радник у Краљеву, као члан Земљорадничке странке. Добровољно је учествовао на Солунском фронту. Умро је у Београду 31. марта 1936. године.

Др **ДОБРОСЛАВ ТОДОРОВИЋ** (1889-1959), рођен је 28. фебруара 1889. године у Краљеву, од оца Благоја. Основну школу учио је у Краљеву и Београду, а гимназију у Београду и Крагујевцу. Студирао је на Високој пољопривредној школи у Бечу где је докторирао 1912. године. После докторирања враћа се у Србију у Краљево, где почиње да ради у Школи за сточарство и планинско газдовање.

Учесник је Церске и Суворорске битке, где је тешко рањен. Од 1922. године до 1959. године ради на пољопривредном факултету у Београду – Земуну, где је развио вео-

ма плодну наставну, стручну и научну активност у домену ораница. Умро је у септембру 1959. године у Београду.

Објавио је преко 25 радова и публикација на српском језику и неколико радова на немачком и француском језику (Landwirtschaft, 1926 и Букурешт 1924, 1929). Био је дописни члан Чехословачке пољопривредне академије и Српске академије наука. Од Савеза инжењера и техничара Југославије добио је 1957. године награду „Никола Тесла“ за животно дело.

Др **ДРАГОМИР ТОСИЋ**, академик (1896-1977), рођен је 13. октобра 1896. године у Великој Дренови, Трстеник. Као ђак избегао је са војском преко Албаније у Солун, одакле као рековалесцент одлази у Француску и у Ници завршава средње школско образовање. Студирао је на Високој школи у Грињану (1919), а докторирао у Нансију (1927). После дипломирања, враћа се у Србију и ради као професор пољопривредне школе у Краљеву (1920-1923), а затим одлази у Београд и бави се истраживачким послом у Заводу за пољопривредна истраживања у Топчидеру и на пољопривредном факултету у Земуну. Био је директор Завода од 1928 до 1939. године, а затим директор Дирекције за проучавање и организацију пољопривреде (1939-1941). После Другог светског рата постаје редовни професор (1947) у Сарајеву, на Високој школи за планинско газдовање, која 1948. године прераста у Пољопривредни факултет. Први је декан овог факултета и више пута декан и продекан. Био је и проректор Универзитета у Сарајеву (1953-1956). Од 1966. године редовни је члан Академије наука и уметности БиХ. Умро је у Београду 24. новембра 1977. године.

Пре Другог светског рата дуго је истраживао у домену семенарства на побољшању и селекцији у више региона. Његово научно достигнуће је призната сорта пшенице „Топчидерка“ (1951). Био је главни уредник *Агрономског гласника* (1934-1937). Носилац је Албанске споменице, Ордена рада другог реда и Ордена са црвеном заставом.

Шумарство

КОСТА ЂОРЂЕВИЋ (1848-?), рођен је 1848. године у Карановцу (Краљево). Основну школу је учио у Карановцу. Гимназију је учио у Чачку и Крагујевцу, правне науке у Београду, а шумарске науке у Таронту, Карлсруеу и Нансију. Имао је више специјализација у Немачкој, Швајцарској и Француској. По повратку у Србију ради као суплент (помоћни наставник) у Земљоделско шумарској школи у Пожаревцу. Касније обавља низ одговорних дужности у Министарству финансија (на шумарским питањима) и Министарству народне привреде (Шумарско одељење), где је једно време био и начелник. У Друштву за пољску привреду руководио је секцијом за шумарство. Писао је доста о шумама и шумарству. Објављивао је преводе стручних текстова. Много је учинио на побољшању односа државе и друштва према шумама. Године 1888 објавио је монографију о планини **Тари**, а 1900. године монографију **Шуме Краљевине Србије**.

Проф. др Новак Н. Негић

ПЕСМЕ О СЕЉАКУ И ЗЕМЉИ

/Социјални и родољубиви мотиви у поезији Михаила Ћуповића/

Песник **Михаило ЋУПОВИЋ** (Мокра Гора, 1934 - Чајетина, 2004) био је од оних ретких стваралаца чији је значај и популарност превазилазила завичајне оквире.

Поникао из народа, певао је за тај народ, искрено и јасно, а народ га је прихватио, волео и поштовао. У српској књижевности су само Десанка Максимовић и Добрица Ерић стекли тај глас песника свог народа, а та чињеница указује на изузетан значај Михаила Ћуповића, па не чуди што су неке његове песме општеприхваћене, многи их знају напамет, или су компоноване и певане, па неки мисле да су народне. Томе треба додати да је Ћуповић својим укупним ангажманом, нарочито изванредним говорењем поезије, пленио пажњу где се год појавио. Добричина у души, са широким ерским осмехом, он је то, без сумње, заслужио, па је његова поезија једнако жива и актуелна и данас, деценију и по од његове смрти.

Његов стваралачки опус чине следеће књиге: *И ја дигнем два њрсића*, *Са извора Златиборца, Увек заједно, Планина, Венац од ливадског цвећа*, *Шта мислиш, Брезо на њројланку, Добро је ишло децу не рађају шташе, Пуче Зора изнад Златиборца, Хајде деда коњ ми буди и Најлепша је љубав њоред реке*. Написао је и драме које су извођене: *Немојте крвавити реку и Ћуповићу су говорили*, монодраме *Земља и Еро са оног светића*, као и позоришне комаде за децу *Весели мударца, Чекајући Вука, Да суйра не буде касно и Ђачки расиљет* и еколошку бајку *Схвисти једном људски роде*. Из овог прегледа се види да је подједнако успешно писао и за децу и за одрасле. Поред песама за децу којим је ушао у антологије и школску лектуру, Ћуповић је најчешће писао љубавне, социјалне, родољубиве и дескриптивне песме. Овом приликом ћемо се бавити његовим социјалним и родољубивим песмама на теме сељак и земља, које су по нашем мишљењу, кључне у његовој богатој поезици.

Ови тематски мотиви присутни су мање или више у свим његовим књигама, а нарочито издвајамо књигу *Планина* у којој се налази циклус *Сељаку* од двадесетак песама, мађу којима је и песма *Сељак и земља*, која је уврштена у антологију социјалне поезије Тода Чолака.

Поникао у мокрогорском засеоку Котроман, у бројној патријархалној породици, он је и по одласку у град, био чврсто укоренен у родно тле, па не чуди што су његове песме ове тематике моћне и сликарске и емоцијаме и што зраче посебну љубав према завичају (микрогорска села и засеоци, људи, некад у песниковом детињству, најчешће кириције, дрвосече, катранције и надничари) и природа која је својим чарима објединила слике Таре и Златиборца, па разумљиво што никог не оставља равнодушним. Ето то је оквир у који се ови мотиви слажу у чудесно лепе и једноставне песме.

Нема много песника у нашој књижевности који су тако одано и искрено опедали село, сељака и његов напор да остане и остане на посној земљи и да сања сан о бољем животу, али пре свега да живи достојанствено, чиста образа и несребичном љубављу за човека, живот и природу.

Циклус песама *Сељаку* је, заправо, песничка енциклопедија села, која почиње песмом *Како се сељак рађа* а завршава се *Како сељак умире*, а у песмама између је оно што се зове живот, често мукотрпан али на свој начин леп и подношљив. Згуснути лирски говор започиње часом рађања, најчешће на њиви или у шљивику, али свакако у хармонији завичајног крајолика уз „*мирис сена/ њовој од дрена/ и живој креће са својим клујком/ везан за земљу рођеним њујком*“. То је она исконска снага којом се живот обнавља и опстаје, упркос стотину јада што их околности и судбина сваком појединачно удешавају. Песник не идеализује превише живот, већ искрено саосећа са новорођеним мучеником, а у чину рођења види нужност на којој овај и овакав свет опстаје. То се још боље види у завршној песми циклуса *Како сељак умире*:

*Кад смрти њочне
Ошров да њочи,
И синеже.
Не зајвори очи,
Ниш леже.
Само ће њоро рећи:
„Знам да ти не могу уићећи*

Али ти, вала, нећу ни лећи“.
*Пољедом њомилује особе љујке
И као храсић умире дуйке.*

Страх је побеђен пркосом, а хуморноиронично обраћање смрти је потврда да живот и није узалуд протраћен, да је имао своје успоне и падове, али да ће у сећањима блиских и драгих наставити да траје. Судбина је удесила да је и песник Ћуповић на сличан начин окончао овоземаљски живот, па је отуд разумљива његова иронија којом се, иначе склон хумору, брани од збиље која баш и није весела.

У песми *Сељаку* песник се пита која су његова основна својства: да ли пркос, инат, патња или чврстина попут стене. Он је ту као запета пушка и кад треба и кад не треба, и у добру и у злу, на њега сви рачунају. Песник га фамилијарно зове братом, убеђен да је његова исконска снага укоренена у родној земљи, на којој се рађа и на којој умире, али увек са чистим рачуном и са свешћу да је потребан, чак и неопходан.

Поменули смо већ антологијску песму *Сељак и земља* која нас је и подстакла да се бавимо овом темом. Реч је заиста о изузетној песми равнотј најбољим песмама Десанке Максимовић или Јована Јовановића Змаја на ову тему. Безмерна је песникова љубав према сељаку и родној грудни на којој је тек пореска глава, а често и велики радник, а чешће и велики патник. Воли он своју земљу, кућу и имање иако га често угрожавају неукротиве силе природе, прихвата то трпљењем и мирењем као зао удес и судбину. Али кад је његова слобода угрожена он „*зграби њушку и оде у њуму*“ и свој живот принесе на олтар слободе. Управо та слободарска традиција ће означити меру песникове љубави према сељаку и земљи, где је свој на своме, или како то песник лепо каже:

*Воли он ову земљу
Више него све њисод неба њлава,
Као да му из сваке сивоје ниче њо златићник
Тај мој сељак, њорска ѓлава
Тај велики радник
И велики рајћник.*

Као што се види песник то уме крајње једноставно и лако да образложи, а то је потврда искреног и дубоког надахнућа, где је јасна идентификација између лирског субјекта и објекта певања, што је дало и ваљан резултат: добру песму.

У песми *Шта сељака боли* још једном је наглашена трпљивост за све муке и невоље које долазе од сила природе и људи. Бол је, дакле, општи а прати га саосећање и љубав, и свест да је тако и да мора бити, па за све више има времена и разумевања него за себе. Можда је најбоље разјашњење у следећој песми насловљеној *Како сељак воли*, у којој је живот сагледан у чарима природне лепоте и сеоског крајолика, а вредност духовног наткриљује оно материјално, па није јасно да ли је јача бол или безгранична љубав. У сваком случају интензитет осећања је евидентан, а родна земља на којој живот почиње и завршава свој ток је више од сигурног уточишта.

Нешто светлији тонови одјекују у песми *Како сељак милује*. Тај чудесни сељачки длан је отелотворење исконске благости, упоређен је са процвалим пољем и топлином доброг дана, па жуљ постане нежан као дубина неба, и разумљиво је што у таквом стању наглашених емоција срећа сву чељад походи. Тај мир у себи и земљи сељак манифестује општом радошћу која плаву ноћ боји још плавленим бојама, а драге сенке наткриљују миран сан. Са таквим оптимистичким ставом песник нас уводи у песму *Шта сељак каже земљи* у којој своди рачуне уз питање: *шта хоћеш више од мене?* То је онај благи прекор и мирење са стањем које му је судбина наменила уз општи вапај: „*Ти си баш као и жена/ ситално ти је мало/ и увек хоћеш из њочейка*“. Земља хоће рад и зној, да се порани и на њој одоци, па ће њена плодност дати дарове као што и жена рађа кћери и синове и слави наставак живота и победу смисла над незнањем и ништавилом. Управо тај чисто духовни однос према животу у коме су сељак и земља алфа и омега света, је песничка пројекција судбинске извесности трајања, достојна размишљању древних мудраца који су кључ свега видели у равнотежи човека и природе.

У песми *Како сељак сјава* наглашен је његов рад и труд, јер земља стално иште да се обрађује како би била родна и плодна. А то значи да порани пре зоре а на починак се врати са звездама, али песник није сигуран да ли и тада спава. Зато у песми *Како сељак њује* песник истиче да се он не боји рада и тврде оранице, „он њује/ кад га лежио њочне да њује/ а јесен курва на крају њревари“. То је та стална судбинска неизвесност пред различитим силама које очас могу да униште плодове његовог рада, кад сељак свој очај искаљује псовком. Отуда истински прекор земљи у песми *Шта сељак каже кад се наљути* на земљу која непрекидно тражи снагу зној, „неће много сунца, неће много влаге, а у свако доба

она њрима кости“ Али има и ведријих тонова, као у песми *Како сељак њразнује*“

*Не њразнује он кад је црвено слово
Да би му се одикринула враиша раја,
Или да окаје ѡрех ишио се њово –
Тај ни свецу не нуди мийо.*

*Он њразнује
Кад један дан једроѡ маја
Са злаином кишом свраиши му у жишио*

И опет непредвидљиве силе природе, које не морају увек бити зле и опаке, а једна топла мајска киша за њега је значајнија и од вере и од сујевјерја, па је он доживљава као дар неба и истински празник. Тај хармонични однос сељака и земље нарочито се види у песми *Како сељак дочекује родну јесен* где слике изобиља, што их је родна година донела, одјекују гласовима истинског задовољства, па су небо и земља озарени светлошћу и уверењем да живот овај и овакав и није богме рђав. Жуљаве руке и јесење благодети уз мирис кукурузне свиле и амбар који пуца у струку, кључни су знаци, који то најбоље потврђују. Наравно, ту је и казан који се пуши у шљивику, и бардак у храпавој руци, а накривљена капа потврђује добро расположење и сазнање да све муке и напоји нису били узалудни:

*Из ока му заблестјају зраци
И ѡицију једре сунцокрешије.
Ево снаге – викне - земљо ишии
И на вранца без седла се баѡи,
Преко ѡља ко звезда ѡлеише,
Не знаиш браише који боље вршииши.*

Тада сељак није само мученик и страдалник, а земља није долина плача, већ је све један мах и замах, па се кроз јаук и одјек, устремљује ка врху, упркос свим ограничењима, како то песник лепо истиче у песми *Сизиф*, наравно правећи успело поређење.

Јесење боје сливају се у заносну *Оду кукурузу*, како је насловљена једна песма која зрачи истинску радост, а сељак не крије задовољство, па све слаже у раздрагану попевку у којој су клипови кукуруза злато, па стога усклик:

*Кукурзу
Сељак ти се моли
И у ѡебе куне.*

Али времена за усхићење и занос нема много или га не сме бити. Родна јесен брзо мине, а песников орач у истоименој песми, поново оре, док у том нужном напору не заоре себе. А ту су опет непогоде и искушења временских прилика, као у песмама *Киши*, *Суши* и *Олуја*, које песника из заноса враћају у сурову стварност која ите како зна да заболи.

Да то је оно време „кад се амбари ѡуѡом ѡуне“, кад све од кише трули, или се од суше спаруши, а на крају опака олуја све скрши и развеје, па сељак немоћно шири руке и бес псовком искаљује. Али таква је сељакова судбина, крајње неизвесна и у срећи и у несрећи, па онај инат и побуна у већ поменутој песми *Како сељак умире*, којом се циклус завршава, дође као нешто природно и очекивано.

Михаило Ђуповић је у опеаном сељаку најчешће видео свог оца или браћу, и њихово оскудно и кршевито мокрогорско имање, он је тај упорни орач који у истоименој песми плени поразном истином:

*Орао мој оишац дубоко
Да му семе не озебе
Орао мој оишац
Орао
Орао
И заорао себе.*

А то је мање или више горка судбина села и сељака.

Додуше, има и горих јада као у једној каснијој Ђуповићевој песми под насловом *Писмо умрлом оцу*. Реч је о имању које браћа деле, о међама и оградама које ничу и тамо где им место није, и то песника више боли од злих сила природе, па умрлом оцу поручује да ће све међе да почупа, да би бар све личило на ону слогу, поштовање и трпеливост из времена кад је отац био жив.

Тако је мокрогорски песник видео и опево земљу и сељака: искрено, јасно и спонтано, па пренаглашена осећајност трагичних тонова даје овим песмама снагу живота какав јесте.

Мирко ИКОНИЋ

СЕЉАК И ЗЕМЉА

Воли он ову земљу
Више него све испод неба плава.
Као да му из сваке стопе ниче по златник.
Тај мој сељак – пореска глава
Тај велики радник и велики ратник.

Љути се на поља кад не роде.
Проклиње суше и туче.
Псује небо кад ударе воде.
Е сви решили да сељака муче,
Дође човеку да одавде оде...

Псује и онај залогоај хлеба
И цео атар...
А воли он ову земљу
Више него све испод овог неба,
Тај мој сељак
Ратник
И ратар.

Тек лето беше у поље закорачило.
Пшеница се жути ко сазреле дуње,
Ливаде зреле зову руке мушке...
Над Балканом већ се намрачило.
На знак црвене муње
Он се докопа пушке.

Осташе откоси у лукама,
Не хаје ни ко ће му благо пазити.
Иде, виче, млатара рукама:
Е нећеш овом земљом газити,
Видећеш како се овај сељак борити уме.

Овде на свакој стопи смрт вреба...
Зграби пушку и оде у шуме.
Ма воли он ову земљу,
Више него све испод овог неба.

На леђима митраљез носио
Препешачио све босанске шуме -
Игману пркосио
Није га могла спречити зима
Да преплива преко леденог Лима.
Бацао бомбе рукама обема.
Јуришао сам на чету
Гранатама орао равнице Срема.
Крв лио црногорским странама...
Хиљаду девет сто четрдесет пету,
Дочекао са одликовањима и ранама.

Воли он ову земљу
Више него све испод неба плава.
Као да му из сваке стопе ниче по златник.
Тај мој сељак – пореска глава.
Тај велики радник
И велики ратник!

Михаило ЂУПОВИЋ

МАНАСТИРСКА СЛАВА - УВОД У ПРОСЛАВУ ЈУБИЛЕЈА 800 ГОДИНА МИЛЕШЕВЕ

Протекле године Епархија милешевска је свечано обележила епархијску и ктиторску славу манастира Милешева - Светог краља Владислава. Централна прослава одржана је у манастиру Милешева, уз присуство архијереја Српске православне цркве, свештенства, монаштва, гостију из свих сфера друштвеног живота и бројних верника.

Обележавање Светог краља Владислава, почело је вече уочи празника, бденијем и предавањем Епископа крушевачког г. Давида на тему „Пастирски лик и дело Патријарха Павла“ у Дому културе. Владика Давид је истакао да је Патријарх српски Павле сав свој живот, своју епископску и патријаршијску службу утемељио на Светом Писму, светоотачком предању и искуству Цркве Христове. Он је публици пренео и објаснио изабране поуке Патријарха Павла.

Централна свечаност обележавања епархијске и ктиторске славе почела је у недељу Светом Архијерејском Литургијом чији је предстојатељ био епископ банатски Никанор, а саслуживали су епископ крушевачки Давид, милешевски Атанасије, бихаћко-петровачки Сергије и диоклијски Ме-

тодије, као и бројно свештенство и монаштво из епархија Црногорско-приморске, Дабробосанске, Рашко-призренске, Бачке, Банатске, Ваљевске и Милешевске. У току литургије владика Никанор је освештао славско жито и колач и честитао славу Епископу милешевском Атанасију.

Домаћин славе, владика Атанасије, орденом Белог Анђела 1. степена, који је Епископ банатски Никанор добио раније, одликовао је епископе Давида, Сергија и Методија, за љубав према Светој Цркви, а нарочито према манастиру Милешеви у оквиру обележавања осамстогодишњице по-

Владике: Атанасије милешевски, Др Давид крушевачки и Никанор банатски

РЕКОНСТРУИШЕ СЕ ЦРКВА СВ. ВАСИЛИЈА ОСТРОШКОГ

Започета је реконструкција Саборног храма Светог Василија Острошког у Пријеполу, који ће у пуном сјају заблистати у току ове године. Реконструкција се врши јер је фасада била у веома лошем стању, а и да би градска црква у новом руху дочекала обележавање јубилеја осам векова манастира Милешева. Епископ милешевски г. Атанасије каже да се у склопу обележавања јубилеја неће усавршавати само манастир већ и други храмови и сам град Пријеполје. Поред уређења храма радиће се и на уређивању међуљудских односа, како би људи уважавали једни друге, и да то буде основно обележје прославе јубилеја 800 година Милешева, рекао је владика.

Изградња градске цркве започета је 22. јула 1890. године на месту старе црквице из 1852. године, а освештао је Рашко-призренски митрополит, Дионисије, 15. септембра 1896. године. Цркву је подигао неимар Перо Нинчић са мајсторима из околине Пријеполја. Током времена је стално дорађивана и улепшавана. Године 1933. у порти цркве, чувени архитекта и сликар из Пријеполја, Милан Милић, саградио је звоник на месту старе звонаре. Црква је, тек 1948. године, добила иконостас, рад Андреа Бишћенка, академског сликара из Београда, пореклом Руса.

Након обнове храм ће још више украшавати град, а Епископ каже да су храмови, у којима се окупљамо, писање Божије по земљи. Старешина градског храма протојереј Игор Ерић рекао нам је како је вредност планираних радова око милион и по динара. Предвиђена је реконструкција комплетне фасаде, купола и украсних детаља на храму, урађених по узору на милешевске. Такође, извршиће се чишћење и заштита кровног покривача, а на самом крају, и замена крстова на куполама, који су стари и дотрајали.

стојања ове светиње. За доследно обављање свештеничке дужности Владика је уручио архијерејске грамате протојерејима Браниславу Стојановићу, Станку Благојевићу, Спасоју Вујанићу и Игору Ерићу.

Након литургије, у манастирској порти одржан је културно-уметнички програм у коме су наступили КУД пријеполског Дома културе, богослови из фочанске и призренске богословије, здравичари, изворне певачке групе, гуслари, рецитатори и певачи са простора Епархије милешевске. Епископ крушевачки, г. Давид, одржао је слово о Светом краљу Владиславу, рекавши, између осталог, како је Владислав дословце испунио завет родоначелника Стефана Немање.

Након културно-уметничког програма владика Атанасије уручио је архијерејске грамате заслужним појединцима и установама које су дале допринос у обележавању милешевског јубилеја. Овогодишњем обележавању Светог краља Владислава присуствовао је велики број верника и гостију, међу којима су били представници Исламске заједнице Србије, председници и представници локалних самоуправа и институција, између осталих и начелник Војне академије у пензији, генерал Видосав Ковачевић, заменик начелника Војномедицинске академије, бригадни генерал Драган Динчић и начелник Генералштаба Војске Србије у пензији, генерал Љубиша Диковић. Светог краља Владислава, поред Епархије и манастира Милешева, као своју славу прослављају и Радио Милешева и пријеполски Црквени хор, који носи његово име. Након завршетка програма за вернике и госте уприличена је трпеза љубави.

Владимир Малешкић

ФЛАШИРАЊЕ ЛИМА: РУЖНА СЛИКА ОПЕВАНЕ РЕКЕ

ЦРН ОБРАЗ ЛИМ НЕ ПЕРЕ

Уместо да се флашира чиста лимска вода, Лим се пуни празним пластичним флашама

Када је Тадаши Нагаи, амбасадор Јапана у Београду боравио 2009. у милешевском крају, као учесник Фотоколоније „Увац“ коју је те године покренула Хуманитарна организација „Стара Рашка“, обрадовао се прочитавши у агенди да је предвиђено и сплаварење Лимом. Овај осведочени љубитељ природе и страствени фотограф, пријатељ Србије и почасни грађанин Београда, био је одушевљен реком, њеним кањоном од улазне капије на Куманичком буку до луке на најлепшој лимској плажи Петровац. Стидљиво је амбасадор Нагаи у чамцу питао домаћине фото-регате о каквом се ово ритуалу ради – „да се пластичне кесе каче на гране дрвећа“ које обљубљује воду Лима. Постиђени домаћини објаснили су амбасадору да није реч о никаквом ритуалу, већ о траговима нецивилизацијског понашања становника полимских градова. Јапанац Нагаи није поверовао. Остао је у убеђењу да је то била „грешка у преводу“.

Десетак година касније Јован Мемедовић, аутор једне од најгледанијих тв емисија „Сасвим природно“ организује веслачку експедицију кануом реком Дрином. Није се надао, упркос томе што је свашта видео, да ће Дрина показати ружно лице опеване реке, њене највеће притоке. Показао је Мемедовић тв сликом широком аудиторијуму шта Лим увози у Дрину. Транспарентни експорт. Без икаквих контролних пунктова и еколошких такси. Возња кануом по површини воде прекривеној енормном количином отпада – пластичним флашама и другом баченом амбалажом деловала је као сцена из апокалиптичног филма. Питка путописна репортажа тако се, мимо ауторове воље, претворила у еколошку патролу и опомињуће сведочанство о срамоти због нагомиланих дивљих депонија на обали Лима. Једини прави, а опет благи, наслов ове емисије „Сасвим природно“ из октобра 2018, морао би бити „Сасвим неприродно“.

Лим. Наша река. Најопеванија река, кажу. Река пуна стихова којом данас плутају празне пластичне боце. Без брода у боци. Нарочито су завичајни песници преплавили, и колико пута стиховима Лим препливали. То им је и „родним листом“ у њихов песнички крвоток пренето. Што су се налазили даље од завичаја, Лим је све јаче жуборио у њима. Лим. Јели то она река којој се Хусеин Башић, песник са извора њеног плавског обраћа: „*Каг ти дођем из тићине Лиме / најој ме водом тишицом... да ти више никад не одем.*“ Драгомир Ђулафић из Андријевице поемом поручује „Још ме има покрај Лима“, а Радоња Вешовић из Берана поентира на крају песме „Лиме, вјечити свијете“. Бјелопољац Ристо Ратковић на морској обали у Египту види: „Ено га, по мору тече Лим“, док Вујица Бојовић са ушћа Милешевке у Лим у Пријепољу констатује: „Није лоше живети и умрети у Лимополису“. Расим Ђелахметовић из Прибоја пркоси: „*Река треба да је женског рода / А ми нашој мушко име дали*“, док Драган М. Папоњак у

„Лимским тајнама“ заповеда: „*Казуј Лиме / Горитачки сине / Каг обљуби обрине / Развратице Дрине*“.

Машта ли то десетогодишњи Урош Дучић из група „Машта“ коју је у Основној школи у Коловрату основао учитељ Драган Кувелић, када исписује стихове: „*крз мој зрад тече река, / зовемо је айошека. / Име јој је Лим. / Лечи људе од свих јага... Тече река айошека, / зовемо је Лим*“... Нису ли без разлога Немањићи уз ток Лима везали крвоток и срце моћне српске средњовековне државе. На простору данашњег Полимља током целог 14. и до половине 15. века постојала је посебна област под именом – Лим. Од тада се, тек, ова област у документима назива Полимље.¹ На овом простору равно пре осам векова, године 1219. архиепископ Сава је формирао две епископије – Дабарску са седиштем у Бањи прибојској и Будимљанску са седиштем у Ђурђевим ступовима код Берана. Године 1992. установљена је Милешевска епархија. Половином 15. века помиње се „лимски митрополит Филотеј“.² Покрај Лима у 12. веку писало се „Мирослављево јеванђеље“, а почетком 20. века Александар Дероко пише „На светим водама Лима“. Лим је створио и натопио ову јединствену плодну област у којој су ницали манастири и цркве, рађало воће и поврће, писале се и штампале прве књиге и одгајали песници. На обали таквог Лима данас ничу, гаје се и гоје се дивље депоније. А воденим друмом лимским обавља се трансфер свакојаког отпада у Дрину.

Лим је жила куцавица полимских градова. Њихов Водени жиг. У води Лима огледа се и препознаје карактер људи овог поднебља... „*на Лиму смо сазнали да чистију образу мало воде треба, а да црн образ Лим не пере*“, како је говорио полимски песник Исмет Реброња. Лим је наше огледало. А у огледалу – образ црн.

Лимом су се напајале све генерације Полимаца. Из Лима се некада вода пила. Име ове митске реке је, иначе, келтског порекла. На келтским језицима llun-llun значи: пиће, вода, језеро. Баш тако. Природни ресурс прве врсте. Водовод дуг око 220 км као непресушни извор воде за пиће задесио је, нажалост, екоцид. Претворен је у канализациону цев. И то у време свеколиког технолошког напретка. И у време галопирајуће глобалне кризе због недостатка здраве пијаће воде која се све чешће помиње као главни окидач за евентуално избијање трећег светског рата. Уместо да се, данас и овде, флашира чиста лимска вода, Лим се пуни празним пластичним флашама.

Милан Р. Цмиљановић

1 Синиша Мишић: *Територијално-ујравна организација Полимља (XII – XIV век)*, зборник радова са научног скупа „Краљ Владислав и Србија XIII века“, Пријепоље 2000; Историјски институт, Београд 2003.

2 Исто

ВЕРИЦА БОЈОВИЋ – ТОНЧИЋ

Сликер реализма, наивац, аматер, рођена 28.01.1968. године у Прибоју

Дуго је своју надареност за сликарством скривала у дубини своје душе. Није налазила ни времена нити елементарних услова, нити храбрости да испољи свој скривени таленат. Тек кад је стасала, кад се остварила као мајка и као бака, изронила је из сликарске анонимности и њен таленат је прокључао у њеној 50. години. Без ментора, без помоћи људи из сликарске струке њен таленат је испливао. За кратко време насликала је близу стотину пејзажа. И мртва природа је присутна у њеном опусу.

Њени мотиви су идилични крајолици завичаја њених родитеља и Шумаричког језера код Крагујевца, где је провела скоро 15 година своје младости и стасавања у сваком погледу, да би се поново вратила у свој Прибој. Својим сликама показује да Прибој није само град већ су то и предивни предели сеоске идиле и природе уопште. А све то је блиско искреном, дечијем погледу на живот, које је ова уметница оваплотила у својим сликама.

Сликала је тихо, срамежљиво, са недовољно самопоуздања. И у тој тишини створила је више од 50-так слика. Најближи пријатељи су је подстакли да своје слике представи на друштвеним мрежама. И полако је изашла из анонимности. Неки пријатељи су откупили неколико њених слика. И општина Прибој је откупила 10-так њених слика. Њену афирмацију је подстакла Општина и кроз две самосталне изложбе које су организовали Дом културе и завичајни музеј Прибој.

Прва изложба је била ШТРЕКА 16. августа 2018. Била је то изложба на отвореном простору, поред старе пруге уског колосека, између Увца и Старог Прибоја. Иста изложба је сутрадан приказана на отвореном простору у Новом Прибоју. Тако су коначно Верине слике видели и њени суграђани.

Изложба на отвореном

Следећу изложбу је имала у хотелу „Орашац“ у Београду. Организатори су били Удружење Прибојаца у Београду и Дом културе и Завичајни музеј из Прибоја. За ту изложбу Слободанка Качар – историчар уметности је у каталогу написала да је Верица сликар љупких емоција и једноставног приступа. *„Њени радови су једноставни, нејосредни, надахнути, колористички бојати... Имају изражену емоцију, иррационалну са јуно стирљења и љубави. ... Њене слике морају будити осећај присносности и дојаљивости сваком њосмајрачу. Често долази до бајковитог резултата и успева да створи осећај идиличности и неке посебне духовне чистиоше.*

Очекивати је да ће се Верица у будућности више посветити сликарству и да ће напредовати и сазревати као сликар.

У плану је да, уз помоћ Општине, током децембра ове године организује изложбу и у Северној Косовској Митровици.

Новица Бојовић

МАТИ ЈЕ ВОЛЕЛА

У рано пролеће кад набујају воде и гора листа а влажне бразде парају њиве и семе бубри, окретала је причу на прикривене радости живота, кад су чак и тренуци личили на вечност што гласовима и ведрим речима дају крила и ште се све живо будило из зимског сна. Мати је волела да гледа хитру матицу реке и паперјасте облаке поврх далеких гора, и још је волела да помеша тежак сан и лаку јаву утапајући у сазвучје топлих ветрова благе речи.

То лако прилагођавање ветровима и водама, било је више од вечних снова о лаком животу, кад се отима силини нагона и бледих сенки, па је успостављени ред зрацио жуђени искон или макар сан о хармонији и очекиваној срећи, док је мати месила жељену погачу обиља

и док су враголесте ласте прелетале реку, а небески шумови једнако сенчили тајну, која се упорно отимала знању и имању, па се на крају све сажимало у песму.

А из завичајних шума допирали су гласови хаоса који се понекад оглашавали песмом туге, која се мењала у трен, или искон, како кад, а то је само мати умела да усклади, и преведе кроз поноре живота и смрти, кроз приче које једнако трају од давнина, као што реком отиче немирна вода, а далеке горе и бескрај небеског свода буде наду да биће боље, макар и у сну који не ометан жељом о изобиљу траје вечно.

Мирко ИКОНИЋ

ЧОВЕКОВ ВИШИ СМИСАО

Постоје две покретачке силе на свету. Љубав и стах. Када се уплашимо повлачимо се из живота. У љубави хрлимо у живот и тражимо све што мислимо да нам припада. Сви ми радимо или из страха или из самоуверености. Зато је неопходно да своје енергетске канале држимо отвореним и проходним за проток довољне количине позитивне енергије која нам је потребна да живимо пуним животом и реализујемо своје планове и остваримо своје снове.

Морамо опростити и себи и другима да бисмо могли расте-рећено да кренемо у остваривање планова. То је та детоксикација, процес уклањања отровних материја из организма. Тек када опростимо свим људима коју су нас повредили стварамо услове за оздрављење нашег организма и долазак љубави у њега.

Када то урадимо у себи, кад одбацимо осећај кривице због недела која смо урадили другима можемо да кренемо да волимо свом снагом. Кад прихватимо себе онаквим какви јесмо остварујемо везу са самим собом и то је најважније у животу. „Слабић никоме не може да опрости. Праштање је знак снаге.“ каже Ганди. Што више волиш себе, то мање мрзиш друге. Кад мрзиш некога, то мрзиш део себе који препознаш у тој особи, или део који ти недостаје.

Многим људима представља проблем да прихвате одговорност за свој живот већ за то криве друге. Најопасније су лажи којима обмањујемо себе, а то најчешће и радимо. „Ако водиш рачуна о томе шта други људи мисле о теби, заувек ћеш бити њихов роб.“ - Лао Це.

Јунг каже да је велики подухват да у потпуности прихватимо себе онаквим какви јесмо. Сврха нашег живота и јесте да родимо наше ново ЈА. То је највећи изазов у животу. Слобода је бити свој. Не постоје грешке већ само лекције које учимо да бисмо стигли тамо куда смо кренули.

Границе не постоје осим оних које сами себи поставимо. Изађи из граница сопственог ума и отвори срце. Изађи из зоне комфора. Пружи шансу новим идејама и искуствима. Постоји виши смисао и сврха изнад површног гледања на живот. Треба изаћи изван граница наших наслеђених предрасуда. Сами себи смо не само највећи већ и једини непријатељ.

Права племенитост је радити на себи и бити бољи човек данас него што смо били јуче. Ако то не радимо, то је као да стојимо у сопственој сенци и питамо се зашто је мрачно. Страх, токсичност, и негативност можемо да преокренемо у позитиван и срећан исход само ако их прихватимо као животне лекције. А све је до нас. Превазилажењем страха и разбијањем блокада отварамо себи пут ка животу какав желимо. Родити себе поново требало би да буде смисао нашег живота.

Одговорност није генски наследна, она је ствар нашег избора. Када погрешимо треба признати, бити човек, а не кукавица. У животу смо одговорни не само за оно што урадимо већ и за оно што нисмо урадили. Прихватање одговорности је особина зрелости.

Са идентитетом се не рађамо већ га сами креирамо. Свако од нас то мора да уради сам.

Усмеравање и изградња идентитета личности детета и постављање система вредности основне су дужности и одговорности родитеља. Гаранције нема, све је ствар избора и слободне воље.

Када пусти дете у свет, ниједан родитељ не може бити сигуран да његово дете неће направити грешку. Може само да се нада да ће усмерење које му је дао знати да користи. С временом, како дете расте, одговорност родитеља за развој детета се смањује. Понента нашег живота је да сваког дана будемо добри људи за све са којима имамо контакт.

Свако од нас дође до тачке када би требало да се отргне од својих родитеља и преузме одговорност за оно што јесте тренутно и за оно каква личност треба да буде. Преузимање одговорности за то што смо и где смо данас ослобађа нас и оснажује.

Родитељство је најтежи и најозбиљнији радни задатак који човек може преузети на себе.

Бошко Сџанић

Окупљање фамилије Биочанин одржано је 26. маја 2018. године у Брњици, у порти цркве, општина Сјеница. То је било прво окупљање фамилије Биочанин Гајевић покретом из Брњице. До овог скупа је дошло на иницијативу Костових унука који се окупљају већ двадесет година једанпут годишње. На скуп су дошли Биочани који тренутно живе у Београду, Прокупљу, Вршцу, Новом Саду, Крагујевцу, Краљеву, Зајечару, Чачку и Биочани који и данас живе у Брњици. У Брњици данас живи око педесет Биочанина. Има и младих који су остали на прадедовским огњиштима и тако су про-дужили живот тих прадедовских кућа и фамилије Биочанин у Брњици.

Брњица је веома лепо и питома место у подножју Голије. Налази се на путу Дуга пољана – Сјеница и удаљена је 4 км од Дуге Пољане, а 18 км од Сјенице. Кроз село протиче Брњичка река која никада не пресушује. Земља је веома квалитетна, тако да има парцела са првом категоријом (класом) земљишта. Земљиште је равно са благим валовима, налази се на 1200 м нв. Терен је веома погодан за бављење сточарством јер има пуно пашњака и становништво се углавном бави гајењем крупне стоке.

Биочани су у Брњицу дошли 1853. године из Биоца на Пештери. У Биоц су из Колашинских Поља дошли 1819. године и живели 23 године, а због страха од крвне освете од стране Муслимана, из Биоца су отишли у Брњицу. Наиме, за Ђурђевдан, 6. маја 1851. године, пао је на Пештери огроман снег и задржао се две недеље. Чувени домаћин у Биоцу, поред наших Гајевића који су имали око хиљаду оваца, седамдесет говеда и 50 коња, био је и Ранче Дарман који је имао око сто говеда. Дармановима је нестало сена и говеда су почела да цркавају од глади. Да би спасили остатак говеда, замолили су се код Гајевића за сено на зајам. Гајевићи им нису изашли у сусрет због ранијег лошег односа Дарманових према Гајевићима. Дармановима су сва говеда која су они отерали у једну вртачу на планини Гиљеви, полипсала од глади, тако да се и данас та вртача назива Дарманова вртача. Дарман се замерио на Гајевиће и не могавши да поднесе понижење и непоштовање говеда као светиње, након две године организује Арнауте да украду Гајевићима волове. Гајевићи су то и очекивали, па су се добро организовали и дочекали Арнауте и том приликом убију двојицу Арнаута. Изашао је суд из Сјенице и Гајевиће ослободио кривице. Гајевићима се није више боравило у Биоцу јер су пали у крв. На пролеће 1853. године посеју жито и у највећој тишини покупе чељад, стоку и још понешто од покућства, наговаре на кола – запрегу и крену из Биоца и дођу у Брњицу. Са Гајевићима су се стално селиле и фамилије Спасојевић и Миладиновић, па и овог пута. Доласком у Брњицу, бег је све три фамилије ословљавао са Биочани по месту Биоцу одакле су дошли у Брњицу. Тако су временом све три фамилије прихватиле да су Биочани.

Ослобађањем Сјенице од османлијске власти 1912. године, за Гајевиће је записано презиме Биочанин, а Спасојевићима је задржано старо презиме Спасојевић. Миладиновићи у знак захвалности за помоћ и подршку Гајевића мењају презиме у Биочанин и узимају крсну славу Гајевића Ћириловдан која се слави 27. фебруара – зимска и 28. јула – летња слава.

Скуп је одржан у порти цркве у Брњици где је било окупљање од 11 до 12 часова. Потом су се окупљени упутили на сеоско гробље и посетили гробове својих предака, упалили свеће и кроз разговор се сетили својих ближњих и њихових дела и поклоноли се њиховим сенима. Нажалост, нису сви наши храбри преци сахрањени у овом сеоском гробљу. Гинули су храбро на фронтима за слободу своје домовине и остале су им кости на фронтима у Балканским и Првом светском рату. Од Биочана из Брњице, у тим ратовима су храбро погинули Тимо Васов у Првом балканском рату 1912. године приликом ослобађања Сјенице и сахрањен је у гробљу испод Радишића Брда у Сјеници. Дмитар Филипов погинуо у Другом балканском рату 1913. године у Бици на Брегалници где су му кости остале, Радоје Антов и Милоје Милованов погинули у

СКУП ФАМИЛИЈЕ БИОЧАНИН ИЗ БРЊИЦЕ

Првом светском рату на Солунском фронту. Перо Филипов, Алекса Васов, Млађен Филипов и Свето Савов су се живи вратили са Солунског фронта, али је Перо Филипов зверски мучен и убијен у Другом светском рату 1943. године у затвору у Косовској Митровици.

По повратку са сеоског гробља, окупљање је настављено у сали, у порти цркве у Брњици. У сали је обављен свечани ручак и евоцирање успомена и сећања на домаћине задруге Гајевић-Биочанин по доласку у Брњицу. Домаћинство - задругу је водио углавном највиђенији у фамилији који је био храбар, уман и частан, неки од старије браће. Домаћин је водио све друштвене контакте са комшијама Муслиманима и осталим братством. Водио је послове продаје, куповине имања, стоке, одлучивао о женидби и удаји чељади из задруге, водио мирења када би дошло до неспоразума и свађа. Домаћини задруге су били: Алекса, Јован, Филип, Перо. Као домаћин задруге Гајевић посебно се истакао Филип који је био чувени трговац стоком који је имао своје испоставе у Солуну и Цариграду. Од 1904. до 1907. године предводио је православне Србе у отпору на нове порезе на крупну стоку и школе и био је један од организатора чувене Раоничке буне. Након Филипа који је умро у 66-ој години живота, домаћин задруге постаје његов најстарији син Перо. Као угледни домаћин, Перо је био гост на свадби Александра Првог Карађорђевића 1922. године у Београду, заједно са осталим виђеним домаћинима у то време, као што је био Никит Попадић и побратим муслиман Кучевић из Жабрена. Перо је био непрекидно 12 година председник Штављанске општине, од 1926. до 1938. године. Општина Штаваљ је обухватала четрнаест села са 3347 становника у то време.

У знак великог доприноса за народ Сјеничког краја и државу Србију, Перо је одликован Златном медаљом за грађанске заслуге и Орденом круне првог реда. Златна медаља за грађанске заслуге и Орден круне првог реда су по рангу виша од Ордена Светог Саве.

У великим искушењима за очување фамилије, имовине, огњишта и православне вере, Биочани су увек били спремни да изађу на црту свакоме ко би се усудио да им дира у чељад, одиве и имовину. Тако су увек храбро чували образ, достојанство и православну веру. И данас су Биочани угледни чланови друштва, а то су постигли поштенним радом и часним понашањем као пољопривредници, лекари, професори, инжењери, мајстори, хуманисти и др.

Ради бољег, лакшег живота и школовања, велики број Биочана је отишао из Брњице у друге крајеве Србије где данас живе и раде. Карактеристично је то да је веома мали број фамилије Биочанин пореклом из Брњице отишао да живи ван Србије. Још 1878. године један од браће Гајевић се одељује од задруге и из Брњице одлази у Топлички крај где и данас живе и раде у Куршумлији и Прокупљу. Наравно, и одатле је било одсељавање за Нови Сад, Београд и друге градове Србије.

Од тих рођака на скупу је, као гости, било њих десет. За наредни скуп који ће се одржати за три године, договорено је да и они равноправно учествују у организацији скупа и да то буде заједнички скуп.

Наши Биочани су увек говорили да су нам рођаци Јелићи из Црвска и Кокошића, да је то била некада једна фамилија. Јелићи славе крсну славу Тириловдан као и Биочани и никада се нису међусобно женили и удавили (узимали) из ове две фамилије. По предању старих, када су из Колашинских поља наши Гајевићи дошли на Пештер, једни су отишли у село

Биоц, а други у Крњу Јелу и да су ови у Крњој Јели презиме Гајевић променили у Јелић по месту Крња Јела, а Гајевићи из Биоца у Брњици променили презиме у Биочанин по месту Биоц.

Поред домаћина задруге, на скупу су евоциране успомене и на остале претке. Од наших старих, први који је завршио четворогодишњу Турску школу јесте Косто Филипов који је за време часова у кули у Брњици морао да носи ћулаф, турску капу. У следећој генерацији, велики допринос на описмењавању фамилије и села дао је учитељ Момчо Алексин. Први са завршеним факултетом из Брњице је Радослав Драгишин који је 1962. године завршио Агрономски факултет. Први доктор наука фамилије Биочанин пореклом из Брњице је Владимир Миљков, доктор медицинских наука – стоматологија. Поред Владимира, доктор наука је и Стојко Љубишин, област машињство. Данас у фамилији Биочанин пореклом из Брњице, сваки трећи је завршио факултет и тиме смо оправдали један од разлога одласка из Брњице, а то је школовање.

На скупу су промовисани родослови за браћу Сима, Вука и Драгомира који су први дошли у Брњицу 1853. године. Преко родослаова, млађи из фамилије су имали прилику да се ближе упознају са својим коренима, прецима и њиховим потомцима. Схватили су да смо сви на скупу браћа сестре (било нас је 130), да су нам исти корени и да не смемо бити туђини једни другима, већ да се увек можемо ослонити једни на друге, испричати једни другима радости и муке, душу отворити, да су нам исти идеали: мир, слобода, част и поштење.

Велико је задовољство и усхићење било код учесника скупа, сви су са одушевљењем говорили о доброј идеји за одржавање скупа и на крају су при поздраву говорили: „Видимо се за три године“.

Сматрам да је велики успех што је одржан први скуп фамилије Биочанин –Гајевић пореклом из Брњице на прадедовским огњиштима у Брњици, у ово смутно време, када се држава распада, породица уништава, када долази до великог отуђења једних од других, када је дошло до поремећаја система вредности као што су: част, поштење, породица, доброта, знање, пријатељство, кумство, домовина, слобода, љубав, милосрђе, живот у миру и у складу са природом, храброст, поштовање старијег, учтиво понашање и др.

Верујем у успех и наредног скупа и још већи одзив браће и сестара, а посебно млађег нараштаја, што је један од главних циљева окупљања, да се млади међусобно боље упознају и оживе сећања на претке и њихова дела.

За сећање на први скуп фамилије Биочанин у Брњици, Станоје Момчов је цркви у Брњици покљонио икону Светог Кирила Славенског, заштитника и свеца крсне славе фамилије Биочанин.

Миљко Биочанин из Краљева

ПРЕОБРАЖЕЊЕ У СЕВАСТОПОЉУ

Пред зору, када је помрчина најгушћа, узнемире се пси у Јалтанској улици изнад јужног залива у Севастопољу. Земљу гризу. Њихов страшни лавез чепа ноћну тишину и тера страх у кости.

На Преображење Господње у Јалтанској улици, у мраку густом као тесто, узнемире их заштитнице Врангелових пукова које су ту сваке ноћи и не мисле да оду. Лутају у свеопштем ноћном миру.

Или, можда, себи још траже смираја! И, одговор на питање шта им се то десило, како је она силна земља, царевина, тако лако и брзо пропала? Како се она силна, велика војска, тако лако и брзо предала? Како су им тако лако и брзо почупани корени и накалемљени нови? Зашто је њиховој Русији требало стотину и кусур година да се врати себи и може ли се оно што им се једном догодило поновити?

Ретко је где као у сокацима око Јалтанске улице помрчина тако густа и тако тешка. Овде сокаци и нису сокаци, него су тунели омеђени и са једне и са друге стране високим дрвеним тарабама а одозго густим крошњама кестенова, светла нема ни на њиховим крајевима, па се у њима мрак тако сабије да је и непробојан и непрозиран, калдрма испод је неравна и тврда и учини се да из тих сокака излази и нема него су један невероватан лавиринт без почетка и краја. И када се у зору појаве пламени језици светла од истока, мрак у тим сокацима најдуже потраје и најдуже се бори и последњи се преда.

Преко на Малаховом кургану помрчина је исто тако густа, по њој ходају сени јунака Корниловљевих и Нахимовљевих чета које су пре 164 лета, 349 дана браниле Севастопољ. Међу њима била је и једна српска.

Језива је јутарња помрчина у Севастопољу. У њој се све измеша, заковитла, све се згусне, у овом граду није обичан ни један дан а камоли ноћ кад се чула изоштре, када улицама и сокацима, бреговима, загосподаре прошла времена.

У Севастопољу сваки корак боли. Овде нема стопе на којој није остала нечија душа и са тог места се узнела, овде човек може само једно, да тихо хода и да непрестано понавља „Свјати Боже, свјати крјепки, свјати бесмертни, помилуј нас...“ Изнова и изнова и изнова. И ништа му друго не преостаје сем да се моли за душе њихове.

И да често, без видљивог тренутног разлога, заплаче притиснут сећањима, својом пролазношћу и њиховом вечношћу. Дивно ли је било гинути на Малаховом кургану и на грудобрану гледати Корнилова! Дивне ли су биле ране на јунацима Малаховог кургана!

Уочи Преображења видео сам Панораму Прве одбране Севастопоља.

Зашто се у Севастопољу толико туге и тешкоће накупи у човеку? Откуд толико терета на плећима?

Зашто у овом граду није било обичних битака, чарки, него су све биле толико грандиозне, страшне? Зашто су само овај град нападали са толико страсти и бездушности и зашто су се у Севастопољу бранили са толико срца? Зашто је Севастопољ толико посебан, шта је то у њему због чега овде ни смрт није обична него тако посебна?

Панорама одбране Севастопоља 1854. - 1855. године је слика дуга више од 110 и широка 14 метара којој трећу димензију у продужетку дају рељеф, ровови, разрушени домови, топови, воштане фигуре тела погинулих. На слици су представљене сцене борби око Севастопоља када су се на град 1854. године обрушиле француско-енгелска, турска, италијанска војска од 70 па све до 200.000 људи, а браниоци, под командом адмирала Корнилова и Нахимова, Истомина, генерала Тотлбена, њих једва 70-так хиљада, више од 340 дана херојски су одолевали.

Када је 1942. године немачка бомба пала на зграду у којој је Панорама, морнари су својим шињелима угасили пожар. Онда бајонетима исекли слику и пренели је на брод, последњи који је изашао из луке Севастопољ. На пристаништу је остало много људи да чекају немачку војску и ропство, своју тешку судбину, али, слику су спасили.

Заиста, каква је то земља у којој људи спасавају слику а своје животе свесно жртвују? Каква је то земља у којој никада до краја не преброје своје мртве војнике и морнаре, изгинуле у ратовима, а не пропусте да вам испричају како су у тим истим ратовима спасавали слике, део своје културе, традиције?

На грандиозној кружној слици су лица 4.000 бранилаца града, и сва изгледају као светачка, а једино Французи и Енглези немају лица, а и зашто би када су сва њихова била иста, безлична.

Душе 102.000 Руса и животи 128.000 Француза и Енглеза остали су у рововима око Севастопоља. У мрачним августовским ноћима душе Француза и Енглеза лутају туђом земљом, пустим пољима око града у којима је ровове покрила тек трава. Траже смисла својим погибијама у далекој, њима страном и тако туђој земљи!

После опасаде у граду није остао ни камен на камену. Виктор Иго опсаду Севастопоља упоредио је у своје време са опсадом Троје.

- Све се то издешавало на делићу земље на граници изеђу Азије и Европе где су се сусреле велике империје. Десет година пред Тројом, де-

Панорама: Одбрана Севастопоља

сет месеци пред Севастопољем - разjasнио је Игоову метафору историчар Камил Русе.

После је на рушеванама Севастопоља био и Марк Твен. Писао о нечувеним, човеку несхватљивим, чудовишним разарањима, о тврдом каменом кућама које су претворене у прах и пепео, како да је градом прошао чудовишни земљотрес.

Испод зграде Панораме је споменик генералу Тотлбену. Чувају га његови морнари. Дмитриј ми је данас показао фотографију из 1942. године, немачки војници крај споменика Тотлбену, иза њих споменик у рушевинама. Немци су после отишли, Тотлбен се вратио, данас гледа свој град и не мисли скоро поново да оде.

Та фотографија веома је поучна. Из ње се тако много може научити. Она и данас вреди много. Говори о томе како је све пролазно а само је Севастопољ са својом славом вечан.

На Преображење ујутру звоне звона севастопољских цркави. У њиховом звуку је сва небеска Русија. У тренутку, уз звуке звона који се полаку подижу ка небу, и црква се подигне са земље и лебди неколико метара изнад док се околу чује само мили звук литургије.

У Севастопољу на Преображење са Русима слушам анђеоски глас Дивне Љубојевић како пева „Оче наш, иже јеси на небесје...“ и сузе саме иду. Има ли и једног места, и једног града на свету, где анђеоски глас и молитва овако звуче? Где је у њима оволико туге, радости, узвишености, усхићења, погружености? Дивну песму, молитву, понесе ветар, однесе је низ главну улицу Севастопоља према Црном мору и она затим још дуго лебди у ваздуху.

-Оче наш, иже јеси на небесје... Да свјатитсја имја твоје...

Дивно је Преображење у Севастопољу.

На Малаховом кургану изнад града, на месту на коме је погинуо командант одбране, адмирал Корнилов, историја је опипљива рукама. Када је неколико дана касније, ту близу, погинуо и адмирал Нахимов, француски и енглески топови ћутали су на дан сахране. Из дубоког поштовања.

Обојица су сахрањени у Владимирском сабору у Севастопољу, крај свог учитеља адмирала Лазарова, славног Руса који је три пута опловио земаљску куглу и који је открио Антарктик и сабрата адмирала Истомина. У Сабор, да се поклоним сенима јунака Прве одбране Севастопоља 1916. године долазио је и цар Николај други. Сад је његова икона у Владимирском сабору.

За 150 година гробове адмирала оскрнављивали су тек Французи, Немци 1942. и болшевици. Покрали адмиралске еполете и златне дугмиће.

Како је историја сурова. Велики западни освајачи који краду дугмиће са адмиралских униформи руских војсковођа. А шта су друго и могли да ураде? Да освоје руску земљу? Не! Могли су једино да са собом, повлачећи се и бежећи, понесу украдене дугмиће!

Приче које слушам у Севастопољу су као бајке. Нестварне. Епске.

На Владимирски сабор Немци су 1942. бацили бомбу од 500 килограма. Она је пала на пар метара од зидова цркве и није експлодирала. Стајала је на том месту до 1988. године, крај јој мало вирио из земље, а нико није знао да је испод пет товара експлозива. Деца су се играла и скакала по њој, углачани метал бомбе сијао је на сунцу као да је од злата, а она неким чудом није експлодирала.

Када су морнари однели бомбу, на страни цркве на којој је била, поставили су икону Светог Николе Чудотворца, покровитеља морнара. Да сведочи о великом чуду у Севастопољу.

-Када је на форту адмирал Корнилов погођен метком, тешко рањен рекао је тек - „Благослови боже Русију и Императора, спаси Госпoде Севастопољ и Флоту“ а онда је умро. Имао је само 48 година - прича у крипти Владимирског сабора Елена Валентијева а њен глас истовремено је и тужан и радостан.

После рата, Отаџбинског, од гробнице адмирала јунака нови владари направили су сметлиште. Тек 1991. године у храму је одржана литургија. Показало се да бога можеш истерати из људи, али не и из њихове душе.

Те године земне остатке четворице адмирала однели су још једном из цркве на Малахов курган. Да их мине жеља. Да виде своје чете, ровове и своје славне дане. После су их пренели преко залива, па на рукама морнара Црноморске флоте до цркве. Да их сахране и да ту остану заувек. Док је пролазио чамац са костима адмирала, у заливу су стајали постројени бродови Црноморске флоте и испаливали плотуне у знак почаст. Сваком од адмирала животни циљ био је управо да Русија има флоту на Црном мору. Том циљу посветили су животе.

На Малаховом кургану, ка северној бухти је и мали споменик, само крст на постаменту. Испод су кости војника са кургана, и Руса и Британаца и Француза. Помешане. Тела на фронту била су тако измешана и изломљена, самлевена, није ни имало смисла раздвајати их, па су их после боја заједно сахрањили. Тако је наредио Корнилов.

Преображење у Севастопољу. У дану када се помешају и прошлост и садашњост и будућност. Док на брегу преко залива вијори велика руска застава а испод на мору, лагано се на таласима љуља ракетна крстарица „Москва“.

СОМБОР

Са још три пара путујемо у Сомбор на дочек Нове године. Брзо проналазимо хотел, лепо нас дочекују, ентеријер је ушушкан, празнично украшен. Одлазимо у поткровље, добили смо девојачку собу са пастелним драперима и спуштеним плафоном изнад француског лежаја. Ужурбано се распакујем, треба ухватити корак са Београђанима, увек журе па зато и не старе, они су вечно млади!

Већ је четири сата поподне – ручак је заказан на Малом салашу, стижемо у топли амбијент дрвене куће са широким прозорима као великим очима. На таваници точкови запрежних кола уместо лустера, на зидовима старе фотографије и пуно слика наивних сликара које не изгледају ни мало наивно. Док је у кухињи мати, син који неодољиво подсећа на добродушног лика из бајке, послужује предјело: качкаваљ, пршута, салате, канапеи од кришки багета са машћу и алевом паприком. А онда је стигла супа што је изазвало уздахе дивљења и тврдње да је од морке. Да ли је била морка или претпоставка, не знам. Стижу шницле са укуским преливима – пикантним и воћним, од рибизли и вишања. За крај – ваздушасте кнедле са шљивама.

Друштво је коначно опуштено од лаганог грча званог путовање. Али убрзо напуштамо рустичну атмосферу салаша, настаје кратко затишје пред буру јер дочек почиње у 21 сат. У хотелској соби налаћем на проблем – мала црна хаљина претесна је. Тешим се да ћу на дочеку играти и потрошити вишак на струку. Такси чека, чујем прекоран глас, али одлучила сам да овај пут будем у свом ритму, без гриже савести. Значи – споро. Кум је остао да нас сачека, а већина друштва је отишла да заузму најбоља места за столом. Кум ме све више изненађује неком посебном, архетипском оданошћу. То ми је раније, морам да признам, измицало.

Стижемо и ми у Чарду „Андрић“ где се већ загрева тамбурашки квартет назван судбински „Још ову ноћ“. Чарда је добро осветљена, са старинским креденцима и гомилом дрангулија из добрих кућа наших бака, а специјалитети шведског стола довели су ме у хамлетовску дилему – бити или не бити. Док смо пролазили кроз малу салу, угледах симпатично једру младу жену плаве косе сплетене у плетеницу и нападно нашминкану. Смејала се здравим смехом чисте младости и лукаво ме одмеравала. Дочек је био тек у повоју кад ово стамено девојче скочи да игра, а одмах за њом и ја ношена својим разлозима и добром музиком. Шириле смо руке једна према другој, певале, играле, па ускоро стиже и моја пријатељица и трио више није седао. Било је нешто животно у девојци која је била плаћена да подиже атмосферу. Придружише нам се Ромео, кума и још две пријатељице у колу да у земљу сабијемо демоне старе године како су то и наши дедови чинили. Изненада стиже нова година! Сви за столом смо се изљубили и пожелели пуно наших будућих дружења, а онда ме је неко куцнуо по рамену. Била је то локална весељакиња која ми у честитки рече да би у новој години за себе желела да постане мајка или милијунаш. Баш је директна! Излазимо у двориште да се чујемо са студентаријом. У овој бачкој равници дувају неки други ветрови, опаснији од наших планинских. Око два ујутру музичари праве паузу, а гости

изгледају као насмешене маске, док право лице, одсутно и уморно, крије да смо од вечерас старији за још једну годину. Али шта мари, ми смо тај прастари народ Европе од кога је све потекло, од кога су сви откидали и кога су на крају разапели, али који је и даље, тако поречен, остао веран Саборности.

Идем на спавање док ми месечина обасјава кревет и љуби уморне руке и усне. Прохладан ваздух шапће ми сећања на путеве предака што су пошли за својим сновима. „Лутам још витак са сребрним луком“ за „бескрајним плавим кругом и у њему звездом“. Сањам под звездом о немирима прохујалих векова, о свим крађама нашег идентитета и сопствена крв помешана са старим вином прича о древним, племенитим и храбрим Србима који су напуштајући Стару Србију носили иконе својих светаца, повеље владара и јеванђеља као рођену децу. Знали су за силе овог и оног света, а да њихов опстанак зависи од оба. Тонем у сан не знајући ко ме тамо чека.

Лако је и чило прво јутро нове године. У трпезарији је на доручку већина гостију које препознајем од синоћ. Један времешни господин рецитије Ћопићеву песму *Мала моја из Босанске Крује*. За доручак узимам компот од кајсија и црну кафу, биће то сасвим довољно. На зидовима слике у тамним рамовима подсећају на барокну мистику чији призив чујем у имену Хабзбуршке монархије. Можда је то само привид као и оно што се до јуче сматрало за неприкосновену истину па се наједном тамо негде у Костолцу ископа мамутица Вика и дотадашње научне теорије падну у муљ Мораве. Чека нас пред хотелом пензионисани професор историје господин Војиновић. Крећемо главним шеталиштем и господин нам наглашава да је Сомбор најзеленији град Србије, а и некадашње Југославије, јер на сваког становника долази 25 м² зеленила. Поред хотела је Мала православна црква у коју су 1716. године биле пренете мошти последњег српског цара Стефана Уроша V, Душановог сина, ношене у сеобама.

Ту је и Сомборско народно позориште, галерија слика Милана Коњевића, прва асфалтирана улица на Балкану и бронзане статуе знаменитих суграђана: књижевника Вељка Петровића и Лазе Костића који у руци држи исписане стихове највеће љубави “Santa Maria della Salute“. Градска кућа или магистрат је бивши дворца сомборског капетана Јована Бранковића, синовца и законитог наследника несуданог српског деспота и писца Ђорђа Бранковића. Настављамо ка згради Жупаније, најраскошнијој грађевини коју наговештава леп трг и парк у коме су и пет моћних тисових дрвета у пуном зеленилу на јануарском ветру који шамара. Покушавамо да запамтимо што више података - неки су битни, неки смешно неважни. Стижемо до Жупаније, саграђене 1808. за потребе администрације јер је Сомбор проглашен 1786. за стално седиште Бачко-бодрешке жупаније. Звонимо на тешким вратима. Чувар отвара и улазимо у конзервирану хладноћу прошлости. Зашто су нам у свест уградили мрак и хладноћу као епитете Аустроугарске царевине? Далеко од тога да она није била лукава и охола, али ништа више од других. Да, јесте гледала на Србе придолше у сеобама као на живи бедем чијим ће костима штитити од непријатеља своје сјајно царство.

Но добили су Срби и привилегије, повеље цара Леополда I то потврђују: право да исповедају православље, да сами бирају митрополите, отварају школе, граде манастире, штампају књиге... И не би српски народ никад ратовао, јер он у себи носи генетски код Винчанаца, да се није морао бранити и одбранити по неупоредиво високој цени. „Но да ли мора, да ли реке раздвојише нас...“ Неко нас посвађа са Германима. Неко им обећа Балкан као колонију. Али не можете ником обећати ни дати оно што није ваше.

Пењемо се на спрат уз дрвене степенице и кроз салонска врата улазимо у балску дворану са два раскошна лустера, високим прозорима, керамичким пећима до таванице. На зиду високо уздигнуте и довољно размакнуте да контролишу целу салу две статуе богиње Правде, која и везаних очију, али срцем вага шта је праведно, а мачем разрезује казне. Заузимамо места уз дуге столове средином сале, а испред нас је огромна слика која приказује Битку код Сенте 1697. године између аустријске и турске војске. Страховит је пораз турске војске која је ту нападнута при покушају да пређе преко реке Тисе, а управо их је највише изгинуло на понтонском мосту јер су их Аустријанци тукли топовима. У том дану погинуло је 30 000 турских војника а аустријских стотинак. У тој бици учествовало је и петсто Сомбораца. Слика „Битка код Сенте“, рад Ференца Ајзенхута, највеће је уље на платну из једног комада у нашој земљи (7м x 4м). Монументална и реалистична слика насликана је и овде постављена 1898. године. У првом плану слике су аустријски војници који прелазе преко грудобрана Турака. Они су гледаоцу окренути леђима, али гледалац као да слику гледа њиховим очима, закорачивши тако у свет слике. Средишњи део слике заузима Еуген Савојски на белом коњу и са неба је зрак сунца обасјао фигуру победника. Занимљива је судбина овог француског племића. Као дете образован је и припреман да на двору Луја, Краља Сунца, заузме висок положај, али када је представљен краљу, који је надимак добио по томе што је у његовом окружењу морало све да буде лепо, он је имао примедбу на младићево грубо лице и погрбљено држање и одби да га прими у дворску службу. Родитељи младића упутише у војну академију, где лепота није најважнија ствар. Али када га, као врсног војног академца, поново изведоше пред краља, он му не даде дозволу да ступи на неко истакнуто место у војсци. Младић резигнирано напусти Француску и дође у Беч. Беч је тих месеци преживљавао драму – османска сила ваљала се на град као лавина. Ова победа над Бечом значила би за Турску царевину да се за њу Европа отворила као Аладинова пећина пуна драгоцености. Град је био опкољен, морал војске слаб. Војсковође без праве одбрамбене стратегије. Тада спас стиже у неугледном лику Еугена Савојског. Аустријанци нису имали примедби на његов изглед, а он одбрани Беч. Данас се у центру Беча налази његов споменик, као и најлепши дворца Белведере саграђен за њега у знак захвалности. Бог за свакога има план.

Када је престала опасност од Османлијског царства, на инсистирање аристократије, царица Марија Терезија 1741. године потписује закон којим се Сомбору укида статус слободног војничког града, а одред сомборских војника је расформиран, а војници претворени у надничаре. Али Сомборци су били свесни шта губе тако да се окупљају 18.11.1745. г. на тргу испред Велике православне Светогеоргијевске цркве на договор када од-

лучују да истрају на очувању свог привилегованог статуса. У томе су и успели, сакупивши 150.000 форинти у злату и уплативши их у бечке царске трезоре. 17.2.1749. г. царица Марија Терезија је потписала повељу којом се Сомбор уздиже у ранг слободних и краљевских градова.

После Жупаније одлазимо право сеченим и прилично усамљеним улицама до винског подрума да дегустирамо вина овог поднебља. Бело вино је оштро, ауторитативно, а розе и црна вина тајанствено опојна, загушљива од слаткастих зачина. Мезе од качкаваља са орасима и лешницима спасило нас је. Све у свему, комерцијализовано, осим нашег дружења које је пребацило преко те границе. На повратку слушамо о Препарандији у којој су се образовали српски учитељи, писци, дипломате, министри, просветитељи...

Давно је било наше ђачко доба када смо као Титови пионири учили из историје све о Титу и II светском рату, а о даљој прошлости понеку мрвицу. И као што Доситеј Обрадовић каже: Млада је душа подобна меком воску, у какав је калуп излијеш, такав облик и задржи – остала је у нашој свести погрешна представа о великим личностима наше историје. Рецимо, представа о вођи I српског устанка Карађорђе Петровићу: да је био мрк и прек човек а пре него што је постао вожд, у бити мало спретнији сељак који је на вашарским такмичењима најдаље бацао „камена с рамена“. Што је најтужније, ни данашњи ђаци немају јаснију слику о оном суштинском за историјску улогу ове незаобилазне личности нашег националног ослобођења коме је П.П.Његош посветио „Горски вијенац“ назвавши га Оцем Србије. Ђорђе Петровић, назван Карађорђе, био је школован официр који је баш у Сомбору био у војној школи, а претходно стицао ратно искуство у саставу аустријске војске против турске. Па зар би један војни дилетант могао да командује са 90 000 људи и води сложене војне операције на широком простору Мачве, Шумадије, Старог Влаха и других крајева Србије да није био војно обучен и генетски предодређен за војника и вожд?! Зашто су наши погледи на националну културу и историју малограђански, са израженом жељом да сазнамо неки трач о нашим великанима, а без жеље да разумемо њихов огроман значај за најскупљу српску реч Слобода? Да ли икога на овом свету име Исака Њутна асоцира на било шта друго осим на велико име науке и филозофије? Да ли било ко на овом свету у први план, при помену И. Њутна, ставља његову немогућу нарав и шкртост? Да ли његов приватни живот може да умањи његов значај за науку? Код нас су очи јавности увек више упрте у људске слабости него у њихове врлине. Како је то рекао песнички Меша Селимовић: „Добри људи у свему виде добро, а лоши у свему виде зло. Нека вам ваш духовни мир не помути размишљање о туђим недостацима...“

Какав је расадник великана наших био Сомбор! Има ли снаге да то поново буде?

Ни у једну сомборску улицу не можете се склонити од хладних прстију ветра који свира по нашим кошчицама као по ксилофону и више није пријатно напољу. Желим да се угрејем у чистом хотелу са малим интимним тргом који подсећа на Лоркину Андалузију. У ствари, размишљао како се на лепим местима неочекивано осећамо усамљено, у пролазу, заборављајући притом да смо повезани вертикално (кроз време) и хоризонтално (у простору) као делићи јединствене Божије креације.

Милана Перошевић Марџиновић

ПОВРАТАК ИЗ ЗАБОРАВА.

ЈЕДАН МАЛО ПОЗНАТ КЊИЖЕВНИ ОДЗИВ НА МЛАДОТУРСКУ РЕВОЛУЦИЈУ ИЗ 1908. ГОДИНЕ

Јула мјесеца 1942. године, кријући се у невеликом буковичком селу Прошћу с десне стране ријеке Тихотине, pjesник Душан Грбовић је по сјећању записао прву строфу из своје *Аутиобиографије* која почиње стиховима:

*Родих се око Хуријетџа у једној чађавој механи,
У мркој шуми истог ђосиође Љубишиње,
Циџар духана до прве карауле,
Својој шорина до прве касабе.*

Ријеч *Хуријетџ*, *Уријетџ*, одавно је ишчезла из свакодневног говора савремених генерације нашег краја и преселила се на странице историографије и лексикографије. Јер су ишчезле генерације које су је памтиле и узимале је за временску одредницу: „прије Хуријетџа“, „око Хуријетџа“, „послије Хуријетџа“. О чему збори ова ријеч? Она приближно означава појам „слобода“, „ослобођење“, а везана је за Младотурску револуцију, или младотурски преврат, из јула мјесеца 1908. године. У крајњем, младотурски покрет, формиран у другој половини 19. вијека, залагао се за успостављање уставног режима у Турској. Први покушај да измијени поредак у Турској овај покрет је извео 1876. године али се завршио неуспјешно. Младотурци су се потом ујединили у нову организацију „Уједињење и прогрес“ и на свом ванредном конгресу у Каиру 1908. године донијели одлуку да приступе оружаном борби. Јула поменутој године официри турске војске у Македонији, под вођством Мустафе Кемал-паше, прозваног касније Ататурк („Отац Турака“), подигли су устанак. Под снажним притиском устаника султан Абдул Хамид Други био је приморан да прогласи ступање на снагу устава из 1876. године. Био је то, како историографија свједочи, само привидан уступак устанцима пошто је султан покушао да изврши преврат и да Турску врати у пређашње стање. Устаници су дјеловали енергично и султана свргли с престола, ограничили султанску власт и изборили себи право да постану чланови турске владе. Пошто су на овај начин постигли свој циљ, одустали су од спровођења реформи које су обећали сељацима за вријеме устанка. Било је прокламовано да су сви поданици Отоманске империје изједначени пред законом па су и отомански Срби, након четири и по вијека, добили право на своје национално име и равноправност са осталим поданицима. И српско и муслиманско становништво Рашке Области одушевљено је прихватило настале промјене које су прокламоване под геслом „Слобода, једнакост, братство“ али је одушевљење убрзо спласнуло јер је младотурски преврат завршио у османлијском национализму и гушењу слободе и права нетурских народа.

У невеликом биљешци „Јубилеј Свете Јовановића“ анонимног дописника из Пљеваља објављеној у *Цариградском гласнику* од 22. маја 1909. године читамо:

„... Ваш вредни сарадник, Свети Јовановић, прославио је овде [у Пљевљима], о Сјасову дану десетогодишњицу свога књижевног рада. Овај млади човек издвојио је до сада књижу њесаму и књижу њиријоведака, али у нашој широкој јавности осјтао скоро незапажен, услед своје скромности, служећи се више њисевдонимима (и Свети Јовановић је њисевдоним). Међу њим је он, иако још млад, достигао њилодан њисац. Поред издаше књиже њесаму (њисевдоним Душан Јовановић) и књиже њиријоведака, он још њејресјано ради на њесми и њиријовеци у књижевним и њолишничким листовима, а нарочито у Цариградском гласнику. О вредности његових радова изразила се још раније кришника дошта њовољно“.

Анонимни дописник је ће још једном у истом листу поминути овај јубилеј наводног *Свети Јовановића*, његово крчко здравље, узак круг пријатеља који су, такође, у најдубљој илегалности, обилежили његов јубилеј и договорили се да сакупе и публикују све његове радове у једној књизи. *Цариградски глас-*

ник ће, на жалост, ускоро престати са излагањем и тајна овог псеудонима остати дуго неогонетнута. У први мах се могло помислити да је овдје ријеч о нашем Стевану Самарцићу јер, сем подударности у тематици, стилу и језику приповиједака, овдје имамо и неколико других значајних биографских и књижевних подударности. Ријеч је о младом човеку крчког и нарушеног здравља који у Пљевљима прославља десетогодишњицу књижевног рада. Свој први књижевни рад, прегршт легенди о Светом Сави из нашег краја, Самарцић је објавио у часопису *Босанска вила* 1898. године, односно, 1899. године у *Цариградском гласнику* је објавио свој први оригинални рад а скоро читаву деценију био је угледни сарадник овог листа објављујући на његовим страницама бројне педагошке чланке и расправе. Самарцић је такође био крчког здравља и преминуо је 1. априла 1910. године у Новој Вароши. Судбина се поиграла и са наводним Светом Јовановићем јер је *Цетињски вјесник* 18. априла 1910. године донио вијест о његовој смрти на празник Цвијети у манастиру Свете Тројице код Пљеваља.

Приповијетка „Зраци слободе“, датирана у Пријепољу 1909. године објављена је са потписом Свете Јовановића у *Цариградском гласнику* од 1. маја 1909. године. Она има за предмет младотурски преврат јула 1908. године и његов одјек у окошталим феудалним структурама тадашњег османлијског режима. Муфтија Јусуф никако не може да схвати „узрујану фукару“ која кличе слободи, једнакости и братству, да „хуријетџ“, слобода, важи и за рају, да „џаури буду једнаки са праводјерним синовима великог пророка! И Стојко екмеџија да буде раван са Јусуфом муфтијом!“ Веома је занимљив и онај дио муфтијиног монолога у којем он покушава да докучи смисао актуелних збивања, како је и зашто до њих дошло и како им треба стати у крај: „Арнауте ће, бива, лако утишати. Треба их само опити страшћу, фанатизмом; распирити ону вјековну мржњу према крсту. Што се раја узомешала, то још није тако зло; али је зло, што се младе ефендије налазе под утицајем јевропске цивилизације, те су готови да пристану на ту будалаштину, коју су куљави пексијани неоклен донијели. Какав год пробисвијет донио из Париза и Женеве тај гнусни и мрски глас, а раја га одмах прихватила. Гладна фукара повјеровала...“

Тајна ауторства ове приповијетке, и још неколико приповиједака објављених 1909. године у *Цариградском гласнику*, одгонетнути смо захваљујући недавно објављеној књизи *Пљевља и Манасџир Свети Тројица* (2012) неуморног и свестраног истраживача Љубомира Дурковића Јакшића. У поглављу посвећеном наставном особљу Српске гимназије и женске школе у Пљевљима о (на стр. 540-541) овај аутор помиње и наводног Свету Јовановића чије је право име било *Севастијан Перић*. Био је јеромонах, родом из Баната, из села Баранде, одакле је био поријеклом и тадашњи рашко-призренски митрополит Нићифор Перић. Завршио је Призренску богословију, зкалуђерио се и био јеромонах у манастирима Раковац, Беочин и Јазак. Служио је и у црквама у Фенеку и Визићу, у Карловачком презвитеријату, једно вријеме боравио у Цариграду и Приштини. Нићифор Перић га је послао почетком 1909. године у Манастир Свету Тројицу. Дурковић је на основу архивских истраживања утврдио да је по одлуци директора Гимназије Петра Косовића, и без дозволе Министарства просвете у Београду, Севастијан Перића поставио за катихету у Гимназији у децембру 1909. године гдје је остао до своје преране смрти пет мјесеци касније. Предавао је вјеронауку бесплатно. Под својим правим именом јеромонах Севастијан Перић објављивао је пјесме у листовима и часописима: *Голуб*, *Босанска вила*, *Женски свет* и другим, а име Света Јовановић користио је за вријеме боравка и сарадње у *Цариградском гласнику* на подручју Отманске империје. У биљешци

објављеној у овом листу 10. априла 1909. године, под насловом „Траже бомбе!“, дописник истиче: „Јављају нам из Пријепоља, да су тамошње власти врло вриједне у тражењу онога чега нема! Тако су протопрезвитеру и учитељу г. Свети Јовановићу, при поласку за Пљевља, куда је премјештен, претресле све ствари тражећи бомбе, које наравно нису нашли, јер их у сандуку и нема. Вриједним царским властима у Санцаку препоручујемо да траже па ће наћи оно, чега у Санцаку има на буљуке: нека хапсе аустријске швапске агенте – изазиваче, који хоће да изазову покољ у Санцаку, не би ли се онај монструм од државе, што се назива Аустрија, могла – умијешати...“

Ова кратка биљешка свједочи о атмосфери која је владала у пљеваљском и пријепољском крају након младотурске револуције, повлачења аустро-угарских гарнизона из Рашке Области и анексије Босне и Херцеговине. А посредно и о положају

српског народа посљедњих деценија деветнаестог и прве деценије двадесетог вијека. Објашњава како је било сачувати голи опстанак, биолошку супстанцу, камоли се бавити књижевним и научним радом. И зашто су, на примјер, Танасије Пејатовић („Петар Мркоњић“), Стеван Самарџић („Мирољуб“) и Севастијан Перић („Света Јовановић“) морали користити псеудониме.

Севастијан Перић је годину дана био сабрат калуђерске обитељи у Манастиру Свете Тројице. И уписао се у завичајну књижевност и просвјету. Задатак нам је да трагамо за његовом књижевном оставштином и смјестимо је иза корица једне књиге. Али најприје да пронађемо мјесто његовог вјечног починка на манастирском гробљу и, ако буде среће, књижевне радове које су његови пљеваљски пријатељи обећали да ће сакупити.

Пише: Добрило Аранићковић

СЕВАСТИЈАН ПЕРИЋ ЗРАЦИ СЛОБОДЕ¹

Касаба се ненадно и бучно узрујала, једнога дана у јулу 1908. године. Отегнути, заносни и радосни узвици чудновато одјекују од грла до грла и снажно, ватрено разлијежу кроз дрхтаво, прозрачно и ружичасто зорино бјелило, мијешајући се са жалобитним, пригушеним шумом тихе Ситнице, пун притајене, вјечите чежње за осветом. Кроз примамљиво, умиљато прижељкивање веселих тичица њежно и страшно се прелијевају меки, слатки, преслатки звуци: слобода, слобода!

- О – о! – вајка се Јусуф муфтија, а сиједа, козја му се брада тихано, нечујно тресе. Он неће и не море никако да вјерује томе за њ кобном и немилом гласу. Те заслијељене, младе ефендије воле да стварају бајке!

Јусуф муфтија гледа да се умири, стиша, али му то некако не полази за руком. У старачким, уздрхталим грудима, никако се не утишава онај насртљиви и бијесни немир. Мало по мало стаде га подилазити и потајни, грозничав страх, с оним необичним премазом помамне, неодрживе стрепње. На један пут му нешто паде на срце, нешто тешко, претешко и пакосно, злобно притиште, као да се камена кула срушила више његове главе, и Јусуфу муфтији доприје до ушију:

- Слобода, братство и једнакост!

И опет бука и заглашна вика.

- Нема више робова, нема раје!... Свјетлости милету, свјетлости више...

- Ха, ха, ха!

- Доље с тиранима и народним крвопијама! – ликовала је узбуђена и узрујана руља у помамном бијесу и негодовању.

- Фукара се узрујала! – раздера се Јусуф муфтија и стаде љутито, злобно шкрипати зубима, онда се подбочи на голе, сувоњаве лактове и нешто дубоко, дубоко замисли.

Арнауће ће, бива, лако утишати. Треба их само опити страшћу, фанатизмом; распирити ону вијековну мржњу према крсту. Што се раја ускомјешала, то још није тако зло; али је зло, што се младе ефендије налазе под утицајем јевропске цивилизације, те су готови да пристану на ту будалаштину, коју су куљави пексијани неоклен донијели. Какав год пробисвијет донио из Париза и Женева тај гнусни и мрски глас, а раја га одмах прихватила. Гладна фукара повјеровала...

- Ама, ће су паше и бегови; ће је љута аскерија?! Зар они нијесу могли да рашћерају, да смире Османовим бичем ову луду и заслијељену руљу? – диже помамно главу, устаде, па суну у диванану и поче као махнит, у некаквом заносу, горе и доље ходати, мрмљајући нешто кроз зубе и тресући се од силног иједа и мржње.

- И ви велите, да је хуријет мог'о бити објављен и раји'? - окрену се младим ефендијама, који су у диванани сјеђели.

- Мог'о је.

- Како мог'о? – Јусуф муфтија чисто не вјерује својим ушима.

- Тражи данашњи вијек; захтијевају човјечанска права.

- И ви то к'о Турци кажете? – издера се Јусуф муфтија осорно и удари ногом.

- И к'о Турци и к'о људи.

Јусуф муфтија премјери их презривим осмијехом, који се тешком муком показао на набораном и као восак жутом лицу.

- И ђаури да буду једнаки са правовјерним синовима великога пророка! И Стојко екмекџија да буде раван са Јусуфом муфтијом! Је л' тако?

И Јусуф муфтија страшно пресијече оштрим, звјерским погледом унезвјерене ефендије.

Они мучаху.

- Зна се да ђаури никад, никад не могу бити једнаки с нама! – рекне им Јусуф муфтија убједљиво – Ви к'о Турци, не смијете раји говорит' о хуријету. Ми га, иншала, имамо још од великог пророка.

- Али га раја нема, па се, ете, за њег' бори на смрт и живот! Додијало јој ропство; дојадно мрак. Свјетлости тражи, свјетлости више...

- Ко вас је научио да тако говорите?

- Тако данас говоре милијуни језика, милијуни срца.

Јусуф муфтија устукну.

Јутро тек настало. И небо се, љубећи свету слободу, изведрило, те дошло чисто, свијетло, да се огледаш на њему. Изнад модрикастих, планинских овршака тихано трепере и лагано дршћу узаврели сунчани зраци, расипљући бјеличасту, животворну свјетлост. Све трепти, све се прелијева и као да заједно с милетом ври, подрхтава и тајанствено, с разбукталим жаром, шапуће: слобода, слобода!

- Аллах ил Аллах! – викну Јусуф и упути се, посрћући, пашином конаку, задубљен свом снагом у некакве црне, кобне мисли.

- Јашас'н хуријет! – дочека га паша, као из пушке.

- Дакле истина је?!

- Истина.

- О, цехенемски и' огањ сагорио! – врисну као гуја у процијепу.

- Пристала је аскерија.

- О о! Ама, како је она на то пристала?! – чуди се Јусуф муфтија и, узбуђен, узнемирен, потресен до дна душе, немирно хода по конаку.

- А падиша мухурлејис'о...

И паша му, дршћући, показа телеграм. Јусуф муфтија блесасто зинуо, хтио је нешто да каже; али му се језик завезао, уста шћилисала...

Народна бука и снажни, пуни узвици силније, помамније одјекују око пашина конака и чудновато се разлијежу по топло, треперавом ваздуху. А тамо далеко – далеко над блиједоседефастом истоку свечано се узвила Врховна Истина у громовном гласу, прелијевајући се у дрхтави, опојни и неизмјерно слатки одјек: слобода, слобода!

Пријејоље, 1909. љод.

¹ Цариградски гласник, Цариград, 15/1909, бр. 19 (1. мај), стр. 3.

*Потписано: Света Јовановић

ПРОШЛО ТУРСКО

Била је нестварно лијепа. Божанску љепоту у стопу је пратила доброта. Душа, као море, широка. Мека и топла. А срце велико да куца за сва срца свијета. Свачији пријатељ, никоме душман. Широке руке. Да части, угости, да удијели просјаку и отвори му дом, помогне невољнику. Окупљала је фамилију. Кад зима собом донесе дуге ноћи, у селу крену прела. На сједељкама су се окупљали, подједнако, и стари и млади, и то најрадије код Даре. Најчешће се прелило у њиховој кући. Ту се није сједело уз празну ћаску ни чашу. Напољу вије мећава, а Даринка са осмјехом дочекује госте. Двори их, док на вратима, са одјеће стресају снијег. У шпорету пуккета ватра, соба мирише на упарену буковину, а омладина се припрема да игра прстена. Она напече уштипака, нареже сувог брављег меса, сира, кајмака и тазе хљеба из пећи. Што се каже, Бог дао добро. Причало се о свему, а најчешће о турском земану, које иако давно минуло, по злу је још живо у сјећању људи. Неко помену Вранеше с' бразде, а Дара, бистроумна, у тај мах се сјети једне од многих прича које је, о крсном имену, у свекровој кући, причао неко од гостију:

- Све ми се чини да сам ово чула од Тима. Тиман, велељак и шалција, прич'о је о њином Ристу, ономе што се бели, по њему зове оно велико врело у Поповом долу.

Отиш'о, Ристо, на славу код кумова на Бакрењаче. Био је кажу миран и поштен. Так'ог га је знала сва чаршија. На слави, к'о на слави. Гостило се, пјевало, о којечему разговарало. Назирао се крај турском царству, па су људи у почетку потајно, а полако све отвореније почели о томе да причају. Ни кумовска слава није прошла без таквих разговора. А славило се по три дана непрекидно. Елем, трећи дан, на уставке, понапит, Ристо крене кући. Случај је нанио да услут сретне Арифа буљубашу с' патролом сејмена. Мирни Ристо, припит, не би се тријезан то усудио, стаде па упита:

- Куд си кренуо?

- Што питаш, Ристо, то су наша посла! - одбруси Ариф буљубаша.

- Па ето, питам! Велим, ваше је било и прошло! - Велиш ли тако, Ристо! - сијевну, к'о муња небеска, Турчин очима.

- Велим, него шта, но велим - понови Ристо. Буљубаша га још једном погледа мрко попритоко и у љутњи се окрену! Умјесто да иде тамо куд је послон кренуо, врати се у касабу и право оде паши да га пријави. Зачуђен, кад га видје, паша упита:

- Шта је, шта сте се одма' вратили? - Ариф му каза све како је било. Смраченог чела, паша нареди:

- Сад идите натраг и доведите ми каурина! - Из истих стопа буљубаша са сејменима оде у Југово. Чим су стигли, Ариф нареди Ристу да, пред њима, крене паши. Ристо се снужди, па к'о испод стида замоли:

- Чекните, да тркнем прекућу и да се пр'обучем.

- Хајде, Влаше, причекаћемо, није нам за душу. - одобри буљубаша и настави: - А онда ћемо паши, да чујем хоћеш ли тамо ланути оно што си преда мном лај'о.

Ристо се спреми, преко дугачких, пртених гаћа, обуче двоје шарвале. Да се осигура. Да га мање боли кад стану сејмени да га дегенече. Пошто би готов, поново, молећиво погледа Арифа буљубашу па рече:

- Мене, бутум чаршија, зна к'о поштена чока! Турске ти вјере, Ариф-ага, не ћерај ме пред собом. Не срамоти ме, дина ти твога! Пушти ме да идем за вама, да се не брукам пред васцијелом чаршијом, к'о да сам, не дај боже, лопов, ја как'а друга поганија.

На ове ријечи, к'о да је малко болећива срца, сажали се Турчин па рече:

- Хајд'..., нека ти би'не! Но се не варај, влашки крмче, да ћеш побјећи!

- Господара ми Бога, то ми и не пада на памет! Как'и побјећи? Јес' ме стра', али час' ми је стати пред нашег честитог пашу.

„Кад смо стигли пред пашине дворе“, причао је, касније, Ристо, „мешчини ми се бијаху смањиле ноге. Дошле к'о у миша, па једва милим“. Паша га смјери од главе до пете, па заповиједи буљубаши и сејменима да иду за својим послом, а Риста оставе њему да га саслуша и да му пресуди. Ово ледну Риста па се скупи к'о двије паре у ћеси. Пошто остадоше насамо, паша рече:

- Чуо сам све од Арифа, а сад ти причај ће си синој био и шта си радио?

- На пиву, код кумова - честити пашо.

- А јеси ли му рек'о да је турско било и прошло? - опет ће паша.

- Не знам, не смијем се заклету? Може бити да јесам. На пиву се попило, па језик не мирује, развеже се - скрушено одговори Ристо.

- А волиш да попијеш, је ли? - љутито упита паша.

- Па..., попијем на слави, но, но попијем. Како да с' празном наздравим, честитам? Кад ћу, ако о светом нећу?

Паша се мало замисли па заповиједи да Ристу донесу цијелу оку ракије.

- Немој..., честити пашо, ако бога знаш.

- Нема немој, но пиј кад ти кажем - заповједнички подвикну паша. Не би друге, но Ристо попи све, на душак.

- Сад ме чуј добро шта ћу ти рећи - још строжије продужи паша Бајровић. - Сад изиђи, уђаши коња и растрчи га уз чаршију, низ чаршију и из свег гласа вичи: О, Ариффе буљубашо, изиђи да подијелимо мегдан.

- Честити пашо, немој ме на то нагонити, кумим те богом. Разжестићу Ариф-агу, те ће ме убити. И 'нако ми је киван.

- Чуј, Ристо! Или уради како ти наређујем, или зло твоје! И кад то урадиш врати се код мене.

Ристо оде у најближи хан те уз нечијег коња. Трче га, доље, горе, и изазива Арифа. Сва се чаршија узбуни. Излијећу трговци, мајстори, шегрти, калфе, ме'анције, па међу собом говоре, чуду се чуде:

- Аман јараби, аман јараби? Шта би Ристу те полуђе? Јазук је што 'наки мирјаник, саћин и добар инсан шену.

Са свог прозора, паша је све посматр'о и слатко се смиј'о. Кад се Ристо, сав зајапурен и знојав, што од пића, што од трке и страха, врати, паша се уозбиљи па му рече:

- Сад бјежи кући. Окрену уз Карлице. Не иди пр'о Југоштице, да те ће онај зулумћар не утрефи. Ако ли те срт'е, оде ти глава. Бити не може, што неко неће, часбрже, отрчати да му дојави шта си по касаби вик'о. И прими наук: Не причај, ниђе, о пропасти турског...

Напољу мете вијавица. Не чује се лавез паса нити у гори вију вуци. Све живо потражило себи заклон и ућутало се под налетом мећаве. У соби тишина. Само се чује стари ма-чак како задовољно испод босанца шпорета преде. Сви с' пажњом слушају Дарино, као жубор потока, милозвучно казивање. Бог јој је, уз љепоту и доброту, и тај дар подарио, Она изабира ријечи, намјешта их, као кад се свиленом пређом и златним нитима тка дувак за невјесту.

Кад прича стиже до свог краја оживје жамор, започе шала, поче да се извија понека, час мушка, час женска, пјесма.

КРСНА СЛАВА У МОМ ЗАВИЧАЈУ

Крсна слава Радисава Беловића је Света Петка. Уочи Славе је. Соба постала топла. Добила је неки нови сјај. Ново рухо. И расположење чељади је у њој нарасло. Сви су празнично обучени. Домаћин измивен, обријан и удешен. На њему све мирише на чубор и кадифу. Шета по соби и пуши. Очекује глас госта испред кућног прага. Обузео га је неки слатки немир. Лице му постало блажено. Просвијетљено.

Оглашава се први гост. Домаћин жури ка собним вратима да га дочека. Отвара врата и раширених руку дочекује придошлицу. Послије грљења са домаћином, гост се поздравља и са осталим члановима породице. Након тога, гост сједи за сто како би се послужило, прво шећером и водом, а потом кафом и ракијом.

Касније стижу и остали гости.

Негдје око двадесет часова, Радисављева жена Јевросима уноси лавор и спушта на трножац. У десној руци држи бокал са водом, а преко лијеве руке пребачен пешкир. Гости прилазе да оперу руке. То чине и чланови породице. Након тога, домаћин пали свијећу и кандило. У кадионицу са жаром убацује неколико зрна тамјана. Прво кади свијећу, икону и кандило, а потом госте који стоје окренути ка икони Свете Петке. Послије тога, кадионицу предаје жени, а он прилази на корак-два до иконе и изговара молитву упућену Господу Богу и свецу кога слави. Гости се крсте онда када то он учини.

Након овог обреда, домаћин се рукује са сваким гостом, упућујући му захвалност што је дошао у његов дом и одређује гдје ће ко да сједне.

Гостима се прво нуди ракија. Недуго затим стиже и мезе. Гости се служе и међу собом разговарају. Разговор је утишан. Протиче без галаме. Све је у знаку свеца који долази.

Радисав присипа чаше и позива госте да попију и да се прихвате онога што је понуђено. Госте служи стојећи. Тако се понаша све док не прође поноћ.

Како вријеме пролази, тако се мијења и расположење присутних. Ракија чини своје. Један од гостију пита домаћина да ли се пјева у његовом дому. Радисав му одговара да кућа није у жалости. Ко има вољу може и да запјева.

Није се чекало дуго ни на то. Убрзо је у соби одјекнуо диван тенор госта Кована. Запјевао је: „Што ово, што ово нико не пјева; у овом, у овом дому веселом“. Солисту су подржали и остали гости.

Иако домаћин учествује у пјевању, један од гостију тражи да он почне пјесму. Прозива га на овај начин: „Нема пјесме ни весела док домаћин не запјева“.

Пије се и „велика“. Добродошлица. Неки је зову и „чајна“. Испijaње добродошлица прати пјесма: „Овако су наши стари чајном пили и пјевали“.

Чуле су се те вечери и здравице. Те обожене и љупке бесједе говорене су уз прву, другу и трећу чашу.

Вечера је завршена нешто испред поноћи.

Освануло је мразовито јутро. Поља прекрила слана. Гости полако устају. Протежу се и кашљуцају по авлији. Послије умивања, не улазе одмах у кућу. Са домаћином обилазе котаре, торове, амбар, магазу и мљекар. Желе да виде како се домаћин спремио за зиму која долази.

Они су домаћинова најближа својта. Након тог обиласка, улазе у провјетрену и загријану собу и сједи за сто. Савијају цигарете из домаћинове дуванске кутије. Припаљују их жишком из машица. Испijaју кафу и љуту ракију разговарајући о протеклој ноћи.

Убрзо је из ђугума замирисала гријана, односно врућа ракија. Почело је да пристиже и мезе. Требало је нешто презапогајити прије уздицања Славе.

Нешто испред подне, Радисав је у прочеље стола примио свијећу, освештани славски колач и кадионицу са жаром. Запалио је свијећу, а потом са кадионице руком захватио мирисни дим тамјана и прекрстио се. Окадио је потом и присутне за столом. Уздицању Славе присуствују, поред гостију и чланови породице.

Кад је одложио кадионицу, домаћин је насуо црно вино у двије чаше. Из бардака је наточио препеченицом трећу чашу.

Пред њим су три чаше. Један од гостију узима чашу вина са стола и пружа му је у руку. Он заповиједа првом чашом: „Помози Боже. Весели Боже, данас и вазда. Првом чашом, добром срећом. Гдје се прва чаша пила, ту се свака срећа вила.“ Наздравља госту

који стоји са његове десне стране. Начету чашу гост враћа пред домаћина. Гост коме је наздрављено добија припуњену чашу. Он наздравља неком ко стоји супротно њему. Пије колико може и враћа чашу домаћину. Овај је припуња и пружа ономе коме је претходни гост наздравио. Та прва чаша унакрсним путем стиже до задњег уздицача Славе.

Прва чаша црног вина је обавила своју мисију. Одлаже се. Прелазе се тада на другу. И њу неко од гостију пружа домаћину у руку. Он се крсти говорећи: „Прву писмо за помози Боже. Ову ћемо у славу закона и Крсног имена. За једине Славе - Свете Петке.“

Оно што овом славском ритуалу даје посебну љепоту је пјевање, односно господање. Пјесму почиње домаћин, а присутни му се придружују. Тако топлу брвнару испуни мелодија молитвене пјесме:

„Ко уздиже Славу Божју на данашњи дан Помогла му Слава Божја и сам Господ Бог Сви анђели, арханђели и сам Господ Бог Наш домаћин сјеме носи, сусрете га Бог Носи, носи домаћине, родило ти то Домаћица чедо носи, сусрете је Бог Носи, носи домаћине, живјело ти то“

Када друга чаша црног вина обиђе све за столом, одлаже се поред прве чаше. Уздицачи Славе последије тога сједи на клупе. Остаје да стоји само домаћин. Он трећу чашу пуни препеченицом. И њу му пружа у руку неко од најближих гостију. Он њоме заповиједа:

„Прву писмо за помози Боже Другу у славу закона и Крсног имена Овом ћемо трећом, најбољом срећом У име Бога и Свете Тројице Исуса Христа и Мајке Богородице Ђе се помињала, ту и помагала Срећан дом и домаћин

Срећни гости који судошли.“

И ова чаша, као и оне двије са црним вином, унакрсним путем долази у руку сваком ко сједи за столом. Након тог „путовања“ она се придружује оним двома.

По завршетку овог дијела ритуала уздицања Славе, домаћин један дио освештаног славског колача ломи на комадиће и ставља у тањир. Да не би гости устајали и прилазили да узму парче колача, домаћин их послужује. Сваки од присутних устане, прекрсти се, узме парче, умочи га у со и поједе сједећи.

Умјесто домаћина, то може да учини и неко други из породице, али сви воле да се послуже из домаћинове руке.

Тога дана стижу нови гости. Комшије долазе, послуже се, попричају и оду. Кућа је увијек пуна. То траје до дубоко у ноћ.

Други дан Славе зове се Окриље или Крила Славе. Он протиче без ритуала. Све је у знаку весела. Сви су раздрагани. Разговара се, пије, мези, једе и пјева. Свему се више поклања пажња него храни. Она је на последњем мјесту. Слава је светковина, а не гозба. Пуни се душа, а не стомак.

Трећи дан Славе зове се Пријатељски дан. Тога дана Радисављеви гости прелазе у куће његове браће. Тамо проведу неколико сати. Са њима је и Радисав. Након тога, сви се враћају у Радисављеву кућу. Тако су браћа и њихови гости цијелог дана заједно.

Тога дана они старији „подмажу“ гласне жице па извлаче такве арије од којих ти срце затрепери. Млади простиру свој смијех и пјесму кроз отворен прозор по авлији. Надмећу се момци и дјевојке ко ће љепше и јаче да запјева ону стару:

„Пјевни, јавни, моје грло бјело Нек се чује у девето село.“

Дешавало се, кад момци груну из својих здравих грла, да се лампа неколико пута у току ноћи угаси.

Овог дана ничу и нове љубави. Много је ту младих који нијесу у родбинским везама. Није био риједак случај да последије Славе буде просидби и удаја.

Четвртог дана, они који су дошли из далека и ту бивали на конаку, стављају уздарје у бисаге, јашу оседлане коње и крећу ка својим кућама. Успут слажу доживљаје са Славе, радујући се још од сада оној која долази.

Крсне славе у мом завичају су биле најбољи чувари родбинских веза и најбољи лијек против отуђења. Света Петка је и овог пута у кући Радисава Беловића протекла у том знаку.

Велибор Величковић, књижевник

ХРИСТ ЈЕ УМРО

Једног дана, има томе неколико година, беше петак у дневном боравку. На каучу лежах и неку књигу у заносу читаш. Док у другом свету бејаш, прилазаше ми унука, Наталија, која тада четири, а можда чак и пет, година имађаше. Прилазећи ми смањи простор који нас раздвајаше. Њено округло, прелепо, топло лице, различено у позлаћене кристалиће, расте, као да из сна долази. Своје забринуто лице у моје унесе, са очима које као вечни пламен гораху, те тихим, она вазда тихо, поверљивим гласом, помало мистичним, једва чујним, збораше, као да хоће да ми каже нешто што ником не би смела рећи, рече мени грешноме следеће:

Дега!

Молим.

Христ је умро, рече гласом који не бијаше уху пријатан.

Њене речи ми личаху на шамар који ме из сна буди, али се правих да ми ништа није.

Док у мене гледаше, ту где стајаше, а стајаше на свом месту, ја даље мотрих, са нежношћу неизмерно, на њен забринути израз. У њему бејаше много мисли које није изговорила. Као да бејаше свесна Христове судбине, те помислих да она мисли да је страдао неко ко Богу једнак бејаше!

Где, питах.

А она ми одговори речима овим, *Тамо у нашој соби.*

Направих израз лица као да у то што је рекла верујем.

Хоћеш ли да ми покажеш?

Тада Наталија проговори, те каза, *Хоћу.*

То рече забринуто, као да хоће да ми покаже некога ко није од светлости, већ од сенке.

И ово рекавши ухвати ме за руку и водећи ме као Јосиф јагње поведе, прилежно, као неко ко има послушање. Повеле ме свим срцем својим, свом душом својом, свом мишљу својом и свом снагом својом. Само што не рече, да ако за њом не пођем, нисам ње достојан. Зато иђах послушно, свестан чињенице да у царство небеско не може да крочи нико сем у лику детета.

Док за њом иђах, док иђах за њеним смерно обореним очима, покушавах да згужване мисли своје распетљам. Мишљах о томе што ми рече. Шта то она у свом сновиђењу виђе? Да ли зна ко је Исус? Да ли зна да је Син Човеков већи од размишљања одраслих људи, а камоли од њених година? Да спаја две савршене природе, и божанску и људску? Да ли знаде да син Божји давно пострада? Да ли зна да је син човечији био прво предат правосвештеницима и учитељима закона који га на смрт осудише, а онда га пагани на крст разапеше? Да ли зна да га смрт није могла у својој власти задржати, те од мртвих васкрсну, мада на Кајафин захтев Пилат стражаре постави да га ученици његови не украду и не кажу народу: „Уста из мртвих.“ Збуњено се питах како је он могао у дечјој соби умрети када је већ једном умро, па радознано, и подоста збуњен, за њом иђах.

Најзад ме унука до сточића доведе, до сточића на којем лежаше коферчић који претходног дана, када су се са путовања вратили, њени родитељи бејашу ту оставили.

И она, која бејаше узбуђена, стојећи пред кофером, ваистину рече, *Ево, овде!*

И то рекавши прстићем својим снежним показа на привесак у облику крста који на ручки коферчића бејаше привезан. Показа са таквом забринутошћу, као неко ко га љуби као што он љубљаше нас.

И рече још и ово, *Ту је са раширеним рукама умро.*

Гледах у мали привесак, толико мален да се човек сажали, пластични, па у њено округло лице.

Опет гледах у мајушни привесак на којем је Спасилац човечанства разапет, па у њене очи које од мене одговор на своју тврдњу бејашу тражиле.

И ја кад видех то што ми показа, правих се да сањам.

Не знадох шта бих јој рекао.

А не знам ни данас.

Истину вам говорим.

Не судих, да се мени не би судило.

И још вам велим, биће како је писано.

Тихомир Левајач

ЗБОРНИК НАУЧНИХ РАДОВА ПОСВЕЋЕН АКАДЕМИКУ ПЕТРУ ВЛАХОВИЋУ

Предлог Центра за митолошке студије из Раче да се на адекватан и достојан начин обележи живот и дело академика Петра Влаховића свесрдно је прихваћен од стране Милешевског клуба „Свети Сава“ из Пријепоља. Како је пок. Петар био активан како у Центру, који се бави превасходно науком, тако и у Клубу, који своје активности организује у култури, направљен је договор да се организује научни скуп на коме би се, из разних аспеката, осветлио живот и рад академика Петра Влаховића.

Активности око научног скупа започете су слањем позивног писма потенцијалним учесницима скупа у коме је назначено да се радови примају до јула месеца 2018. године. У току пристизања радова искристалисала се концепција да се не иде на класично организовање скупа већ да се пристигли радови објаве у зборнику и да се изврши његова промоција у Пријепољу са учесницима који су у могућности да дођу на промоцију.

Милешевски клуб је, преко донатора, обезбедио средства за штампање зборника и он је изашао из штампе крајем новембра 2018. године. Како се већ ушло у зиму договорено је да се промоција зборника одложи и одржи у пролеће 2019. године.

У зборнику, чији је наслов „Митолошки зборник 38“, публиковано је 13 научних радова и три прилога која се односе на академика Влаховића: З. Малешић, *Академик Пејтар Влаховић на врху венца научних великана њријепољског краја*; Б. Т. Челиковић, *Академик Пејтар Влаховић и библиотека „Корени“*; и Љ. Влаховић, *Дејствије академика Пејтра Влаховића у Слајини*.

Од научних прилога три се односе на научни рад академика Влаховића: Р.Д. Петровић, *Рад истраживачке заједнице ситуденајша етнолозије и антропологије*; М.П. Радусиновић, *Санџачка војска у научној визури Пејтра Влаховића* и Ђ.С. Петковић, *Академик Пејтар Влаховић о Слави у беседи на исију шему древновачког свештеника из 1912. године а са примерима из Темнића*.

Неколико чланака из Зборника односи се на Пријепоље и шире окружење, што је и била интенција скупа: Љ.В. Васиљевић, *Археолошки локалитети рејисировани у окружењу термалних извора у ширем окружењу Пријепоља*, Н.Д. Ђокић – С. Митровић, *Цркве и манастири у њријепољском крају*; С. Селимовић, *Неке карактеристике насељавања Пешићерске висоравни у 18. веку* и Б.И. Надозва, *Свештар Томић о српству у Црној Гори*.

Својим научним радом, од ког се један значајан део односи на проучавање пријепољског краја, академик Петар Влаховић је много задужио све нас. Нека издавање овог Зборника буде мало одуживање тог дуга.

Зоран Малешић

ТРАГОВИ ЖИВОТА У ПЕСМАМА

(Драгомир Малеша: *Неко ме у њојјаји бере*, Пријепоље, 2018)

У песничкој збирци *Неко ме у њојјаји бере* објављена је заоставштина Драгомира Малеша (1948 – 2017), ненаметљивог и тихог песника из Пријепоља, који у стваралачком смислу није био претерано амбициозан, мало је објављивао, али сви који су га познавали, знали су да је он песник. Књигу су припремили његови пријатељи, песник Слободан Вучинић и новинар Милан Р. Цмиљановић, а издавач је песников син, академски вајар, Мирко Антоније Малеша.

Драгомир Малеша је рођен у Виношкој код Пријепоља, завршио је Филолошки факултет у Београду и бавио се разним пословима (професор, новинар, директор Новинске установе „Полимље“, председник КПЗ, уредник програма у Дому културе, начелник ОУП Пријепоље, а био је и приватни предузетник, успешан шахиста и пре свега песник. Као његов дугогодишњи познаник, сарадник и пријатељ, могу посведочити да је био занимљив човек, добронамеран и одговоран сарадник, необично духовит и комуникативан, са оним урођеним смислом за јавно деловање, где су се плодносно укрстиле природна бистрина и солидно књижевно образовање. Управо то последње је било пресудно да га сви прихвате и као песника. Још када је 1971. победио на Лимским вечерима поезије у Прибоју, а у жирију је била Десанка Максимовић, дилеме није било да је реч о аутентичном лирском песнику који делује из прикрајка.

Моја намера је да направим критички осврт на збирку *Неко ме у њојјаји бере*.

Међутим, већ на почетку сам у дилеми: како објективно вредновати ову поезију, када је песник био мој пријатељ, а с друге стране књига је састављена од песама из његове заоставштине, није је, дакле, он припремио, па је крајње неизвесно да ли би она тако изгледала да је био ауторов избор?!

Збирка *Неко ме у њојјаји бере* је састављена од 94 краће песме на основу којих се може закључити да је реч о једном суптилном лирочару, који је у сивој животној свакодневици, бар на тренутак, успевао да открије и фиксира оне необичне слике и значења, да им да боју и ритам који захтева сложена естетизација која води ка уметничком чину. Какав је тај стваралачки процес био није лако реконструисати, с обзиром да је песник ретко објављивао, али је видљив његов труд да бруси израз и изоштрава слику, постижући често, ону задивљујућу једноставност која својом ефектношћу потири границе између књижевности и филозофије, па се уметнички доживљај лако памти и дуго одјекује и након читања. Та функционална сажетост је главна одлика ове поезије, која преко одмерених језичких обрта кореспондира са оним врцавим хуморносатиричним моментима, који су тако карактеристични за наше време. А то значи да су ове песме настајале сасвим спонтано и с времена на време, како је песничко свевиђење око регистровало те обичне и

необичне појаве. Тиме објашњавамо назначену сажетост, која се у понеким песмама одражава и као недореченост, али то нипошто није мана, већ пре покушај да будућег читаоца анимира, да понешто и сам реконструише и догради.

Тематско мотивски оквир ове књиге је разноврстан, а то је разумљиво, с обзиром да су приређивачи имали песме које су настајале у разним временима и у различитим околностима, па је њихова намера била да овог мало познатог песника што боље представе, а то свакако има оправдање. Најбоље су песме које су свакодневне асоцијације (*Превара, Пућокази, Сајућници, Море, Тесћаменити, Бела рада, Мајица, Река, Усамљеност, Пољреб, Чийуље, Сјоменик*) кондензоване у раскошне слике које прецизно одређују одговарајуће рефлексије чија су значења и необична и неочекивана.

То се нарочито огледа у језичкој лапидарности, чему је, по нашем мишљењу, допринело песничко филолошко образовање. Захваљујући томе он поезију проналази и региструје у разним видовима свакодневног живота, па и оним бизарним ситуацијама (*Песма јагњета, Песма вампирска, Ране на срцу, Шумска клешва, Лице и наличје, Змији*) правећи необичне искорак у правцу духовног обзора, чија су значења, дакако, умерена у смислу дубљег уметничког доживљаја, својственог доброј поезији. Права је штета што баш у овим песмама има извесне недоречености, што ауторова рука није повукла коначни потез, па можемо само наслућивати песникове намере. Али то је тако кад су у питању рукописи из заоставштине, па узгред да приметимо да су приређивачи ове књиге савесно и успешно обавили свој посао.

Најбоље песме ове збирке су оне оне где су уочљиви интимнији тонови (*Говорио си њица, Звезде њој кровом, Извор, Мој отац, Неко ме у њојјаји бере, Мученица, Покајање, Звездама окренути, О мршви-ма све најлепше, Устани*) где је успостављена равнотежа експресије доживљеног и интуиције емотивног, што је резултирало језгровитом сликом и складним ритмом, где моћ поезије нарочито долази до изражаја.

Завичајни мотиви у поезији Драгомира Малеша нису чести, али их има (*Душан Срегојевић, Лим, Пријепоље*), па се стиче утисак да песник није потпуно одужио дуг завичају. Али и овде има оправдања, с обзиром да је реч о рукописима заоставштине, па је питање како би песник поступио да је био у прилици да књигу сам припреми.

Књига *Неко ме у њојјаји бере* је значајан допринос књижевности пријепољског краја, а име Драгомира Малеша је незаобилазно, бар када је реч о стваралаштву нашег времена.

Милијан Деспотовић

НАДА У ПОВРАТАК ОРЛОВА

Пуниша Пињо Папић: „Поглед са Ревеника“

Постоји нека унутрашња родословна енергија која нас миленијумски са прапрецима спаја и чија светлост отвара наше духовне видике да спознамо корен, ко смо то ми, и куда идемо. Често, да би тој светлости видели сјај потребно је да њеном отварању буде достојан, свако коме је предодређено да му се то покаже. Некад су то били Старци-мудраци, беседници, они који су нам преносили поруке и завете „с колена на колена“, данас су то писци, родословни истраживачи и записивачи.

Пред нам је нова књига родословног прилежника и хроничара Пунише Пиња Папића¹ „Поглед са Ревеника“² која временски прати једно племе и село у којем живи, прати догађаје који чине његову историју, описује људе, њихова занимања, услове живота, обичаје...“³

Књига је писана из садашњости у сталном покушају да се откочи заустављен ток, да до нас доходи живот и људи који су остали негде у гудурама Албаније, у „браздама и сенкосима“, негде под Ревеничким Грацом или још нису прешли оне давне „сметове преко Јаковине“. Требало је да многи путеви буду наши „упоредни путеви“, али нису, но, ни заборављени нису захваљујући перу Пунише Пиња Папића, који нам је овде приредио и сусрет са речима, нашим језиком, језиком наше мајке, прамајке који се на несрећу данас арчи, потуђује на штету не само његову већ и оних који то грешно чине. Пињо је у животу својих брђана, пре свега рода Папића, тражио највеће духовно благо које би записао, а то је светлост. Успео је јер, оно скоро век пребива у његовој души, узима га под своје и он се осећа као њен продужетак. Срећни ли смо док зраке тих продужетака осећамо у себи, док нас они „узимају под своје“, док себи можемо казати да с’ поносом носимо родословни крчаг одакле узимамо оно „што се сакупљало за живота ради живота, понекад поред светлости и таму, тугу и бол, скупа увијек разоткривајући мјесто тамо гдје се бар назире свјетлост, јер, она је увијек спона између дана и ноћи, и умије да превазиђе варљивост времена.“⁴

Тешко је ову књигу сврстати у неку књижевну форму, јер, једноставно, она их све садржи у себи: бива да је роман, збирка приповедака, кратких есеја, успутних записа, легенди, у њој има монографског

блага, поезије, фрагмената народног стваралаштва... Овде је, пре свега, у доброј мери, као додаток речнику, обновљен српски језик којим говоримо миленијумима и у коме се, добро и тачно разумемо. Језик је душа од „тела речи“, духовна равнотежа бића, винова лоза живота, наш идентитет. Он му је врховна мера! Зато се језик не сме кварити и покрштавати. Тамо где „жари бубњара стара“, како то поетички осликава детињство и школске дане Пуниша Папић Пињо, корени су нашег језика, наше прве писмености, материнске, учитељске и пишчеве захвалности за „учитељеву топлу руку на рамену“ која је са децом „крвила дубоке сметове преко Јаковине“.⁵ Овде наш писац једнако жали за тим што нас у родном крају нема, камо се ђеде тај свет, а језик нам се квари „учитеља нема, а ни школе више“.

Век је од пробоја Солунског фронта, краја једне стравичне српске голготе у којој је само 15 соколова из фамилије Папић, положило своје животе а њих 8 су из ропства или са бојишта, донели живе главе. Њихова имена се овде први пут вековече, добијају спомен и свевременост. Пишчева умесна критика на наш забрав, на немар потомака и друштва да спомен писмо приме и овековече. А на то као и данас подсећају: Андрија, Ђерасим, Јаков, Јојо, Вукоман, Ристо, Ђорђо, Милисав, Јован, Павле, Милан, Вукола, Иван, Тома, Ристо, Милосав, Васо, Митар, Обрад, Дако, Милош, Миле... Зато ова књига има и споменичку и опоменичку улогу за род и свих нас што учинили нисмо, а дужни смо били, да пронађемо нестало сопствено „Ја“ у нашим животима. „Нестало ’Ја’ у Папићевим причама (...) није само његово нестало ’Ја’, већ и многих његових сународника расутих по целом свету. Те приче и записи су такође начин да се за потомке опише и сачува живот предака који није био нимало лак али пун духа и оданости заједници и традицији.“⁶

Биле су то, како Пињо записује, „године ропства и глади“, али и године гвоздене наде у боље сутра. Нада нас ни данас не напушта али, чини ми се, однос према њој се запушта. Као да нас на то овде опомиње време које није прошло, оно је нас створило, колико храброшћу, толико и мудрошћу да се опстане у не-

1 Пуниша Пињо Папић (Бучје, код Прибоја на Лиму, 1939), пише прозу и поезију за децу и одрасле, сатиру и сакупља народне умотворине. Објавио седам књига. Живи у Прибоју.

2 Пуниша Пињо Папић: „Поглед са Ревеника“, Дом културе „Пиво Караматијевић“, 2018.

3 Милинко Мићо Каплановић: „Траг пламена у времену“, из рецензије за књигу „Поглед са Ревеника“, стр. 154.

4 Јованка Стојчиновић Николић: „Упоредни путеви“, Библиотека Добој и Арт принт, Бања Лука, 2008. стр. 6.

5 Овај запис посвећен је учитељу Живану Жики Мирковићу (1929–2002) коме је прва служба била у Прибојском селу Бучје од септембра 1948. до октобра 1949. У септембру 1951. године, у основној школи у Субјелу, код Косјерића (која је нажалост затворена 2012. а са радом почела 1832) ради учитељ Жико Мирковић. Потом до 1960. службује у школама у Парамуну, Брајковићима, Годечеву и Сечој Реци (селима у Црногорском срезу, Косјерић) а од 1960. године прелази у школу у Ваљево где остаје до пензије 1988. године. Жико је рођен 3. децембра 1929. Године у Г. Буковици код Ваљева, од оца Стојадина.

6 Бојан Станојевић: „Жари бубњара стара“, из рецензије на књигу „Поглед са Ревеника“, стр. 165.

маштини и под окупацијама („петао их спасио“) од стране оних које је мајка наша гласом у себи испраћала:

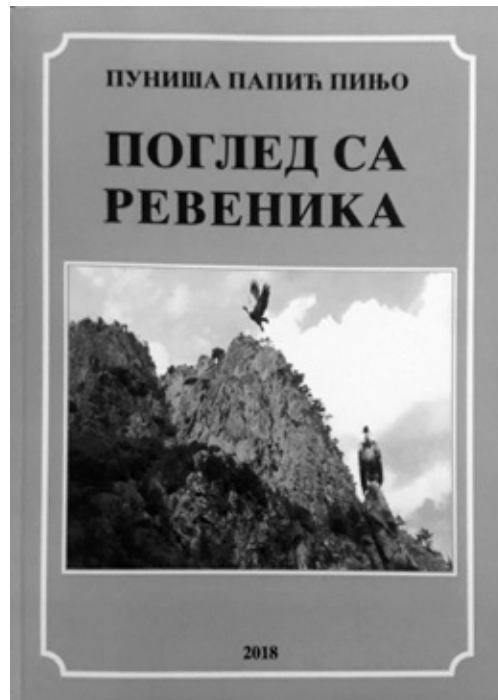
„Збогом пошли, никад се не повратили!“

Јунаци ове књиге су и бројни чувари и градинари свог доба: жетеоци, окупљени на комишањима, кречари, ћумураши, стругари... нека од ових занимања су одлазећа а нека су добила други смисао (или бесмисао). Остало је и непроцењиво благо народног стваралаштва пре свега, изреке, пословице брзалице и славске беседе. Пуниша Папић подсећа да је крсно име рода Папића пореклом из Петровићевих Бањана (стара Херцеговина) Свети Јован Крститељ – Јовањдан (20. јануар). Славе је они у Бучју, Врбову, Заборку код Чајничу, у Ужицу у селу Буари, у околини Такова код Младеновца, Висибаби код Пожеге... Помиње и Папића род по крви који се другоименовао а живе у Кладници код Сјенице, они су „пореклом од Папића из Бучја“.

„Зравица за примке и напретке је садржајна и поетски лепа: Ево фрагмента једне здравичарске песме у Папићима записане:

*Домаћине, срећна ти слава,
Здраво ти слава,
Славу славио,
Слава ти њомоља акобода,
Увек био у њимку и најрејку,
Свака ти срећа њимицала
Никад не одмицала.....*

Живаљ у Бучју, као и у многим српским селима, почео је да успорава а кренула су и исељавања. Пињо наводи податак да је то почело још далеке 1806. због зулума Сулејман-паше Скопљака. Расељавање данас траје и из социјалних и економских разлога, из нечега

погрешног што је донело ново време. Писац има зебњу: „Бојати се да фамилије Папића у Бучју нестане као они некадашњи орлови по кликовима и литицама Бучевских стена“. А хоће ли се орлови вратити у самоћу?

Без људи сигурно неће!

И данас се чује „Песма с Ревеника“, братство Папића се повремено окупља у Бучју да се упознају и загрле нове генерације, прозборе, запевају али и сузом на растанку опросте једни од других, и од предака чији је корен дубоко у њиховом родословном духу. Зарад тог корена писана је и ова књига коју ће Папићи са собом понети са следећег саборовања кад ће заједно носталгично запевати:

*Гледали смо с Ревеника
Преко Граца и Ошћрика,
Гледали смо многа села,
Куће беле, сјада бела,
Ал' ниједно село није
Тако лепо к'о Бучије...*

Читајући ову књигу, која је писана сасвим одговорно и са доста носталгије нисам задржао ни сузе захвалности писцу за отргнуће свега од заборавља и већ овог тренутка сам у мом родном Субјелу где ме такође опомињуће дочекују стихови:

*Средњовековном ѓрад Субјел,
као да је издубио наду
да ће тамо где сунце најлепше ѓрије
неко већ једном ошћорити кайије.*

(Миљан Деспотовић)

У Шайцу,
29. новембра 2018.

УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА ЧЕСТИТАМО САВИНДАН ШКОЛСКУ СЛАВУ

СТР „ЂАЧКА ЗАДРУГА“ ПРИЈЕПОЉЕ
Дом културе б.б., тел. 033/715-088, 064/356-0781

СТЕВАН И. САМАРЦИЋ, САБРАНИ РАДОВИ

Приредио Добрило Аранитовић, *Сабрани радови*, ЈУ Народна библиотека „Стеван Самарцић“, Пљевља 2018.

Неуморни библиограф и стваралац у нашој култури Добрило Аранитовић, заљубљеник свог завичаја и свог народа, по ко зна који пут извлачи из таме заборавља књижевне ствараоце, просветарске ентузијасте, историчаре и народне трибуне из времена последњих деценија турско-османлијеске владавине. Пљеваљски крај није никада ни оскудевао у људима који су имали талента, јаке воље и мотивације да раде и стварају у условима робовања, анархије и тираније. Нису Пљевља била само управни и административни центар Херцеговине 257 година и седиште Пљеваљског санџака 32 године већ и завидно културно средиште целе Старе Херцеговине и ближег окружења. Пљеваљски крај је дао толики број културних и научних стваралаца, знаних и мање знаних, да их је тешко све сместити у оквир једног дела овакве намене. Велики библиограф и приређивач професор Добрило Аранитовић се овај пут посветио учитељу, педагогу, књижевнику, историчару и народном трибуну Стевану И. Самарцићу, рођеном Пљевљаку. Самарцић је за свог кратког живота од 33 године урадио много као учитељ и управитељ школа у Пљевљима и Новој Вароши, али и као књижевник и историчар верно одсликао својим књижевним и историјским радовима једно турбулентно време на почетку 20 века.

Основну школу је завршио у родном граду, а даље школовање наставио у Београду и Алексинцу где је завршио учитељску школу. Био је познат по отворености у својим опсервацијама тадашњег отоманског друштва. Био је без длаке на језику, особине која је увек красила људе овог поднебља. До дна душе га је болела неписменост и културна заосталост српског народа у пљеваљском крају као и у целој Старој Србији као и тежак живот ондашњих сељака и његовом привредном заостајању. Све то је и јавно износио у својим чланцима у многим новинама као што су *Цариградски гласник*, *Босанска вила* и многе друге.

Приређивач Аранитовић почиње своје слово са чувеним Гетеовим стиховима: „*Све што, темељно и ваљано, лежи у галерији прошлости далеко, увијек ће једног дана очи неке, погледам својим откривају свежим*“. Проф. Аранитовић даље пише: „Основни циљ ове књиге, која се једанаест деценија након преране пишчеве смрти предаје у руке читалаца, књижевних критичара и историчара, јесте да се на једном мјесту, иза њених корица, нађе све оно што је остало од једног вештруко даровитог ствараоца, подвижника изузетне радљивости и самопријегора, коме животне прилике и друштвене околности нијесу дозволиле да се у потпуности развије и оствари“.

Неуморни библиограф Добрило Аранитовић је у корице ове позамашне књиге од 608 страна сместио 9 поглавља која су обухватила све оно што је успео да пронађе и сакупи. Виспирни приређивач у својој речи није хтео прејудицирати утисак читаоца, критичара, педагога и историчара својом сјајном беседом на крају ове значајне књиге која даје висок допринос упознавању и разумевању тадашњег живота српског народа у пљеваљском и новонарошком крају, па и у целој Старој Србији.

У првом поглављу је приређивач унео 16 новела од којих је прича *После севаха* и успешно драматизирана од стране аутора Драгољуба Жалице. Поглавље је насловљено *Приповејке, крајке приче, новеле*.

Друго поглавље носи наслов *Прикази и освјети* који су штампани у разним новинама и часописима.

Треће поглавље је насловљено *Чланци из културне историје* у којем је представљено шест чланака. У овом поглављу је предходно приказано и неколико народних памћења о Светом Сави.

Ликови и њихови портрети су следеће поглавље у овој књизи. Представљена су три лика са својим портретима (Јован Митрановић, Танасије Пејатовић, Рашко-призренски митрополит Нићифор Перић).

Пето поглавље *Историјати школства и просвјетне иницијативе у Старој Србији и рашкој области* је обухватило седамнаест, за историју школства, веома вредних чланака. У тим чланцима су представљене српске основне школе и њихов начин рада на подручју Старе Србије, а посебно у Старој Рашкој.

У шестом поглављу *Педагошке расправе и чланци* представљено је осам чланака из Самарцићевог педагошког рада и његовог схватања педагогије и метода рада са ученицима и учбеницима.

Седмо поглавље *Чланци и дописи о друштвеним и политичким иницијативама* приказују Самарцићеву улогу активног борца, историчара и народног трибуна који верно одсликава положај српског народа под турском влашћу, а посебно егзистенцијалне проблеме сељака. У овом поглављу је представљено двадесет и девет чланака и дописа.

У осмом поглављу *Стеван Самарцић у одзивима савременика* о Стевану Самарцићу и његовом широком раду и ангажовању пишу Петар Р. Косовић, Јован Митрановић, Саво П. Вулетић, Димитрије Јефтановић, Милорад Јокнић.

Последње поглавље ове вредне књиге *Књижевно дјело Стевана Самарцића у огледалу књижевне критике* је обухватило двадесет књижевних критика Самарцићевих радова. То су књижевне критике Војислава Илића Млађег (2), Јована Живојиновића, Владимира Гафиновића, М. Пљевљанина, Михаила Ђорђевића, Гавра А. Цемовића, Миодрага Џуверовића, Петра Митропана, Слободана А. Јовановића, Василија Вранеша, Добрила Аранитовића (5), Радомира Ивановића, Љубомира Зуковића, Ивана Цвијетића, Миодрага Јокнића.

Приређивач Добрило Аранитовић је у Прилозима унео *Турцизме, дијалектизме и друге мање познате ријечи и изразе као и реџисар личних имена*.

На крају су веома вредне фотографије из породичног албума од којих су неке до сада биле непознате.

Завршавајући ову књигу приређивач је у једном опширном експозеу представио учитеља, педагога, историчара, књижевника и народног трибуна Стевана Самарцића кроз сва поглавља ове књиге.

Овај кратки приказ књиге *Сабрани радови Стевана И. Самарцића*, чији су рецензенти историчари Милић Ф. Петровић и Салих Селимовић, завршавамо сјајним речима приређивача проф. Добрила Аранитовића који, између осталог, каже: „Оно што је успео да отме од живота, што је успјело да умакне нестајању и допре у наше захвално сјећање на постојаност његовог људског и стваралачког чина“.

Салих Селимовић

IN MEMORIAM

Др ЂУРИЦА КРСТИЋ (1924-2018)

У протеклој години напустио нас је Ђурица Крстић, сарадник Савиндана у неколико последњих година. Био је заљубљеник природе, а Камена гора била је једна од његових дестинација где је често боравио.

Ђурица Крстић, балканолог, историчар права и преводилац, рођен је у Скопљу 19. маја 1924. године где је завршио основну школу. Гимназију и Правни факултет завршио је у Београду где је, 1965. године, докторирао у области међународног права. Магистрирао је у области англосаксонског и упоредног права на Правном факултету Универзитета у Чикагу. Студијски боравио у Француској, Великој Британији, Грчкој, Румунији и Италији.

После дипломирања радио на стручним правним пословима у спољној трговини и државној служби у ресорима стандардизације и савезног законодавства као стручњак за страна права.

Научни рад отпочео у Институту за упоредно право у Београду као асистент

у области грађанског упоредног права. По повратку са магистарских студија у САД ступа у Балканолошки институт Српске академије наука и уметности и води пројекат *Обичајно право и самоуправа на Балкану и у земљама Југоисточне Европе*. Године 1987. стекао статус експерта Уједињених нација; у 1989. године био предавач по позиву на Универзитету Кјото у Јапану, у области балканског неписаног права.

Аутор је научних радова о правним обичајима: *Правни обичаји код Куча, анализа реликвија - методологија - ирилози за теорију обичајног права*, Балканолошки институт, САНУ, 1979; *Правни обичаји у прошлости и данас - компарације и концепције*, ЦАНУ, 1997; *Правни обичаји у Црној Гори, синџеза - компарација - реликвије*, ЦИД, Подгорица, 2010; као и низа оригиналних чланака и приказа у нашој и страниј периодичи. Аутор више монографија и реферата за домаће и међународне скупове (Грчка, Румунија, Пољска, Велика Британија, Ирска, САД).

Стручним и научним преводилаштвом (за енглески језик) се бавио од 1953. а у последњих две деценије најинтензивније. Истичу се: први превод *Душиановог законика* на енглески 1981; капитално дело англоамеричког правног система *Јуриспруденција* Роска Паунда, низ наших најзначајнијих законских текстова укључујући и уставе, као и дела из области социологије, међународне политике, филозофије и културе (Адам Смит, Луис Морган, Арнолд Тојнби, Питирим Сорокин, Френсис Фукујама итд.) За свој обимни преводилачки опус именован је за почасног члана Института за упоредно право.

Био је сарадник Одбора за изворе српског права САНУ и Одбора за астро-

наутику САНУ и члан више међународних асоцијација у области балканологије и космичког права, као и Удружења преводилаца и судски тумач за енглески језик.

Добитник је награде фондације „Милодраг Јовичић“ за 2017. годину. Био је члан националне Равногорске омладине у народном отпору током немачке окупације (1941-1944), а учествовао је и у борбама после мобилизације, на Сремском фронту (1944-1945).

Богату каријеру Ђурица је завршио аутобиографском књигом „Балкан као судбина“ која се чита у једном даху, као најбоље штиво из белетристике. Рецензент, др Бојан Димитријевић, своју рецензију овако завршава: „Иако аутор Ђурица Крстић истиче да нема претензије да даје некакве генералне закључке или сугерише свом читаоцу дефинисање одређених историјских питања или процеса, нама су се упечатљивим (и тачним) учиниле три његове опсервације: формирање државе са Хрватима и Словенцима, касније Краљевине Југославије био је „преокрет“ који је „изазвао прекид целокупне наше историјске вертикале и почетак растакања дотадашњег (српског) грађанског друштва“. Штавише, Крстић указује да је судбина „моје, и каснијих генерација, на тај начин била одређена за један дужи период“. Коначно да је такав след догађаја и други распад југословенске, а у суштини српске државе, довео до тога да како пише Крстић „размере српске националне катастрофе постају управо монструозне“. Овим ауторовим реченицама нема се шта додати. Над њима се само може замислити и без речи у потпуности сложити. И како сам цитира „историја нас је научила да нас ничему није научила“.

Зоран Малешкић

ПРОМОЦИЈА САВИНДАНА У ПРИЈЕПОЉУ, КРАЉЕВУ, ПЉЕВЉИМА И БАЊА ЛУЦИ

Двадесет и осми број Савиндана, након промоције у Пријепољу, представљен је прво у Краљеву, 12. фебруара, потом у Пљевљима 3. марта и 22. марта 2018. године у Бања Луци.

На промоцији новог броја ревије Савиндан, били су поштоваоци и сарадници Милешевског културног клуба из Београда, Ужица, Новог Пазара, Подгорице, Пљеваља, Краљева, Нове Вароши, Рудог... Поштовање активностима Клуба на чувању светосавља својим присуством на промоцији у Пријепољу исказао је и епископ милешевски Атанасије. Председник Милешевског културног клуба „Свети Сава“ Зоран Малешкић захвалио се сарадницима Ревиије и присутнима. Приказ 28. броја Савиндана приредио је Ради-

ша Филиповић, професор историје у пензији из Нове Вароши, а прочитао га је његов син, Богдан Филиповић. У приказу проф. Филиповића се истиче: „У непуне три деценије сложило се 28. бројева ревије „Савиндан“, светионика духовне баштине милешевског краја, Старог Влаха, Старе Рашке, а и шире. Жишку коју су потпалили први уредници и сарадници, заветно чувају сви потоњи културни посвећеници својим истраживачким, књижевним, новинарским, проповедачким, песничким и ликовним чланцима и прилозима. Наново, својим разноврсним и језички богатим садржајима осмишљавају се сва претходна искуства како у историјском ходу грешке не бисмо понављали већ откривали хоризонте духовног напретка и свеукупног бољитка

По 17. пут Милешевски културни клуб «Свети Сава» је наградио најбоље ученике пријепољских средњих школа. Награде су ове године заслужили Ивона Дучић, ученица трећег разреда Техничке школе, електротехничког смера, Јелена Дробњак, ученица четвртог разреда Економско – трговинске школе, смер финансијски администратор и Милош Милошевић, ученик 4. разреда Пријепољске гимназије, природно – математичког смера. Награде су обезбедили Задужбина „Родољуб Нићифоровић“, приватно предузеће „Данком“ из Чачка, власника Данка Словића, и приватно предузеће „Простор“ из Пријепоља, власника Вукадина Новковића. Награде је уручио члан Управног одбора Клуба Љубомир Шуљагић, који је истакао колико је важно што Клуб истрајава у томе да вреднује најбоље ученике и ученице пријепољских средњих школа.

Милешевски културни клуб покренуо је и присутне на промоцији ревије Савиндан упознао са народном иницијативом да се трг испред Дома културе у Пријепољу назове Трг Светог Саве.

Захваљујући пријатељима и поштоваоцима Милешевског културног клуба „Свети Сава“ и ревије Савиндан, у Краљеву је у 12. фебруара, у Дому војске Србије, одржана трећа промоција часописа „Савиндан“.

„Истрајава Милешевски културни клуб да истражује шта је било онамад, да забележи догађаје и размишљања актуелног тренутка, али и да подстиче данашње историчаре, мислиоце и писце да се својом творбом афирмишу и на старом и на новом времену. Има их у овом броју на десетине и већина њих, ако не и сви, часопис Савиндан, сматрају својим“, истакао је Радован Типсаревевић, публициста из Краљева.

Заслуга за треће сабирање у Краљеву припада поверенику Милешевског културног клуба за Краљево, господину Новаку Недићу, редовном професору Факултета за грађевинарство и машинство у Краљеву који је у часопису писао о родослову Недића из Сјенице, Драгославу Кочовићу, професору Факултета политичких наука у Београду који се осврнуо на социјалне вредности у књижевно филозофском делу Горски вијенац и Миљку Биочанину пасионираном истраживачу народне медицине на Пештерској висоравни.

Након 28 година постојања, одржана је прва промоција „Савиндана“ у суседним Пљевљима. У организацији Српског националног савјета и под покровитељством „Покрета за Пљевља“, ревија је представљена у пуној сали Скупштинске општине Пљевља. О заједништву које спаја Пријепоље и Пљевља и њихов народ који никакве границе не могу

раздвојити говорили су Миленка Цица Чоловић, књижевница из Пљеваља, Љубомир Шуљагић, професор из Пријепоља и Зоран Малешкић, председник МКК „Свети Сава“

Малешкић је изнео податак како је 850 домаћина из пљеваљских села и Пљеваља прилозима учествовало у обнови манастира Милешеве, што их чини најбројнијим приложницима. Шуљагић и Малешкић су изразили наду да ће, после ове промоције ревија имати још више сарадника и тема из Пљеваља.

Ревиија „Савиндан“ и пријепољски Милешевски културни клуб „Свети Сава“, први пут су 22. марта 2018. године представљени у Бањалуци, у Републици Српској.

Позив за прелазак ревије Савиндан преко Дрине, председнику Милешевског културног клуба Зорану Малешкићу, упутило је Удружење „Са Овчара и Каблара“. Његови чланови су пореклом, углавном, из Србије. Промоција Милешевског културног клуба „Свети Сава“ и ревије Савиндан одржана је у Генералном конзулату Србије у Бањалуци где је часопис представио Радован Типсаревевић, публициста из Краљева који је, поред председника Малешкића, проф. др Новака Недића и проф. др Драгослава Кочовића био у делегацији Клуба.

Окупљеним су се обратили и професори Недић и Кочовић, први говорећи о стваралаштву Салиха Селимовића, историчара и публицисте из Сјенице, иначе родом из Тешња, а други о универзалним вредностима у Његошевом делу. Модератор скупа био је Тихомир Левајац, књижевник из Бања Луке и председник Удружења „Са Овчара и Каблара“.

Милева Малешкић

200 ГОДИНА ВУКОВОГ „СРПСКОГ РЈЕЧНИКА“

Прво издање „Рјечника“ изашло је 1818. године и био један од најважнијих корака у борби за језик јер је постављао за основу књижевног језика чисти народни језик. Пун назив рјечника гласио је „Српски Рјечник истолкован њемачкијем и латинским ријечима“ и садржао је у себи 26.270 ријечи које је Вук чуо у народном говору.

Вуков Рјечник се може назвати енциклопедијом српског народа. Веома је значајно дело српске културе. Вук је уносећи речи у свој речник бележио и значење речи и читаве кратке приче о српским обичајима, српском народу, животу и народним веровањима. Речник је обиловао описима крајева, друштвеним односима и националним приликама са много примера из усменог народног стваралаштва.

Користећи начело „пиши као што говориш и читај како је написано“ Вук је тежио к томе да сваки глас има одређени ортографски знак. Из старе азбуке преузео је 24 слова и додао 6 нових: љ, њ, ћ, ђ, џ, ј.

У предговору речника Вук се обраћа противницима његове језичке реформе речима: „Ја сам из љубави к српском језику и из жеље да би му се што брже помогло, прије неколике године написао и издао на свијет „Писменицу српскога језика по говору простага народа написана“ само као мали углед како Србљи склањају имена и спрежу глаголе. Који су сумњали да што не знаду, могли су се чему и из ње поучити; а који мисле да све знаду, они ће се подерати онакви какви су, макар им неко написао сто најбољих граматики. Из којих сам узрока издао ону прву српску граматику, из оних издајем и овај први Српски рјечник (и другу граматику).“

ИЗЛОЖБА И МОНОГРАФИЈА „НИКОЛАЈ КРАСНОВ – АЛБУМ СЕЋАЊА“

У организацији Хералдичког друштва из Београда и Милешевског културног клуба у пријеполском Музеју у оквиру обележавања Савиндана отворена је изложба „Николај Краснов - Албум сећања“ и представљена књига са истим насловом, аутора архитекте Драгомира Ацовића, штампана у издању Хералдичког клуба из Београда. Изложба и књига су омаж великом ствараоцу Николају Краснову, једном од најзначајнијих руских архитеката новијег доба, који је добар део свога радног века провео у Београду где је и сахрањен. Од сељачета из околине Москве до звања Државног саветника, архитекте царског двора и академика прешао је дугачак и тежак пут.

Када се летимично упознате са избором из његовог опуса, видећете да је са подједнаком пажњом и поштовањем градио скромне виле и раскошне дворце, да је суверено владао стиловима, детаљима, техником и уметношћу, било примењеном или чисто ликовном. Видећете да он није стварао архитектонску школу или градитељску демагогију. Он је стварао амбијенте и светове, са подједнаком лакоћом, без обзира да ли се радило о интерпретацији античких стилова, романтике или готике, ренесансе или барока, неокласицизма или оријентализма – рекао је аутор монографије Драгољуб Ацовић.

Његов опус је готово невероватан из угла гледања данашњих мерила и стандарда. Пројекти, студије, цртежи, графички записи и белешке, и то само они сачувани, говоре о продуктивности која је фасцинантна, и о квалитету који никада не пада испод стандарда.

Краснов је три пута почињао ни из чега, и два пута започињао своју професионалну каријеру. И није посустао. Био је више него скромног порекла, без утицајне родбине, без контаката и веза, наоружан само јединственим даром и вредноћом и поштењем као начином постојања. Па ипак, као што нас на то подсећа дедикациони натпис на ордену Светог Саве, чији је носилац био: „Својим трудом се све може постићи“ – истакао је Ацовић.

За излазак ове монографије, којом се чува од заборава човек који је оставио дубоке трагове у некадашњој Краљевини Југославији, односно у Србији и Црној Гори, заслужан је и Хералдички клуб из Београда. У име издавача присутнима се обратио представник Хералдичког клуба из Београда, Стеван Мићић, који се, између осталог, захвалио Милешевском културном клубу „Свети Сава“ на организацији овог догађаја.

КЊИЖЕВНИ СТВАРАОЦИ ИЗ БАЊА ЛУКЕ У ПРИЈЕПОЉУ

Књижевно вече одржано у Библиотеци у Пријеполу, у организацији МКК „Свети Сава“, била је прилика за узвратну посету љубитеља писане речи из Бања Луке, где је марта 2018. године, у просторијама генералног конзулата Републике Србије, Милешевски културни клуб „Свети Сава“ бањалучкој публици представио часопис „Савиндан“. Гостима и пријатељима добродошлицу је пожелео председник Милешевског културног клуба „Свети Сава“ Зоран Малешкић.

Песник Миленко Гемаљевић, родом из Сјенице, а на раду у Бањалуци и проф. др Новак Недић, који је, такође из Сјенице и Миленков школски друг и повереник Милешевског клуба за Краљево, заслужни су што је часопис „Савиндан“ прешао границе и представљен у Бања Луци, па је и ово књижевно вече попримило међународни карактер.

На књижевној вечери свој књижевни опус представили су песници из Бања Луке: Мирко Љубанић, Миленко Гемаљевић и књижевник Тихомир Левајак коме је ово била прва посета граду на Лиму. О актуелним питањима издаваштва говорио је власник издавачке куће „Арт принт“ из Бања Луке, Милан Стијак, који је прошле године објавио највише наслова у Републици Српској. Велика љубав према књизи мотивише га да се бави овим послом, иако често за то не очекује профит. Како каже, пошто поред издавачког посла поседује и сопствену штампарију, увек може да издржи штампање неколико књига годишње о свом трошку.

Почетком ове године организовали смо промоцију у Бања Луци. Тако је круг Пријеполје – Краљево – Бања Лука састављен и вечерас је Пријеполу заокружен. Било је задовољство учествовати на овом међународном књижевном скупу, песника и из Србије, Републике Српске и Црне Горе – истакао је Радован Типсаревевић, публициста из Краљева који је био у делегацији Клуба на промоцији у Бањалуци и опет је овде у Пријеполу да дочека бањалучке песнике.

Гости из Бања Луке посетили су културно историјске споменике у Пријеполу, а након књижевне вечери имали су прилику да размене искуства са песницима из Пријеполја, Прибоја, Нове Вароши и Пљеваља. Библиотека „Вук Караџић“ је добила на поклон, од гостију из Бања Луке, књиге из богатог опуса ових стваралаца.

Фото: Владе Милинковић

ХИЛАНДАР – ПИРГ КРАЉА МИЛУТИНА

На путу између обале и манастира Хиландара, ближе мору, краљ Милутин је почетком XIV века подигао пирг, који данас носи његово име. Добро очувану високу кулу правоугаоне основе сачињавају приземље и пет спратова, који су повезани зиданим спиралним степеништем. На првом спрату Милутиновог пирга још се виде остаци једног огњишта, док је на врху, на петом спрату, постојала некад црквица (С. Петковић, Хиландар, 1989. година).